

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2(26)

Чернігів 2021

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 5 від 31.05.2021). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2021. – № 2(26). – 218 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)

Головний редактор:

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний секретар:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Заснований у 1996 році. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 24603-14543 ПР від 07.09.2020.

© НУ «Чернігівська політехніка», 2021

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2(26)

Chernihiv 2021

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 5 від 31.05.2021). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612, according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2021. – № 2(26). – 218 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)

Chief Editor:

Dubyna M. V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M. P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S. M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T. A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O. I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh. V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A. V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M. M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V. P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V. G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye. A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O. V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M. P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N. V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N. I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K. S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I. G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible Secretary:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

mvdubyna@gmail.com

Facebook: <https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159/>

Founded in 1996. Certificate of State registration
KV № 24603-14543 PR of 07.09.2020.

© Chernihiv Polytechnic National University, 2021

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Кичко І., Холодницька А.</i> Раціональне водокористування в контексті забезпечення населення якісною питною водою, збереження здоров'я та тривалості життя.....	7
<i>Ревко А., Приходько Н.</i> Соціально-економічні наслідки безробіття населення регіонів України.....	18
<i>Хоменко І., Садчикова І., Колоток М.</i> Контролінг як інструмент підтримки достатнього рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності промислового підприємства.....	25
<i>Самійленко Г., Вітер А.</i> Теоретико-методологічні засади управлінського аналізу та його роль у прийнятті управлінських рішень	37
<i>Verbytska A.</i> Socio-economic mechanism of reintegration of ATO / OOS veterans in the sphere of social protection	48
<i>Вербівська Л.</i> Концептуальні засади обґрунтування сутності електронного бізнесу.....	57

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Турчин Л.</i> Потенціал експортного маркетингу в аграрному секторі України.....	65
<i>Зубко Д.</i> Механізм формування бренд-стратегії торговельного підприємства	75
<i>Бондаренко В., Гонтарук Я.</i> Аналіз стану та перспектив розвитку АПК України.....	86
<i>Кальченко О., Белорус А.</i> Сучасні проблеми розвитку транспортного сектору України	99

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Дерій Ж., Захаріна М., Прайм А.</i> Соціально-економічні аспекти молодіжної політики громад у контексті децентралізації.....	108
<i>Забаиштанська Т.</i> Діджиталізація маркетингових інструментів підприємств спортивно-оздоровчої сфери.....	115

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Дубина М., Островська Н., Мурашківська І.</i> Теоретичні положення функціонування рейтингових агентств на ринку кредитних послуг	124
<i>Морозова Л., Тимошук О.</i> Розвиток державного регулювання страхової діяльності в Україні	134
<i>Сушкова О., Осадчий Є.</i> Оцінка впливу малого та середнього бізнесу на економічний розвиток та фінансову спроможність територіальних громад різних рівнів в Україні	141
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Features of inter-budgetary relations in the conditions of decentralization of power in Ukraine.....	154
<i>Шапошников К., Крилов Д., Якушко І.</i> Сутність та види фіскальних інструментів.....	164
<i>Акименко О., Пономаренко В.</i> Економічна інтеграція країн та її вплив на гармонізацію системи обліку та фінансової звітності: досвід Ізраїлю	172
<i>Поліщук Є., Воротнікова А., Воротнікова М., Назорна О.</i> Фінансування науково-дослідної діяльності молодих учених в Україні.....	181
<i>Кобеля М.</i> Аналіз структури і динаміки розвитку підприємств з державною участю	190

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	202
---	------------

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Kychko I., Kholodnytska A.</i> Rational water storage in the context of safety of the population with drinking water, protection of health and triviality of life	7
<i>Revko A., Pryhodko N.</i> Socio-economic consequences of unemployment of the population in the regions of Ukraine	18
<i>Khomenko I., Sadchikova I., Kolotok M.</i> Controlling as a tool to maintain a sufficient level of economic security and competitiveness of industrial enterprise	25
<i>Samiilenko H., Viter A.</i> Theoretical and methodological fundamentals of management analysis and its role in management decision making	37
<i>Verbytska A.</i> Socio-economic mechanism of reintegration of ATO / OOS veterans in the sphere of social protection	48
<i>Verbivska L.</i> Conceptual principles of rationale essences of e-business	57

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Turchyn L.</i> Potential of export marketing in the agricultural sector of Ukraine	65
<i>Zubko D.</i> Mechanism forming brand strategy of the trading enterprise.....	75
<i>Bondarenko V., Gontaruk Ya.</i> Analysis of the state and prospects of the development of agriculture of Ukraine	86
<i>Kalchenko O., Belorus A.</i> Modern problems of development of the transport sector of Ukraine.....	99

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Derii Zh., Zakharyna M., Prime A.</i> Socio-economic aspects of youth policy in communities in the context of decentralization	108
<i>Zabashanska T.</i> Digitalization of marketing tools of sports and health enterprises	115

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Dubyna M., Ostrovska N., Murashkovska I.</i> Theoretical provisions of the functioning of rating agencies in the credit services market	124
<i>Morozova L., Timoschuk O.</i> Development of state regulation of insurance activities in Ukraine.....	134
<i>Sushkova O., Osadchyi Ie.</i> Assessment of the impact of small and medium-sized business on economic development and financial capacity of territorial communities of different levels in Ukraine	141
<i>Oliychenko I., Ditkovska M.</i> Features of inter-budgetary relations in the conditions of decentralization of power in Ukraine	154
<i>Shaposhnykov K., Denys K., Yakushko I.</i> Essence and types of fiscal instruments	164
<i>Akymenko O., Ponomarenko V.</i> Economic integration of countries and its impact on harmonization of the accounting and financial statement system: the experience of Israel.....	172
<i>Polishchuk Ye., Vorotnikova A., Vorotnikova M., Nagorna O.</i> Financing of research activity of young scientists in Ukraine	181
<i>Kobelia M.</i> Analysis of the structure and dynamics of development of enterprises with state participation	190

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	202
--	------------

УДК 502/504

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-7-17

Ірина Кичко, Алла Холодницька

**РАЦІОНАЛЬНЕ ВОДОКОРИСТУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАСЕЛЕННЯ ЯКІСНОЮ ПИТНОЮ ВОДОЮ, ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я
ТА ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ**

Iryna Kychko, Alla Kholodnytska

**RATIONAL WATER STORAGE IN THE CONTEXT OF SAFETY
OF THE POPULATION WITH DRINKING WATER, PROTECTION
OF HEALTH AND TRIVIALITY OF LIFE**

У статті обґрунтовано, що якість водних ресурсів є одним із вагомих чинників тривалості життя. Систематизовано джерела забруднення водних ресурсів України, розглянуто категорії стічних вод у розрізі ступеня їх очищення. Обґрунтовано за допомогою емпіричних, статистичних методів, а також порівняння, систематизації та узагальнення вплив рівня забруднення водних ресурсів на демографічні процеси та розроблено коригуючі заходи водокористування щодо запобігання погіршення якості води, негативних наслідків споживання населенням водних ресурсів. Визначено, що для покращення екологічних показників водних ресурсів України необхідно вирішити такі завдання, як зменшити рівень забруднення стічних вод шляхом реконструкції і ремонту каналізаційних мереж і споруд та використання сучасних технологій очистки води; сприяти на державному рівні формуванню екологічних потреб, що може суттєво зменшити рівень забруднення; створювати програми стимулювання соціальної відповідальності бізнесу за допомогою фінансових, адміністративних важелів.

Ключові слова: водні ресурси; якість води; тривалість життя; трудовий потенціал; екологічні потреби; раціональне водокористування; соціальна відповідальність бізнесу.

Рис.: 7. Табл.: 3. Бібл.: 20.

Within the article it is substantiated that the quality of water resources is one of the important factors of life expectancy. Sources of the water resources pollution in Ukraine are systematized, categories of wastewater in terms of the degree of their treatment are considered. Using empirical, statistical methods, the influence of the water pollution level on demographic processes is substantiated; and corrective measures for the water use to prevent deterioration of the water quality, negative consequences of public consumption of water resources by population are developed. It is determined that in order to improve ecological indicators of water resources of Ukraine it is necessary to solve such tasks as: to reduce the level of wastewater pollution by reconstruction and repair of sewerage networks and structures and to use modern water treatment technologies; to promote the formation of environmental needs at the state level, which can significantly reduce the level of pollution; to create programs to stimulate social responsibility of business with the help of financial, administrative levers.

Key words: water resources; water quality; lifetime; labor potential; environmental needs; rational water use; social responsibility of business.

Fig.: 7. Table: 3. References: 20.

JEL Classification: Q20; Q25

Постановка проблеми. Активізація міграційних процесів, підвищення рівня смертності в Україні дедалі гостріше проявляє проблему збереження трудового потенціалу, збалансування ринку праці, де вже відчувається брак робочої сили різної кваліфікації [6; 17]. При систематизації факторів впливу на тривалість життя населення поряд із генетичними чинниками, способом життя більшої ваги набувають екологічні чинники – рівень забруднення атмосферного повітря, землі, водних ресурсів. Стічні води комунальних та промислових підприємств потрапляють у ґрунт, водойми. Опади у вигляді дощу і снігу випадають разом з атмосферними забрудненнями і потрапляють у ґрунтові води. Шкідливі речовини тоннами опиняються у воді, забруднюючи навколишнє середовище.

Водопостачання численних міст, сіл та селищ повністю залежить від річок, наявності води в колодязях. Позбавлення ж води від органічних і мінеральних домішок стає все важчою і дорожчою, вода ж у колодязях зникає взагалі. Через ці обставини ризик погіршення здоров'я населення підвищується. Наслідки знаходження у воді деяких речовин, повне видалення яких не може забезпечити ні одна система очищення стічних вод, можуть з часом позначитися на здоров'ї населення, тривалості його життя, здатності до відтворення.

У сучасному світі антропогенний вплив на здоров'я людини стає глобальною проблемою, що вимагає прийняття термінових, кардинальних заходів. З підвищенням техногенного тиску на навколишнє середовище, якість водних ресурсів неухильно знижується, що, безумовно, підвищує актуальність дослідження питання якості, доступності водних ресурсів, пошуків шляхів раціонального водокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять праці науковців, які досліджують: Н. Авраменко, О. Климчик, Л. Левковська [10], В. Мандзик [12], Є. Мішенін [13], Т. Пінкіна, А. Пінкін, А. Сундук – еколого-економічні питання раціонального водокористування; Ж. Дерій [2; 3], О. Лотоцька, В. Кондратюк, С. Кучер, С. Мовчан – вплив рівня забруднення водних ресурсів на здоров'я населення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на детальне вивчення науковцями складових проблеми впливу якості водних ресурсів на тривалість та якість життя населення, потребує уточнення еколого-економічний підхід до раціонального водокористування, збереження водних ресурсів та забезпечення потреб населення у якісній питній воді.

Мета статті є обґрунтування впливу рівня забруднення водних ресурсів на здоров'я та тривалість життя у контексті раціонального водокористування, реалізації соціальної відповідальності бізнесу та екологічних потреб населення України.

Виклад основного матеріалу. Доведено, що якість питної води істотно впливає на здійснення фізіологічних та біохімічних процесів в організмі людини, а отже, на стан її здоров'я та можливість повноцінно використовувати власний трудовий потенціал.

Людське тіло більш ніж наполовину складається з води, яка впливає на біохімічні процеси організму. Ми не тільки вживаємо воду в чистому вигляді, також отримуємо її разом з їжею, вдихаємо водяні пари. Але, на жаль, якість споживаної води щорічно стає все гіршою. Водопровідна вода, вода зі свердловини не відповідає санітарним нормам, хоча якість підземних вод вища, ніж у відкритих водоймах. Підземні води проходять через пісок, глину, каміння, як через систему фільтрів. Але таке очищення не видаляє всі шкідливі речовини.

Глобальні дослідження науковців Великої Британії, Нідерландів, США у 2019 році в Україні зафіксували найнижчий серед європейських країн показник здорового життя. У дослідженні ключовим показником є роки життя з поправкою на інвалідність. Його особливістю є те, що він визначає не лише середню тривалість життя, а і враховує вплив на неї хвороб. Це дозволяє зробити коригування на кількість років, втрачених через захворюваність, інвалідність чи смертність (втрачені роки здорового життя) (рис. 1).

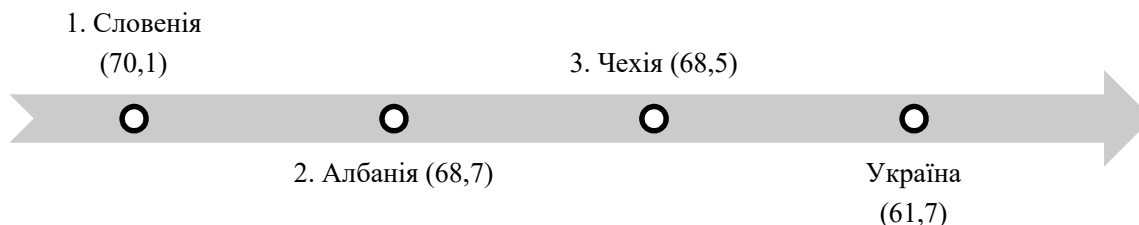
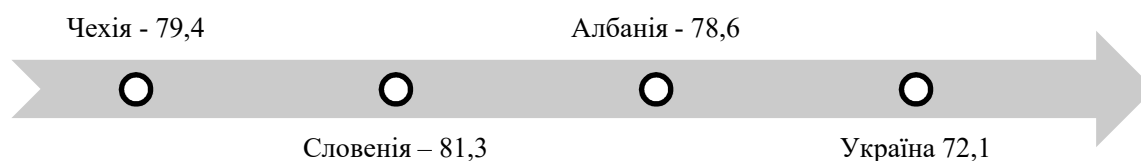

Рис. 1. Значення показника тривалості здорового життя в країнах Європи у 2019 році
Джерело: [19].

Цей показник є значно нижчим за середню тривалість життя в країнах, який не враховує втрату років через погане здоров'я. Так, тривалість життя в Україні в середньому становить 72,01 року, що за DALY більше приблизно на 10 років [18].

На рис. 2 розглянемо показник очікуваної тривалості життя без врахування втрачених років здорового життя.

Рис. 2. Очікувана тривалість життя при народженні у 2019 році

Джерело: [20].

Як бачимо, різниця є відчутною, оскільки через повний стан здоров'я очікувана тривалість життя помітно скорочується й у розрізі країн, що обрані для дослідження, вона становить відповідно: у Словенії – 11,2 року, у Чехії – 10,9 року, в Албанії – 9,9 року, в Україні – 10,4 року. Причиною такої ситуації є високий рівень захворюваності, значний відсоток людей з інвалідністю та важкими захворюваннями, причиною яких у тому числі є і проблеми забезпечення населення якісною питною водою.

У світових рейтингах очікуваної тривалості життя Україна посідає 113-є місце серед 189 країн, що були досліджені. У трійці лідерів Гонконг, Японія та Швейцарія (табл. 1).

Таблиця 1

Місце України у світових рейтингах за показником очікуваної тривалості життя при народженні у 2019 році

Країна	Очікувана тривалість життя при народженні	Місце у світовому рейтингу
Гонконг	85,0	1
Японія	84,8	2
Швейцарія	83,8	3
Сінгапур	83,6	4
Іспанія	83,6	5
Словенія	81,3	28
Чехія	79,4	35
Україна	72,1	113

Джерело: [20].

Низькі позиції України у рейтингу за очікуваною тривалістю життя порівняно з розвинутими країнами світу частково зумовлені й неналежною якістю питної води, яка є одним із факторів впливу на стан здоров'я населення.

Чернігівська область, порівняно з іншими регіонами України, достатньою мірою забезпечена запасами водних ресурсів.

Основним джерелом забезпечення потреб населення, а також промислових та сільськогосподарських підприємств є підземні води питної якості.

Втім, останнім часом спостерігається поступове підвищення вмісту біогенних елементів, яке призводить до евтрофікації вод. У результаті відбувається зменшення видового різноманіття та погіршення якості питної води. Неналежний стан очисних споруд, що спричиняє неповноцінну їхню роботу, здійснює негативний вплив на гідрохімічний стан річок. Найвище навантаження зафіксоване в басейнах річок Білоус, Вздвиг, Іченька, Борзенка, Остер, Удай та Снов. Причиною цьому є застаріле обладнання очисних споруд, їх перезавантаження, зношене обладнання каналізаційних мереж, відсутність повноцінних капітальних та поточних ремонтів.

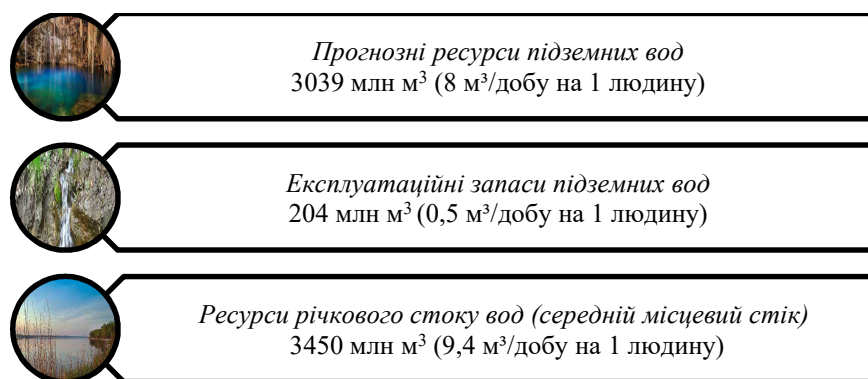

Рис. 3. Прогнозні ресурси підземних вод, їх експлуатаційні запаси та ресурси річкового стоку Чернігівської області у 2020 році

Джерело: [5].

У 2020 році населення та галузі економіки Чернігівщини були забезпечені питною та технічною водою в достатньому обсязі. Дані щодо використання водних ресурсів наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Використання водних ресурсів у Чернігівській області у 2019-2020 році, млн м³

Показники	2019	2020	Абсолютне відхилення (+;-)
Загальний обсяг забору води	101,5	107,0	+5,5
У т. ч. підземної	43,8	42,0	-1,8
поверхневої	57,7	65,0	+7,3

Джерело: [5].

Порівняно з 2019 роком забір підземної води скоротився на 1,8 млн м³, натомість поверхневої води навпаки збільшився на 7,3 млн м³. Використання водних ресурсів у розрізі потреб наведено на рис. 4.

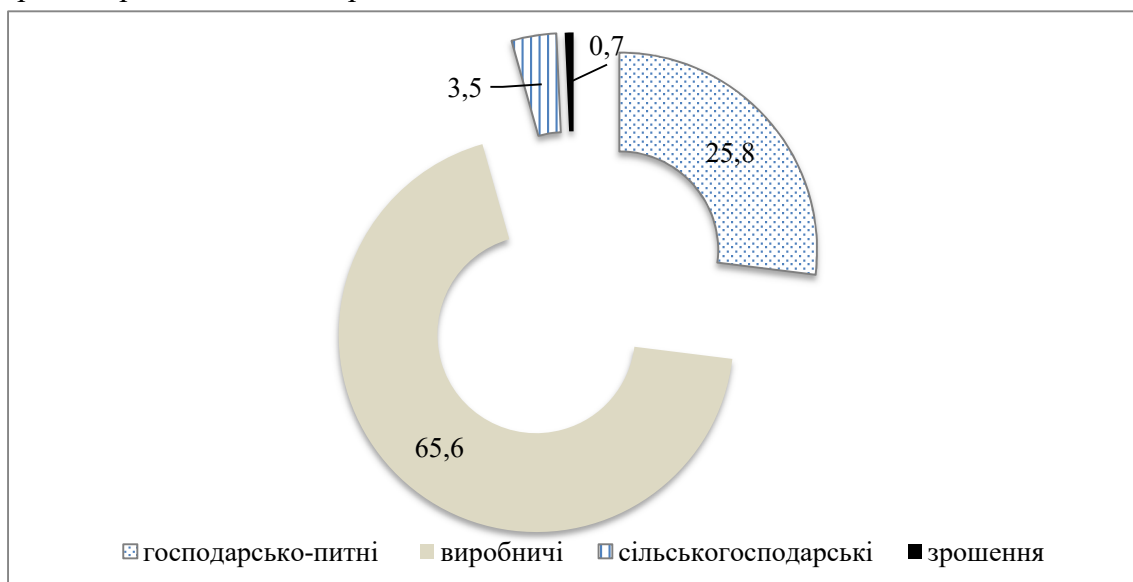

Рис. 4. Обсяги використання водних ресурсів у розрізі потреб у Чернігівській області у 2020 році, млн м³

Джерело: [5].

Як бачимо, найбільша кількість води використовується для виробничих та господарсько-питних потреб, що становить 65,6 та 25,8 млн м³ відповідно.

Найбільшим користувачем підземних вод є Комунальне підприємство «Чернігівводоканал» (м. Чернігів).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

За 2020 рік у поверхневій воді Чернігівської області скинуто 67,6 млн м³ зворотних (стічних) вод, які надходили із 27 точкових джерел забруднення.

На рис. 5 зображено об'єм скинутих стічних вод у поверхневій водні об'єкти в розрізі галузей економіки.

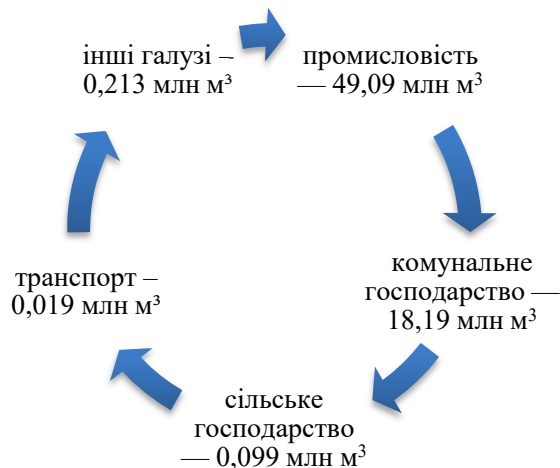

Рис. 5. Об'єм скинутих стічних вод у поверхневій водні об'єкти Чернігівської області у розрізі за галузеві економіки за даними 2020 року

Джерело: [5].

Промисловість області найбільше скидає стічних вод у водні об'єкти – 49,09 млн м³, а також значні обсяги припадають на підприємства комунального господарства – 18,19 млн м³. Обсяги скинутих стічних вод від сільського господарства, транспорту та інших галузей незначні та становлять 0,099 млн м³, 0,019 млн м³ та 0,213 млн м³ відповідно.

Основні джерела забруднення водних ресурсів систематизуємо на рис. 6.

Рис. 6. Основні джерела забруднення водних ресурсів

Джерело: систематизовано авторами за [4].

Приведені статистичні показники підтверджують той факт, що якість води, яка споживається населенням, значною мірою залежить від ступеня очищення стічних вод.

Стічні води прийнято поділяти на три категорії (нормативно чисті, нормативно очищені та забруднені) (рис. 7).

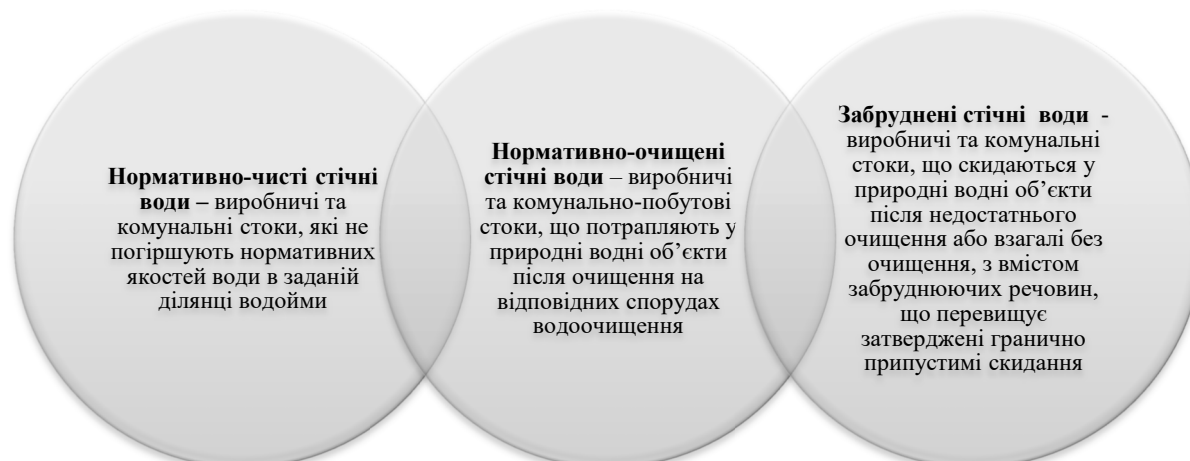

Рис. 7. Класифікація категорій стічних вод за категоріями якості скинутої води
Джерело: складено авторами за [4].

Скиди стічних вод у Чернігівській області за категоріями якості розподілились таким чином (табл. 3).

Таблиця 3

Обсяги та структура скидів стічних вод за категоріями якості
в Чернігівській області за даними 2020 року

Стічні води за категоріями якості	Обсяги скидів, млн м ³	Питома вага, %
Нормативно чисті	48,38	72
Нормативно очищені, які пройшли очищення на очисних спорудах	8,45	12
Забруднені стічні води	10,78	16

Джерело: складено за даними [5].

Скиди забруднених стічних вод у поверхневій водній мережі області становлять 16 % від загального обсягу скидів, що є сигналом для термінового вжиття заходів для можливого зменшення цього показника. Це потребує зважених та конструктивних дій стосовно вивчення можливостей очищення стічних вод.

Недостатня ефективність роботи водоочисних споруд не лише спричиняє погіршення якості води, а й несе загрозу для здоров'я людей, спричиняє захворюваність кишковими інфекціями, гепатитами, збільшує ризик дії на організм людини канцерогенних і мутагенних чинників.

Останнім часом спостерігається збільшення надходження сполук фосфатів у водойми Чернігівської області кількості. Порівняно з 2015 роком цей показник зріс із 96,8 тонни фосфатів до 106,7 тонни у 2020 році [5].

Комунальні стоки із залишками пральних порошків виступають основним джерелом забруднення водойм фосфатами, від добрив у воду надходить 10-30 % фосфору. Фосфати, потрапляючи у водойми, зумовлюють неконтрольоване зростання водоростей. Вода набуває зеленого кольору та стає непридатною для використання людиною. У результаті відмирання водоростей у водоймах відбуваються процеси гниття. Бактерії, які окислюють органічні сполуки, активно споживають розчинений у воді кисень, а це спричиняє кисневе голодування. Риба та все живе у водоймах гине.

Високий вміст фосфатів кардинально змінює процес очищення річкової води. Необхідна кількість реагентів та витрат електроенергії для процесу очищення зростає в рази. При очищенні стічних вод відбувається погіршення якості очищення стоків у результаті загибелі бактерій активного мулу, які перероблюють стоки на чисту воду.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

При недостатньому очищенні води фосфати потрапляють в організм людини, що спричиняє знежирення шкірного покрову, може викликати прояви алергічних реакцій.

Наслідки впливу забруднення на організм людини важко не помітити. Серйозною проблемою є захворювання, викликані забрудненням навколишнього середовища. Вони викликають зростання онкологічних захворювань, призводять до алергічних реакцій. Якість питної води є запорукою довголіття, а тому необхідно приділяти велику увагу екології та технологіям очищення питної води. Експертами ВООЗ з'ясовано, що майже 80 % інфекційних захворювань у світі спричинені вживанням неякісної питної води та недотриманням санітарно-гігієнічних норм водопостачання.

Вживання неякісної питної води викликає у 25 % населення збільшення захворювань серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, ендокринних та алергічних захворювань, новоутворень, водно-нітратної метгемоглобінемії, флюорози, отруєння токсинами синьо-зелених водоростей тощо.

У міжнародній практиці офіційне визнання отримав термін «захворювання, пов'язане з навколишнім середовищем» (environmental disease), який позначає будь-яке захворювання, що виникає безпосередньо або опосередковано, повністю або частково в результаті впливу факторів навколишнього середовища на людину. Поряд зі специфічними захворюваннями, викликаними впливом того чи іншого фактору навколишнього середовища, існує надзвичайно велика кількість захворювань і синдромів, що не мають безпосереднього етіологічного зв'язку з впливом, але фактори навколишнього середовища або збільшують ризик розвитку добре вивчених і поширених хвороб (наприклад, серцево-судинних захворювань), або модифікують їх клінічний перебіг, або виступають у ролі тригерів, що викликають прискорення реалізації вже наявних у людини патологічних станів (передчасна смерть, напад бронхіальної астми, скорочення тривалості або зниження якості життя). Погіршення стану здоров'я зумовлює збільшення витрат на лікування як на рівні держави, територіальних громад, так і на рівні особистості [6].

Оскільки тривалість та якість життя людини залежить від наявності та стану водних ресурсів, то забезпечення населення та галузей національної економіки якісною водою є пріоритетним завданням соціально-економічної політики держави. Раціональне використання водних ресурсів є невід'ємною складовою природокористування, яке віддзеркалює найбільш економічно та соціально та екологічно зорієнтовану форму взаємозв'язку людини з довкіллям та є умовою збереження її життєдіяльності [9, с. 36].

Експерти Bloomberg, які досліджували 169 держав за рівнем здоров'я населення встановили, що першу трійку сформували Іспанія, Італія та Ісландія. Україна у цьому рейтингу на 93-му місці. При формуванні рейтингу експерти враховували тривалість життя, якість та доступність питної води, клімат та інші фактори [16].

У світових рейтингах якості питної води Україна займає низькі рейтингові позиції (116-е місце). З кожним роком збільшується ймовірність недостатнього забезпечення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, неналежного збереження водних ресурсів та їх відтворення. Ситуація в окремих регіонах країни є дуже тривожною.

За кількістю питної води в розрахунку на душу населення Україна перебуває на 125-му місці зі 180 країн. Крім того, на основі даних Центрів з контролю і профілактики захворювань Міністерства охорони здоров'я США, Україна входить до країн з найбільш небезпечною і несмачною водопровідною водою. Оцінки Всесвітнього фонду природи свідчать про те, що Україна не докладає належних зусиль для вирішення проблем дефіциту та зниження якості прісної води.

Майже на третині території країни (27 %) можливі негативні наслідки повеней та паводків, які є причиною 70 % усіх смертей у результаті стихійних лих [1]. В Україні погіршується стан водних об'єктів.

Якість води в багатьох регіонах України не відповідає вимогам стандарту на питну воду. Це викликане не лише природними умовами, а й антропогенним забрудненням, недостатнім очищенням стічних вод. В артезіанських водах проявляється підвищений вміст заліза, марганцю, солей, хлоридів, сульфатів, фтору, нітратів тощо [11].

Для покращення екологічних показників водних ресурсів України першопочатково необхідно вирішити такі завдання, як:

- зменшити рівень забруднення стічних вод шляхом реконструкції і ремонту каналізаційних мереж і споруд;
- розробити та використовувати в освітніх програмах навчальних курсів навчальних закладів усіх рівнів Концепцію формування екологічних потреб, що може суттєво зменшити рівень забруднення через зменшення використання побутової хімії населенням;
- за допомогою фінансових, адміністративних важелів на державному рівні сприяти формуванню соціальної відповідальності бізнесу та екологічної свідомості.

Екологічні потреби особистості проявляються в необхідності мінімізації забруднення навколишнього середовища, сприянні безвідходності виробництва та використанні тих природних ресурсів, які можуть відтворюватись. Завданням держави при цьому є:

- формування екологічного світогляду в усіх членів суспільства, високої екологічної культури, запобігання безвідповідальному ставленню до природи;
- зменшення забруднення навколишнього середовища за рахунок дбайливого ставлення до природних ресурсів.

Збереження необхідних умов для природного середовища повинно опиратися на формування в довгостроковому плані системи екологічних потреб з врахуванням необхідних стандартів життєзабезпечення та можливістю задоволення як економічних, так і екологічних потреб майбутніх поколінь. Виконання такого стратегічного завдання, як формування екологічних потреб покладене на Міністерство освіти та науки України, освітні інститути всіх рівнів, особливо дошкільні та загальноосвітні заклади. Важливе значення при цьому належить інституту сім'ї.

У процесі державного регулювання при стабілізації екологічної ситуації та покращення якості навколишнього середовища пріоритети задоволення особистих потреб мають зміщуватись у напрямку екологізації потреб, проявляти потреби майбутніх поколінь тощо. Екологізація потреб має сприяти самовідновлювальній здатності природи. Темпи, структура і культура споживання мають формуватись відповідно до екологічних обмежень. Напрямом зменшення навантаження на екосистему є збалансоване споживання, благополуччя населення нині без збитку для майбутніх поколінь [15].

Одним із пріоритетів впливу держави на потреби особистості в частині екологізації доцільно створення відповідної законодавчої бази, зокрема, закріплення в конкретних законодавчих актах заборони на несанкціоновані викиди відходів, підвищення штрафів за скид забрудненої води у природне середовище тощо [7, с. 117-118].

Неможливість виконання державою всіх еколого-економічних функцій тільки підвищує актуальність реалізації бізнесом соціальних функцій у розрізі соціальної відповідальності бізнесу. Добровільне інвестування частини прибутку в очисні споруди, зменшення обсягів забруднених стічних вод, використання замкнених циклів водокористування сприяють досягненню у довгостроковій перспективі соціального чи економічного ефекту (покращення стану здоров'я населення, збільшення пропозиції на ринку праці, мінімізація витрат на лікарняні листи тощо).

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження підтверджують, що в Україні найнижчий серед європейських країн показник здорового життя, зумовлений не тільки рівнем, способом життя населення, генетичними чинниками, доступністю медичних послуг, але і значною мірою – якістю водних ресурсів. Оскільки тривалість та якість життя

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

людини залежить від наявності та стану водних ресурсів, то забезпечення населення та галузей національної економіки якісною водою є пріоритетним завданням соціально-економічної політики держави. Для покращення екологічних показників водних ресурсів України необхідно вирішити такі завдання: зменшити рівень забруднення стічних вод шляхом реконструкції і ремонту каналізаційних мереж і споруд, використання сучасних технологій очищення води; сприяти на державному рівні формуванню екологічних потреб, що може суттєво зменшити рівень забруднення; створювати програми стимулювання соціальної відповідальності бізнесу за допомогою фінансових, адміністративних важелів.

Список використаних джерел

1. В Україні погіршується стан водних об'єктів, якість питної води та водна інфраструктура / Рахункова палата. 2021. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1126>.
2. Дерій Ж. В., Вінниченко К. О. Інструменти екологічної політики при вирішенні проблем раціонального використання земельних ресурсів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 4 (16). С. 7-15.
3. Дослідження антропогенного впливу на гідрологічний та екологічний режим р. Остер Чернігівської області: звіт про науково-дослідну роботу / Ж. В. Дерій, Н. Т. Шадура-Никипорець, С. Д. Цибуля, О. Ю. Купчик. Чернігів, 2017. 255 с.
4. Івашко В. Г., Ольвінська Ю. О. Статистичний аналіз стану та використання водних ресурсів України. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень* : збірник наукових студентських праць. 2017. Випуск 3. Частина I. С. 82–89.
5. Інформація про використання водних ресурсів Чернігівської області у 2020 році. *Деснянське басейнове управління водних ресурсів*. URL.: <https://desna-buvr.gov.ua/diyalnist/>.
6. Кичко І. І. Макроекономічний механізм фінансування охорони здоров'я. *Фінанси України*. 2003. № 4. С. 71–77.
7. Кичко І. І. Соціально-економічні детермінанти особистих потреб. Чернігів : Чернігівський державний технологічний університет, 2013. 333 с.
8. Кичко І. І., Холодницька А. В. Мотиваційний імператив реалізації управлінських компетенцій та збалансування ринку праці в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 7-14.
9. Климчик О. М., Пінкіна Т. В., Пінкін А. А. Впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2018. № 4 (45). С. 36-40.
10. Левковська Л. В., Мандзик В. М. Формування моделі інтегрованого управління водними ресурсами в контексті забезпечення сталого водокористування. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 2. С. 46-53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2018_2_9.
11. Лотоцька О. В., Кондратюк В. А., Кучер С. В.. Якість питної води як одна з детермінант громадського здоров'я в західному регіоні України. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2019. № 1 (79). С. 12-18
12. Мандзик В. М. Капіталізація водних ресурсів: теорія і практика. Київ : ПрофКнига, 2018. 287 с.
13. Мишенин Е. Концептуальные основы функционирования экологически ориентированного механизма управления природохозяйствованием. *Экономист*. 2012. № 5. С. 59-61.
14. Мовчан С. І. Вплив екологічних показників на якість життя населення. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи* : зб. матеріалів конференції. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т. 1. С. 155-157.
15. Наше будущее: доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / под ред. и с послесл. С. А. Евтеева и Р. А. Перелета. Москва : Прогресс, 1989. 376 с.
16. Стадник В. 10 найздоровіших країн у світі – Bloomberg. 2020. URL: <https://www.thevillage.com.ua/village/city/city-news/282343-10-nayzdorovishih-krayin-u-sviti-bloomberg>.
17. Холодницька А.В. Індикативне оцінювання якості життя населення Чернігівської області. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 4. С. 93-100.

18. Шаріпов О. У 2019 році в Україні була найнижча серед європейських країн тривалість здорового життя – дослідження. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-2019-roci-v-ukrayini-bula-najnizhcha-sered-yevropejskih-krayin-trivalist-zdorovogo-zhittya-doslidzhennya>.

19. World Health Organization. The Global Health Observatory. URL.: <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates>.

20. Human Development Report 2020. URL: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>

References

1. Rakhunkova palata [Accounting Chamber]. (2021). *V Ukraini pohirshuietsia stan vodnykh ob'ektiv, yakist pytnoi vody ta vodna infrastruktura [In Ukraine, the condition of water bodies, drinking water quality and water infrastructure is deteriorating]*. <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=1126>.

2. Derii, Zh. V., & Vinnychenko, K. O. (2018). Instrumenty ekolohichnoi polityky pry vyrishenni problem ratsionalnogo vykorystannia zemelnykh resursiv [Tools of ecological policy at the decision of problems of rational use of land resources]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(16)), 7-15.

3. Derii, Zh. V., Shadura-Nykyporets, N. T., Tsybulia, S. D., & Kupchyk, O. Yu. (2017). Doslidzhennia antropohennoho vplyvu na hidrolohichni ta ekolohichni rezhym r. Oster Chernihivskoi oblasti: zvit pro naukovo-doslidnu robotu [Research of anthropogenic impact on the hydrological and ecological regime of the Oster River, Chernihiv region: report on research work].

4. Ivashko, V. H., & Olvinska, Yu. O. (2017). Statystychni analiz stanu ta vykorystannia vodnykh resursiv Ukrainy [Statistical analysis of the state and use of water resources of Ukraine]. *Statystyka – instrument sotsialno-ekonomichnykh doslidzen: zbirnyk naukovykh studentskykh prats – Statistics – a tool of socio-economic research: a collection of scientific student papers*, 3(I), 82–89.

5. Desnianske baseinove upravlinnia vodnykh resursiv [Desnyansk basin management of water resources]. (2020). *Informatsiia pro vykorystannia vodnykh resursiv Chernihivskoi oblasti u 2020 rotsi [Information on the use of water resources of Chernihiv region in 2020]*. <https://desnabuvr.gov.ua/diyalnist/>

6. Kychko, I. I. (2003). Makroekonomichni mekhanizm finansuvannia okhorony zdorovia [Macroeconomic mechanism of health care financing]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 4, 71–77.

7. Kychko I. I. (2013). *Sotsialno-ekonomichni determinanty osobystykh potreb [Socio-economic determinants of personal needs]*. Chernihivskiy derzhavnyi tekhnolohichniy universytet.

8. Kychko, I. I., & Kholodnytska, A. V. (2021). Motyvatsiyni imperatyv realizatsii upravlinskykh kompetentsii ta zbalansuvannia rynku pratsi v Ukraini [Motivate smperative for implementing management competencies and balansng the labor market]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 7-14.

9. Klymchyk, O. M., Pinkina, T. V., & Pinkin, A. A. (2018). Vprovadzhennia systemy intehrovanoho upravlinnia vodnymy resursamy za baseinovyim pryntsyptom [Introduction of an integrated water resources management system based on the basin principle]. *Scientific Journal «ScienceRise»*, 4(45), 36-40.

10. Levkovska, L.V., Mandzyk, V.M. (2018). Formuvannia modeli intehrovanoho upravlinnia vodnymy resursamy v konteksti zabezpechennia staloho vodokorystuvannia [Formation of a model of integrated water resources management in the context of ensuring sustainable water use]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia – Balanced nature management*, 2, 46-53.

11. Lototska, O. V., Kondratiuk, V. A., & Kucher, S. V. (2019). Yakist pytnoi vody yak odna z determinant hromadskoho zdorovia v zakhidnomu rehioni Ukrainy [Quality of drinking water as one of the determinants of public health in the Western region in the Ukraine]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of social hygiene and health care organization of Ukraine*, 1(79), 12-18.

12. Mandzyk, V. M. (2018). *Kapitalizatsiia vodnykh resursiv: teoriia i praktyka [Capitalization of water resources: theory and practice]*. ProfKnyha.

13. Mishenin, E. (2012). Konceptualnye osnovy funkcionirovaniya ekologicheskii orientirovannogo mekhanizma upravleniya prirodohozhajstvovaniem [Conceptual bases of functioning of the ecologically oriented mechanism of management of nature management]. *Economist – Economist*, (5), 59-61.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

14. Movchan, S. I. (2019). Vplyv ekolohichnykh pokaznykiv na yakist zhyttia naseleння [Influence of ecological indicators on quality of living of the population]. *Nauka, osvita, suspilstvo: realii, vyklyky, perspektyvy – Science, education, society: realities, challenges, prospects* (vol. 1, pp. 155-157). TOV «TVORY».

15. Evteeva S. A., Pereleta R. A. (Eds.). (1989). *Nashe budushchee: doklad Mezhdunarodnoi komissii po okruzhaiushchei srede i razvitiiu (MKOSR) [Our future: report of the International Commission on Environment and Development (ICSD)]*. Progress.

16. Stadnyk, V. (2020). 10 naizdorovishykh krain u sviti – Bloomberg. 2020. <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/282343-10-nayzdorovishih-krayin-u-sviti-bloomberg>.

17. Kholodnytska, A. V. (2015). Indykativne otsiniuvannya yakosti zhyttia naseleння Chernihivskoi oblasti [Indicative assessment of the quality of life of the population of Chernihiv region]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4), 93–100.

18. Sharipov, O. (2020). U 2019 rotsi v Ukraini bula nainyzhcha sered yevropeiskykh krain tryvalist zdorovoho zhyttia – doslidzhennia [Ukraine had the lowest life expectancy among European countries - a study]. <https://hromadske.ua/posts/u-2019-roci-v-ukrayini-bula-najnizhcha-sered-yevropejskih-krayin-trivalist-zdorovogo-zhittya-doslidzhennya>.

19. World Health Organization. The Global Health Observatory. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates>.

20. Human Development Report 2020. (2020). <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>.

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kychko Iryna – Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Personnel Management and Labour Economy, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1110-417>

Researcher ID: H-1753-2015

Холодницька Алла Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kholodnytska Alla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economy, National University Chernihiv Polytechnic (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: allakhodnytska@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

Researcher ID: G-9430-2014

УДК 331.56(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-18-24

Альона Ревко, Наталія Приходько

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Alona Revko, Natalia Pryhodko

SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT OF THE POPULATION IN THE REGIONS OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню сутності безробіття та визначенню його соціально-економічних наслідків. Встановлено базові фактори, що спричиняють безробіття в Україні. Проаналізовано чисельність безробітного населення в регіонах України у 2019 році. Проведено дослідження з метою визначення ставлення молоді м. Чернігова до проблеми безробіття, розуміння цього соціально-економічного явища та його наслідків. Доведено, що безробіття призводить до ряду негативних соціально-економічних наслідків та підвищує рівень соціальної напруги серед населення регіонів України. Виявлено, що значний негативний вплив на поширення безробіття в регіонах України мала пандемія COVID-19. Встановлено, що безробіття має суттєві соціально-економічні наслідки, серед яких виділено: зростання злочинності; зниження рівня життя населення регіонів; зниження професійної кваліфікації працівників; трудова міграція населення; збільшення числа самогубств та поширення психічних захворювань серед безробітних. Обґрунтовано, що ключовими напрямками подолання безробіття в регіонах України має бути: легалізація тіньової зайнятості; популяризація та державна підтримка самозайнятості; розвиток дуальної освіти; зниження податків для підприємств та інтеграція осіб з особливими потребами до ринку праці.

Ключові слова: безробіття; фактори безробіття; людський потенціал; робоча сила; дуальна освіта; соціальне підприємництво.

Рис.: 4. Бібл.: 16.

The article is devoted to the study of the essence of unemployment and determining its socio-economic consequences. The basic factors that cause unemployment in Ukraine have been identified. The number of unemployed population in the regions of Ukraine in 2019 is analyzed. A study was conducted to determine the attitude of young people in Chernihiv city to the problem of unemployment, understanding of this socio-economic phenomenon and its consequences. It is proved that unemployment leads to a number of negative socio-economic consequences and increases the level of social tension among the population of the regions of Ukraine. It was found that the COVID-19 pandemic had a significant negative impact on the spread of unemployment in the regions of Ukraine. It is established that unemployment has significant socio-economic consequences, among which are: the growth of crime; declining living standards of the population of the regions; reduction of professional qualification of employees; labor migration; increasing the number of suicides and the spread of mental illness among the unemployed. It is substantiated that the key areas for overcoming unemployment in the regions of Ukraine should be: legalization of shadow employment; promotion and state support of self-employment; development of dual education; reduction of taxes for enterprises and integration of people with special needs into the labor market.

Key words: unemployment; unemployment factors; human potential; workforce; dual education; social entrepreneurship.

Fig.: 4. References: 16.

JEL Classification: E24; J2; J64; R1

Постановка проблеми. Нині Україна перебуває в нестабільній політичній ситуації, що чітко відображається на соціально-економічних аспектах життєдіяльності країни та її регіонів. Слід зазначити, що ведення військових дій на Сході нашої держави призвело до погіршення соціальної ситуації в країні та довготривалої економічної кризи, яка, зі свого боку, позначилась на дисбалансі всіх соціально-економічних показників. Результатом дестабілізації є спад інвестиційної привабливості, зниження виробництва та рівня життя населення регіонів, значне зростання інфляції та безробіття.

Важливо зазначити, що нині безробіття є актуальною проблемою для населення регіонів України. В умовах переходу нашої держави до ринкової економіки і поглиблення кризових процесів в усіх сферах господарювання, що спіткали Україну в останні роки, неабиякої актуальності набула проблема функціонування та розвитку бізнесу, в тому числі й соціального та, як наслідок, поширення безробіття. Слід зазначити, що безробіття є соціально-економічним явищем, за яким частина економічно активного населення не має можливості знайти гідну роботу і водночас поповнює резервний запас праці, стаючи абсолютно надлишковим щодо ефективності людського капіталу.

Для дослідження проблеми безробіття насамперед варто зазначити причини цього негативного соціально-економічного явища. Однією з базових причин безробіття в регіонах України є спад внутрішнього виробництва і, як наслідок, зменшення кількості ро-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

бочих місць. Іншою, не менш важливою причиною, є той факт, що економіка нашої країни страждає від циклічного спаду. Більше того, різкий перехід до автоматизації технологічних процесів виробництва спричиняє зростання безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження теоретичних основ та соціально-економічних наслідків безробіття присвячено праці багатьох учених: Ж. Дерій [5], М. Нечипоренко [8], П. Нікіфоров [9], О. Севрук, Т. Севрук [12], С. Слюсар [13] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних та закордонних науковців щодо причин та наслідків безробіття, ця соціально-економічна проблема все ще потребує більш ґрунтовного дослідження та виявлення напрямів подолання безробіття в регіонах України.

Мета статті. Головною метою цієї публікації є дослідження соціально-економічних наслідків безробіття регіонах України та напрямів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку науки існує певна кількість наукових праць, предметом дослідження яких є причини, умови та фактори безробіття як соціально-економічного явища. Учені різних галузей науки досліджували різноманітні аспекти соціально-економічного феномену безробіття, що дає змогу комплексно розглянути наявні проблеми досліджуваного об'єкта.

Як стверджує Державна служба зайнятості України, безробіття – це явище соціально-економічне, внаслідок якого частина населення, яке вважається працездатним (економічно активне населення) не має змоги знайти гідну роботу і відповідно до цієї обставини поповнює резервний запас праці, що є порівняно надлишковим щодо ефективності саме людського капіталу [3].

Більше того, деякі науковці зазначають, що безробіття є одним з основних соціальних ризиків щодо підтримки людей у сучасному суспільстві [7]. На наше переконання, найважливішим показником стану ринку праці та економіки загалом є саме рівень безробіття. Він відображає рівень використання головної продуктивної сили суспільства – людського потенціалу та можливості його капіталізації.

Згідно з методологією Міжнародної організації праці (МОП), безробітними є особи (зареєстровані, а також офіційно незареєстровані в Державній службі зайнятості України), які відповідають усім трьом базовим критеріям:

- 1) не мають на цей час офіційної роботи;
- 2) наполегливо шукали роботу або намагалися започаткувати власну діяльність;
- 3) протягом двох тижнів мали можливість приступити до виконання певної роботи, включаючи роботу на дому з оплатою або підтримкою доходу [10].

Важливо зауважити, що безробіття – це макроекономічна проблема, що зумовлена певними факторами, зокрема зміни в економіці, уповільнення економічного зростання, співвідношення цін на базові фактори виробництва, недостатня сукупність попиту, інфляція, що сприяє зменшення капітальних вкладень, зменшення реальних доходів, котра збільшує кількість пропозиції на робочу силу зі зменшенням її попиту, співвідношення цін на базові фактори виробництва, що додають переваг практичним технологіям, сезонні обсяги виробництва, які забезпечують попит із питань праці, науково-технічного прогресу, що збільшує диспропорцію між попитом та пропозицією робочої сили, недосконале законодавство про працю, низький рівень професійного навчання та перепідготовки, неадекватний рівень програми зайнятості та демографічні процеси, що мають місце в Україні [1].

З огляду на це, до базових факторів, що спричиняють безробіття, належать:

- відсутність сукупного платоспроможного попиту;
- низька мобільність наявної робочої сили;

- наявні структурні зміни в економіці;
- існуюча дискримінація на ринку праці, зокрема жінок, молоді, а також національних меншин;
- демографічні зміни чисельності та складу наявної робочої сили;
- зниження сезонних обсягів рівня виробництва окремих галузей економіки [7].

Невтішна ситуація на ринку праці України зумовлена змінами в економічній та політичній ситуації в нашій країні. Так, у 2019 році найбільша чисельність безробітного населення спостерігалась у Дніпропетровському (118,7 тис. осіб), Донецькому (117,5 тис. осіб) та Запорізькому (77,5 тис. осіб) регіонах України (рис. 1).

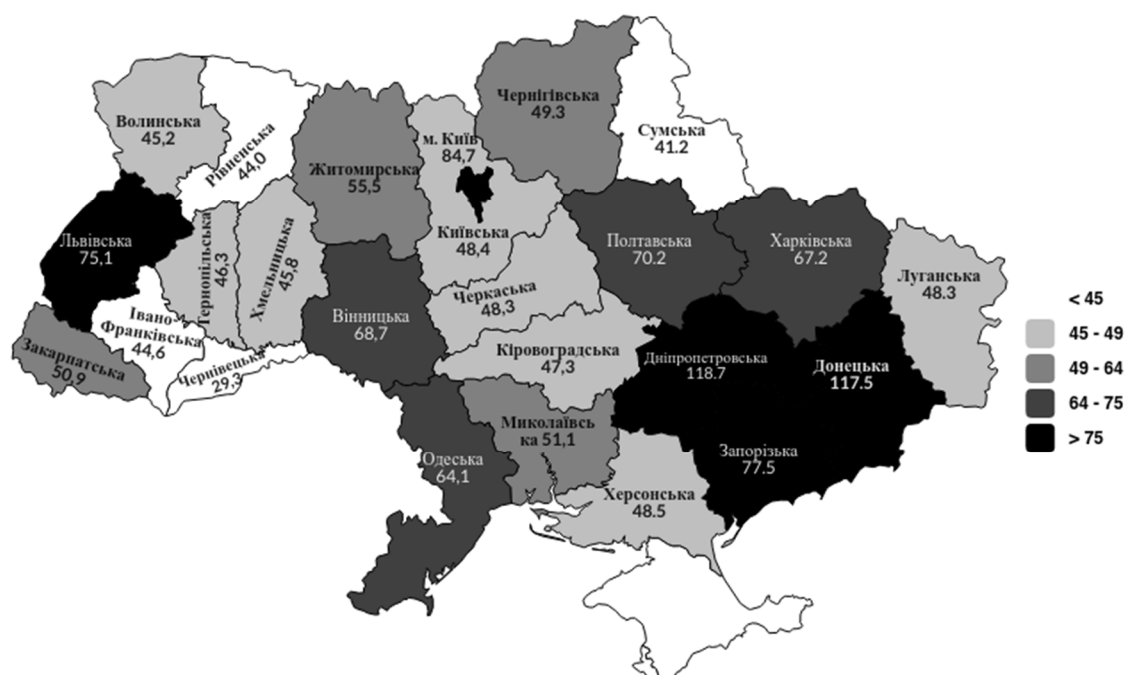

Рис. 1. Чисельність безробітного населення в регіонах України у 2019 році, тис. осіб
Джерело: розроблено авторами на підставі даних Державної служби статистики України [3].

Слід зазначити, що співвідношення найбільшої чисельності безробітного населення у Дніпропетровському регіоні (118,7 тис. осіб) та найменшого в Чернівецькому регіоні (29,3 тис. осіб) становить 4 рази. Це є негативним явищем, оскільки не створює рівних можливостей для розвитку людського потенціалу населення регіонів України та його ринкової капіталізації [11, с. 132].

Як зазначає А. Калін, активне регулювання зайнятості має базуватися передусім на державних заходах, спрямованих на профілактику безробіття. Більше того, ефективний вплив на рівень зайнятості має здійснюватися шляхом збалансування попиту та пропозиції на ринку праці. Така соціальна політика пов'язана з державним регулювання ситуації саме на українському ринку праці, а також викликає зростання продуктивності зайнятості та її вільний вибір.

З метою визначення ставлення молоді м. Чернігова до проблеми безробіття, розуміння цього соціально-економічного явища та його наслідків нами було проведено дослідження. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти Національного університету «Чернігівська політехніка». Вибіркова сукупність становила 38 осіб. В опитуванні був дотриманий гендерний баланс (50 % дівчат та 50 % хлопців). В опитуванні взяли участь здобувачі вищої освіти різних вікових груп (від 16 до 40).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Основним методичним інструментом дослідження ставлення молоді до проблеми безробіття виступила розроблена нами анкета, котра містила 17 питань.

Результати анкетування засвідчили, що більшість респондентів (59,9 %) вважає безробіття соціально-економічним явищем, відповідно до якого частина працездатного населення не має можливості знайти роботу. До безробітних більшість опитаних (53,5 %) відносять осіб, що не мають на цей час офіційної роботи, активно займаються її пошуками і готові нині почати працювати.

До причин безробіття в умовах сьогодення більшість респондентів (50,2 %, або 19 осіб) відносить пандемію COVID-19 та пов'язані з нею карантинні обмеження. На другому місці серед причин безробіття – спад виробництва на підприємствах, про що зазначили 19,8 % опитаних. Пошук нових робочих місць з метою отримання більшої зарплати як причину безробіття вважають 10,2 % респондентів (рис. 2).

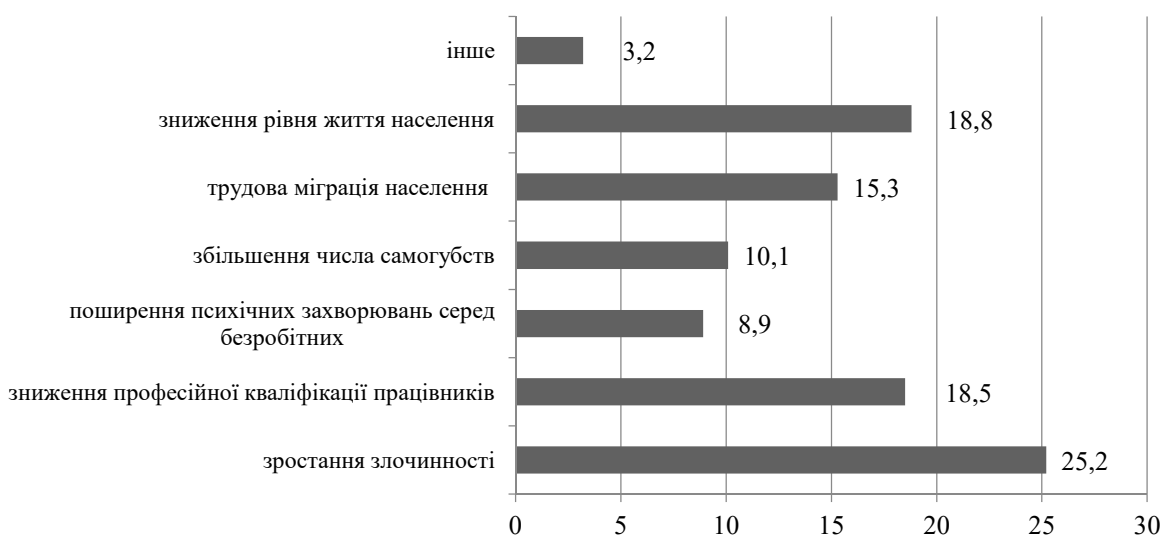

Рис. 2. Причини безробіття в умовах сьогодення на думку респондентів, % респондентів

Джерело: розроблено авторами.

Важливо зауважити, що безробіття призводить до певних негативних соціально-економічних наслідків та підвищує рівень соціальної напруги серед населення. На думку респондентів, найпоширенішим негативним наслідком безробіття в Україні є зростання злочинності (рис. 3). Більше того, безробіття впливає на зниження рівня життя населення та професійної кваліфікації, про що зазначили 18,8 та 18,5 % респондентів відповідно. Не менше важливим наслідком безробіття є трудова міграція населення, а особливо найбільш кваліфікованих фахівців, найкращої робочої сили, яка досягла нині в Україні великих розмірів та становить значну загрозу для сучасного і майбутнього українського суспільства, оскільки це не тільки знижує людський потенціал населення регіонів, а й негативно впливає на конкурентоспроможність економіки країни загалом.

Крім того, респонденти зазначили, що позитивних наслідків безробіття не так і багато, серед них є такі: збільшення особистого вільного часу та створення конкуренції між працівниками.

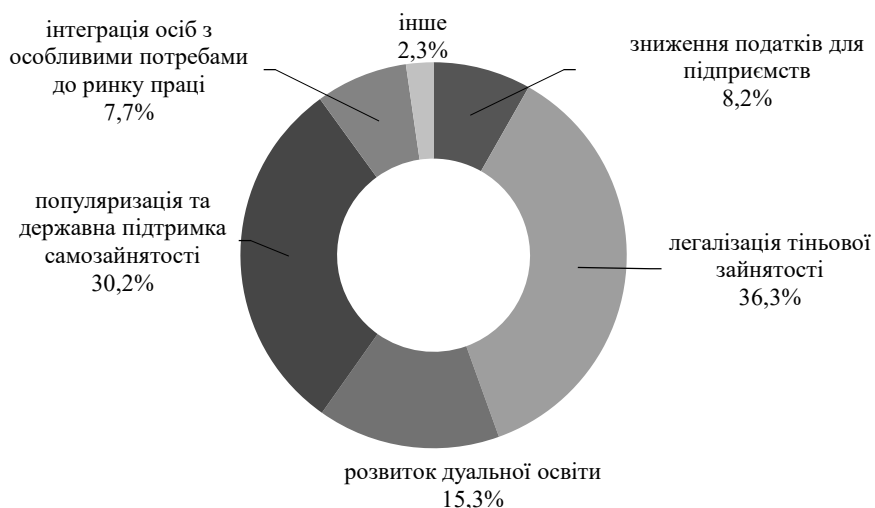
Рис. 3. Негативні соціально-економічні наслідки безробіття на думку респондентів, % опитаних

Джерело: розроблено авторами.

Респонденти вважають, що головними шляхами вирішення проблеми безробіття є легалізація тіньової зайнятості (36,3 %, або 14 респондентів) та популяризація і державна підтримка самозайнятості (30,2 %, або 11 респондентів).

Не менш важливим напрямом подолання безробіття, на думку опитаних, є розвиток дуальної освіти (15,3 %), що сприятиме формуванню висококваліфікованої та конкурентоспроможної робочої сили в регіонах України.

Крім того, 7,7 % опитаних переконані, що важливим напрямом подолання безробіття в Україні має бути інтеграція осіб з особливими потребами до ринку праці, оскільки ця категорія населення має значний потенціал. Проте через брак можливостей не має змоги використати цей потенціал у трудовій сфері.

Рис. 4. Напрями подолання безробіття на думку респондентів, % опитаних

Джерело: розроблено авторами.

Одним із дієвих прикладів інтеграції осіб з особливими потребами до ринку праці є розвиток соціального підприємництва, яке не тільки має на меті отримання максимального прибутку, а й вирішення соціально значущих проблем громади, у тому числі й соціальне виключення осіб з особливими потребами.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Висновки і пропозиції. Отже, за результатами проведеного дослідження, можна зробити такі висновки. По-перше, безробіття – це явище не тільки економічне, а й соціальне. Воно безпосередньо пов'язане з діючою політикою держави, а в умовах глобалізації – з політикою міжнародних організацій. По-друге, значний негативний вплив на поширення безробіття в регіонах України мала пандемія COVID-19. По-третє, безробіття має суттєві соціально-економічні наслідки, серед яких варто виділити: зростання злочинності; зниження рівня життя населення регіонів; зниження професійної кваліфікації працівників; трудова міграція населення; збільшення числа самогубств та поширення психічних захворювань серед безробітних. По-четверте, ключовими напрямками подолання безробіття в регіонах України має бути: легалізація тіншової зайнятості; популяризація та державна підтримка самозайнятості; розвиток дуальної освіти; зниження податків для підприємств та інтеграція осіб з особливими потребами до ринку праці.

Список використаних джерел

1. Безробіття в Україні: причини, види, наслідки. *Наукові доробки молоді вирішенню проблем Європейської інтеграції* : збірник наукових статей : у 2 т. Харків : Континент, 2008. Т. 2. С. 34-36.
2. Воробйов Є. М. Економічна теорія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2019. 464 с.
3. Державна служба зайнятості України. Статистична інформація. URL: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>.
4. Державна служба статистики Закарпатської області. Статистична інформація. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/index.html>.
5. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Формування ринку праці на основі розвитку людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2. С. 9-17.
6. Економіка XXI: Міжнародний збірник наукових праць. Донецьк : Дон НТУ, 2009. Вип. 3. С. 44-47.
7. Крамаренко К. М., Губарев С. С. Безробіття населення як макроекономічна проблема. *Молодий вчений*. 2014. № 6(1). С. 147-150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6%281%29_40.
8. Нечипоренко М. Безробіття в Україні наростає – як упоратися з тим державі / Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3008987-bezrobitta-v-ukraini-narostaє-ak-uporatisa-z-tim-derzavi.html>.
9. Нікіфоров П. О., Вольська А. О. Фінансово-економічні аспекти розвитку праці та боротьби з безробіттям. *Фінанси України*. 2008. № 10. С. 22-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2008_10_3.
10. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.
11. Ревко А. М. Освітня домінанта у парадигмальному вимірі соціогуманітарного простору регіону : монографія. Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2019. 354 с.
12. Севрук О., Севрук Т. Проблема безробіття: міжнародний та вітчизняний досвід. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 1(21). С. 76-84. URL: <http://www.chasopysnapu.gr.gov.ua/ua/pdf/1-2019/sevruk.pdf>.
13. Слюсар С. Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/664179.pdf>.
14. Сучасний ринок праці. URL: <https://ipf.npu.edu.ua/yak-shukaty-robotu/suchasnyi-rynok-pratsi-ta-poshuk-roboty>.
15. Тиждень UA. URL: <http://tyzhden.ua/News/50545>.
16. Юрій С., Буян І. Економічна теорія: політична економія. Київ : Кондор, 2009. 600 с.

References

1. *Bezrobittia v Ukraini: prychnyny, vydy, naslidky. Naukovi dorobky molodi vyrishenniu problem Yevropeiskoi intehtratsii [Unemployment in Ukraine: Causes, Types, Consequences]*. (2008). (vol. 2, pp. 34-36). Kontynent.
2. Vorobyov, E. M. (2019). *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*. KhNU V.N. Karazin.
3. Derzhavna sluzhba zainiatosti Ukrainy [State Employment Service of Ukraine]. (n.d.). *Statystychna informatsiia [Statistical information]*. <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>.

4. Derzhavna sluzhba statystyky Zakarpatskoi oblasti [State Statistics Service of Zakarpattian region]. (n.d.). *Statystychna informatsiia [Statistical information]*. <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/index.html>.
5. Derii, Zh. V., Skyba, S. A. (2015). Formuvannia rynku pratsi na osnovi rozvytku liudskoho potentsialu [Formation of the labor market based on the development of human potential]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2), 9-17.
6. *Ekonomika XXI: Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats [Economics XXI: International collection of scientific papers]*. (2009), 3, 44–47. Don NTU.
7. Kramarenko, K. M., Gubarev, S. S. (2014). Bezrobittia naselennia yak makroekonomichna problema [Unemployment as a macroeconomic problem]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 6(1), 147-150. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6%281%29_40.
8. Nechiporenko, M. (2020). *Bezrobittia v Ukraini narostaie – yak uporatysia z tym derzhavi [Unemployment in Ukraine is rising – how to deal with it the state]*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3008987-bezrobitta-v-ukraini-narostaie-ak-uporatisa-z-tim-derzhavi.html>.
9. Nikiforov, P. O., Volskaya, A. O. (2008). Finansovo-ekonomichni aspekty rozvytku pratsi ta borotby z bezrobittiam [Financial and economic aspects of labor development and the fight against unemployment]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (10), 22-30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2008_10_3.
10. Pro zainiatist naselennia [On Employment of Population], Law of Ukraine № 5067-VI (on July 5, 2012). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17?lang=en#Text>.
11. Revko, A. M. (2019). *Osvitnia dominanta u paradyhmalnomu vymiri sotsiohumanitarnoho prostoru rehionu [Educational dominant in the paradigmatic dimension of the socio-humanitarian space of the region]*. Vydavets Brahynets O.V.
12. Sevruc, O., Sevruc, T. (2019). Problema bezrobittia: mizhnarodnyi ta vitchyzniani dosvid [The problem of unemployment: international and domestic experience]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy – Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, (1(21)), 76–84. <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2019/sevruc.pdf>.
13. Sliusar, S. T. (2018). *Analiz rivnia bezrobittia v Ukraini: problemy i shliakhy yoho podolannia. [Analysis of the unemployment rate in Ukraine: problems and ways to overcome it]*. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/664179.pdf>.
14. Suchasnyi rynek pratsi [Modern labor market]. <https://ipf.npu.edu.ua/yak-shukaty-robotu/suchasnyi-rynek-pratsi-ta-poshuk-roboty>.
15. Tyzhden UA [Week UA]. <http://tyzhden.ua/News/50545>.
16. Yuri, S., Buyan, I. (2009). *Ekonomichna teoriia: politychna ekonomiiia [Economic theory: political economy]*. Kondor.

Ревко Альона Миколаївна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Revko Alona – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7888-3657>

ResearcherID: AAX-2013-2020

Приходько Наталія Вікторівна – магістр, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Pryhodko Natalia – master student, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., Chernihiv, 14035, Ukraine).

УДК 005.935:658.15

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-25-36

*Інна Хоменко, Ірина Садчикова, Марія Колоток***КОНТРОЛІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ДОСТАТНЬОГО РІВНЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА***Inna Khomenko, Irina Sadchikova, Mariia Kolotok***CONTROLLING AS A TOOL TO MAINTAIN A SUFFICIENT LEVEL
OF ECONOMIC SECURITY AND COMPETITIVENESS
OF INDUSTRIAL ENTERPRISE**

У статті розглянуто економічну безпеку діяльності підприємств, її сутність, основні положення та важливість для функціонування та розвитку. Також виявлено основні проблеми, які виникають, для підтримки достатнього рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності промислового підприємства. Охарактеризовано сутність економічної безпеки як економічної категорії, проведено порівняння вітчизняного та закордонного досвіду підтримки достатнього рівня економічної безпеки. Доведено необхідність оцінки рівня економічної безпеки, основні її функції. З'ясовано, що потрібно аналізувати кожне конкретне підприємство і врахувати взаємозв'язки складових економічної безпеки для визначення основних чинників негативного впливу та окреслення найслабших сторін діяльності підприємства.

Розкрито поняття контролінгу, його мету та функції. Зазначено його основні принципи та методи, наведено взаємозв'язок між ними. Досліджено основні завдання кожного з видів контролінгу, їхню основну мету та зв'язки. Виділено, що на рівень економічної безпеки працюючих підприємств впливає ефективний контролінг, елементи якого розробляються, плануються і втілюються залежно від особливостей функціонування підприємства. Зосереджено увагу на важливості інформаційної безпеки діяльності підприємств в Україні. Визначено основні заходи на державному рівні, які посприяють більш якісному функціонуванню економічної безпеки підприємств та зроблено висновки про її важливість.

Ключові слова: конкурентоспроможність; промислове підприємство; економічна безпека; підходи; управління; контролінг; фактори розвитку економічної безпеки; чинники економічної безпеки.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 26.

This article considers the economic security of enterprises, its essence, the main provisions and importance for the functioning and development. The main problems that arise to maintain a sufficient level of economic security and the competitiveness of the industrial enterprise are also identified. The essence of economic security as an economic category is characterized, a comparison of domestic and foreign experience of maintaining a sufficient level of economic security is made. The necessity of economic security, its main functions are proved. The economic security of the enterprise is an element of the system of national economic security. It has been proven that it is necessary to analyze each specific enterprise and take into account the relationships of components of economic security to determine the main factors of negative impact and to identify the weakest aspects of the enterprise.

The concept of controlling, its purpose and functions are revealed. Its basic principles and methods are indicated, the interrelation between them is expressed. The main tasks of each type of controlling, their main purpose and connections are studied. The economic security of operating enterprises is influenced by effective controlling, the elements of which are developed, planned and implemented depending on the characteristics of the enterprise. Attention is focused on the importance of information security of enterprises in Ukraine. The main measures at the state level that will contribute to better functioning of economic security of enterprises are identified and conclusions are made about its importance.

Keywords: competitiveness; industrial enterprise; entrepreneur; economic security; factors of economic security development; controlling; factors of economic security.

Fig.: 3. Table: 1 References: 26.

JEL Classification: M11; D23

Постановка проблеми. Нині спостерігається нестабільність економіки та світова рецесія, пов'язані з впливом COVID-19, недоотримання прогнозованих кредитів МВФ, що, у свою чергу, призводить до створення нових проблем на фінансовому ринку країни та загроз для фінансового стану підприємств. Тому всім суб'єктам господарювання важливо вживати правильних заходів щодо покращення процесу виробництва й реалізації, їхнього становища на ринку, економічної незалежності тощо. Насамперед для цього необхідно встановити певну стабільність функціонування, а також приймати зважені рішення щодо управління наявними ресурсами та контролю над виробничими процесами.

Загальною проблемою для діяльності промислових підприємств в Україні є несприятливе економічне та політичне становище. Унаслідок таких глобальних проблем досить складно зберегти стабільність функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення економічної безпеки діяльності підприємств розкриваються у роботах М. Бендікова, І. Белоусової, Т. Кузенка, Г. Козаченко, А. Одінцева, О. Груніна та ін. Більш глибоким висвітленням цього питання та більш чіткими напрямками розвитку підприємств займалися такі науковці, як В. Шликов, М. Камлик, А. Єпіфанов, А. Дикий, Н. Підлужна, Т. Ковальов та інші [1-9; 12-16; 18-22; 24-26].

Взагалі економічна безпека – це запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) з метою гарантування його ефективного та стабільного функціонування та динамічного соціального розвитку [21].

Г. Пастернак-Таранушенко був одним із перших науковців, який застосував та визначив поняття економічної безпеки підприємств у своїй науковій праці «Економічна безпека держави». Він наголошував на тому, що державу створює суспільство для забезпечення суспільних потреб, потреб населення та окремо кожного громадянина [24]. Отже, має створювати оптимальні умови для підприємницької діяльності, у тому числі забезпечувати економічну безпеку для неї.

Існує декілька підходів до трактування економічної безпеки. Наприклад, О. Грунін визначає економічну безпеку підприємства як певний стан, в якому підприємство має захист від наявних небезпек, може їм запобігти, а також досягає цілі бізнесу в умовах конкуренції [3]. Є. Олейніков у своїй праці «Основи економічної безпеки» розглядав це поняття як «стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому» [16].

Досить чітким є поняття «захищеності» від М. Бендікова – це захищеність науково-технічного, технологічного, виробничого і кадрового потенціалу підприємства від прямих та непрямих загроз, пов'язаних, наприклад, із неефективною промисловою політикою держави [12]. У схожому контексті подають визначення Д. Ковальова та Т. Сухорукова, які вважають економічну безпеку як «захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усувати загрози або пристосовуватись до них [12].

У роботі Г. Клейнера, В. Тамбовцева, Р. Качалова економічна безпека діяльності підприємства – «це стан підприємства, який означає, що ймовірність небажаної зміни яких-небудь якостей, параметрів власного майна, а також змін його до зовнішнього середовища, є невелика» [12].

Більшість учених вважають, що існує шість основних етапів розвитку економічної безпеки діяльності підприємств в Україні [20]. Перший етап розпочався від прийняття незалежності України, у 1991 році. На цьому етапі це поняття мало на меті збереження комерційних таємниць, секретів підприємства, таємниць інтелектуальної власності тощо.

Уже починаючи з 1998 року це поняття набуло значення певної «захищеності» від загроз зовнішнього середовища підприємства, а у 2002 році економічна безпека ототожнюється з ефективним функціонуванням у разі ризику. З 2005 до сьогодні економічна безпека вже розглядається окремо в кожній галузі, до якої відноситься підприємство, що дозволяє значно розширити її можливості.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У розглянутих вище дослідженнях розкрито багато теоретичних і практичних питань, пов'язаних із контролінгом та запропоновано напрями підвищення ефективності його впровадження. Водночас ця проблема контролінгу з позицій економічної безпеки в практиці підприємств не достатньо вивчена, що вимагає подальшого дослідження теоретичних основ і розробки методичних аспектів щодо його застосування на підприємствах.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета дослідження. Метою цієї статті є всебічне розкриття сутності контролінгу як інструменту підтримки достатнього рівня економічної безпеки та конкурентоспроможності промислових підприємств, виявлення основних чинників, які можуть на неї впливати та методів регулювання. Визначено спрямованість контролінгу як інструменту для досягнення економічної безпеки діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. У статті використано такі методи, як абстрагування, тобто уявне відтворення зв'язків, відносин між предметами дослідження, та виділення декількох його сторін для створення певної моделі; метод аналізу, тобто вивчення об'єкту дослідження по частинам з характеристикою цієї самої конкретної частини; метод синтезу, який полягає в з'єднанні частин одного об'єкта в одне ціле для розглядання його загалом; узагальнюються методи абстрагування, ідеалізації, формалізації, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аксіоматика, узагальнення тощо. Завдяки поєднанням цих методів проводилось логічне дослідження зібраних фактів, вироблення понять, думок, робляться висновки.

Результати дослідження та обговорення. Підприємство – це організаційно відокремлена, економічно самостійна ланка виробничої сфери економіки, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг. Головне завдання підприємства полягає у задоволенні потреб ринку в його продукції або послугах з метою одержання прибутку [8].

Суб'єктами підприємницької діяльності виступають фізичні особи – громадяни України та юридичні особи будь-якої форми власності.

З своїми масштабами підприємства поділяються на малі (валовий продукт яких до 10 млн євро), середні (від 11 млн євро до 50 млн євро) та великі (від 50 млн євро). В Україні переважають малі підприємства (див. табл.), саме вони сприяють появі великої кількості нових робочих місць, впровадженню нових технологій виробництва тощо.

Таблиця

Динаміка кількості підприємств в Україні за 5 років

Рік	Кількість підприємств, одиниць	Великі, %	Середні, %	Малі, %
2015	343440	0,1	4,4	95,5
2016	306369	0,1	4,9	95
2017	338256	0,1	4,4	95,5
2018	355877	0,1	4,5	95,4
2019	380597	0,1	4,7	95,2

Джерело: складено авторами на основі джерела [7].

З 2016 року кількість підприємств в Україні збільшується. Проте, якщо оцінювати динаміку за 10 років, то вона є досить нерівномірною.

На цю динаміку впливає низка різних зовнішньоекономічних факторів, таких як: наявність необхідних ресурсів, наявність технологій виробництва, ефективність політики держави для функціонування підприємств, розвиток ринку кредитних послуг, наявність часу та простору (швидкість обміну інформацією, експорт/імпорт тощо), конкурентоспроможність, наявність підприємницьких здібностей.

Економічна безпека діяльності підприємств дозволяє мінімізувати вплив зовнішніх факторів та навколишнього середовища, допомагає пристосуватися до умов, які можуть негативно впливати на нього, а також усунення загроз або їх запобігання.

Загалом економічна безпека діяльності підприємств має широкий спектр дій. Це представлено на нижченаведеній схемі (рис. 1):

Рис. 1. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Джерело: складено авторами на основі [15].

Незважаючи на напрям діяльності підприємства, основною його метою є отримання прибутку. Новим явищем у теорії управління є контролінг. Контролінг являю собою систему управління прибутком та допомагає зорієнтуватися при досягненні необхідних цілей.

Система контролінгу – це принципово нова концепція інформації і управління, яку можна визначити як обліково-аналітичну систему, що реалізує синтез елементів обліку, контролю, планування, яка забезпечує як оперативне, так і стратегічне управління процесом досягнення цілей і результатів діяльності підприємства [4].

Крім уже названих функцій, контролінг має такі [19]:

- 1) надання інформаційної підтримки у процесі прийняття рішень;
- 2) створення загальної системи в управлінні підприємством;
- 3) забезпечення раціональності управлінського процесу.

А також однією із основних функцій є забезпечення економічної безпеки діяльності підприємства.

Контролінг забезпечує служба контролінгу. Також може створюватись як робоча група або окремий підрозділ підприємства. Враховуючи те, що контролінг надає достатньо вагому підтримку для підприємств, дає змогу вистояти в конкурентній боротьбі, наділяє необхідною інформацією для розширення підприємства на ринку, можна стверджувати, що дана система є деякою опорою для становлення на ринку [22; 23].

Також якщо узагальнити всі думки вчених, можна виділити 4 основних види контролінгу:

- 1) стратегічний;
- 2) тактичний;
- 3) оперативний;
- 4) диспозитивний.

Стратегічний контролінг має на меті забезпечення виживання підприємства, проведення антикризової політики та підтримує потенціал успіху. Однією із ключових переваг є те, що він охоплює як зовнішнє, так і внутрішнє середовища підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Головними завданнями стратегічного контролінгу є [14]:

- 1) встановлення якісних та кількісних цілей підприємства;
- 2) формування та відповідальність за стратегічне планування;
- 3) розробка альтернативних стратегій (у разі необхідності);
- 4) визначення слабких місць підприємства;
- 5) аналіз інновацій та інвестицій;
- 6) визначення основних підконтрольних показників у відповідності з встановленими стратегічними цілями;
- 7) порівняння планових (нормативних) і фактичних значень підконтрольних показників з метою виявлення причин, винних і наслідків даних відхилень;
- 8) визначення критичних зовнішніх і внутрішніх умов, які лежать в основі стратегічних планів.

Ще однією, не менш важливою перевагою стратегічного контролінгу є те, що він спрямований на середньо- та довгостроковий період.

Взагалі стратегічний контролінг спрямований на виконання стратегії підприємства, досягнення його основної мети, а також забезпечує ліквідність підприємства.

Тактичний контролінг забезпечує прибутковість та ліквідність компанії. На відміну від стратегічного, він діє лише у внутрішньому середовищі підприємства.

Тактичний контролінг також має низку завдань, які він виконує на підприємстві, а саме [17]:

- 1) контролює тактичні показники відповідно до встановлених цілей;
- 2) контролює розробку та організацію тактичних планів;
- 3) порівнює планові та фактичні показники тактичного управління;
- 4) визначає вузькі місця тактичного управління;
- 5) створює та розвиває систему інформаційного забезпечення тактичного управління.

Основна складова тактичного контролінгу – планування, бюджетування, внутрішній аудит, аналіз та консалтинг.

Оперативний контролінг, так само як і тактичний, спрямований на забезпечення прибутковості та ліквідності. Проте відрізняється завданнями, які на нього покладені [14]:

- 1) контроль та керівництво при плануванні та розробці бюджету;
- 2) визначення всієї сукупності підконтрольних показників відповідно до встановлених плинних цілей;
- 3) порівняння планових (нормативних) і фактичних показників підконтрольних результатів і витрат з метою виявлення причин, винних і наслідків відхилень;
- 4) аналіз впливу відхилень на виконання плинних планів;
- 5) мотивація і створення систем інформації для прийняття плинних управлінських рішень.

Також, на відміну від стратегічного контролінгу, оперативний більше спрямований на короткостроковий період та має конкретні часові рамки.

Диспозитивний контролінг пропонує заходи, у разі якщо поточна діяльність підприємства змінюється, і необхідно обрати правильні рішення для досягнення оперативних цілей. Також диспозитивний контролінг відрізняється від інших тим, що реалізується протягом усього терміну існування системи контролінгу на підприємстві [25].

Однак дуже важливо розрізняти кожен із цих видів, оскільки у кожного є своя мета та свої завдання. А також дуже важливо знати, як пов'язані між собою (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок видів контролінгу

Джерело: складено авторами на основі джерела [25].

Якщо говорити про сучасну концепцію контролінгу, то його функції тісно пов'язані з його методами. Методи, або інструменти контролінгу використовуються для забезпечення управлінських цілей стійким розвитком. До таких методів належать [1]:

1. SWOT-аналіз – використовується для визначення сильних та слабких сторін проекту підприємства, визначення його можливостей та можливих загроз.
2. PEST-аналіз – використовується для визначення різноманітних аспектів (соціальних, технологічних, політичних, економічних) зовнішнього середовища.
3. GAP-аналіз – використовується для розуміння чого фактично може досягти підприємство при незмінній політиці та визначає, що необхідно в ній змінити для бажаного розвитку.
4. ABS-аналіз – використовується для класифікації ресурсів фірми залежно від їх значення.

Також сюди належать функціонально-вартісний аналіз, портфельний аналіз, аналіз сценаріїв, портфоліо-аналіз, аналіз конкурентних переваг тощо.

Ці всі функції та методи є невід'ємною складовою контролінгу, який забезпечує контроль, аналіз, планування, інформаційне забезпечення, адаптивність, цілеспрямованість, стратегічну орієнтацію тощо для підприємства.

Проте варто зазначити, що система контролінгу має бути адаптована до факторів зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства. До чинників зовнішнього середовища належать вимоги законодавства, політика країни, ринки збуту та постачання, а до внутрішнього – масштаби підприємства, виробнича програма, організація підприємства, стиль керівництва. Це важливо для більш точної системи управління та більш якісного забезпечення підприємства економічною безпекою.

Основне завдання контролінгу – направлення управлінської політики на досягнення цілей підприємства, а також захист від впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

Для узагальнення інформації щодо контролінгу, сформуємо схему контролінгу, як управлінням потенціалом економічної безпеки діяльності підприємства (рис. 3).

Економічна безпека є спільною проблемою і для підприємства, і для держави. Оскільки держава, використовуючи різноманітні методи, істотно впливає на її формування, при цьому безпосередньо втручаючись у цей процес, необхідно зосередити увагу на тому, щоб не завдати шкоди для діяльності самого підприємства [26]. Для цього варто зосередити увагу на законодавчій базі та в разі потреби ввести нові законодавчі акти з метою уникнення неправомірних дій щодо захисту себе свого підприємства з боку підприємця.

Рис. 3. Система контролінгу підприємства

Джерело: складено авторами на основі джерела [13].

В умовах євроінтеграції важливим фактором зовнішнього впливу на економічну безпеку підприємства є міграційні процеси. За межі України виїжджає найбільш працездатна частина населення, зменшуючи пропозицію на ринку праці України [11]. Як пра-

вильно зазначає І. Кичко, що для збереження трудового потенціалу, сприяння економічній безпеці підприємств в частині забезпечення кваліфікованою робочою силою, необхідно зосередити увагу на мотиваційному факторі залучення персоналу [10].

На сьогодні Україна потребує інноваційного розвитку, що буде сприятливо впливати на розвиток підприємства. Варто зазначити, що створення інноваційного клімату потребує значних змін в інституційному середовищі ведення бізнесу, активізації різноманітних досліджень та розробок, активно використовувати інформаційні та комунікаційні технології тощо [12]. Але при неправильному веденні політики, спрямованої на інноваційний розвиток, можливе виникнення низки загроз для діяльності підприємств, у тому числі і їх економічної безпеки.

Щодо закордонного досвіду, то такі країни, як, наприклад, США, Німеччина та Японія, то вони мають чітко закріплені права підприємств та механізми їх реалізації, що визначає стійку законодавчу базу, а також намагаються створити максимально сприятливе середовище для діяльності підприємств [6]. До того ж вони мають достатньо розвинену страхову сферу, яка виступає головним ризикознижуючим чинником. На жаль, в Україні цим аспектам приділяється недостатня увага.

Країни Західної Європи застосовують стимулюючу функцію оподаткування та створюють сприятливі фінансово-економічні умови для інвестицій. У результаті цього підвищується інвестиційна привабливість цих підприємств, а це, у свою чергу, підвищує їх економічну безпеку [6].

Нині в Україні спостерігається низка невирішених проблем, пов'язаних з економічною безпекою, таких як: банкрутство підприємств через неефективність використання ресурсів; нестійкість підприємств до конкуренції; неконтрольована приватизація; відсутність прозорості податкової політики.

Для покращення стану економічної безпеки підприємств необхідно чітко відібрати методи, які будуть максимально впливати на її розвиток. Одним із таких методів є моделювання, що дасть змогу яскраво оцінити всі чинники навколишнього середовища підприємств та максимально весь їх вплив на них.

Висновки та пропозиції. Економічна безпека підприємства є елементом системи національної економічної безпеки. Отже, можна зробити висновок, що українські підприємства мають низький рівень економічної безпеки і це тісно залежить від досягнення економічної безпеки всієї держави, ґрунтується на фінансовому, управлінському та виробничому потенціалі та перспективах їх розвитку.

Також підтримка певного рівня економічної безпеки діяльності та конкурентоспроможності промислових підприємств залежить від самого підприємства, а саме від його територіального розміщення, наявних ресурсів, трудового, логістичного й маркетингового потенціалу та інших факторів. Потрібно аналізувати кожне конкретне підприємство і врахувати взаємозв'язки складових економічної безпеки для визначення основних чинників негативного впливу та окреслення найслабших сторін діяльності підприємства.

До основних спрямованих заходів зі сторони держави доцільно прийняття відповідних законодавчих актів для врегулювання економічної безпеки. Орієнтуючись на іноземний досвід можна взяти до уваги вдосконалення страхової сфери для зменшення ризиків, а також зробити прозорою податкову політику. Зі сторони підприємців можна більш відповідально ставитись до виходу на ринок, краще вивчати конкурентів, розроблювати чітку стратегію тощо.

Високий рівень економічної безпеки діяльності та конкурентоспроможності підприємств дасть змогу промисловим підприємствам стати більш стійкими на ринку та розкрити перспективи для розвитку нових галузей виробництва.

Список використаних джерел

1. Бердар М. М. Контролінг як сучасна концепція управління промисловим підприємством. *Економіка та держава*. 2016. № 11. С. 39-43. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/11_2016/10.pdf.
2. Беленкова О. Ю. Сутність оперативного контролінгу та його роль в управлінні підприємством. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6242>.
3. Грунин О. А., Грунин С. О. Экономическая безопасность организации. Санкт-Петербург, 2002. 160 с.
4. Давидович І. Є. Контролінг: навч. посіб. Київ, 2008. 552 с. URL: https://pidru4niki.com/14170120/finans/ponyattya_pro_kontroling_yogo_sut_znachennya.
5. Данілова Е. І. Концепція системного підходу до управління економічною безпекою підприємства: монографія. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. 342 с.
6. Денисенко М. П. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Економічна наука*. 2017. Вип. 1. С. 17. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf.
7. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Економіка та організація виробництва: навчальний посібник / уклад. І. В. Причепи, Л. П. Руда. Вінниця: ВНТУ, 2017. 186 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/35ryuchera_ekonomika_ta_organizaciya_vyrobництва/index.html.
9. Економічна безпека та фінансові розслідування: концепти, прагматика, інструментарій та забезпечення: колективна монографія / за ред. д.е.н., доц. Вівчар О. І. Варналій З. С. Тернопіль, 2019. 395 с.
10. Кичко І. І. Реалізація трудового потенціалу АПК в умовах євроінтеграції. *Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, 2018. С. 21-23.
11. Кичко І. І., Тимошенко О. В., Кліщ Д. М. Перспективи збереження трудового потенціалу в контексті євроінтеграції. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 11. С. 99-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_11_18.
12. Комарков Д. В. Забезпечення економічної безпеки розвитку підприємства: дис...канд. екон. наук / Харківський національний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2019. 257 с. URL: <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Komarkov-D.V.-Disertaciya-Vchena-rada-D-64.055.01-2019.pdf>.
13. Копча Ю. Ю. Особливості контролінгу в системі управління формуванням потенціалу економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*. 2019. № 1 (65). С. 139-148.
14. Маркіна І. А., Таран-Лала О. М., Гунченко М. В. Контролінг для менеджерів. Київ, 2013. 304 с. URL: https://pidru4niki.com/1584072054348/finans/kontroling_dlya_menedzheriv.
15. Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / уклад. М. І. Небава, Ю. В. Міронова. Вінниця: ВНТУ, 2017. 75 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/33nebava_ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva/rozd1.html.
16. Олейников Е. А. Основы экономической безопасности. Москва, 1997. 233 с.
17. Попов С. А. Стратегический менеджмент: актуальный курс: учебник для бакалавриата и магистратуры. Москва, 2019. 463 с.
18. Салоїд С. В. Організаційно-економічний механізм управління економічною безпекою підприємств машинобудування: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Київ, 2019. 305 с.
19. Сопко В. В., Ромашко О. Н. Контролінг як засіб забезпечення системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 2. С. 176-179. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_2_21.
20. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>.
21. Суліма Н. М., Степасюк Л. М., Величко О. В. Економіка і фінанси підприємства: підручник. Київ, 2015. 466 с. URL: https://pidru4niki.com/84386/ekonomika/ekonomichna_bezpeka_pidpriyemstva.

22. Хоменко І. О. Економічна безпека транспортних кластерів. *Концептуальні засади формування фінансово-економічної безпеки* : колективна монографія. Ніжин, 2015. С. 426-438.

23. Хоменко І. О., Концева В. В., Бойко Н. В. Методичні аспекти превентивного антикризового управління та оцінювання фінансового стану суб'єктів господарювання. *Фінансові дослідження*. 2016. № 1 (1). С. 105-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2016_1_16.

24. Чешук В.О., Полінкевич О. М. Суть та значення економічної безпеки підприємств у новій економіці. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 3(11). С. 52–56.

25. Швидка О. П. Види контролінгу та підприємстві та їх взаємозв'язок. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2645>.

26. Юрович Л. О. Економічна безпека підприємства: сутність, чинники впливу, основні проблеми. *66-та студентська науково-технічна конференція* : збірка тез доповідей. Львів, 2009. С. 234-237. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4894/1/95.pdf>.

References

1. Berdar, M. M. (2016). Kontrolinh yak suchasna kontseptsiiia upravlinnia promyslovym pidpriemstvom [Controlling as a modern concept of industrial enterprise management]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (11), 39-43. http://www.economy.in.ua/pdf/11_2016/10.pdf.

2. Bieliukova, O. Yu. (2018). Sutnist operatyvnoho kontrolinhu ta yoho rol v upravlinni pidpriemstvom [The essence of operational controlling and its role in enterprise management]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (4). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6242>.

3. Grunin, O. A., & Grunin, S. O. (2002). *Economicheskaiia bezopasnost organizatsii [Economic security of the organization]*. Piter.

4. Davydovych, I. Ye. (2008). *Kontrolinh [Controlling]*. https://pidru4niki.com/14170120/finansii/ponyattya_pro_kontroling_yogo_sut_znachennya.

5. Danilova, E. I. (2020). *Kontseptsiiia systemnoho pidkhodu do upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [The concept of a systematic approach to managing the economic security of the enterprise]*. Yevropeiska naukova platforma.

6. Denysenko, M. P. (2017). Zarubizhnyi dosvid rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky [Foreign experience in regulating economic security]. *Ekonomichna nauka – Economics*, 1, 17. http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: ofitsiinyi sait [State Statistics Service of Ukraine: official website] (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.

8. Prychepa, I. V., & Ruda, L. P. (2017). *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnytstva [Economics and organization of production]*. VNTU. https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/35prychepa_ekonomika_ta_organizaciya_vyrobnytstva/index.html.

9. Vivchar, O. I. (Ed.). (2019). *Ekonomichna bezpeka ta finansovi rozsliduvannia: kontsepty, prahmatyka, instrumentarii ta zabezpechennia [Economic security and financial investigations: concepts, pragmatics, tools and support]*.

10. Kychko, I. I. (2018). Realizatsiia trudovoho potentsialu APK v umovakh yevrointehratsiyi [Realization of labor potential of agro-industrial complex in the conditions of European integration]. In *Stratehiia rozvytku Ukrainy: finansovo-ekonomichnyi ta humanitarnyi aspekty: materialy V Mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi – Strategy for the development of Ukraine: financial, economic and humanitarian aspects: materials of the V International Scientific and Practical Conference* (pp. 21-23). Informatsiyno-analitychne ahentstvo.

11. Kychko, I. I., Tymoshenko, O. V., & Klishch, D. M. (2018). Perspektyvy zberezheniya trudovoho potentsialu v konteksti yevrointehratsiyi [Prospects for preserving labor potential in the context of European integration]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, (11), 99-108. http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2018_11_18.

12. Komarkov, D. V. (2019). *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rozvytku pidpriemstva [Ensuring economic security of enterprise development]* [PhD dissertation, Kharkiv National Economic University named after S. Kuznets]. <https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Komarkov-D.V.-Disertaciya-Vchena-rada-D-64.055.01-2019.pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

13. Копча, Yu. Yu. (2019). Osoblyvosti kontrolinhu v systemi upravlinnia formuvanniam potentsialu ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Features of controlling in the management system of the formation of the potential of economic security of the enterprise]. *Ekonomichniy visnyk Dniprovskoi politekhniki – Economic Bulletin of the Dnieper Polytechnic*, (1(65)), 139-148.
14. Markina, I. A., Taran-Lala, O. M., & Hunchenko, M. V. (2013). *Kontrolinh dlia menedzheriv [Controlling for managers]*. https://pidru4niki.com/1584072054348/finansy/kontroling_dlya_menedzheriv.
15. Nebava, M. I., & Mironova, Yu. V. (2017). *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]*. VNTU. https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/33nebava_ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva/rozd1.html.
16. Oleinikov, E. A. (1997). *Osnovy ekonomicheskoi bezopasnosti [Fundamentals of economic security]*. Intel-Sintez.
17. Popov, S. A. (2019). *Strategicheskii menedzhment: aktualnyi kurs [Strategic management: a current course]*. Izdatelstvo Iurait.
18. Saloid, S. V. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv mashynobuduvannia [Organizational and economic mechanism of management of economic safety of machine-building enterprises] [PhD dissertation, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky”].
19. Sopko, V. V., & Romashko, O. N. (2012). Kontrolinh yak zasib zabezpechennia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Controlling as a means of ensuring the system of economic security of the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, (2), 176-179. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_2_21.
20. Sosnovska, I. M. (2015). Poniattia ta znachennia ekonomichnoi bezpeky vyrobnycho-hospodarskoi diialnosti pidpriemstv [The concept and importance of economic security of production and economic activity of enterprises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (9). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>.
21. Sulima, N. M., Stepasiuk, L. M., & Velychko, O. V. (2015). Ekonomika i finansy pidpriemstva [Economics and finance of the enterprise]. TsP “Kompynt”. https://pidru4niki.com/84386/ekonomika/ekonomichna_bezpeka_pidpriemstva.
22. Khomenko, I. O. (2015). Ekonomichna bezpeka transportnykh klasteriv [Economic security of transport clusters]. In *Kontseptualni zasady formuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Conceptual principles of formation of financial and economic security* (pp. 426-438). Lukianenko V. V.: Orkhidaia.
23. Khomenko, I. O., Kontseva, V. V., & Boiko, N. V. (2016). Metodichni aspekty preventyvnoho antykrizovoho upravlinnia ta otsiniuvannia finansovoho stanu subiektiv hospodariuvannia [Methodical aspects of preventive crisis management and assessment of the financial condition of business entities]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researches*, (1(1)). http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2016_1_16.
24. Cheshuk, V. O., & Polinkevych, O. M. (2017). Sut ta znachennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv u novii ekonomitsi [The essence and importance of economic security of enterprises in the new economy]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic Journal of the Lesia Ukrainka East European National University*, (3(11)), 52–56. <https://echas.vnu.edu.ua/index.php/echas/article/view/65/42>.
25. Shvydka, O. P. (2013). Vydy kontrolinhu ta pidpriemstvi ta yikh vzaiemozviazok [Types of controlling and enterprise and their relationship]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2645>.
26. Yurovych, L. O. (2009). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, chynnyky vplyvu, osnovni problemy [Economic security of the enterprise: essence, factors of influence, main problems]. In *66-ta studentska naukovy-tekhnichna konferentsiia. Sektsiia «Ekonomika i menedzhment» – 66th student scientific and technical conference. Section “Economics and Management”: a collection of abstracts* (pp. 234-237). <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/4894/1/95.pdf>.

Хоменко Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Khomenko Inna – Doctor of Economics, professor, Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: innakhomenko28@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0839-4636>

ResearcherID: F-3881-2014

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Sadchikova Irina – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Transport Law and Logistics, National Transport University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

Колоток Марія Олегівна – бакалавр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Kolotok Mariia – Bachelor, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: masha_kolotok@ukr.net

УДК 657:005.52

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-37-47

*Галина Самійленко, Аліна Вітер***ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІНСЬКОГО АНАЛІЗУ
ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ***Halyna Samiilenko, Alina Viter***THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS
OF MANAGEMENT ANALYSIS AND ITS ROLE
IN MANAGEMENT DECISION MAKING**

У статті розглянуто основні підходи до розуміння сутності поняття «управлінський аналіз» та їх комбінації, сформульовано його особливості. Визначені такі сутнісні складові управлінського аналізу, як мета, завдання, предмет, об'єкт, суб'єкт, користувачі, функції, що дає можливість його виділення в самостійну галузь знань та напрям практичної діяльності. Розглянуто методологічну базу управлінського аналізу, з'ясовано її направленість на отримання чисельної аналітичної інформації, альтернативних варіантів рішень та залежність від бізнес-процесів, стратегії та системи управління підприємством. У межах дослідження методологічних засад управлінського аналізу систематизовано методи та сформульовано його базові принципи, поєднання яких слід вважати основою методології. З'ясовано провідну роль та визначальне місце управлінського аналізу в процесі прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аналіз; управлінський аналіз; принципи; методи; управління; прийняття управлінських рішень.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 13.

The main approaches to understanding the essence of the concept of "management analysis" and their combinations are considered, its features are formulated. The essential components of management analysis are defined as the purpose, tasks, subject, object, subject, users, functions, which allows its allocation to an independent field of knowledge and direction of practical activity. The methodological basis of management analysis is considered, its orientation to obtain numerical analytical information and alternative solutions and dependence on business processes, strategy and management system of the enterprise is clarified. should be considered the basis of the methodology. The leading role and defining place of managerial analysis in the process of making managerial decisions is clarified.

Keywords: analysis; management analysis; principles; methods; management; management decisions.

Fig.: 3. Table: 2. References: 13.

JEL Classification: M400; M410

Постановка проблеми. Управлінський процес полягає у своєчасному отриманні керівниками релевантної інформації, яка необхідна їм для прийняття ефективних рішень. Знаходження, формування та надання подібних даних можна вважати пріоритетним напрямом управлінського аналізу, виникнення та подальший розвиток якого пов'язаний передусім з управлінськими потребами.

Досягнення будь-якої мети підприємства можливо лише при її реальному плануванні, визначенні ресурсних потреб та шляхів її реалізації, а також плідній праці робітників, яка можлива за умов гарної організації роботи персоналу та контролю за їхньою діяльністю для виявлення відхилень між фактичними результатами та запланованими. У випадку виявлення значних розбіжностей здійснюється регулювання, тобто відбувається корегування діяльності організації або планів, зважаючи на причини виявлених відхилень. Для реалізації розглянутих вище функцій управління насамперед необхідна інформація щодо протікання господарської діяльності підприємства, яка виявляється, накопичується, систематизується та трансформується в дані в різноманітних розрізах, потрібних керівникові для прийняття рішень, що являє собою систему управлінського аналізу. Управлінський аналіз орієнтований на задоволення потреб управління як стратегічного, так і поточного, оптимізацію ресурсів, що використовує підприємство та достовірну оцінку функціонування як певних структурних підрозділів, так і окремих керівників. Отже, головною метою управлінського обліку є допомога керівникам підприємства в прийнятті ефективних управлінських рішень та досягненні цілей організації.

Розвиток ринкової економіки в Україні, інтеграція її у світовий економічний простір викликає підвищення потреби в інформації, яка необхідна для прийняття управлінських рішень, планування діяльності та здійснення контролю за нею. З урахуванням цього

спостерігається зростання зацікавленості керівників до управлінського аналізу та можливості його застосування на підприємствах. Водночас сьогодні запровадження управлінського аналізу як практичної діяльності на вітчизняні підприємства стримує багато факторів, серед яких особливо треба зазначити такий, як відсутність потрібних знань у керівників вищого та середнього рівня. Отже, одним із визначальних чинників та вирішальною умовою застосування та використання управлінського аналізу на певному підприємстві є розуміння важливості та необхідності його практичної реалізації з боку вищого керівництва компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності управлінського аналізу та його значення в системі управління підприємством присвячені роботи таких закордонних та вітчизняних учених, як С. Бороненкова, М. Вахрушена, О. Гайдаєнко, З. Герасимчук, В. Ільчук, О. Томчук, Н. Шевчук, А. Шеремет, Р. Федорович тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Досліджені роботи із сутності та змісту управлінського аналізу показали, що вони недостатньо розкривають питання його теоретичних основ та методологічних засад, а також у них не повною мірою визначається його роль та місце в управлінському процесі, зокрема в частині прийняття управлінських рішень, тому, на нашу думку, самі ці питання потребують подальшого вивчення.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад управлінського аналізу та з'ясування його ролі та місця в процесі прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Ефективність функціонування підприємства та його прибутковість у сучасних умовах багато в чому залежить від впровадження інноваційних підходів до його діяльності. При цьому окрему та важливу роль відіграє саме управлінський аналіз, який є основою для прийняття управлінських рішень, складання планів і здійснення контролю за їх виконанням, формування та реалізації стратегії, здійснення регулювання, внесення корективів, знаходження резервів підвищення ефективності операційної діяльності та оцінки становища та можливостей підприємства на ринку [1; 2].

Поняття аналізу походить з грецької мови та в перекладі означає розкладання, розчленування [3], тобто під ним слід розуміти поділ, розділення цілого на частини, складові для подальшого їх вивчення та дослідження. Аналіз є методом наукового пізнання, науковим напрямом, який виник унаслідок розмежування суспільних наук. Аналіз як функцію вивчали передусім у межах таких дисциплін, як бухгалтерський облік, статистика, фінанси, проте подальші трансформації сучасних економічних систем призвели до того, що зазначені галузі знань не змогли повною мірою задовольнити ті практичні моменти, які стали виникати. Унаслідок чого аналіз був виокремлений у самостійну дисципліну, яка дістала назву «економічний аналіз», під яким у загальному сенсі розуміють спеціальний вид економічних досліджень, що виявляють взаємозв'язок економічно-господарських процесів на підприємстві для його ефективного функціонування [4]. В умовах ринкової економіки та посилення впливу зовнішніх факторів на діяльність будь-якої компанії, виникає потреба у веденні обґрунтованої управлінської діяльності, яка б сприяла оптимізації внутрішніх ресурсів, виявленню можливостей та переваг підприємства. Таким чином, у зазначених умовах великого значення набуває знаходження та застосовування безпосередньо на практиці нових підходів до управлінської діяльності, що базуються на даних аналізу, інформація якого є основою для ефективного управління підприємством та прийняття управлінських рішень. Сьогодні з'явилася потреба в всеохоплюючій, різнобічній інформації щодо різноманітних ресурсів компанії та її результативних показників діяльності, яка необхідна керівникам підприємства для прийняття своєчасних та результативних управлінських рішень. Унаслідок цього виник напрям внутрішньої аналітичної діяльності – управлінський аналіз. Це поняття прийшло в Україну із-за закордону, закордонні дослідники під ним розуміли насамперед аналіз ви-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

трат для складання планів, знаходження відхилень, складання калькуляцій тощо, проте для прийняття управлінських рішень такої інформації замало. В управлінський аналіз почали вкладати більш широкий сенс – підготовка та подання внутрішнім користувачам (керівникам різних рівнів управління тощо) різноманітної релевантної інформації про внутрішній стан системи, окремих її складових задля прийняття ефективних управлінських рішень. Нині серед учених не має єдиної думки щодо поняття управлінського аналізу, існують різні його визначення (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття «управлінський аналіз»

Автор	Визначення	Джерело
Р. В. Федорович	вид економічного аналізу під час використання як класифікаційної ознаки типу використовуваної інформації	[4, с. 149]
А. Д. Шеремет	внутрішній управлінський аналіз – частина управлінського обліку, тобто інформаційно-аналітичного забезпечення адміністрації, керівництва підприємством	[5, с. 211]
М. А. Вахрушина	управлінський аналіз – внутрішній економічний аналіз, спрямований на оцінку як минулих, так і майбутніх результатів господарювання структурних підрозділів підприємства	[6, с. 29]
З. В. Герасимчук та ін.	предметна галузь знань, спрямована на комплексне дослідження системи управління підприємством, що забезпечує ефективну реалізацію функцій управління та прийняття оптимальних управлінських рішень, досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей підприємства	[7]
О. М. Гайдаєнко, Н. С. Шевчук	управлінський аналіз – це комплексний аналіз внутрішніх ресурсів і зовнішніх можливостей підприємства, спрямований на оцінку поточного стану бізнесу, його сильних і слабких сторін, виявлення стратегічних проблем	[8]
С. А. Бороненкова	внутрішній аналіз, що орієнтований на досягнення мети керівника, спрямований на кінцевий результат лише у межах своїх об'єктів рішень; супроводжує управлінський облік, базується на його інформації, забезпечуючи прийняття управлінських рішень	[9, с. 9]
Є. М. Сич, Г. В. Кравчук, В. П. Ільчук	внутрішньогосподарський виробничий аналіз, який являє собою систему способів накопичення, опрацювання, трансформації та використання інформації управлінського характеру з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта господарювання в умовах дії ринку та конкуренції	[10]

Наведені в табл. 1 трактування дефініції «управлінський аналіз» та їх вивчення дає змогу зробити такі висновки:

- відсутність єдиного розуміння вищезазначеного поняття в науковому середовищі;
- ця категорія є складною, багатоаспектною та багатогранною;
- відповідно до наведеного різноманіття визначень терміна можна виокремити такі основні підходи до його розуміння (рис. 1).

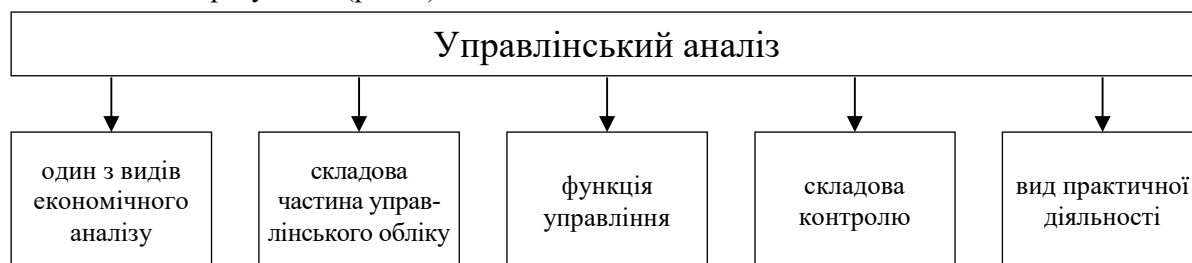

Рис. 1. Підходи до розуміння управлінського аналізу

Джерело: сформовано авторами на підставі [4-10].

Згідно з підходами, відображеними на рис. 1, такі вчені, як Є. Мних, Г. Савицька, М. Чумаченко, А. Шеремет та інші дотримуються думки, що управлінський аналіз – це вид економічного аналізу, який виділився в окремий напрям у зв'язку зі зростанням зна-

чуності управлінської діяльності в межах підприємств та потреби керівників організацій у різноманітній внутрішній інформації, трансформованій певним чином та представленій у різноманітних видах, яка необхідна для прийняття управлінських рішень. Одним із визначальних чинників поділу економічного аналізу на фінансовий та управлінський є їх інформаційна основа. Так, дані фінансового аналізу є доволі стандартними та водночас транспарентними, спрямованими на зовнішніх користувачів, тоді як інформація управлінського аналізу не є стандартизованою, є виключно внутрішньою для її використання керівниками підприємства при прийнятті ними обґрунтованих управлінських рішень.

Інших підхід, якого дотримуються такі дослідники, як С. Бороненкова, М. Любушин та інші, полягає в розгляді управлінського аналізу як складової частини управлінського обліку. Цей підхід заснований на думці, що інформаційною базою управлінського аналізу є управлінський облік.

Наступним є підхід, що визначає управлінський аналіз як функцію управління, отожднює ці поняття, на основі чого робиться висновок про те, що це забезпечує наукову основу при прийнятті управлінських рішень. Цей підхід пов'язаний з іншим, який розглядає управлінський аналіз як частину контролю, до якого схиляються такі вчені, як Г. Герасименко, Т. Головіна, Е. Маркар'ян, С. Маркар'ян тощо. Не можна заперечувати наявність взаємозв'язку між аналізом та контролем, проте такий стан речей, на наш погляд, не дає підстав вважати управлінський аналіз підсистемою контролю, оскільки він значно ширше й не обмежується лише функцією контролю.

Також можна виділити підхід, який розглядає управлінський аналіз як спосіб налагодження взаємодії між суб'єктом та об'єктом управління для реалізації управлінського процесу та досягнення поставленої мети. Підхід пов'язаний зі застосуванням системного підходу до управлінського аналізу та розглядом його як окремої практичної діяльності в межах підприємства.

Також, крім підходів, зазначених на рис. 1, існують і їх комбінації. Так, М. Вахрушина дотримується думки, що управлінський аналіз – це і вид економічного аналізу, і складова управлінського обліку [6].

Крім того, на наше переконання, особливої уваги заслуговує визначення, яке запропоновано колективом авторів на чолі із З. Герасимчук, які розглядають управлінський аналіз як спеціальну, окрему предметну галузь знань, що спрямована на реалізацію функцій управління завдяки чому здійснюється прийняття ефективних управлінських рішень та досягаються поставлені цілі підприємства [7].

Отже, у загальному сенсі управлінський аналіз – це аналіз операційної діяльності підприємства та її складових, який проводиться для прийняття керівниками обґрунтованих, своєчасних та ефективних управлінських рішень.

Дослідження існуючих підходів до розуміння управлінського аналізу дає змогу сформулювати його особливості:

- управлінський аналіз застосовується лише на мікрорівні (на рівні підприємства);
- головними користувачами інформації управлінського аналізу є керівники різних рівнів;
- дані управлінського аналізу є внутрішньою інформацією певного підприємства, яка часто може являти собою комерційну таємницю;
- інформація управлінського аналізу впливає на дії керівників та на рішення, які вони приймають;
- дані управлінського аналізу можуть бути представлені в різноманітному вигляді, подання яких не має сталої періодичності, та нестандартизовані, містять докладну, розгорнуту, своєчасну та релевантну для прийняття управлінських рішень інформацію.

Для більш глибоко розуміння сутності та змісту управлінського аналізу, на нашу думку, необхідно не лише з'ясувати поняття та підходи до його розуміння, а також окреслити основні елементи, на кшталт, мети, завдань, предмета, об'єкта, суб'єкта тощо (табл. 2).

Таблиця 2

Сутнісні складові управлінського аналізу

Елементи	Сутність
Мета	знаходження шляхів отримання максимальної прибутковості підприємства, підвищення ефективності операційної діяльності та рівня конкурентоспроможності підприємства, прийняття управлінських рішень для досягнення визначених цілей
Завдання	- визначення частки ринку підприємства на основі його можливостей; виявлення ресурсного потенціалу підприємства щодо обсягу виробництва та (або) продажу за рахунок їх кращого використання; - здійснення оцінки результатів операційної діяльності та пошук шляхів їх пришвидшення; - розробка стратегії управління витратністю підприємства та політики ціноутворення; - досягнення безбитковості операційної діяльності на основі знаходження оптимального взаємозв'язку між обсягом продажу, витратами та прибутковістю
Предмет	результати господарської діяльності підприємства
Об'єкт	процеси господарювання на підприємстві, що спрямовані на досягнення його цілей
Суб'єкт	структурні підрозділи підприємства, які займаються аналітичною діяльністю та окремі посадові особи, що несуть відповідальність за здійснення аналізу, а також зовнішній консалтинг з аналітичної роботи
Користувачі	апарат управління (керівники різних рівнів управління), власники
Функції	інформаційна – надання суб'єктам управлінського аналізу потрібної для прийняття управлінських рішень інформації; контрольна – здійснення контролю за досягнутими результатами, виявлення невідповідностей; оціночна – здійснення оцінки фактичних показників функціонування підприємства у порівнянні з плановими; прогнозна – розробка прогнозних показників діяльності підприємства на основі їх фактичного стану

Джерело: розроблено авторами на підставі [7; 8; 11; 12].

Дані табл. 2 показують, що сьогодні управлінський аналіз – це окрема галузь знань та напрям практичної діяльності підприємства, що спрямовані на прийняття результативних управлінських рішень для досягнення головної мети кожної компанії: отримання та збільшення прибутку, а також зниження витратності, підвищення конкурентоспроможності тощо.

У межах цього дослідження необхідно розглянути методологічні засади управлінського аналізу. На наш погляд, методологія управлінського аналізу ґрунтується на інтегральній системі економічного аналізу, що полягає у використанні керівниками певної інформації в різних розрізах, видах та поєднаннях при прийнятті управлінських рішень щодо досягнення різноманітних цілей. При цьому методологічні основи економічного аналізу містять стандартизовані процедури, спрямовані здебільшого для констатування фактів та розрахунку певних показників діяльності підприємства минулих періодів. Методологічні засади управлінського аналізу при цьому є більш гнучкими та адаптивними, спираються та залежать від бізнес-технології, стратегічного управління та організаційної структури підприємства, що відображає стан системи управління. Методологічна база управлінського аналізу в сучасних умовах повинна забезпечувати перманентний розвиток компанії, що неодмінно приводить до виникнення інноваційних підходів, методів та форм прийняття управлінських рішень. Методологія управлінського аналізу спрямована на отримання великого обсягу аналітичних даних для прийняття обґрунтованих рішень та досягнення ефективних результатів роботи підприємства. Крім того, методологія управлінського аналізу повинна бути націлена на отримання великої кількості альтернативних варіантів рішень. При цьому великого значення набуває інформаційна база, яка повинна забезпечувати ефективний управлінський процес і бути відповідною до потреб підприємства. А отже, при утворенні інформаційної складової управлінської діяльності необхідно дотримувати такого правила: максимальна кількість інформації при мінімальній кількості звітних внутрішніх документів. Отже, новітні концептуальні положення методології передбачають більшу гнучкість та інформатив-

ність за рахунок чого буде досягнене об'єктивне представлення результатів господарювання підприємства. Концептуальні засади методології управлінського аналізу залежать від набору методів, обраних для реалізації стратегії підприємства. Методи управлінського аналізу повинні являти собою систему, метою якої є покращення управлінської діяльності підприємства як провідного її результату та досягнення.

Методи, які використовуються управлінським аналізом, містять досить широкий перелік, який пропонуємо поділити на дві групи: соціологічні та аналітичні (рис. 2). Соціологічні методи, до яких належать методи опитування, спостереження, експерименту та дослідження документів – це група методів, при застосуванні яких відбувається збір інформації, необхідної для проведення аналізу. До другої групи відносяться такі аналітичні методи (методи, які спрямовані на виявлення кореляції між умовами ведення господарської діяльності і її результатами), як порівняння, індексний, балансовий, факторний, функціонально-вартісний, графічний, маржинальний, статистичний тощо. При цьому в практичній діяльності підприємств найбільш поширеними є метод порівняння та факторний аналіз. Метод порівняльного аналізу полягає у зіставленні фактичного стану соціально-економічного об'єкта або його складових із минулими та прогнозними даними, а також із даними інших соціально-економічних об'єктів. Часте застосування цього методу пояснюється його простотою та наочністю, проте він не спроможний виявити причинно-наслідкові зв'язки, що впливають на розвиток певного підприємства. Цей недолік усувається при застосуванні факторного методу, який дозволяє виявити причини, які привели до певного результату чи результатів.

Крім методів, необхідно розглянути і принципи управлінського аналізу, які розробляються та формулюються вітчизняними та закордонними науковцями, оскільки управлінський аналіз не має ні державних, ні міжнародних стандартів. Серед принципів управлінського аналізу, які сформовані, зважаючи на його сутність, передусім виділимо такі:

- принцип системності – передбачає розгляд усіх процесів підприємства та отриманих результатів як складної системи, що, по-перше, змінюється в часі, а по-друге, взаємодіє із зовнішнім середовищем, по-третє, складається із взаємопов'язаних елементів;
- принцип науковості – полягає в проведенні аналітичної діяльності підприємства за допомогою новітніх інформаційних технологій, методів та процедур;
- принцип ефективності – базується на перевищенні доходів, отриманих за рахунок проведення аналізу, над витратами аналітичної діяльності;
- принцип комплексності – ґрунтується на тому, що беруться до уваги всі складові об'єкта аналізу з урахуванням різноманітних методик та процедур;
- принцип об'єктивності – означає, що аналіз повинний ґрунтуватися на правдивій, своєчасній, релевантній інформації, яка об'єктивно та точно описує певний процес чи елемент, та не містить зайвих, неправдивих даних, що заважають оперативному прийняттю рішень;
- принцип цілеспрямованості – полягає в спрямуванні проведення аналізу на реалізацію поставлених цілей підприємства;
- принцип оперативності – передбачає, що проведення аналізу повинно відбуватися швидко, на основі якого керівника підприємства зможуть приймати своєчасні управлінські рішення;
- принцип збалансованості – полягає в оптимізації співвідношення цілей та засобів їх досягнення, потрібної інформації та методів її розрахунку для отримання найкращих результатів діяльності підприємства;
- принцип адаптивності – полягає в можливості пристосування процедур, методів та джерел інформації до змін, які відбуваються всередині підприємства під впливом факторів зовнішнього середовища та швидко реагувати на них.

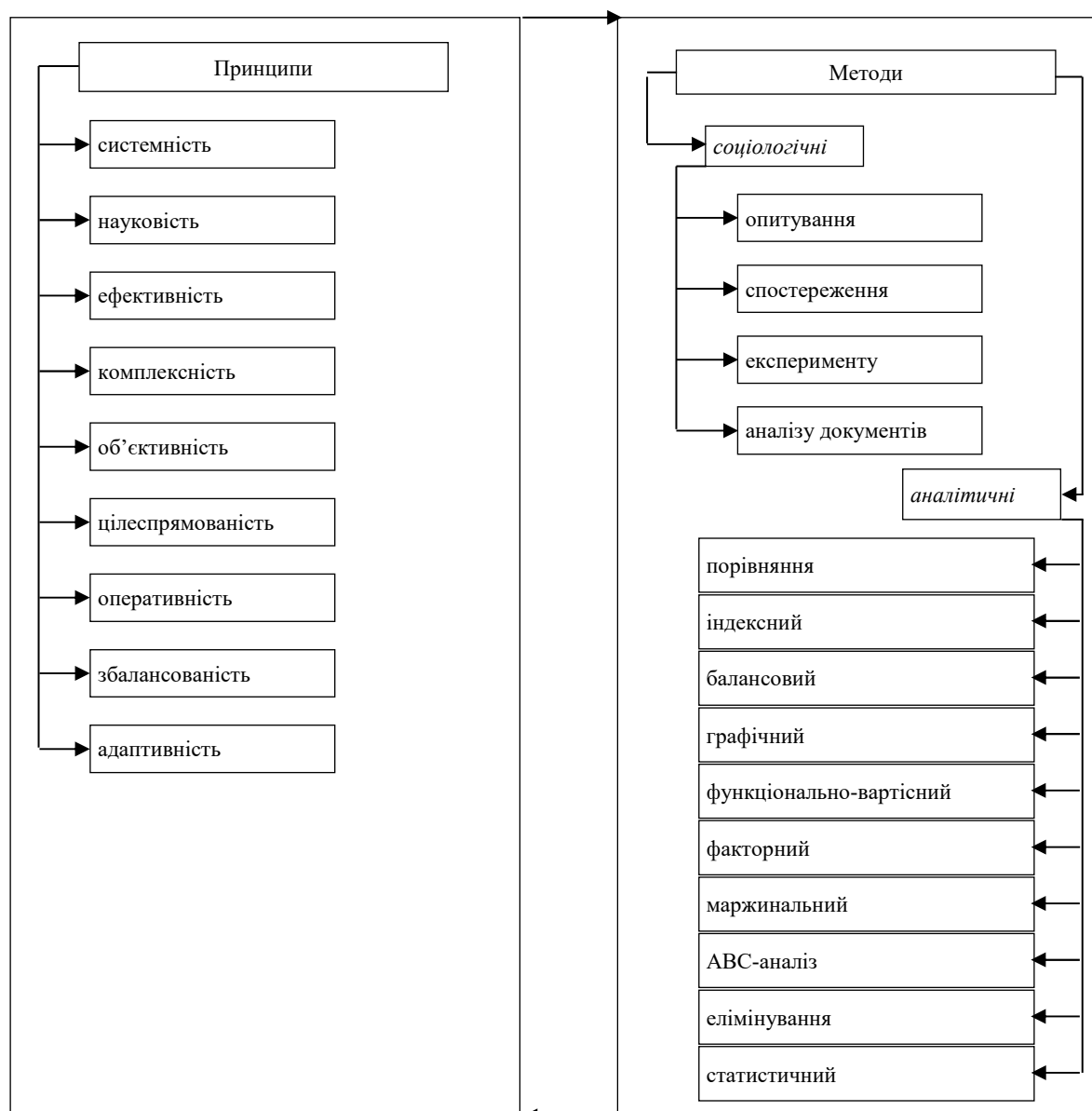

Рис. 2. Визначальні складові методології управлінського аналізу

Джерело: сформовано авторами на підставі [6-9; 11; 13].

Сформовані базові принципи управлінського аналізу як системи ґрунтуються на розумінні того, що вони повинні спиратися та забезпечувати оперативні та релевантні дані задля прийняття своєчасних управлінських рішень на користь підприємства. Зазначимо, що визначені принципи управлінського аналізу не є сталими, вони можуть бути розширеними та доповненими в умовах зміни функціонування підприємства та зовнішнього середовища.

Реалізація зазначених принципів, на наш погляд, – це забезпечення економічного розвитку підприємства в умовах невизначеності та посилення впливу факторів зовнішнього середовища.

Важливим питанням у межах цього дослідження є визначення ролі й місця управлінського аналізу в управлінській діяльності підприємства, зокрема в процесі прийняття управлінських рішень. На рис. 3 зображено підприємство у вигляді відкритою складної системи, яка, по-перше, залежить від проявів зовнішнього середовища, а по-друге, складається з двох взаємопов'язаних між собою підсистем – управляючої та керованої.

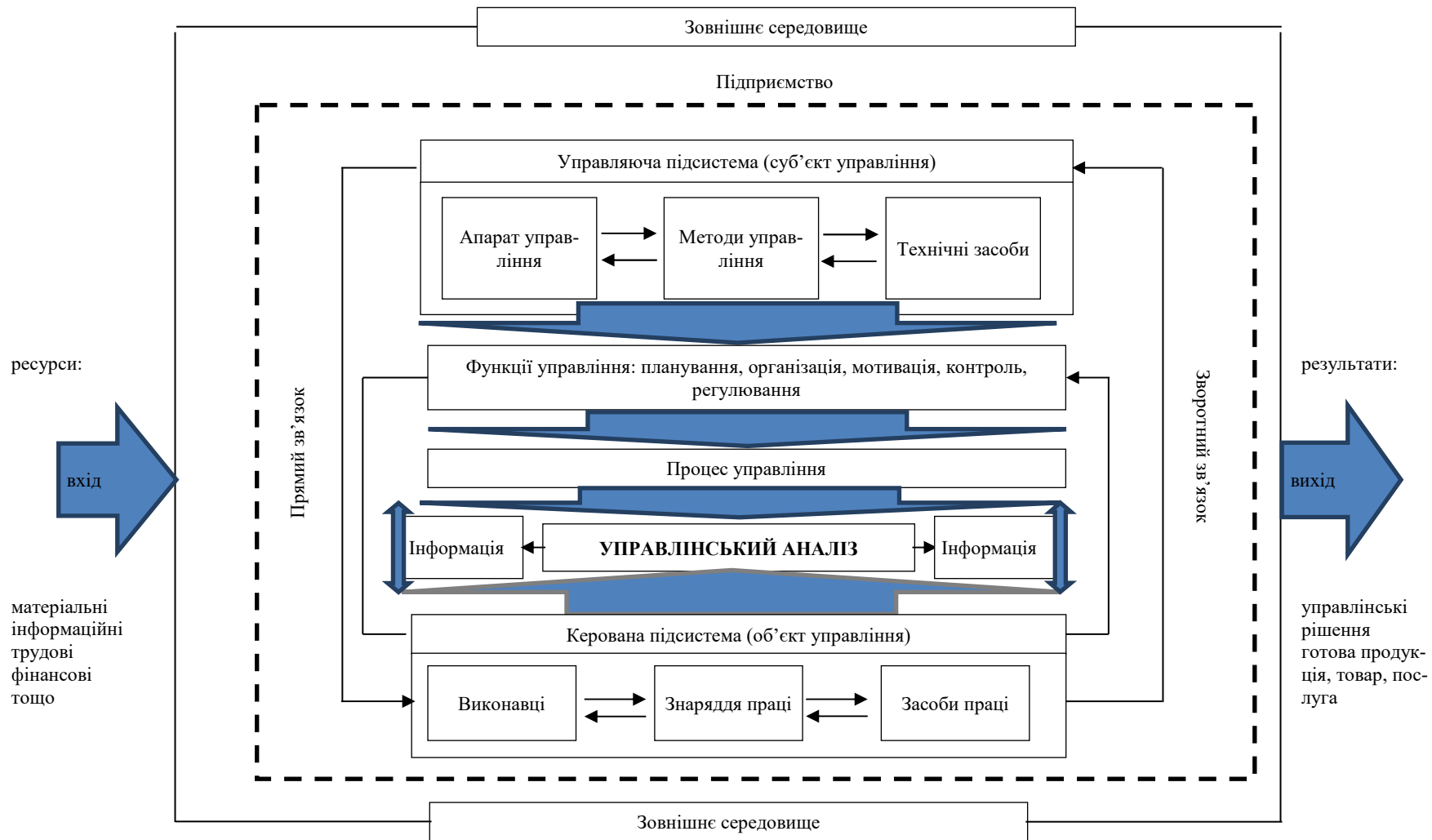

Рис. 3. Місце управлінського аналізу в процесі управління підприємством та прийнятті управлінських рішень
Джерело: сформовано авторами на підставі [6-11; 13].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розгляд підприємства як відкритої системи означає, що воно відчуває постійний вплив з боку зовнішнього середовища та взаємодіє з ним, обмінюючись різноманітними ресурсами через вхід та результати своєї діяльності через вихід. Причому процес перетворення ресурсів у певний результат залежить від ефективності та якості управлінської діяльності підприємства. Представлення підприємства як складної системи дозволяє виділити дві підсистеми: ту, яка здійснює керівний вплив (суб'єкт управління) та ту, на яку цей вплив спрямований (об'єкт управління). Управляюча підсистема здійснює постановку мети і задач для керованої підсистеми, контролює та регулює їх виконання, реалізуючи управлінські функції, керована підсистема, у свою чергу, через зворотний зв'язок звітує про виконання роботи. Завдання управлінського аналізу при цьому полягають в логічній обробці даних, їх узагальненні, систематизації, формулюванні певних висновків та пропозицій, тобто формування такої інформації, яка б була корисна для прийняття управлінського рішення та забезпечила б його обґрунтованість та ефективність.

Отже, управлінський аналіз посідає проміжне положення в системі управління між обробкою інформації та прийняттям рішення та прямо впливає на його якість. Процес розробки, прийняття та реалізації управлінського рішення вимагає змістовного управлінського аналізу, що забезпечує: обґрунтованість планування, визначення шляхів досягнення результатів, вибір методів для реалізації цілей, налагодження взаємозв'язків між об'єктами управління, вибір найефективнішого варіанту рішення, зменшення невизначеності та ризику. Таким чином, ефективність прийняття управлінських рішень залежить від якості інформаційного забезпечення системи управлінського аналізу.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження з'ясовано відсутність єдиного визначення поняття «управлінський аналіз» та виокремлені існуючі підходи до його розуміння, на основі яких встановлено, що управлінський аналіз розглядають і як вид економічного аналізу, і як складову управлінського облікового комплексу, і як функцію управління тощо, а також як поєднання вищезазначених підходів, що дає змогу розглядати його як окрему галузь знань та напрям практичної діяльності.

Визначено, що на сучасному етапі економічного розвитку, методологія управлінського аналізу повинна спрямовуватися на покращення функціонування підприємства на засадах інформативності, інноваційності, гнучкості та адаптивності. У межах концептуальних засад методології було згруповано методи, які пропонується поділити на дві групи: соціологічні та аналітичні та розроблені базові принципи, перелік яких може бути доповнений за необхідністю.

Відносно ролі управлінського аналізу в процесі прийняття рішень, в даному дослідженні визначено, що він інформаційно супроводжує весь управлінський цикл, керівники різних рівнів управління використовують його інформацію для прийняття управлінських рішень з отримання майбутніх результативних показників діяльності підприємства.

Практична реалізація управлінського аналізу полягає в проведенні передусім перспективного його розділу в частині різноманітних ресурсів та результатів господарської діяльності підприємства для забезпечення інформацією процес прийняття управлінських рішень. Інформація управлінського аналізу повинна бути підготовлена та надана керівникам у такому вигляді, щоб надати їй найбільшого аналітичного змісту та релевантності залежно від мети та рівня управління. Отже, управлінський аналіз у сучасних умовах функціонування підприємств повинен стати базою для управлінської діяльності та забезпечувати інформаційну підтримку управління.

Багатоаспектність та складність управлінського аналізу вказує на необхідність подальшого удосконалення теоретико-методологічних засад та практичної діяльності з його реалізації з урахуванням сучасних викликів зовнішнього середовища, потреб управління та специфіки функціонування підприємств.

Список використаних джерел

1. Кичко І.І., Холодницька А.В. Мотиваційний імператив реалізації управлінських компетенцій та збалансування ринку праці в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 7-14.
2. Кичко І., Парубець О., Холодницька А., Пермінова В., Литвин С. Формування управлінських компетенцій керівників та їх вплив на конкурентоспроможність фірми і ринок праці в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021 № 4(39). С. 284–293. URL: <https://doi.org/10.18371/v4i39.241317>.
3. Поліщук О. П. Аналіз і синтез. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Аналіз і синтез>.
4. Серединська В. М., Загородна О. М., Федорович Р. В. Економічний аналіз : навч. посіб. / за ред. Р. В. Федоровича. Тернопіль: Астон, 2010. 624 с.
5. Управленческий учет : учеб. пособие / под ред. А. Д. Шеремета. Москва : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. 512 с.
6. Вахрушина М. А. Управленческий анализ : учеб. пособие. Москва : Омега-Л, 2010. 399 с.
7. Управлінський аналіз : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. З. В. Герасимчук. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 1000 с.
8. Гайдаєнко О. М., Шевчук Н. С. Управлінський аналіз : навч. посіб. Одеса : ОНЕУ, ротапринт, 2015. 151 с.
9. Бороненкова С. А. Управленческий анализ : учеб. пособ. Москва : Финансы и статистика, 2003. 207 с.
10. Сич Є. М., Кравчук Г. В., Ільчук В. П. Управлінський аналіз діяльності суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. 204 с.
11. Томчук О. Ф. Управлінський аналіз: поняття, принципи та основні елементи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 5(73), ч. 2. С. 133-142.
12. Самійленко Г. М., Вітер А. О. Роль та місце управлінського обліку та аналізу в системі управління підприємством. *Юність науки – 2020: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник тез доповідей Х Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 23-24 квітня 2020 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С. 275-276.
13. Томчук О. Ф., Мулик Т. О., Федоришина Л. І. Управлінський аналіз: сутність та значення у прийнятті рішень. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 4. С. 144-154.

References

1. Kychko, I.I., & Kholodnytska, A.V. (2021). Motyvatsiinyi imperatyv realizatsii upravlinskykh kompetentsii ta zbalansuvannya rynku pratsi v Ukraini [Motivational imperative for the implementation of managerial competencies and balancing the labor market in Ukraine]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 7-14 [in Ukrainian].
2. Kychko, I., Parubets, O., Kholodnytska, A., Perminova, V., & Lytvyn, S. (2021). Formuvannya upravlinskykh kompetentsii kerivnykiv ta yikh vplyv na konkurentospromozhnist firmy i rynek pratsi v Ukraini [Formation of managerial competencies of managers and their impact on the competitiveness of the firm and the labor market in Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky - Financial and credit activity: problems of theory and practice*, (4(39)), 284–293. <https://doi.org/10.18371/v4i39.241317>
3. Polishchuk, O. P. (n.d.). *Analiz i syntez. Velyka ukraïnska entsyklopediia [Analysis and synthesis. Great Ukrainian encyclopedia]*. <https://vue.gov.ua/Аналіз і синтез>.
4. Seredynska, V. M., Zahorodna, O. M., & Fedorovych, R. V. (2010). *Ekonomichnyi analiz [Economic analysis]*. Aston.
5. Sheremet, A. D. (Ed.) (2002). *Upravlencheskyi uchet [Management Accounting]*. ID FBK-PRESS.
6. Vakhrushina, M. A. (2010). *Upravlencheskyi analiz [Management analysis]*. Omega-L.
7. Herasymchuk, Z. V. (Ed.). (2013). *Upravlinskyi analiz [Management analysis]*. Vezha-Druk.
8. Haidaienko, O. M., & Shevchuk, N. S. (2015). *Upravlinskyi analiz [Management analysis]*. ONEU.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. Boronenkova, S. A. (2003). *Upravlencheskyi analiz [Management analysis]*. Finansy i statistika.
10. Sych, Ye. M., Kravchuk, H. V., & Ilchuk, V. P. (2004). *Upravlinskyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia [Management analysis of business entities]*. TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf».
11. Tomchuk, O. F. (2019). Upravlinskyi analiz: poniattia, pryntsyipy ta osnovni elementy [Management analysis: understanding, principle and basic elements]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of system approach in economy*, 5(73)(2), 133-142.
12. Samiilenko, H. M., & Viter, A. O. (2020). Rol ta mistse upravlinskoho obliku ta analizu v systemi upravlinnia pidpriemstvom [The role of the management region and analysis in the management system of the enterprise]. In *Yunist nauky – 2020: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva: zbirnyk tez dopovidei X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh – Science – 2020: Social, Economic and Humanitarian Aspects of Development of the Suspension: Collection of theses of the X International Scientific and Practical Conference of Students, Postgraduates and Young Parents* (pp. 275-276). NU «Chernihivska politehnika».
13. Tomchuk, O. F., Mulyk, T. O., & Fedoryshyna, L. I. (2019). Upravlinskyi analiz: sutnist ta znachennia u pryiniatti rishen [Management analysis: the day and night of the accepted solution]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economics, finance, management: topical nutrition of science and practice*, (4), 144-154.

Самійленко Галина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Samiilenko Halyna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: galinamy@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6844-647X>

ResearcherID: V-9327-2018

Вітер Аліна Олександрівна – здобувачка вищої освіти, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Viter Alina – Applicant for higher education, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka St., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alinchiksv46@gmail.com

UDC 364.4:340-057.36(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-48-56

Anna Verbytska

**SOCIO-ECONOMIC MECHANISM OF REINTEGRATION
OF ATO / OOS VETERANS IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION**

Анна Вербицька

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ
АТО / ООС У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

The article is aimed at the defining the principles of non-governmental provision of socio-economic mechanism to assist in employment, training and support initiatives to create business for ATO / JFO veterans as part of a modern social protection system. The current social initiatives on support to former combatants and veterans with business grants to educational courses are analysed. The development algorithm of personal marketing plan as an instrument in the process of support in employment of ATO / JFO veterans in civil life conditions is presented. The author comes to the conclusion that synchronized effect from the cooperation of stakeholders is a base for successful reintegration of ATO / JFO veterans in the conditions of modern society and help to increase their employment rates, harmonize the situation on the labor market and improve the conditions for the creation of veterans business as a driver of economic development of the country.

Keywords: social protection; social-economic reintegration; ATO / JFO; employment assistance; assistance in starting a business.

Fig.: 1. References: 19.

У статті визначено принципи недержавного забезпечення соціально-економічного механізму сприяння у працевлаштуванні, навчанні та підтримці ініціатив щодо створення бізнесу ветеранів АТО / ООС як компоненти сучасної системи соціального захисту населення. Проаналізовано діючі соціальні ініціативи щодо надання бізнес-грантів та організації навчальних курсів для колишніх учасників бойових дій. Представлено алгоритм розробки особистого маркетингового плану як інструменту сприяння у працевлаштуванні ветеранів АТО / ООС в умовах цивільного життя. Автор приходить до висновку, що синхронізований ефект від співпраці стейкхолдерів є основою для успішної реінтеграції ветеранів АТО / ООС в умовах сучасного суспільства та сприяє підвищенню рівня їх працевлаштування, гармонізації ситуації на ринку праці та покращенню умов для створення бізнесу ветеранів як драйвера економічного розвитку країни.

Ключові слова: соціальний захист; соціально-економічна реінтеграція; ветерани АТО / ООС; сприяння у працевлаштуванні; сприяння у створенні бізнесу.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

JEL Classification: I38, J14, J24

Formulation of the problem. In the modern social protection system, the veteran is still perceived as a passive object of assistance. Social and professional adaptation of veterans in the state system implies the provision of labor rights and guarantees, benefits for training and regulations for starting your own business. Practical mechanisms, motivating, stimulating and supporting factors of business development and improvement of opportunities in the labor market at the state level do not meet the actual challenges of the modern veteran.

Today, it is insufficient only to provide jobs to ATO/JFO veterans in order to stabilize reintegration processes in conflict-affected societies. Creating an enabling environment for the employment of ATO/JFO veterans requires a wider range of mechanisms and tools. Administrative and legal boundaries are needed to regulate labor and employment markets by the state. Non-governmental sector is the key partner of the state in the process of reintegration of ATO/JFO veterans into the conditions of modern society. Successful reintegration of servicemen and veterans into the conditions of modern Ukrainian society is facilitated not only by employment in any field, but also by productive employment that meets servicemen and veterans' needs.

International experience shows that the state today does not have to deal with social challenges on its own. Involvement of public organizations, educational institutions, enterprises in the processes of solving social problems is not evidence of the inability of public authorities, but on the contrary such policy characterizes the public-state approach to governance, shows respect for public opinion and a conscious division of responsibilities. In conditions of uncertainty, when there is no experience in solving acute challenges, the role of social projects in mitigating the effects of crises and social problems is important.

Analysis of recent research and publications. Recent research of Ukrainian scholars Kryvokon N. [5], Kolenichenko T. et. al [15] proved the necessity of special attention to the process of resocialization of ex-combatants. The process of reintegration of anti terroristic op-

eration / joint forces operation (further – ATO / JFO) veterans to the conditions of modern society was studied by Kolenichenko T. et al. [14]. Chickan M. investigated the legal regulations of social protection of war veterans [19]. Research of V. Kucher was devoted to the social partnership as innovative mechanisms of social security policy of ATO participants [6]. The research works of Revko A. stated the importance of social infrastructure development as well as social initiatives for the stable welfare system [9; 18]. The research of foreign scientists Carter D. J. et al. [1], Naidoo R. et al. [7] are valuable for the considering social protection in the context of sustainable development and human well-being. Kranke D. et al. investigated the aspects of veteran reintegration with civilians [4].

Selection of unexplored parts of the general problem. Despite a significant range of scientific researches on the issues of veterans' social security, a comprehensive study of the mechanisms of socio-economic reintegration of ATO / JFO veterans was not carried out. Given this and the fact that Ukraine has relatively recently faced the problem of reintegration of ATO / JFO veterans into civilian life, the study of socio-economic mechanism of reintegration in the sphere of social protection is extremely relevant, and insufficiently studied in Ukrainian science. This determines the expediency of identifying the socio-economic mechanism of reintegration of ATO / JFO veterans in the sphere of social protection.

The purpose of the article is to determine the principles of non-governmental provision of socio-economic mechanism to assist in employment, training and support initiatives to create business for ATO / JFO veterans as part of a modern social protection system.

The main material. It should be noted that according to the Ministry of Veterans of Ukraine, today there are up to 1.2 million people in Ukraine, who have the status of veterans according to the Law of Ukraine “On the status of war veterans, guarantees of their social protection” [16], about 460 thousand of whom defended the country in ATO / JFO. Today, the state's position is that it is the time to implement a comprehensive approach to updating the social protection system for war veterans.

Foreign experience shows that the global trend is to assist in the employment of servicemen and veterans when returning to civilian life. The synergetic effect of cooperation between the state, business, universities and non-profit organizations contributes to the creation of veterans' business as an important sector of economic development.

The developed by Kholiavko N. et al. the conceptual scheme for promoting sustainable development by Quintuple Helix highlighted the changing mission of public sector entities from the regulatory and process controller positions to the role of an equal partner in the conditions of support the principles of sustainable development [3].

Non-governmental organizations are an important leverage in the process of socio-economic reintegration of ATO / JFO veterans of Ukraine. Following the foreign experience, the Ukrainian non-profit sector is gradually gaining more and more importance in the issues of employment, training and support of business start-up initiatives of ATO / JFO veterans.

Public initiatives in the field of socio-economic reintegration of ATO / JFO veterans are carried out in the following areas:

- Educational. Educational programs, seminars, trainings and courses dedicated to the formation of entrepreneurial skills, business fundamentals, development of business plans, etc. The purpose of the educational direction is to form veterans' skills necessary for starting and running their own business.

- Information and advisory. Support for veterans in the business process, including legal, tax, financial and other advice, assistance in promoting business, etc.

- Competitive. Conducting competitions and pitching of business projects with subsequent financing of winning projects.

For the most part, all the above areas are used in the complex in the implementation of programs and projects. For example, business pitching is usually preceded by training in writing business plans, and the winners receive both cash prizes or loans and mentoring support in the process of implementing their ideas.

Training in entrepreneurship and business fundamentals allows to provide veterans with the necessary knowledge and skills to implement their own initiatives, creates an opportunity for further self-employment. There are several international projects in Ukraine that provide a variety of support to former combatants, from business grants to educational courses. Below we will review the current initiatives.

In the field of professional retraining, the most revealing and important project is “Norway-Ukraine. Professional adaptation. Integration into the State System” (previous project “Ukraine-Norway. Retraining and Social Adaptation of Servicemen and Members of Their Families in Ukraine”). The project has been implemented in Ukraine since 2003 with the financial support of the Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Ukraine has an International Fund for Social Adaptation, established on December 13, 1998. The project is based on professional retraining of the target group for civilian specialties in demand in the labor market of Ukraine, assistance to project participants in social adaptation to living conditions in civil society. Higher education institutions of Ukraine and the Norwegian University NORD, which organize and carry out professional retraining of project participants in selected specialties. organizations, foundations, government agencies, local government and small businesses [8]. The project is a unique tool for coordinating the efforts of higher education, government, business and the public sector. With state support, it is important to scale the project so that such opportunities are available in all regions of Ukraine.

Competitions and pitching of business projects are an effective tool for obtaining funds to start your own business. It is financial constraints that are often an obstacle to a veteran's entrepreneurial initiative. The advantages of competitive tools to promote veterans' entrepreneurial initiatives are a combination of training and the opportunity to obtain the financial resources needed to start their own business. At the same time, such a tool will be effective only with the further support of the winning projects (information-consulting, financial, etc.), as the knowledge gained during the training may not be enough for successful business.

Today in Ukraine, business project competitions are held mainly within the framework of international technical assistance projects and donor initiatives. At the same time, there are examples when such competitions are initiated by public organizations or local authorities. In most cases, they are combined with training and mentoring programs. The example of a project in this area is the International Organization for Migration (IOM) Project "Life after the Conflict: Supporting the Reintegration of Conflict Veterans in Eastern Ukraine and Their Families", which helps combatants to start their own business. The project is implemented by the United Nations Migration Agency (IOM) and funded by the European Union. Currently, the project is being implemented in the pilot regions of Ukraine. As part of this program, two-day business trainings are planned to start your own business. After that, participants have two weeks to draw up business plans. As a result of the project defence, veterans will be able to receive a grant to start their own business in the amount of up to 1,000 euros. The proceeds may be used to purchase equipment needed for business development. Priority in receiving grants is given to applicants who do not have a permanent job or are partially employed at the time of application. Veterans who raise children themselves, support large families or have disabilities also have benefits in receiving funds [2].

The business program for ATO / JFO veterans of the Kyiv School of Economics has been implemented in pilot regions. The first three waves of training were held in Kyiv. In 2019-2020 training took place in the cities: Kharkiv, Nikolaev, Vinnytsia. In 2020, there will be a

set of groups in Dnipro, Zhytomyr, Lviv and Kyiv. The program is supported by the Zagoriy Foundation and the Democracy Foundation of the US Embassy in Ukraine. The program is designed for 2.5 months and provides 10 training modules. Training takes place in a combined format: one training day per week in the classroom and one training day per week online. During the training, participants learn the basics of strategic planning, marketing, sales, team building, etc. Upon completion of the training, participants have the opportunity to present their business projects to an expert commission, the winners of the competitive selection receive funding and support. During the existence of the Program, a community of graduates has been created who have become successful entrepreneurs and support those who are just taking the first steps on the path to their own business [17].

Information and consultation support for veterans who are just planning to start their own business and those who are already entrepreneurs should be coordinated and supported at both national and regional levels to avoid duplication of functions in a resource-constrained environment. The development of entrepreneurial initiatives of veterans through effective consulting cannot be achieved without cooperation with business. It is important to attract successful veteran entrepreneurs. An illustrative model of effective consulting is the practice of creating Business Innovation Centers within the Norway-Ukraine project. The centers are created on the basis of universities with the active participation of business structures. Such synergies make it possible to create an effective ecosystem to support veterans' business. It is important that representatives of local authorities join this activity, investing in competitions for entrepreneurial ideas.

A unique space of opportunities has appeared in Ukraine, focused on ATO / JFO veterans - "Without Armor". An attempt to gather a single database of initiatives for veterans was made by the team of the NGO "Studena" on the basis of the online platform "Without Armor: the only database of proven assistance centers for ATO participants" within the project with the support of the United States Agency for International Development (USAID). The NGO "Center for Employment of Free People" aims to promote the social adaptation of ATO veterans as one of the target groups through training, retraining, self-employment and employment. The organization is guided by a comprehensive approach to solving this problem, so it involves active cooperation and interaction of employers, the public sector, government institutions and more. "Employment Center for Free People" provides the following services: professional implementation and competitiveness in the labor market (career counseling; career coaching; career guidance; personal development programs; retraining); creation and support of a platform for entrepreneurship development as a place for training, development and information assistance to future entrepreneurs (training; crash-testing of ideas; consultations; mentoring); conducting systematic research in the field of employment. The organization is working to form the image of the ATO veteran as an agent of change in communities through the media and the public. For this purpose, the All-Ukrainian information campaign "Enthusiastic about life. Success stories of anti-terrorist operation veterans "; an information platform for communication of the association of anti-terrorist operation veterans from different parts of Ukraine was created. Due to the USAID Economic Opportunities for Victims of Conflict project, implemented by the Ukrainian Women's Foundation in Vinnytsia, Dnipropetrovsk, Donetsk, Zhytomyr, Zaporizhia, Luhansk, Kharkiv, and Kherson oblasts, about a thousand people improved their business skills and received 112 grant grants. in the form of equipment needed to open a business and additionally created 71 jobs. The project encouraged creating economic opportunities for victims of the conflict in eastern Ukraine and worked in two areas - job creation in cooperation with existing businesses, as well as training in business skills of people affected by the conflict, namely internally displaced persons, including veterans. ATO. After the implementation of the project, the site continues to work, which, in addition to the stories of the participants of the project, also contains useful tips on running business [14].

There are variety of platforms, projects, resources where ATO / JFO veterans can get help with employment, learn about training opportunities aimed at effective start-up and business development. Advice and recommendations on drawing up business plans can be obtained at trainings, seminars conducted by public and volunteer organizations.

The modern labor market is influenced by both internal and external factors. The first factors include current trends, for example, today the most in demand are specialists in IT, traditional and digital marketing, high technology and other sectors. External factors are the state of the world and national economy, the social policy of the state, the social order for education etc. In addition, the national labor market is affected by globalization and related processes. For example, global economic and world crises (pandemics) sometimes drastically change economic and social life.

The recent research proved the huge changes in the trends of society's modernization such as digitalization, information economy development, drastic shifts in strategic business vectors and their correlation with the human capital development [11; 13]. In its turn, development of technologies requires the transformation of knowledge and skills of the employees [12].

One of the main trends in the modern world, which has a direct impact on the labor market, is the singularity as a state in which people no longer have to update computers and mechanisms. Everything that surrounds a person will be able to update and work autonomously in the future. Experts say that the mechanisms of work of certain processes, ordinary employees will not even think about. In fact, people in the future will be worried only about the comfort of autonomous operation of mechanisms. Thus, it turns out that modern technologies will eventually displace a number of professions, replacing them with mechanisms and robotic equipment, and at the same time radically change the labor market. It is absolutely clear that professions related to analytics, data processing, IT, and nanotechnology will be in demand. Instead, professions that do not require high qualifications are likely to move to the field of technical responsibility.

In the conditions of global changes the models of management of the company change, and at the same time the degree of involvement of employees in all work processes. If earlier the idea of the right of managers to participate in management was progressive, today, in order to compete in the market and the common good, each employee builds the future of the company and participates in current processes. If we compare these two models and the importance of teamwork, the need to develop "soft" skills becomes obvious. Along with the involvement of each employee in the development and management of the company, the need to develop an environment of trust both within the company and outside it, in communication with partners, becomes obvious. This need is dictated by unpredictable changes in the market and in the life of society: every change must be taken into account in the development plan. Trust in colleagues and partners is the main tool for obtaining quality information that helps to adapt to the requirements of today's market and respond to them. In a rapidly changing world, there is not enough time to think carefully about a good plan, but you need to develop flexibility and speed of reaction.

In the process of social support of in the direction of professional self-realization, it is important to acquaint ATO / JFO veterans with current trends in the labor market, ensure mastery of skills understanding what skills will be needed to get the desired position, how and where to look for a job, what should an effective resume look like. When an ATO / JFO veteran is ready to look for a specific job with specific parameters, it is necessary to compare expectations with the realities of the market. At this stage, it is important to consider the factors that influence job success:

1. The first thing to pay attention to is the criteria by which candidates are selected for the desired position. For example, for programmers it is mandatory to have a specific programming language, for event specialists - a portfolio of implemented projects, etc. All this tells the recruiter about the level of qualification of the candidate. It is recommended to do a brief market research, review a couple of dozen job search ads, and write down the most common ones to understand personal eligibility.

2. Portrait of the employee, which indicates the personal qualities of the employee. This item is required for some specialties. For example, if the position involves working with people, the employer must pay attention to the ability to communicate and develop long-term relationships. It is recommended to take a test that allows you to objectively assess the level of empathy.

3. If the searcher approaches the job search consciously, it is likely that he will pay attention to several relevant companies. During the interview, it is recommended to demonstrate a desire to work in this company: most employers pay attention to the motivation of candidates.

4. The influence of the human factor. Even if the candidate has sufficient qualifications to replace the desired position, it is important and personal impression of the future leader. It is important to prepare for the interview, to work on yourself, on language, gestures and facial expressions. At this stage, the test interviews are conducted with further analysis, which still needs to be worked on.

5. The approach in managing personal accounts on social networks can sometimes tell the employer a lot: about the life goals of the candidate, hobbies, aspirations, and so on.

At the stage of professional self-determination, it is also important to check that everything is in order with the resume. In the process of social support of ATO / JFO veterans the consultants should provide recommendations for improving the resume for effective job search:

- Updating the resume every week in order to rise it in the database of search engines. All major job search sites have a resume update feature. This helps the employer understand whether the candidate is still looking for a job.

- Filling in all fields of the applicant's questionnaire. The more detailed the fields of the questionnaire, the more relevant it becomes for site search algorithms.

- Mark at least ten key words in the questionnaire. As a rule, modern job search sites form them automatically on the basis of a questionnaire, for example, for a marketer such words will be "SMM", "email-marketing", "content", "analytics" and others. Keywords also allow search algorithms to find a questionnaire among others.

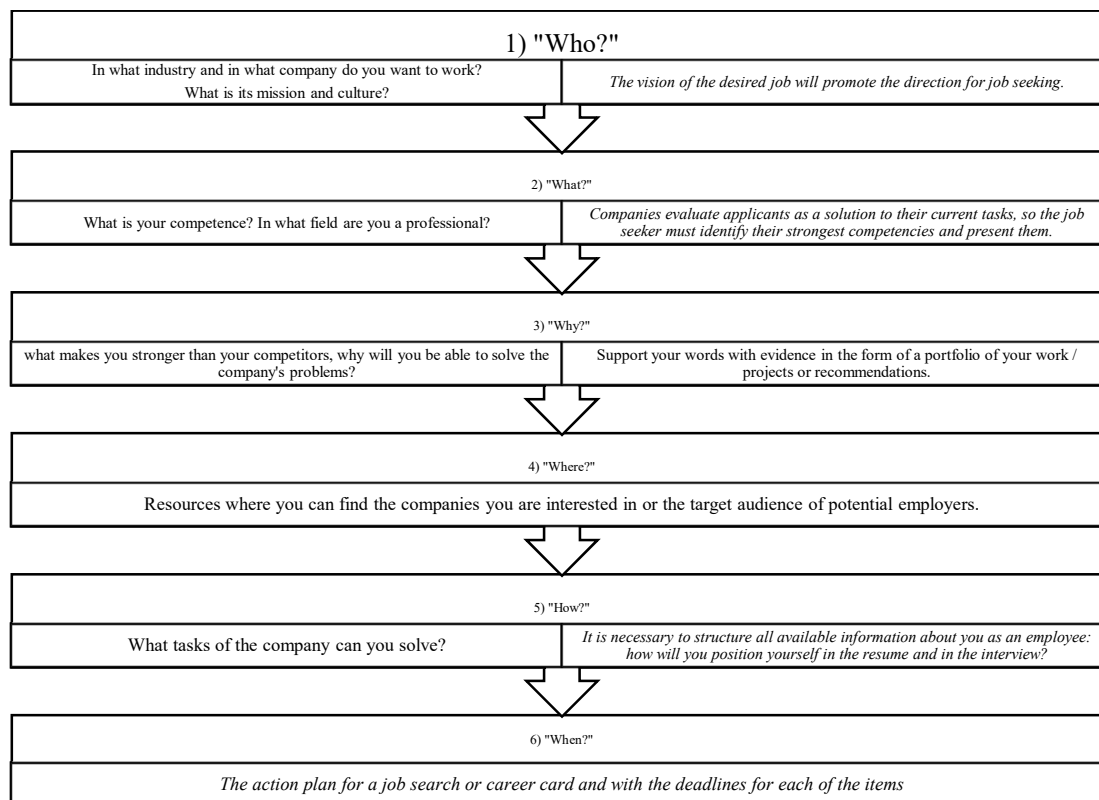
- Structuring information about work experience and tasks that were solved at the former place of work.

The important direction within the process of support in looking for a job as a component of social protection of ATO / JFO veterans should be the development of a personal marketing plan. It is created using a capacious structure developed by David Mirman Scott [10]. The personal marketing plan as an instrument in the process of support in employment of ATO / JFO veterans in civil life conditions as a component of their social protection is an algorithm that consists of several questions (Fig. 1).

When developing a strategy of socio-economic reintegration of servicemen and veterans, it is important to take into account the main features. Providing information to servicemen about business opportunities is necessary at the stage of army service, in particular before release.

Conclusions and suggestions. The unstable military-political situation in eastern Ukraine leads to an increase in the number of ATO / JFO veterans, and therefore, despite the implemented projects, the issues of their reintegration and adaptation to the conditions of modern society remain relevant. This requires constant monitoring and synchronization of the efforts of government, business, the public and veterans to take into account their needs, as well as all stakeholders' interests. Veterans' own business is an important tool for their socio-economic reintegration. In the process of creating and managing a business, they face challenges known to other categories of entrepreneurs. An important condition for promoting entrepreneurial initiatives of veterans is the introduction of comprehensive tools for small and medium business development. Consistent development and implementation of strategies and roadmaps for the development of veterans' business at the regional level will facilitate the establishment of their own business by veterans. At present, such initiatives are fragmentary.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Fig. 1 The personal marketing plan as an instrument in the process of support in employment of ATO / JFO veterans in civil life conditions

Source: adapted by author [19].

At the state level, the rights of veteran entrepreneurs need to be protected by promoting the development of their business structures. Business development centers should provide key information and advisory support to ATO / JFO veterans who want to start their own business. It is important to cooperate with universities as centers of professional knowledge and partners of public organizations of veterans, who will be able to direct veterans to relevant organizations.

According to the philosophy of the "Norway-Ukraine" project, a veteran is an active participant, stakeholder and equal partner of the state, university, business and public organizations in the process of social reintegration and ensuring sustainable and innovative development of society. Thus, the implementation of such projects as "Norway – Ukraine" one creates conditions for coordination of interests and cooperation between the spheres of higher education, business, state, public in order to form a competitive specialist - serviceman and veteran ATO / JFO, whose competencies meet the demands of modern information society. A synchronized effect from the cooperation of stakeholders is a base for successful reintegration of ATO / JFO veterans in the conditions of modern society in order to increase their employment rates and, consequently, harmonize the situation on the labor market, develop of sustainable partnerships "university - business", improving the conditions for the creation of veterans' business as a driver of economic development of the country.

References

1. Carter, D. J., Glaziou, P., Lönnroth, K., Siroka, A., Floyd, K., Weil, D. & Boccia, D. (2018). The impact of social protection and poverty elimination on global tuberculosis incidence: a statistical modelling analysis of Sustainable Development Goal 1. *The Lancet Global Health*, 6(5).
2. International organization for migration. Web-site. <http://iom.org.ua>.
3. Kholiavko, N., Grosu, V., Safonov, Y., Zhavoronok, A., & Cosmulese, C. G. (2021). Quintuple helix model: investment aspects of higher education impact on sustainability. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(1), 111–128. doi.org/10.15544/mts.2021.10.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Kranke D., Floersch J., & Dobalian A. (2019). Identifying aspects of sameness to promote veteran reintegration with civilians: evidence and implications for military social work. *Health & social work*, 44(1), 61-64.

5. Kryvokon, N. (2017). Special aspects of inspiration as practice of resocialization of combatants with disabilities. *Psychological Counseling and Psychotherapy*, 1(7), 28-37. doi.org/10.26565/2410-1249-2017-7-04.

6. Kucher, V. (2019). Social partnership as innovative mechanisms of state administration in the social security policy of ATO participants. *Eurasian Academic Research Journal*. Yerevan, 6 (36), 72–79.

7. Naidoo, R., Gerkey, D., Hole, D., Pfaff, A., Ellis, A. M., Golden, C. D., & Fisher, B. (2019). Evaluating the impacts of protected areas on human well-being across the developing world. *Science Advances*, (5(4)).

8. Project “Norway-Ukraine. Professional adaptation. Integration into the state system” (NUPASS) Information brochure. URL: <https://ifsa.kiev.ua/en/publication/nformaczjnij-buklet-projekt-ukrana-norvegya.html>.

9. Revko, A. M., Verbytska, A. V. (2019). Financial Instruments for Social Infrastructure Development of the Region in Conditions of Decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, (3(30)), 482-489.

10. Scott, D. (2017). *The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Blogs, News Releases, Online Video, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly*, 2nd Edition.

11. Tkalenko, S., Derii, Z., Zakharin, S., Zakharina, M., Viblyi, P. (2021). Investigating Social and Economic Components of Strategic Business Development Conditions in an Information Economy: A Case of Ukraine. *Advances in Digital Science. ICADS 2021. Advances in Intelligent Systems and Computing*, 1352. doi.org/10.1007/978-3-030-71782-7_34.

12. Derii, Zh. (2020). Mistse liudskogo kapitalu v systemi modernizaciinykh zrushen rehionalnoi ekonomiky [Place of human capital in the system of modernization shifts of regional economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(23)), 41-47.

13. Dubyna, M.V., Kozlianchenko, O.M. (2019). Konceptualni aspekty doslidzhennia sutnosti didzhytalizacii ta yii roli v rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(19)), 21-32.

14. Kolenichenko, T.I., Verbytska, A.V., Petryk, O.L. (2020). Spryannia u pratsevashtuvanni ta stvorenni biznesu yak shliakh do reintehratsii viiskovosluzhbovtziv ta veteraniv ATO/OOS v umovakh suchasnoho suspilstva [Assistance in employment and business creation as a way to reintegration of servicemen and ATO / JFO protection veterans in the conditions of modern society]. Hnozis.

15. Kolenichenko, T.I., Levytska, N.S., Hrytsai S.O. (2018). Teoretyko–metodologichni zasady doslidzhennja problemy resocializacii kombatantiv v Ukraini [Theoretical and methodological bases of research of the problem of resocialization of combatants in Ukraine]. *Problemy socialjnoji roboty: filosofija, psykholohija, sociologhija – Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*, 2 (12), 51-57.

16. Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu [On the status of war veterans, guarantees of their social protection], Law of Ukraine № 3551-XII (22.10.1993).

17. Entrepreneurship program for ATO and JFO veterans. <https://kse.ua/ua/kse-program/ato>.

18. Revko, A., Chumak, K. (2020). Fandrajzynkh socialjnykh proektiv yiak instrument socialnoho rozvytku terytorialnykh hromad [Fundraising of social projects as a tool for social development of territorial communities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(23)), 57-64.

19. Chichkan, M. V. (2015). Okremi pravovi pytannja realizacii derzhavnoi polityky u sferi socialnoho zakhystu veteraniv viiny [Some legal issues of state policy implementation in the field of social protection of war veterans]. *Aktualni problemy jurydychnoi nauky ta praktyky – Current issues of legal science and practice*, 1, 84-89.

References (in original language)

1. Carter D. J., Glaziou P., Lönnroth K., Siroka A., Floyd K., Weil D. & Boccia D. The impact of social protection and poverty elimination on global tuberculosis incidence: a statistical modelling analysis of Sustainable Development Goal 1. *The Lancet Global Health*. 2018. № 6(5).
2. International organization for migration. Web-site. URL: <http://iom.org.ua>.

3. Kholiavko N., Grosu V., Safonov Y., Zhavoronok A., & Cosmulese C. G. Quintuple helix model: investment aspects of higher education impact on sustainability. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43(1). Pp. 111–128. doi.org/10.15544/mts.2021.10.
4. Kranke D., Floersch J., & Dobalian A. Identifying aspects of sameness to promote veteran reintegration with civilians: evidence and implications for military social work. *Health & social work*. 2019. № 44(1). Pp. 61-64.
5. Kryvokon N. Special aspects of inspiration as practice of resocialization of combatants with disabilities. *Psychological Counseling and Psychotherapy*. 2017. № 1(7). Pp. 28-37. doi.org/10.26565/2410-1249-2017-7-04.
6. Kucher V. Social partnership as innovative mechanisms of state administration in the social security policy of ATO participants. *Eurasian Academic Research Journal*. Yerevan, 2019. № 6(36). Pp. 72–79.
7. Naidoo R., Gerkey D., Hole D., Pfaff A., Ellis A. M., Golden C. D., & Fisher B. Evaluating the impacts of protected areas on human well-being across the developing world. *Science Advances*. 2019. № 5(4).
8. Project “Norway-Ukraine. Professional adaptation. Integration into the state system” (NUPASS) Information brochure. URL: <https://ifsa.kiev.ua/en/publication/nformaczjnij-buklet-projekt-ukrana-norvegya.html>.
9. Revko A. M., Verbytska A. V. Financial Instruments for Social Infrastructure Development of the Region in Conditions of Decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 3, № 30. Pp. 482-489.
10. Scott D. The New Rules of Marketing and PR: How to Use Social Media, Blogs, News Releases, Online Video, and Viral Marketing to Reach Buyers Directly, 2nd Edition. 2017. 320 p.
11. Tkalenko S., Derii Z., Zakharin S., Zakharina M., Viblyi P. Investigating Social and Economic Components of Strategic Business Development Conditions in an Information Economy: A Case of Ukraine. *Advances in Digital Science. ICADS 2021. Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2021. Vol. 1352. doi.org/10.1007/978-3-030-71782-7_34.
12. Дерій Ж. В. Місце людського капіталу в системі модернізаційних зрушень регіональної економіки. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3 (23). С. 41-47.
13. Дубина М., Козлянченко О. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі в розвитку сучасного суспільства. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 3 (19). С. 21-32.
14. Коленіченко Т. І., Вербицька А. В., Петрик О. Л. Сприяння у працевлаштуванні та створенні бізнесу як шлях до реінтеграції військовослужбовців та ветеранів АТО/ООС в умовах сучасного суспільства : навч.-метод. посіб. Київ : Гнозис, 2020. 144 с.
15. Коленіченко Т. І., Левицька Н. С., Грицай С. О. Теоретико–методологічні засади дослідження проблеми ресоціалізації комбатантів в Україні. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. № 2 (12). С. 51-57.
16. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.
17. Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО та ООС. URL: <https://kse.ua/ua/kse-program/ato>.
18. Ревко А., Чумак К. Фандрайзинг соціальних проєктів як інструмент соціального розвитку територіальних громад. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 3(23). С. 57-64.
19. Чічань М. В. Окремі правові питання реалізації державної політики у сфері соціального захисту ветеранів війни. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2015. № 1 (1). С. 84-89.

Verbytska Anna – PhD in Sciences in Public Administration, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Вербицька Анна Вікторівна – кандидат наук з державного управління, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: annaverbytska.che@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7805-1412>

ResearcherID: U-8619-2019

УДК 004.738.5:004

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-57-64

*Людмила Вербівська***КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ
ЕЛЕКТРОННОГО БІЗНЕСУ***Liudmyla Verbivska***CONCEPTUAL PRINCIPLES OF THE ESSENCE SUBSTANTIATION
OF E-BUSINESS**

У статті розглянуто концептуальні положення щодо обґрунтування сутності категорії «електронний бізнес». Для цього було проведено аналіз сформованих у науковій літературі підходів до розуміння природи бізнесу як виду економічної діяльності, визначено його специфічні ознаки. Також з урахуванням отриманих результатів і на основі аналізу концепції розгляду вченими змісту дефініції «електронний бізнес» було обґрунтовано авторський підхід до її розгляду. Зокрема, акцентовано увагу на важливості розуміння масштабу впливу сучасних інформаційних технологій на підприємницьку діяльність, щоб віднести такі діяльність до системи електронного бізнесу.

Ключові слова: бізнес; електронний бізнес; економічна діяльність; електронна послуга; підприємницька діяльність.

Табл.: 1. Бібл.: 24.

Within the article, conceptual provisions for substantiating the essence of the category “e-business” are considered. For this purpose, the analysis of the approaches to understanding the nature of business as a type of economic activity formed in the scientific literature is carried out, its specific features are determined. Moreover, taking into account the results obtained and based on the analysis of the concept of consideration by scientists of the content of the definition of “e-business”, the author’s approach to its consideration is substantiated. In particular, the emphasis is placed on the importance of understanding the scale of the impact of modern information technology on business to include such activities in the e-business system.

Keywords: business; electronic business; economic activity; electronic service; entrepreneurial activity.

Table: 1. References: 24.

JEL Classification: L81; M21; L26

Постановка проблеми. Розвиток інформаційної економіки, що відбувається швидкими темпами сьогодні в усьому світі, обумовлює також і зміну базових принципів функціонування вже усталених протягом тривалого проміжку часу традиційних економічних систем. Цифрові трансформації поступово змінюють фактично всі сфери нашого життя, сучасні інноваційні технології, враховуючи насамперед їхній позитивний вплив, дозволяють підвищити ефективність функціонування різних сфер, забезпечити новий поштовх до їх подальшого розвитку.

Економіка як складна система господарських відносин за своєю природою є тією системою, яка насамперед змінюється під впливом нових інноваційних технологій. Їх активне впровадження дозволяє забезпечити зростання ефективності різних економічних підсистем, враховуючи функціонування окремих господарюючих суб’єктів, розвиток галузей національного господарства. Особливий вплив інформаційні технології на сьогодні здійснюють на розвиток суб’єктів підприємницької діяльності, які функціонують у різних сферах економіки. Саме значний потенціал таких технологій до забезпечення позитивних змін у веденні бізнесу, забезпечення зростання ефективності роботи таких суб’єктів, підвищують інтерес суб’єктів господарювання до їх впровадження, здійснення нових розробок.

Активне впровадження сучасних технологій призвело в підсумку не лише до трансформації роботи вже діючих суб’єктів підприємницької діяльності, але і стало поштовхом до виникнення нових напрямів господарської діяльності, які поступово сформували окремі сфери та галузі національного господарства. Зрештою, виникла система електронного бізнесу, яка сформувалася на основі розробки нових інформаційних технологій та їх активного залучення до діяльності підприємств різних типів [6]. Окреслене актуалізує, враховуючи значні темпи поширення інформаційних, цифрових технологій, проведення нових досліджень у сфері розвитку електронного бізнесу, поглиблення теоретичних та прикладних положень здійснення такого бізнесу та обґрунтування його ролі в розвитку національної економіки окремих країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розгляду сутності електронного бізнесу, особливостей розвитку такого виду підприємницької діяльності розглядалися, враховуючи значний рівень актуальності проведення нових досліджень у цій сфері, значною кількістю науковців, серед яких варто виокремити таких: І. Болотинюк, Н. Борейко, О. Воробйова, О. Зайцева, М. Лебеденко, Н. Макаренко, М. Макарова, С. Маловичко, О. Омельченко, Д. Пілевич, М. Попова, І. Трубін та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на численні наукові роботи щодо визначення теоретичних засад обґрунтування сутності електронного бізнесу та практичних засад активізації розвитку такого бізнесу в Україні, актуальними, враховуючи динамічний розвиток електронного бізнесу в епоху становлення цифрової економіки, залишаються питання поглиблення розуміння природи такого виду бізнесу, особливостей його виникнення та розвитку.

Мета статті. Основною метою статті є дослідження сутності дефініції «електронний бізнес» та визначення авторського підходу до розуміння змісту цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження сутності категорії «електронний бізнес» доцільно проводити, реалізуючи такі два етапи:

1) розглядаючи сутність дефініції «бізнес» з метою обґрунтування природи такої категорії та на основі отриманих результатів уже робити висновки про природу електронного бізнесу та визначати його сутнісні ознаки;

2) розглядаючи наявні в науковій літературі підходи до розуміння змісту категорії «електронний бізнес», проводячи систематизацію таких підходів, уточнюючи їх специфічні риси та відмінності, що дозволяє в підсумку визначити авторську концепцію розуміння змісту дефініції «електронний бізнес».

Розпочнемо дослідження з розгляду сформованих у наукових роботах підходів до розуміння змісту категорії «бізнес». Цілком логічним розглядати бізнес як вид підприємницької діяльності або як господарську діяльність. На сьогодні обґрунтування сутності цієї економічної дефініції не є простим. Проте в межах статті не ставимо за мету ґрунтовно описати зміст «бізнесу» та визначити сутнісні ознаки цієї дефініції.

Термін «бізнес», або еквівалентне йому поняття «підприємництво», є багатозначним. За відомими визначеннями діалектичної методології воно має багаторівневу сутність. Етимологічно поняття «бізнес» походить від давньоанглійського “bisid”, що означає «активний», «діловий», «зайнятий роботою». Таким чином, уже в давньому розумінні слова було закладено декілька змістових значень. Зрозуміло, що в історичному розвитку суспільства змістове навантаження цього поняття багатократно зростає [12, с. 212]. Наведемо окремі концепції розгляду її змісту.

Зокрема, в Економічному словнику за ред. Г. Осовської, О. Юшкевич, Й. Завадського пропонується два підходи до розгляду сутності категорії «бізнес», а саме: бізнес – діяльність, спрямована на одержання прибутку шляхом створення, виготовлення та реалізації певної продукції чи надання послуг; бізнес – загальноекономічний термін, що характеризує сферу діяльності господарюючого суб'єкта і його економічний інтересів [17, с. 24]. В Економічному словнику за ред. В. Нечаєва, П. Михайлушкіна також наводиться досить схоже трактування окресленої дефініції: «бізнес – економічна діяльність, яка спрямована на отримання прибутку; справа, яка дозволяє отримати прибуток» [23, с. 31]. У Словнику з менеджменту за ред. А. Воронкова та Т. Колосової зазначається, що «бізнес – будь-який вид безпосередньої діяльності з метою отримання доходу; економічна діяльність суб'єкта в умовах ринкової економіки, націлена на отримання прибутку шляхом створення і реалізації певної продукції або послуги» [3, с. 15].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

К. Калаченкова зауважує, що «бізнес – ініціативна, на власний ризик, економічна діяльність всіх учасників ринкової економіки з метою отримання прибутку [11, с. 17]. К. Орлова розглядає «бізнес як підприємницьку діяльність економічних суб'єктів, а також систему їхніх ділових відносин із компонентами зовнішнього середовища» [16, с. 10].

Отже, аналіз представлених у різних джерелах підходів до розгляду сутності бізнесу дозволяє виокремити його класичні, специфічні ознаки:

- 1) являє собою певний господарський процес;
- 2) здійснюється економічними суб'єктами;
- 3) відображає процес взаємодії між економічними суб'єктами;
- 4) опосередковується у своїй реалізації рухом фінансових послуг та товарів і послуг;
- 5) метою здійснення є отримання доходу та, у підсумку, прибутку [5; 7].

Таким чином, бізнес як економічна категорія відображає господарські відносини, які виникають щодо надання відповідних послуг, продажу товарів одними економічними суб'єктами іншим з метою отримання прибутку. Окреслену категорію досить часто розглядають у контексті дослідження господарських відносин, які виникають при здійсненні підприємницької діяльності саме малими та середніми підприємствами, фізичними особами-підприємцями. Загалом окреслені економічні суб'єкти є основними суб'єктами в розвитку й електронного бізнесу, виступаючи у переважній більшості продавцями товарів, послуг за допомогою мережі Інтернет.

Безпосередньо розвиток електронного саме бізнесу полягає в тому, що в межах реалізації відповідного бізнесу, власниками використовуються активно електронні технології при реалізації основної діяльності. Фактично без використання сучасних інформаційних, цифрових інновацій такий вид бізнесу існувати не може. Розуміння сутності таких технологій також є абстрактне в науковій літературі, оскільки, з одного боку, цілком зрозуміло, що в середовищі впровадження сучасних інновацій усі суб'єкти підприємницької діяльності намагаються долучитися до процесу активного оновлення та залучення нових технологій у системи виробництва, продажу, організації і т. ін. Проте не в усіх випадках можна назвати відповідний вид діяльності електронним бізнесом. З іншого боку, підприємства, які також активно використовують окреслені інновації, можуть перетворити усталену модель власного бізнесу в окремий вид електронного бізнесу та продовжувати здійснювати свою діяльність у тій же сфері, що й раніше.

Загалом питання зародження та розвитку електронного бізнесу є доволі складними, оскільки становлення відповідного напрямку підприємницької діяльності пов'язано зі значною кількістю чинників та тими різними трансформаціями, які такі фактори обумовили [24]. На сьогодні, наприклад, не можна поділити всіх суб'єктів підприємницької діяльності на тих, які виключно здійснюють електронний бізнес і тих, які не займаються даним напрямком. За останні роки економічні відносини у сфері розвитку електронного бізнесу значно ускладнилися і відбувалася ґрунтовна дифузія із класичними процесами розвитку бізнесу. Така ситуація також обумовлює необхідність проведення досліджень у сфері теоретичного обґрунтування сутності електронного бізнесу та особливостей його розвитку в сучасних умовах.

Проведемо дослідження сутності електронного бізнесу через виокремлення та аналіз сформованих у науковій літературі концепцій розуміння даної дефініції. Окремі із таких концепцій представлені в таблиці.

Таблиця

Наукові підходи до розгляду сутності категорії «електронний бізнес»

Сутність трактування 1	Джерело 2
Електронний бізнес (E-business) – підвищення ефективності бізнесу, засноване на використанні інформаційних технологій, для того, щоб забезпечити взаємодію ділових партнерів і створити інтегрований ланцюжок доданої вартості [2, с. 55].	Висоцька В. Особливості проектування і впровадження систем електронної комерції. <i>Вісник Національного університету «Львівська політехніка»</i> . 2008. № 631: Інформаційні системи та мережі. С. 55–77.
Електронний бізнес – вид підприємництва, який здійснюється на основі інформаційних технологій для перетворення зв'язків підприємства з постачальниками, партнерами і клієнтами, з метою поліпшення загальної ефективності бізнесу та вдосконалення бізнес-процесів (виробництва, управління запасами, розробки продукту, управління ризиками, фінансів, управління знаннями та людськими ресурсами) [9, с. 185].	Свтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять. <i>Бізнес Інформ</i> . 2014. № 8. С. 184–188.
Електронний бізнес – це перетворення основних бізнес процесів компанії шляхом впровадження Інтернет технологій, націлене на підвищення ефективності діяльності. Електронним бізнесом є ділова активність, яка використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків фірм [10, с. 11].	Зайцева О. О., Болотинюк І. М. Електронний бізнес: навчальний посібник / за наук. ред. Н. В. Морзе. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. 264 с.
Електронний бізнес – це будь-яка ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків з метою створення прибутку [13, с. 1012].	Марусей Т. В. Основні тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні. <i>Економіка і суспільство</i> . 2018. Вип. 14. С. 1011–1015.
Електронний бізнес (е-бізнес) розглядають як інтеграцію систем, процесів, організацій, ланцюгів, що створюють вартість, а також ринків, які використовують Інтернет і пов'язані з ним технології та концепції [15].	Науменкова С. В., Міщенко С. В. Ринок фінансових послуг. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ: Знання, 2010. 532 с.
Е-бізнес – це якісно нова модель інтегрованої економічної діяльності, яка базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій та мереж як унікального макроекономічного середовища та основного засобу виробництва для оперативної комерційної та фінансової діяльності з метою підвищення ефективності наявних або широкого, динамічного розвитку нових сегментів бізнесу та отримання стабільного соціально-економічного ефекту [19, с. 60].	Страхарчук В., Страхарчук А. Концептуальні засади електронного банківського бізнесу. <i>Молодь і ринок</i> . 2012. № 4 (87). С. 59–64.
Електронний бізнес – це ділова активність, що використовує можливості глобальних інформаційних мереж для перетворення внутрішніх і зовнішніх зв'язків компанії з метою створення прибутку [18].	Попова М. І. Електронний бізнес в Україні. <i>Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки</i> : зб. наук. пр. 2004. Вип. 6. С. 349-351.
Електронний бізнес – засіб господарського обороту, в межах якого господарська діяльність у цілому чи окремі її етапи переносяться у мережевий простір через електронний спосіб взаємодії [8, с. 51].	Євремova К. В. Державна політика та електронний бізнес в Україні. <i>Право та інновації</i> . 2015. № 1. С. 50-54.
Електронний бізнес – підприємницька діяльність, що використовує сучасні інформаційно-комунікаційні технології для отримання прибутку [4, с. 17].	Дзюбіна А. В., Копець К. О., Дзюбіна Г. Р. Диференціація основних складових електронного бізнесу. <i>Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління</i> . 2018. № 897, вип. 2. С. 16-19.
Під електронним бізнесом слід розуміти будь-яку ділову активність із використанням сучасних інформаційних мереж, метою якої є отримання прибутку [21, с. 45].	Тополевський Р. Б., Дзюбіна А. В., Дзюбіна К. О. Правові засади ведення електронного бізнесу в Україні у контексті юридичної футурології. <i>Юридичний науковий електронний журнал</i> . 2017. № 2. С. 44–47.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл.

1	2
Електронний бізнес – це вид економічної діяльності компанії через комп'ютерні мережі, зокрема, Інтернет, з метою отримання прибутку [20, с. 24].	Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. 244 с.
Под электронным бизнесом мы понимаем любую деятельность, использующую информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) [14, с. 6].	Меджибовская Н. С. Электронный бизнес: компендиум и практикум: учебное пособие. Одесса: ВМВ, 2013. 200 с.
Электронный бизнес – это форма бизнеса, реализуемая посредством преобразований бизнес-процессов организации, нацеленных на повышение эффективности деятельности компании, обеспечение взаимодействия деловых партнеров, создание интегрированной цепочки добавленной стоимости, путем внедрения в них информационных и телекоммуникационных технологий и систем [22, с. 63].	Филин С.А., Никольская Н. В. Электронный бизнес экономики информационного общества. <i>Финансы и кредит</i> . 2006. № 16. С. 60-71.
Электронный бизнес – это деятельность организации на основе интернет-технологий, в которой все бизнес-процессы автоматизированы, он развивается на основе использования информационных ресурсов и создает цепочки добавленной стоимости [1, с. 262].	Вильхивская О. В. Сущность понятия «электронный бизнес» и этапы его развития. <i>Бизнес Информ</i> . 2012. № 8. С. 255-262.

Джерело: складено авторкою.

Таким чином, враховуючи сукупність представлених у таблиці підходів до розгляду сутності категорії «електронний бізнес», зазначимо наявність поліваріантності в розгляді сутності цієї дефініції. Більшість науковців погоджуються, що електронний бізнес є видом підприємницької діяльності, яка здійснюється за допомогою мережі Інтернет та інших інформаційних технологій. На наш погляд, варто також уточнювати при розгляді цього виду бізнесу, що для віднесення діяльності до електронного бізнесу, саме основна, тобто операційна діяльність повинна не просто здійснюватися за допомогою інформаційних технологій, але й залежати. Саме окреслені технології визначають зміст такої діяльності, її природу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, у статті проведено аналіз концептуальних підходів до розгляду сутності категорії «електронний бізнес». Для цього було досліджено зміст окремої дефініції «бізнес», визначені її специфічні ознаки. Систематизація та вивчення концепцій вчених щодо розгляду змісту категорії «електронний бізнес» дозволила встановити поліваріантність трактувань цієї категорії. У підсумку, враховуючи специфічні ознаки електронних послуг, механізм їх надання, зважаючи на процеси зародження та розвитку системи електронних послуг, пропонуємо зміст категорії «електронний бізнес» розглядати таким чином: електронний бізнес – економічна діяльність, яка здійснюється насамперед за допомогою використання сучасних інформаційних технологій з метою отримання прибутку.

Зауважимо, що питання дослідження електронного бізнесу як окремого напрямку підприємницької діяльності на сьогодні стають особливо актуальними, враховуючи активне впровадження цифрових технологій к всі сфери суспільства. Саме тому, перспективними в цьому напрямі також залишаються питання визначення потенціалу розвитку електронного бізнесу, розширення системи його видів новими напрямками, обґрунтування сутності цього виду бізнесу як цілісної складно побудованої системи.

Список використаних джерел

1. Вильхивская О. В. Сущность понятия «электронный бизнес» и этапы его развития. *Бизнес Информ*. 2012. № 8. С. 255-262. URL: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-8_0-pages-255_262.pdf.

2. Висоцька В. Особливості проектування і впровадження систем електронної комерції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 631: Інформаційні системи та мережі. С. 55–77.

3. Воронков А. Н., Колосова Т. В. Словарь по менеджменту : учебное пособие. Н. Новгород : ННГАСУ, 2013. 125 с.
4. Дзюбіна А. В., Копець К. О., Дзюбіна Г. Р. Диференціація основних складових електронного бізнесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління.* 2018. № 897, вип. 2. С. 16-19. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/dec/15203/visnyk2018-16-19.pdf>.
5. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 668 с.
6. Дубина М. В., Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Науково-концептуальні положення функціонування системи електронних фінансових послуг в Україні. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень* : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. Чернігів : ЧНТУ, 2018. С. 276-294.
7. Дубина М., Шеремет О. Розвиток e-banking: світовий та вітчизняний досвід. *Проблеми і перспективи економіки та управління.* 2019. № 2 (18). С. 154-162.
8. Євремova К. В. Державна політика та електронний бізнес в Україні. *Право та інновації.* 2015. № 1. С. 50-54. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Yefremova9.pdf>.
9. Євтушенко Д. Д. Електронний бізнес, електронна комерція, інтернет-торгівля: сутність та взаємозв'язок понять. *Бізнес Інформ.* 2014. № 8. С. 184–188.
10. Зайцева О. О., Болотинюк І. М. Електронний бізнес: навчальний посібник / за наук. ред. Н. В. Морзе. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2015. 264 с.
11. Калаченкова К.О. Підприємництво та бізнес: трансформація співвідношення категорій в еру інформатизації. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 2. С. 15-18.
12. Лапшин В. В. Бізнес: соціально-економічна сутність і проблема визначення. *Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання* : зб. наук. праць. Суми : Мрія-1 ЛТД ; УАБС НБУ, 2004. Вип. 3. С. 112-116.
13. Марусей Т. В. Основні тенденції розвитку ринку електронної комерції в Україні. *Економіка і суспільство.* 2018. Вип. 14. С. 1011–1015.
14. Меджибовская Н. С. Электронный бизнес: компендиум и практикум : учебное пособие. Одесса: ВМВ, 2013. 200 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1481/1/%D0%AD%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%20%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC.pdf>.
15. Науменкова С. В., Міщенко С. В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 532 с.
16. Орлова К. Є. Управління бізнесом: підручник. Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2019. 319 с.
17. Осовська Г. В., Юшкевич О. О., Завадський Й. С. Економічний словник. Київ: Кондор, 2007. 358 с.
18. Попова М. І. Електронний бізнес в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки* : зб. наук. пр. 2004. Вип. 6. С. 349-351. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4196/1/63%20popova_349-351.pdf.
19. Страхарчук В., Страхарчук А. Концептуальні засади електронного банківського бізнесу. *Молодь і ринок.* 2012. № 4 (87). С. 59–64.
20. Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 244 с.
21. Тополевський Р. Б., Дзюбіна А. В., Дзюбіна К. О. Правові засади ведення електронного бізнесу в Україні у контексті юридичної футурології. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 2. С. 44–47. URL: http://lsej.org.ua/2_2017/14.pdf.
22. Филин С.А., Никольская Н. В. Электронный бизнес экономики информационного общества. *Финансы и кредит.* 2006. № 16. С. 60-71. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnyy-biznes-ekonomiki-informatsionnogo-obschestva>.
23. Экономический словарь: Справочное издание. Краснодар, Атри, 2011. 464 с.

24. Shaposhnykov K., Abramova A., Zhavoronok A., Liutikov P., Skvirskiy I., Lukashev O. Ecosystem of VAT Administration in E-Commerce: Case of the Eastern Europe Countries. *Estudios de economía aplicada*. 2021. Vol. 39(5). DOI: <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i5.4909>.

References

1. Vylkhyvskaia, O. V. (2012). Sushchnost poniatia «elektronnyi biznes» i etapy ego razvitiia [The essence of the concept of «e-business» and the stages of its development]. *Biznes Inform – Business Inform*, (8), 255-262. http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2012-8_0-pages-255_262.pdf.
2. Vysotska, V. (2008). Osoblyvosti proektuvannia i vprovadzhennia system elektronnoi komertsii [Features of the design and implementation of e-commerce systems]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”*, (631), 55–77.
3. Voronkov, A. N., & Kolosova, T. V. (2013). *Slovar po menedzhmentu [Dictionary of Management]*. NNHASU.
4. Dziubina, A. V., Kopets, K. O., & Dziubina H. R. (2018). Dyferentsiatsiia osnovnykh skladovykh elektronnoho biznesu [Differentiation of the main components of e-business]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of the National University “Lviv Polytechnic”*, 2(897), 16-19. <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/dec/15203/visnyk2018-16-19.pdf>.
5. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of the financial services market development based on the formation of the institute of trust: theory, methodology, practice]*. ChNTU.
6. Dubyna, M. V., Tarasenko, A. V., & Tarasenko, O. O. (2018). Naukovo-kontseptualni polozhennia funktsionuvannia systemy elektronnykh finansovykh posluh v Ukraini [Scientific and conceptual provisions of the functioning of the system of electronic financial services in Ukraine]. In V. P. Ilchuk (Ed.) *Determinanty sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy v umovakh transformatsiinykh zrushen [Determinants of socio-economic development of Ukraine in terms of transformational changes]* (pp. 276-294). ChNTU.
7. Dubyna, M., & Sheremet, O. (2019). Rozvytok e-banking: svitovi ta vitchyzniani dosvid [E-banking development: world and domestic experience]. *Problemy perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(18)), 154-162.
8. Yevremova, K. V. (2015). Derzhavna polityka ta elektronnyi biznes v Ukraini [State policy and e-business in Ukraine]. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation*, (1), 50-54. <https://ndipz.ir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Yefremova9.pdf>.
9. Yevtushenko, D. D. (2014). Elektronnyi biznes, elektronna komertsii, internet-torhivlia: sutnist ta vzaïmozv'язok poniat [E-business, E-commerce, Internet Commerce: the Nature and Interrelation of Concepts]. *Biznes Inform – Business Inform*, (8), 184–188.
10. Zaitseva, O. O., Bolotyniuk, I. M., & Morze, N. V. (Ed.). (2015). *Elektronnyi biznes [Electronic business]*. Lileia NV.
11. Kalachenkova, K.O. (2020). Pidpriemnytstvo ta biznes: transformatsiia spivvidnoshennia katehorii v eru informatyzatsii [Entrepreneurship and business: transformation of the ratio of categories in the era of informatization]. *Porivnialno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, (2), 15-18.
12. Lapshyn, V. V. (2004). Biznes: sotsialno-ekonomichna sutnist i problema vyznachennia [Business: socio-economic essence and the problem of definition]. Proceeding from *Suchasna kartyna svitu: intehratsiia naukovoho ta pozanaukovoho znannia – Modern picture of the world: integration of scientific and non-scientific knowledge* (Vol. 3, pp. 112-116). Mriia-1 LTD; UABS NBU.
13. Marusei, T. V. (2018). Osnovni tendentsii rozvytku rynku elektronnoi komertsii v Ukraini [The main trends in the e-commerce market in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 14, 1011–1015.
14. Medzhibovskaia, N. S. (2013). *Elektronnyi biznes: kompendium i praktikum [E-business: compendium and practicum]*. VMV. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1481/1/%D0%AD%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B1%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B8%D1%83%D0%BC%20%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC.pdf>.

15. Naumenkova, S. V., & Mishchenko, S. V. (2010). *Rynok finansovykh posluh [The financial services market]*. Znannia.
16. Orlova, K. Ye. (2019). *Upravlinnia biznesom [Business Management]*. Derzhavnyi universytet «Zhytomyrska politehnika».
17. Osovska, H. V., Yushkevych, O. O., & Zavadskyi, Y. S. (2007). *Ekonomichniy slovnyk [Economic Dictionary]*. Kondor.
18. Popova, M. I. (2004). Elektronnyi biznes v Ukraini [Electronic business in Ukraine]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauk – Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences*, 6, 349-351. http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/4196/1/63%20popova_349-351.pdf.
19. Strakharchuk, V., & Strakharchuk, A. (2012). Kontseptualni zasady elektronnoho bankivskoho biznesu [Conceptual principles of electronic banking business]. *Molod i rynek – Youth and the market*, (4(87)), 59–64.
20. Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., & Tereshko, Yu. V. (2011). *Elektronna komertsiiia [E-commerce]*. ONAZ im. O. S. Popova.
21. Topolevskiy, R. B., Dziubina, A. V., & Dziubina, K. O. (2017). Pravovi zasady vedennia elektronnoho biznesu v Ukraini u konteksti yurydychnoi futurolohii [Legal principles of e-business in Ukraine in the context of legal futurology]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, (2), 44–47. http://lsej.org.ua/2_2017/14.pdf.
22. Filin, S.A., & Nikolskaia, N. V. (2006). Elektronnyi biznes ekonomiki informatsionnogo obshchestva [Electronic business of the information society economy]. *Finansy i kredit – Finance and credit*, (16), 60-71. <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnyy-biznes-ekonomiki-informatsionnogo-obshchestva>.
23. *Ekonomicheskii slovar: Spravochnoe izdanie [Dictionary of Economics: Reference edition]*. (2011). Atri.
24. Shaposhnykov, K., Abramova, A., Zhavoronok, A., Liutikov, P., Skvirskiy, I., & Lukashev, O. (2021). Ecosystem of VAT Administration in E-Commerce: Case of the Eastern Europe Countries. *Estudios de economía aplicada*, 39(5). <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i5.4909>.

Вербівська Людмила Василівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Садова, 5, м. Чернівці, 58001, Україна).

Verbivska Lyudmyla – PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (5 Sadova Str., 58001 Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: l.verbivska@chnu.edu.ua

УДК 339.564:338.433

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-65-74

Люба Турчин

**ПОТЕНЦІАЛ ЕКСПОРТНОГО МАРКЕТИНГУ
В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ**

Liuba Turchyn

**POTENTIAL OF EXPORT MARKETING
IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE**

У статті досліджено відмінності між внутрішнім і міжнародним маркетингом. Встановлено місце експортного маркетингу в масштабах маркетингової діяльності. Визначено зміст експортного маркетингу, а також детально розглянуто його специфіку для аграрних підприємств. На основі запропонованих показників (динаміка обсягів українського експорту; вартісна структура експорту аграрних підприємств; динаміка товарної структури експорту аграрних підприємств; основні імпортери вітчизняної продукції аграрних підприємств) проаналізовано сучасний стан потенціалу експортного маркетингу в аграрному секторі України. Вказано на необхідність розробки комплексу експортного маркетингу аграрних підприємств з метою підвищення його потенціалу в аграрному секторі України.

Ключові слова: експортний маркетинг; потенціал експортного маркетингу; міжнародний маркетинг; експортний маркетинг аграрних підприємств.

Рис.: 5. Табл.: 1. Бібл.: 8.

The article examines the differences between domestic and international marketing. The place of export marketing in the scale of marketing activity is established. The content of export marketing is determined, as well as its specifics for agricultural enterprises are considered in detail. Based on the proposed indicators (dynamics of Ukrainian exports; cost structure of exports of agricultural enterprises; dynamics of commodity structure of exports of agricultural enterprises; major importers of domestic products of agricultural enterprises), analyzed the current state of export marketing potential in the agricultural sector of Ukraine. The need to develop a complex of export marketing of agricultural enterprises in order to increase its potential in the agricultural sector of Ukraine.

Keywords: export marketing; potential of export marketing; international marketing; export marketing of agricultural enterprises.

Fig.: 5. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: Q17

Постановка проблеми. Процес глобалізації, жорстка конкуренція іноземних організацій на внутрішньому ринку або розширення його меж змушує компанії виходити на зовнішній ринок. Найпростішою міжнародною операцією, з якої починають багато підприємств, є експорт товарів або послуг. Зовнішньоекономічна діяльність вимагає від підприємців подолання певних труднощів, пов'язаних із пристосовуванням свого товару під споживчі потреби закордонних споживачів: зокрема необхідність знання іноземної мови, вивчення їхніх звичок і традицій. Це, у свою чергу, додає виробничій і збутовій діяльності підприємствам певної невизначеності, нестабільності (економічної, політичної), що відповідно пов'язано зі збільшенням витрат. Проте для вітчизняних підприємств вихід на міжнародну торговельну арену є на сьогодні одним зі стратегічних завдань. Його вирішення безпосередньо залежить рівня потенціалу експортного маркетингу.

Україна зберігає провідні позиції у світі є третім найбільшим експортером зерна, виробляючи щорічно 90-100 млн тонн зернових культур. У структурі експорту сільське господарство також відіграє значну роль: у 2019 р. аграрні підприємства принесли Україні майже 40 % валютної виручки, демонструючи стабільність протягом останніх трьох років. Отже, аграрний сектор може стати локомотивом розвитку економіки та дати поштовх розвитку іншим галузям, завдяки значному експортному потенціалу аграрних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу дослідженню експортного маркетингу в аграрному секторі приділено в наукових публікаціях учених Б. Г. Базилюка, О. А. Белев'я, І. С. Воронької, А. С. Гальчинського, Ю. С. Гудзинської, Г. Є. Жуйкова, Г. М. Запші, С. М. Кваші, О. А. Корнієвського, Л. А. Нападовської, М. П. Сахацького, І. О. Соловйова та ін. [1-5]. Науковцями проаналізовано структуру експорту агропродовольчої продукції, перспективи його розвитку, визначено сучасний стан зовнішньої торгівлі України аграрною продукцією.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Обговорення економічних вигід від збільшення експортних операцій аграрного сектору України не втрачає своєї актуальності. Проте питанню сучасного стану потенціалу експортного маркетингу в аграрному секторі України присвячено недостатньо уваги, що зумовлює тему дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз сучасного стану потенціалу експортного маркетингу в аграрному секторі України.

Виклад основного матеріалу. Існують певні відмінності між внутрішнім і міжнародним маркетингом, які потребують більш детального вивчення. Різниця в підході в розробці маркетингової політики на внутрішньому і зовнішньому ринках полягає в тому, що на останньому зовнішні фактори більш непередбачувані, а правила гри більш неоднозначні, а часом і суперечливі.

Внутрішній маркетинг – маркетингові заходи, вироблені на внутрішньому ринку. Міжнародний маркетинг – заходи, які здійснюються за межами країни-виробника. Особливим різновидом міжнародного маркетингу є експортний маркетинг, який пов'язаний з реалізацією функцій і задач у сфері маркетингу підприємств та організацій у зв'язку з їхньою діяльністю на зовнішніх ринках збуту.

Експортний маркетинг – система дослідження, просування і реалізації продукції за межі національних кордонів, орієнтована на найбільш повне задоволення вимог іноземних споживачів. Компанії розглядають експортні поставки як серйозне джерело для отримання додаткового прибутку. Фірма розвиває двосторонні відносини із зарубіжними покупцями (імпортерами), вивчає потреби і запити потенційних споживачів. Тому продукція поставляється модернізована, більше адаптована під вимоги імпортерів. Експортний маркетинг – це початкова стадія виходу компаній на зовнішній ринок. З переходом від однієї стадії до іншої змінюються масштаби маркетингової діяльності, співвідношення яких представлено на рис. 1.

Ця схема відображає основні етапи розвитку міжнародного маркетингу та співвідношення їхніх масштабів: внутрішній – експортний – міжнародний – глобальний.

Ключовими правилом, яким необхідно володіти при виході підприємства на міжнародні ринки, є застосування адаптованих під умови закордонного ринку методів та інструментів маркетингу. Те, що працює на внутрішньому ринку, є неефективним на міжнародному.

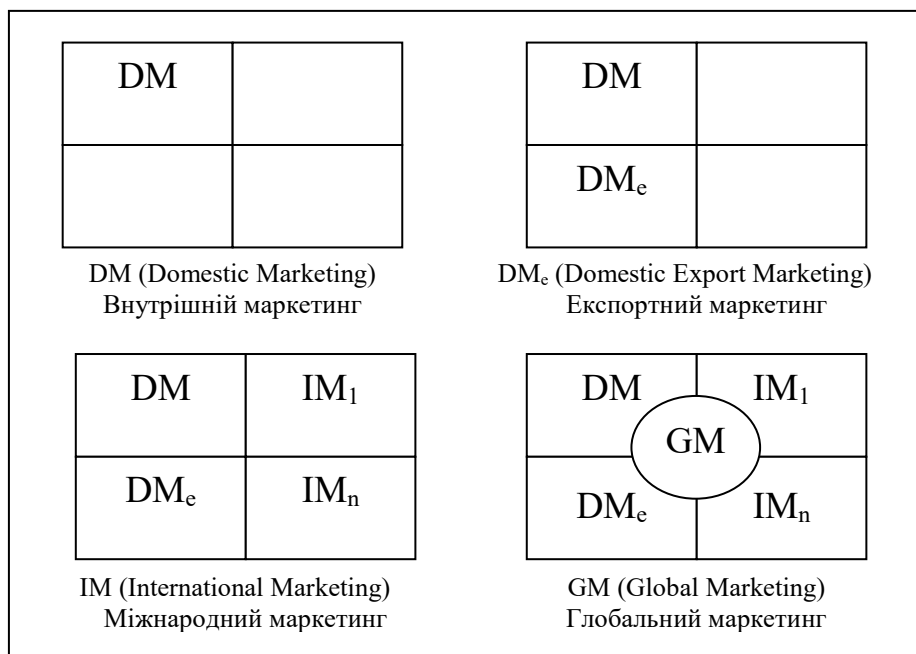

Рис. 1. Місце експортного маркетингу в масштабах маркетингової діяльності

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Експортний маркетинг більш праце- і капіталозатратний, оскільки виходячи на новий міжнародний ринок, виробник стикається з новим типом покупця, з новою правовою атмосферою, регулювання якої може значно відрізнитися від звичного внутрішнього ринку. І навіть попри загальну тенденцію до глобальної уніфікації методів виробництва, регулювання, просування продукції, все ж експортний маркетинг на міжнародних ринках істотно відрізняється. Ці відмінності зумовлені такими зовнішніми факторами, які необхідно враховувати при розробці маркетингової програми на експорт.

1. Мова і релігія споживача. Підприємство-експортер (особливо виробник продуктів харчування) обов'язково повинен враховувати релігійні уподобання споживача (типовий приклад таких переваг – це халяль). Водночас часто милозвучність торгової марки відіграє критичну роль у виборі продукції – на полицях у магазинах практично неможливо зустріти складні назви брендів. Зазвичай усі найменування однаково легко звучать будь-якою мовою (за винятком азіатських брендів). Також варто враховувати, що важковимовні назви торгової марки унеможливають прочитання їх іноземцями, а отже, важко очікувати від споживача, що він буде купувати товар, не вміючи навіть вимовити і тим більше запам'ятати торгову марку.

2. Естетичні уявлення споживача. Часто особливості менталітету впливають на споживання того чи іншого продукту. Наприклад, у Китаї з білим кольором асоціюється траур, а з червоним – радість, тоді як в європейських культурах білий колір асоціюється з легкістю і чистотою. Це потрібно враховувати при оформленні зовнішнього вигляду продукції, що експортується. Строгий і лаконічний чорний або білий, який у західних культурах швидше асоціюється з продуктами преміального сегмента, викличуть здивування у азіатського споживача, який звик до золотисто-червоного оформлення дорогих продуктів. Звичайно, сьогодні глобалізація дозволяє жителям різних регіонів знайомитися з продуктами з далеких країн, змінює його звички і уявлення про продукти, але є глибинні традиційні уявлення споживача, на зміну яких піде не одне десятиліття. Їх і треба брати до уваги при виборі стратегії входу на новий ринок.

3. Рівень втручання держави в діяльність ринку. Часто держава втручається в регулювання свого ринку, вводячи додаткові бар'єри для зовнішніх постачальників. Це можуть бути специфічні сертифікати, необхідні при ввезенні продукції, нові вимоги до продукції, що вже продається тощо.

4. Рівень технологічного і матеріального розвитку ринку. Розвинений як технологічно, так і матеріально ринок вимагає і технологічно розвинутого продукту. Дорогий продукт є сенс подавати на розвинутому в матеріальному плані ринку, там, де рівень ВВП на душу населення вище.

По суті, маркетингова діяльність на внутрішньому ринку не відрізняється від аналогічної. Функції, елементи комплексу маркетингу, розробка стратегій, сегментування і позиціонування, контроль маркетингової діяльності на зарубіжних ринках надають експортному маркетингу певні риси, які підприємства повинні враховувати при виході на зовнішній ринок. Зокрема, це:

- наявність достатніх внутрішніх ресурсів, виробничих потужностей для виробництва продукції на експорт;
- врахування економічних, політичних і культурних чинників зовнішнього ринку;
- адаптація маркетингової діяльності під умови міжнародних ринків і запити зарубіжних споживачів;
- більш послідовне та чітке дотримання принципів маркетингу, використання маркетингових прийомів, методів, процедур, ніж це потрібно на внутрішньому ринку;
- креативний підхід при використанні різних маркетингових процедур.

Головна вимога експортного маркетингу є постійне оновлення продукції відповідно до мінливих вимог зарубіжних споживачів. Тому важливою категорією, що вивчається при виході компанії на зовнішній ринок, вважається життєвий цикл експортного товару. Слід враховувати, що час визнання товару в деяких зарубіжних країнах різне. Той же самий товар може перебувати на різних етапах життєвого циклу в окремих державах. Це відбувається під впливом таких факторів: рівень соціально-економічного розвитку країни; поточний рівень конкуренції; ступінь насиченості ринку товарами; особливості споживання товару; традиції, звичаї і менталітет споживачів. Тому при розробці комплексу експортного маркетингу необхідно знати, що на ринках розвинених країн життєвий цикл товару коротше, ніж на ринках, що розвиваються. Але має місце тенденція поступового вирівнювання і скорочення тривалості життєвого циклу для окремих країн. Дотримання принципів і методів експортного маркетингу дозволяє компаніям уникнути негативних наслідків і невдач у конкурентній боротьбі на міжнародних ринках. А також є запорукою ефективної діяльності та довготривалої присутності на зовнішньому ринку.

Використання маркетингу в сільському господарстві має свої особливості, пов'язані як зі специфікою сільськогосподарського виробництва, так і із сільськогосподарською продукцією.

Так, сільськогосподарське виробництво має такі специфічні риси, які впливають не тільки на ринкову ситуацію, функціонування аграрного ринку, а й на формування комплексу експортного маркетингу. Зокрема, серед них такі:

1. Переплетення виробничо-економічних процесів із природно-біологічними. Існують природні закони розвитку рослин і тварин, враховувати які необхідно. Тому природно-біологічний фактор є головним у визначенні ефективності сільськогосподарського виробництва, виборі технологій. Під нього підлаштовується весь комплекс сільськогосподарського виробництва, комплекти машин, хімічні засоби захисту рослин, добрива, організація праці тощо.

2. Сезонність сільського господарства, що обумовлює нерівномірне використання робочої сили і техніки, багатьох матеріальних ресурсів, а також нерівномірне надходження доходів. У зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва маркетингологам необхідно не тільки збільшувати обсяги продажів врожаю в сезон, але і вживати заходів щодо збереження його протягом усього періоду споживання.

3. Тривалість виробничого циклу. Рослини і тварини ростуть порівняно повільно. Прискорити цей процес практично неможливо, як і збільшити кількість телят, поросят, курей. Розбіжність періоду виробництва і споживання ставить перед маркетингологами задачу правильного прогнозування попиту покупців.

4. Залежність від погодних умов. Сільськогосподарське виробництво безпосередньо залежить від погодних умов, управляти якими людство поки не навчилося. Тому неминучі коливання врожайності та валового збору призводять до змін обсягів пропонованої на ринку сільськогосподарської продукції і, відповідно, доходів і прибутку.

5. Виробництво життєво важливих продуктів. Продукція сільського господарства відноситься до категорії продукції першої необхідності, що швидко псується, тому одним із завдань маркетингологів є задоволення потреб споживачів у потрібній кількості й у найкоротші терміни

6. Відмінності в родючості землі. Родючість землі по регіонах навіть по окремих господарствах істотно відрізняється, тому однакові витрати праці капіталу на різних ділянках дають різні фінансові результати. Виникають проблеми земельної ренти і регулювання доходів, дотацій окремих регіонів. Зважаючи на продуктивність ґрунту, природні умови маркетингологам необхідно визначити обсяг, асортимент і якість продукції.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Розгалужений і багаторівневий характер системи сільськогосподарського маркетингу, оскільки вона включає в себе виробництво, переробку й реалізацію продукції. При цьому багаторівневий характер системи маркетингу передбачає, що недоліки і помилки одного рівня призводять до зниження ефективності системи маркетингу загалом.

Зазначені особливості необхідно враховувати при організації маркетингової діяльності в агробізнесі за всіма елементами комплексу маркетингу.

При виборі іноземного ринку для експорту своєї продукції необхідно враховувати ряд важливих моментів. Перше, необхідність на цьому ринку продукту даного підприємства. Наприклад, попит прибалтійських країн на мед досить низький, тому експорт українського меду там може не знайти свого покупця, а ринок Німеччини навпаки – привабливий для експортерів, там мед має величезну популярність.

По-друге, вивчення законодавчої бази ймовірних країн-імпортерів. У деяких країнах існують преференції для України і вийти на такий ринок не складно. Але є держави, які захищають національного виробника, тому створюють складні сертифікаційні умови для експортерів. Наприклад, в африканських країнах своя особливість – високий рівень корупції, до того ж постачальників можуть просто пограбувати по дорозі до замовника. Тому компанії-експортери відправляють своїх представників за 2-3 місяці до планованої поставки, щоб вони вивчили ситуацію і ризики можливої співпраці, а також налагодили зв'язки.

Візьмемо для прикладу, ринок Китаю, який є одним із найскладніших для експорту, але водночас і найперспективнішим. Сьогодні саме КНР споживає майже третину світового виробництва м'яса. А ще в 2011 р. Китай вийшов на перше місце за обсягом споживання продуктів харчування, випередивши США. Зростання доходів китайських споживачів сприяє тому, що вони звертають увагу на імпортні продукти. Крім того, в Китаї набирає популярність тренд здорової та якісної їжі. Складнощі виходу на цей ринок полягають в серйозній конкуренції, непростих умовах сертифікації та маркування, а також місцевими особливостями маркетингу. До останніх відноситься те, що бренд при перекладі на китайську мову повинен легко читатися, вимовлятися і запам'ятовуватися. Тому необхідна адаптація назви (для прикладу, бренд "Sprite" при адаптації для китайського ринку звучить як "смарагдовий лід").

Враховуючи загальносвітовий тренд щодо здорового харчування, можна зробити висновки, що при правильному організаційному підході екологічно чиста українська продукція може мати успіх на іноземних ринках. Одним з інструментів для просування товарів є шоу-руми в міжнародних центрах імпортних продуктів харчування. Вони можуть використовуватися не тільки для залучення дистриб'юторів, але і для роздрібною торгівлі. Такі торгові центри добре рекламуються, і іноземні споживачі цілеспрямовано йдуть туди за імпортними товарами. Отже, експортний маркетинг для аграрних підприємств – окремий напрямок, що має свою специфіку.

Зовнішньоекономічна діяльність відіграє дуже важливу роль в економіці нашої країни, зокрема, за підрахунками Державної служби статистики та науковців Інституту аграрної економіки, саме операції з експорту продукції аграрних підприємств. Охарактеризувати цей вид діяльності, на нашу думку, доцільно, проаналізувавши потенціал експортного маркетингу в аграрному секторі за такими показниками як:

- 1) динаміка обсягів українського експорту;
- 2) вартісна структура експорту аграрних підприємств;
- 3) динаміка товарної структури експорту аграрних підприємств;
- 4) основні імпортери вітчизняної продукції аграрних підприємств.

Так, основними сільськогосподарськими культурами, що роблять Україну одним із світових лідерів-експортерів, є зернові та кормові культури, зокрема пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшник, цукровий буряк. Середня врожайність зернових у 2018 р. стано-

вила 47,4 ц/га, а у 2019 р. – 49,1 ц/га, тобто підвищилася на 2,2 ц/га. У структурі експорту сільське господарство також відіграє значну роль: у 2019 р. аграрні підприємства принесли Україні майже 40 % валютної виручки, демонструючи стабільність протягом останніх трьох років. Так, за у 2019 р. вітчизняними аграрними підприємствами було експортовано близько 50 млн тонн зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна. Тобто значну роль в економіці нашої країни відіграє потенціал експортного маркетингу аграрного сектору.

Державною службою статистики для аналізу експортно-імпортних операцій використовується Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності, згідно якої продукція аграрних підприємств поділяється на чотири види: 1) живі тварини, продукти тваринного походження; 2) продукти рослинного походження; 3) жири та олії тваринного або рослинного походження; 4) готові харчові продукти.

За даними щомісячного моніторингу аграрної торгівлі, який здійснює Європейська Комісія, за період з листопада 2018 р. по жовтень 2019 р. Україна посіла третє місце в переліку найбільших постачальників продукції аграрного сектору до країн Євросоюзу, експортувавши на суму 7,3 млрд євро. Також значний вплив на експорт аграрної продукції в ЄС вплинуло підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та імплементація Угоди про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС (ПВЗСТ) з моменту підписання Угоди експорт аграрної продукції в ЄС збільшився більш ніж на третину – на 6,6 млрд дол. США за 11 місяців 2019 р. (з 4,5 млрд дол. США в 2013 р. до 6,1 млрд дол. США в 2018 р., що становить 37 %) [6].

Основою зовнішньої торгівлі України у 2019 році залишалася продукція аграрних підприємств. У загальних обсягах українського експорту частка продукції аграрних підприємств становила 44,3 %, тобто 22,2 млрд дол. США (рис. 2) [7].

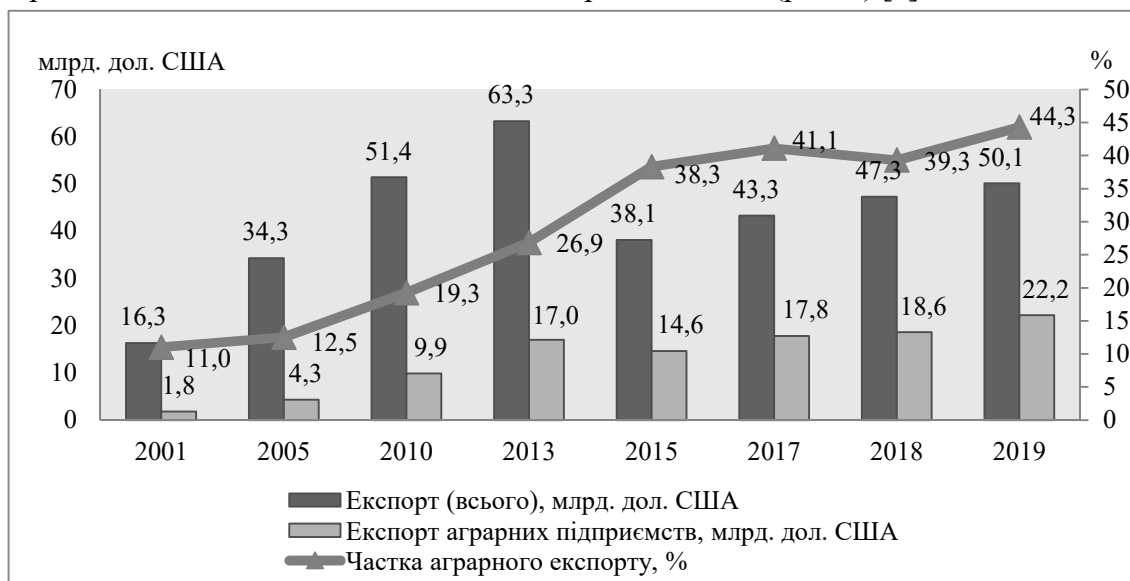

Рис. 2. Динаміка обсягів українського експорту у 2001-2019 рр.

З рис. 2 бачимо, що якщо порівнювати з попереднім 2018 р. обсяги експорту продукції аграрних підприємств збільшилися на 19 %, у той час як загальний експорт товарів з України збільшився на 6 %.

У структурі експорту аграрних підприємств України провідну роль відіграє продукція рослинництва (її частка становить 58 %, або 12,9 млрд дол. США), зокрема це зернові культури: пшениця, кукурудза та ячмінь – 9,6 млрд дол. США (частка в загальній структурі – 43 %, серед зернових – 74 %), а також насіння та плоди олійних культур: соєвих бобів та насіння ріпаку – 2,6 млрд дол. США (частка становить 12 і 20 % відповідно),

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3 %, або 0,7 млрд дол. США припадає на інші продукти рослинного походження. Жири та олії рослинні (переважно олія соняшникова) становлять 21 % експорту аграрних підприємств (4,7 млрд дол. США), а готові харчові продукти (борошно, цукор, спирт, тютюнові вироби тощо) становлять 14 % їхнього експорту (3,2 млрд дол. США) (рис. 3) [7].

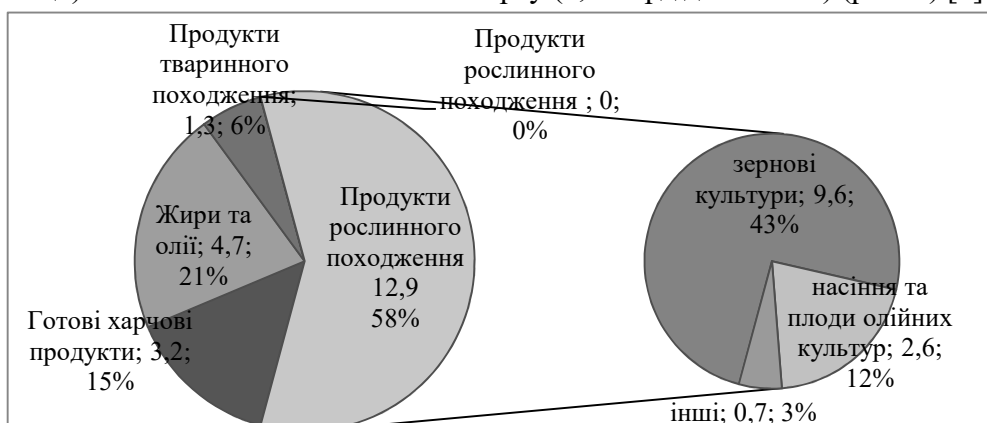

Рис. 3. Вартісна структура експорту аграрних підприємств у 2019 р., млрд дол. США

Проаналізувавши динаміку товарної структури експорту аграрних підприємств у 2010-2019 рр., приходимо до висновку, що протягом всього періоду загальні тенденції зберігаються: найбільшу питому вагу в товарній структурі займають продукти рослинного походження – у 2019 р. 12914,5 млн дол. США, або 58,3 %, наступні в цьому ранзі жири та олії тваринного або рослинного походження – 4732,3 млн дол. США, або 21,4 % у 2019 р.; далі готові харчові продукти – 3220,4 млн дол. США, або 14,5 % у 2019 р.; найменшу питому вагу мають живі тварини; продукти тваринного походження – 1277,0 млн дол. США, або 5,8 % у 2019 р. (рис. 4) [8].

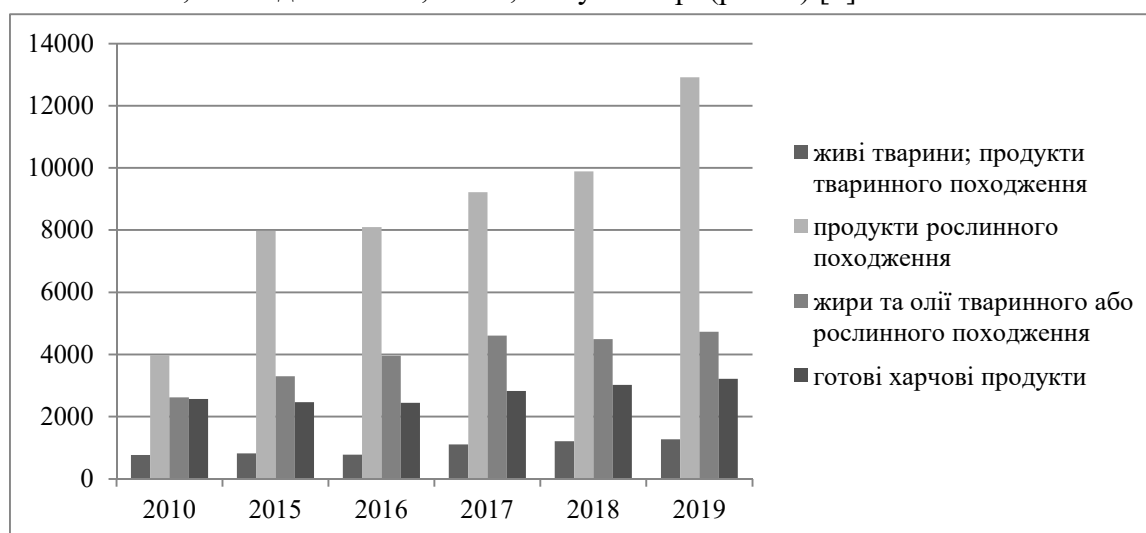

Рис. 4. Динаміка товарної структури експорту аграрних підприємств у період 2010-2019 рр., млн дол. США

Щодо товарної структури експорту аграрних підприємств, також слід зазначити, що в аналізованій період зберігається тенденція не тільки відносно ранжування питомої ваги в товарній структурі, а й у розмірах питомої ваги окремих видів продукції: питома вага продуктів рослинного походження коливалася від 40,0 % у 2010 р. до 58,3 % у 2019 р.; питома вага жирів та олій тваринного або рослинного походження – від 21,4 % у 2019 р. до 26,3 % у 2010 р.; питома вага готових харчових продуктів – від 14,5 % у 2019 р. до 25,9 % у 2010 р.; питома вага живих тварин, продуктів тваринного похо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

дження – від 5,1 % у 2016 р. до 7,8 % у 2010 р. (див. табл.) [8]. Тобто за період 2010-2019 рр. відбулося незначне коливання у розмірах питомої ваги окремих видів продукції, експортованої аграрними підприємствами.

Таблиця

Товарна структура експорту аграрних підприємств у період 2010-2019 рр.

Роки	Вартість / питома вага	Вид продукції				Усього
		живі тварини; продукти тваринного походження	продукти рослинного походження	жири та олії тваринного або рослинного походження	готові харчові продукти	
2010	млн дол. США	771,4	3976,2	2617,3	2571,1	9936,0
	%	7,8	40,0	26,3	25,9	100,0
2015	млн дол. США	823,4	7971,5	3299,8	2468,4	14563,5
	%	5,7	54,7	22,7	16,9	100,0
2016	млн дол. США	775,0	8093,7	3963,0	2450,1	15281,8
	%	5,1	53,0	25,9	16,0	100,0
2017	млн дол. США	1108,8	9215,7	4605,7	2826,7	17756,9
	%	6,2	52,0	25,9	15,9	100,0
2018	млн дол. США	1210,6	9886,1	4496,5	3018,6	18611,8
	%	6,5	53,1	24,2	16,2	100,0
2019	млн дол. США	1277,0	12914,5	4732,3	3220,4	22144,2
	%	5,8	58,3	21,4	14,5	100,0

Основними ринками збуту продукції українських аграрних підприємств залишаються Азія: 41,7 % – експорту та ЄС: 34,9 % – експорту. До основних споживачів продукції аграрних підприємств входять Китай, Єгипет, Індія, Туреччина, Нідерланди, Іспанія, Німеччина, Польща, Італія та Білорусь (рис. 5) [6].

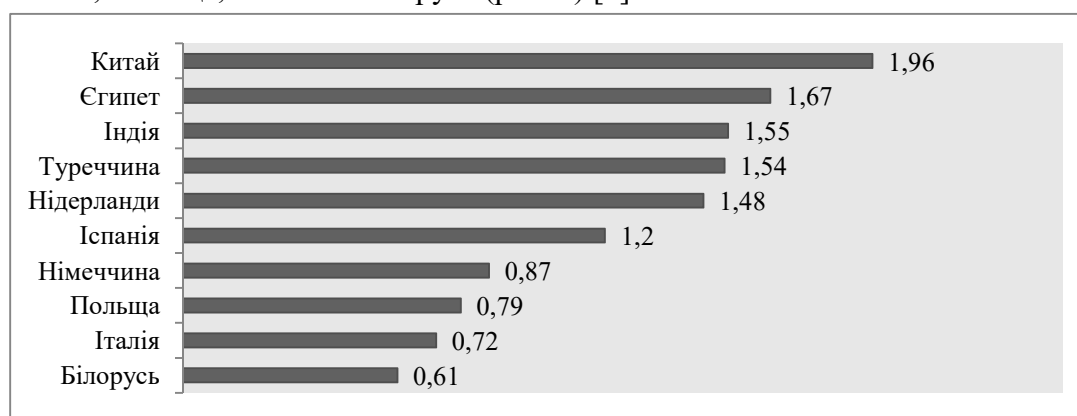

Рис. 5. Основні імпортери вітчизняної продукції аграрних підприємств 2019 р., млрд дол. США

З рис. 5 бачимо, що у 2019 р. рейтинг країн-імпортерів вітчизняної продукції аграрних підприємств очолив Китай, який імпортував у аграрних підприємств України продукції на 1,96 млрд дол. США. Друге місце кілька років поспіль утримує Єгипет, який придбав вітчизняних харчів на 1,67 млрд дол. США. Третє місце у рейтингу посідає Індія, яка у 2019 р. імпортувала з України аграрної продукції на 1,55 млрд дол. США. Значну виручку українські аграрні підприємства отримали також від експорту до Туреччини (1,54 млрд дол. США), Нідерландів (1,48 млрд дол. США), Іспанії (1,20 млрд дол. США), Німеччини (0,87 млрд дол. США), Польщі (0,79 млрд дол. США), Італії (0,72 млрд дол. США), Білорусі (0,61 млрд дол. США). Сумарно названі 10 країн забезпечили українським аграрним підприємствам близько 58 % доходів від експорту продукції агропромислового комплексу.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Висновки і пропозиції. Таким чином, проаналізувавши сучасний стан потенціалу експортного маркетингу в аграрному секторі за запропонованими показниками, можемо зробити висновок, що в економіці нашої країни експорт аграрних підприємств відіграє ключову роль: у 2019 р. аграрні підприємства принесли Україні майже 40 % валютної виручки, демонструючи стабільність протягом останніх трьох років. У 2019 р. вітчизняними аграрними підприємствами було експортовано близько 50 млн тонн зернових, зернобобових та борошна. Основою зовнішньої торгівлі України у 2019 р. залишалася продукція аграрних підприємств: у загальних обсягах українського експорту частка продукції аграрних підприємств склала 44,3 %. Обсяги експорту продукції аграрних підприємств збільшилися на 19 %, порівняно з попереднім 2018 р., у той час як загальний експорт товарів з України – збільшився на 6 %. У структурі експорту аграрних підприємств України провідну роль відіграє продукція рослинництва (її частка становить 58 %), зокрема це зернові культури: пшениця, кукурудза та ячмінь, а також насіння та плоди олійних культур: соєвих бобів та насіння ріпаку. Основними ринками збуту продукції українських аграрних підприємств залишаються Азія: 41,7 % – експорту та ЄС: 34,9 % – експорту. До основних споживачів продукції аграрних підприємств входять Китай, Єгипет, Індія, Туреччина, Нідерланди, Іспанія, Німеччина, Польща, Італія та Білорусь. Також варто зазначити, що виникає необхідність розробки комплексу експортного маркетингу аграрних підприємств з метою підвищення його потенціалу в аграрному секторі України.

Список використаних джерел

1. Белевят О. А., Сахацький М. П., Запша Г. М. Наукові основи формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка харчової промисловості*. 2009. № 1. С. 31–34.
2. Воронєцька І. С. Особливості функціонування маркетингу в агропромисловому виробництві. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2011. № 2(53), т. 3. С. 93–98.
3. Бузова О. М. Особливості процесу формування системи агромаркетингу на підприємствах АПК. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 78. С. 196–201.
4. Муштай В. А., Горян Я. С. Організація раціональної системи розподілу сільськогосподарської продукції. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 23. С. 117–123. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/22.pdf.
5. Нападівська Л. А. Системний підхід як методологічний базис планування розвитку підприємства у нестабільному середовищі. *Університетські наукові записки*. 2006. № 1. С. 338–344.
6. Сільське господарство в Україні. 2020. URL: <https://dlf.ua/ua/silke-gospodarstvo-v-ukrayini/>.
7. Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. І. Є. Вернера. Київ, 2020. С. 361–371. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.
8. Сільське господарство України за 2019 рік / відп. за вип. О. М. Прокопенко. Київ, 2019. С. 29. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf.

References

1. Beleviat, O. A., Sahatsii, M. P., & Zapsha, G. M. (2009). Naukovi osnovy formuvannia systemy marketyngu v silskogospodarskykh pidpnyemstvakh [Scientific fundamentals of marketing system formation in agricultural enterprises]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – The economy of the food industry, 1*, 31–34.
2. Voronetska, I. S. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia marketyngu v agropomislovomu vyrobnytsvi [Features of marketing functioning in agroindustrial production]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of VNAU. Series: Economic Sciences, 2(53)(3)*, 93–98.
3. Burova, O. M. (2015). Osoblyvosti protsesu formuvannia systemy agromarketyngu na pidpnyemstvakh APK [Features of the process of forming the agromarketing system at the enterprises of agrarian and industrial complex]. *Tavriyskyi naukovyi visnyk – Taurian Scientific Bulletin, 78*, 196–201.
4. Mushtai, V. A., & Horian, Y. S. (2018). Organizatsiia ratsionalnoi systemy rozpodilu silskogospodarskoyi produktyi [Organization of a rational system of distribution of agricultural products]. *Infrastruktura rynku – Market Infrastructure, 23*, 117–123. http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/23_2018_ukr/22.pdf.

5. Napadovska, L. A. (2006). Systemnyi pifhid iak metodologichni basys planuvannya rozvytku pidpryemstva u nestabilnomu ceredovyschi [System approach as a methodological basis for planning enterprise development in an unstable environment]. *Universytetski naukovi zapysky – University Scientific Notes*, 1, 338–344.

6. *Silke hospodarstvo v Ukraini 2020 [Agriculture in Ukraine 2020]*. (2020). <https://dlf.ua/ua/silke-gospodarstvo-v-ukrayini/>.

7. Verner, I. Ye. (Ed.). (2020). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]*. (2020). http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

8. Prokopenko, O. M. (Ed.) (2019). *Silke hospodarstvo Ukrainy za 2019 rik [Agriculture of Ukraine for 2019]*. (2019). http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/09/Zb_sg_2018%20.pdf.

Турчин Люба Ярославівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва і торгівлі, Західноукраїнський національний університет (вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009, Україна).

Turchyn Liuba – PhD in Economics, Associate Professor of Department for Entrepreneurship and Trade, West Ukrainian National University (11 Lvivska Str., 46009 Ternopil, Ukraine).

E-mail: 0963104024L@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-62381812>

УДК 39.138.021

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-75-85

Дар'я Зубко

**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ БРЕНД-СТРАТЕГІЇ
ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Daria Zubko

**MECHANISM FORMING BRAND STRATEGY
OF THE TRADING ENTERPRISE**

У статті запропоновано та обґрунтовано механізм формування бренд-стратегії торговельного підприємства, який включає функціонал, що об'єднує функції, підходи, моделі, принципи, методи та інструменти, забезпечення, яке охоплює нормативне забезпечення, економічні ресурси, організаційну структуру, нематеріальні активи та фінансові ресурси, а також процесну складову з таких етапів: обґрунтування стратегії, визначення стратегії, впровадження стратегії і моніторинг ефективності стратегії.

Ключові слова: бренд-менеджмент; бренд-стратегія; процесна складова; стратегічний розвиток; стратегічне управління; стратегія; торговельне підприємство.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 19.

The article proposes and substantiates the mechanism of formation of brand strategy of a trading company, which includes functionality that combines functions, approaches, models, principles, methods and tools, support, which includes regulatory support, economic resources, organizational structure, intangible assets and financial resources, as well as the process component of the following stages: substantiation of the strategy, definition of the strategy, implementation of the strategy and monitoring of the effectiveness of the strategy.

Keywords: brand management; brand strategy; process component; strategic development; strategic management; strategy; trading company.

Fig.: 1. Table: 1. References: 19.

JEL Classification: M31; O24

Постановка проблеми. Формування бренд-стратегії на торговельних підприємствах є складним та багаторівневим процесом, який стосується чисельних підрозділів організаційної структури підприємств, охоплює майже всі бізнес-процеси створення доданої вартості, реалізується персоналом, який як безпосередньо залучений до її формування, так і в процесі своєї діяльності різною мірою впливає на репутацію підприємства. Складність цього управлінського процесу вимагає розробки відповідного інструментарію забезпечення ефективного його протікання для досягнення поставлених цілей і посилення бренду конкретного торговельного підприємства. Для забезпечення ефективної реалізації бренд-стратегії торговельного підприємства необхідно розробити механізм, який детермінує цей процес, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить ґрунтовно загальні питання теоретичних і практичних аспектів поняття «механізму» як наукової категорії досліджені в роботах Н. Зотович, В. Прохорова, Н. Аванесов, О. Ложачевська, В. Гудкова, Є. Сич, О. Гавриляк, Е. Шафієвою, Б. Райзберг [1-5]. Приклади механізмів управління брендами представлено в окремих роботах, зокрема О. П'янова, Я. Лісун. [9-10]. Особливості процесного підходу до управління брендом представлено в роботах М. Колеснік [16], О. Ніфатової та П. Дудко [17].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Ефективність вибору належної бренд-стратегії можлива лише за умови дотримання відповідної послідовності, тому виникає необхідність розробки механізму формування бренд-стратегії торговельного підприємства, що зумовлює тему дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення базових елементів, які забезпечують існування та розвиток бренду в сучасних умовах діджиталізації для врахування сучасних трендів розвитку торговельних підприємств, а також розробка та обґрунтування механізму формування бренд-стратегії торговельного підприємства.

Виклад основного матеріалу. У сучасній економічній науці значної популярності та вагомості за останній час набуло поняття «механізму», що пов'язано із його потужним потенціалом як наукової категорії. Саме в межах механізму розглянуті науково-теоретичні засади формування бренд-стратегії та прикладні аспекти оцінювання рівня її формування на торговельних підприємствах можуть бути об'єднані для відображення їх причинно-наслідкових зв'язків, взаємообумовленості та інтегрованості в єдине ціле. Механізм формування бренд-стратегії за своєю природою має відноситися до множини механізмів управління торговельними підприємствами, де об'єктами впливу доцільно розглядати нематеріальні активи, персонал та процеси формування, розвитку та підтримки бренду. Враховуючи характер взаємозв'язків між зазначеними категоріями, механізм формування бренд-стратегії торговельних підприємств варто розглядати як організаційно-економічний.

Організаційно-економічний економічний механізм розглядається з різних точок зору. Так, Н. Зотович [1] визначає його статичний характер як систему, що визначає порядок реалізації будь-якої діяльності без націленості на конкретний результат під впливом зовнішніх сил. В. Прохорова, Н. Аванесов, О. Ложачевська, В. Гудкова, Є. Сич [2-4] вважають, що організаційно-економічний механізм має включати розробку нормативно-правових документів, організаційну структуру, функції управління, різні типи забезпечення, фінансові та цінові механізми, механізми стимулювання праці. Окремі типи залежно від рівня їх аналізу та розгляду можуть включати механізми оподаткування та страхування.

Слушне визначення дає О. Гавриляк [5], визначаючи досліджуване поняття як перелік окремих складових елементів, які у сукупності створюють організаційну основу певних явищ і процесів, множину правил і норм, визнаних в організації; господарські процеси, організаційні та розпорядчі взаємозалежні дії, які здійснюються всередині підприємства для досягнення основної мети діяльності. Механізм формування бренд-стратегії охоплює саме організаційні та розпорядчі управлінські дії, спрямовані на ключові цілі управління брендом: збільшення частки ринку, зростання прибутку, збільшення лояльності споживачів тощо.

Включення організаційної структури в механізм зазначено Е. Шафієвою [6], яка окреслює її взаємозв'язок і взаємодію з організацією процесів ухвалення рішень з методами, прийомами і правилами господарювання, спрямованими на розвиток організації. Альтернативним баченням організаційно-економічного механізму [7] є його розгляд як сукупності елементів організації процесу ухвалення рішень, системи розподілу та забезпечення ресурсами, основні способи дії на об'єкт управління, які залежно від прийнятого розподілу ґрунтуються на різних методах управління. Як сукупність організаційних структур, форм і методів управління, правових форм за допомогою яких реалізується в чинних умовах економічні закони та процес відтворення розглядає організаційно-економічний механізм відомий економіст Б. Райзберг [8].

Приклади механізмів управління брендами представлено в окремих роботах. Так, О. П'янова [9] пропонує елементи організаційно-економічного механізму управління брендами, які включають принципи (системність, цілеспрямованість, наукова обґрунтованість, диверсифікація, позиційність), мету, завдання (підвищення вартості бренду, збільшення ринкової частки, реалізація конкурентного потенціалу, створення корпоративного бренду), функції (формування системи ефективного управління, підтримка ідентичності бренду, підтримка оптимального портфеля брендів, забезпечення взаємозв'язку складових комплексу бренду). Крім того, до структури механізму авторка включає виконавців, методичне, інформаційне, ресурсне і правове забезпечення, заходи

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

реалізації етапів механізму, короткострокові й довгострокові результати. Крім елементів механізму, у роботі запропоновано етапи реалізації організаційно-економічного механізму управління брендом, які включають діагностику, визначення критеріїв вибору комплексу заходів управління брендом, розробка альтернативних варіантів комплексу заходів та інструментів реалізації, безпосередньо вибір комплексу заходів, реалізація обраного комплексу, оновлений стан суб'єкта управління і оцінка фактичних результатів у порівнянні з прогнозами та їх коригування.

Ще один приклад механізму представлено в роботі Я. Лісун [10] – механізм стратегічного розвитку франчайзингового бренду. Структура запропонованого механізму охоплює концептуальні аспекти, які включають риси бренду, класифікацію рис бренду, цілі сталого партнерства, внутрішні та зовнішні чинники впливу, конкурентні переваги, збалансований стратегічний потенціал, сфери корпоративної стратегії франчайзингових операторів. Складові механізму об'єднують безпосередньо його компоненти (цілі, принципи, функції, методи, рівні, інструменти, моделі та підходи), підсистеми механізму (цільова підсистема, функціональна підсистема і підсистема безпеки), також етапи процесу формування бренду. Остання складова механізму стосується стратегічних аспектів, що охоплює специфікацію бренду, річний розвиток формування бренду та його ідентифікацію, де кожна складова декомпозується на окремі елементи.

Підводячи підсумок під проведеним коротким оглядом та ґрунтуючись на чисельних дефініціях поняття «механізм», «механізм управління», «організаційно економічний механізм», наданих у роботах [11-12], варто окреслити ключові складові та принципові риси механізму формування бренд-стратегії як організаційно-економічного.

Насамперед ключовим призначенням функціонування механізму формування бренд-стратегії є ефективна реалізація управлінського впливу. Об'єктом управління варто розглядати бізнес-процеси, які забезпечують створення та/або розвиток бренду. Це дозволяє в межах механізму виокремлювати процесну складову, виходом якої є ефективно впроваджена бренд-стратегія, що відображається відповідним рівнем конкретних індикаторів досягнення поставлених цілей та отриманих результатів. Входом процесів, як і всієї системи управління торговельним підприємством, виступає множина ресурсів, представлених як найбільше інформаційними, комунікаційними, нематеріальними та фінансовими. Класичні економічні ресурси, які включають природні, трудові, капітальні, а також підприємницькі здібності, обмежено включені в механізм, оскільки вони опосередковано задіяні в ході розвитку бренду в межах загального управління торговельним підприємством.

Сам процес управління передбачає усвідомлений вплив суб'єкта управління на об'єкт для переведення останнього в бажаний стан. Для опису даного процесу варто розділяти суб'єкт, об'єкт та процес впливу. Процес управління являє собою множину процедур прийняття рішень, які приймаються та реалізуються на основі наявної обмеженої і часто суперечливої інформації суб'єктом, уповноважений приймати рішення залежно від його прав і обов'язків на відповідній посаді. Рішення приймаються на різних етапах процесу формування та впровадження бренд-стратегії в ході здійснення бізнес-процесів. Методи прийняття управлінських рішень ґрунтуються на таких інструментах: інструменти підтримки прийняття управлінських рішень (GAP-розрив бренду, SWOT, PEST-аналіз, матриці ADL, BCG, Д. Абеля, McKinsey, модель Shell / DPM та Портера); інструменти розробки стратегії та стратегічного управління (моделі К. Левіна, Л. Грейнера, Д. Коттера); інструменти постановки і декомпозиції цілей (дерево цілей, SMART-аналіз, модель VPM).

До методів прийняття управлінських рішень відносять [13-15]: методи прийняття рішень в умовах наявності багатьох критеріїв (методи зведення до узагальненого критерію (лінійна згортка, мультиплікативна згортка), метод головного критерію, метод послідовних поступок); методи прийняття рішень у нечітких умовах – методи теорії нечітких множин; методи прийняття рішень в умовах ризику та невизначеності (метод аналізу ієрархії, метод «дерева рішень», метод статистичного моделювання Монте-Карло). Крім розглянутих методів, до структури механізму варто включити класичні: економічні, адміністративні та соціально-психологічні.

Як зазначено, об'єктом виступають бізнес-процеси та відносини між суб'єктами та підрозділами торговельного підприємства в ході реалізації бізнес-стратегії. У ролі суб'єкта варто розглядати керівництво підприємством, керівництво підрозділами, які залучені до управління брендом: безпосередньо підрозділ з управління брендами, відділ маркетингу та збуту, відділ реклами, фінансовий відділ, юридичний відділ тощо. Для ефективного функціонування даних підрозділів мають бути в рамках регламентів їх функціонування уточнені конкретні функції, завдання, відповідальність та обов'язки щодо формування та впровадження бренд-стратегії.

Розглянуте підтверджує доцільність включення організаційної структури в організаційно-економічний механізм формування бізнес-стратегії торговельного підприємства. Крім організаційної структури, різних типів забезпечення (включаючи ресурсне) та процесної складової, сам механізм формують елементи впливу керуючої підсистеми на керовану. Ключовими елементами функціоналу механізму традиційно вважають функції і методи, моделі і інструменти, підходи і принципи.

Насамперед варто розглянути підходи і принципи, згідно з якими формується та реалізується загальнокорпоративна філософія розвитку бренду. Найбільш поширеним серед усіх наукових підходів є системний, який довів свою ефективність і доцільність застосування. Цей підхід дозволяє розглядати всі елементи механізму формування бренд-стратегії як єдину цілісність, специфічні риси якого виникають лише внаслідок виникнення емерджентних властивостей взаємодії підсистем і складових цього механізму. В межах цього підходу ключовими принципами управління брендом виступають такі: цілісність – орієнтація функціонування всіх підсистем механізму бренд-стратегії на досягнення загальних цілей відповідно критеріїв ефективності та показникам досягнення визначених результатів; сприйняття капіталу бренду як системи торговельних марок; складність – зміна в окремих складових механізму призводить до змін у всіх його підсистемах, що відображає тісні причинно-наслідкові зв'язки і наявність зворотного зв'язку – незручний кабінет користувача може негативно вплинути на кількість онлайн-покупок, що призведе як до втрати вкладених коштів у розробку цього кабінету, так і до скорочення чисельності онлайн-покупок загалом; безперервність обумовлено тісним поєднання ринкового, вартісного і споживчого аспектів функціонування капіталу бренду, що обумовлює взаємозамінність способів просування бренду; наукової обґрунтованості – прийняття управлінських рішень у сфері формування бренд-стратегії має ґрунтуватися на чисельних аналітичних і методичних інструментах структурування даних, виявлення кількісних закономірностей, якісного аналізу даних тощо; диверсифікації – стратегічна орієнтація на створення оптимального портфеля брендів; позиційності – притаманність бренду, який перший запропонував на ринок новий товар або створив нову нішу, закріпившись у свідомості споживача як першопроходець.

Необхідність врахування ситуаційного підходу обумовлена дією відповідних чинників, які впливають на прийняття рішення щодо здійснення покупки. У сучасному суспільстві модель «раціонального індивідуума» була поступова витіснена моделлю

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

«обмеженої раціональності» поведінки суб'єкта відносно прийняття рішення на основі аналізу необмеженої інформації, що пов'язано із зростанням вагомості та обсягів трансакційних витрат – прийняття оптимального рішення в розрізі якості та ціни для пересічного покупця товарів широкого вжитку є фактично неможливим через значну кількість пропозицій та відсутність достатнього часу для їх обґрунтованого та багатостороннього аналізу та узагальнення. На фоні цієї тенденції вплив ситуаційних чинників тільки підсилюється.

Особливості процесного підходу до управління брендом представлено в роботі М. Колеснік [16], де автор розглядає процес брендингу як послідовність стадій, що використано в рамках нашого дослідження при декомпозиції процесу формування бренд-стратегії і дозволяє забезпечити трансформацію входу у виходи за визначеною технологією для створення бажаної цінності споживачам. Сучасні моделі брендингу засновані на концепції SADP, що передбачає розподіл моделі між декількома основними учасниками за ступенем виконуваних функцій і формалізацію самого процесу з використанням методології програмування (IDEF). У результаті складові моделі отримують опис за елементами входу, типів механізмів, ресурсів і виходів. Ефективний приклад застосування процесного підходу до брендингу представлено в дослідженні О. Ніфатова та П. Дудко [17], де надана контекстна діаграма забезпечення регулятивного управління брендами, яка своєю чергою декомпозована на ряд підпроцесів. Надана візуалізація дозволяє ефективно вдосконалювати існуючі підходи до управління брендом. Крім зазначеного, автори пропонують субстратний підхід [17, с. 114], який заснований на структурній оптимізації стратегії та прийнятих рішень за допомогою виявлення субстратів – ключових моментів ефективності в значущих класах інформаційного контексту. Під якісною оптимізацією розуміється процес знаходження способу поєднання елементів системи, коли досягається системний ефект – варіюються нові властивості.

Останнім підходом до формування та впровадження бренд-стратегії в межах механізму є проектний, який передбачає розгляд заходів брендингу як окремих проектів, які пов'язані цілями та ресурсами для їх реалізації, що дозволяє формувати їх програми та портфелі, узгоджуючи проекти з генеральною стратегією розвитку підприємства загалом та управлінням брендом зокрема. В основі проектного підходу лежить процесний, що відображає тісний зв'язок між ними. Запровадження проектного підходу дозволяє економити до 30 % загального бюджету на зазначені заходи, підвищити прозорість управління ризиками, покращуючи таким чином лояльність споживачів до бренду.

Процеси діджиталізації, які охопили все суспільство, відносно управління брендом детально розглянуті в попередньому розділі. Крім того, не можна не зауважити, що значні накопичення електронних даних дозволяють значно покращити процес управління будь-якими об'єктами. Це стосується і можливостей застосування зазначених даних для аналізу в ході прийняття управлінських рішень. Сучасне програмне забезпечення (Statistica) дозволяє достатньо оперативно розраховувати та будувати сучасні економіко-математичні моделі: кореляційний аналіз, факторний аналіз, регресійні залежності, кластерний аналіз тощо. Якісне оцінювання з використанням коефіцієнтів визначення узгодженості думок експертів (коефіцієнт конкордації, критерії Фішера) дозволяють отримувати кількісне вираження стану процесів, які не подаються безпосередньому кількісному вимірюванню. Специфічну групу моделей формують когнітивні моделі – як приклад поступової формалізації задач прийняття рішень – перехідних методів між активізацією інтуїції і формалізованого представлення систем. І особливу групу моделей формують методи і техніки аналізу великих даних – BigData.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Функції виступають ключовим елементом перетворювача механізму, адже саме через реалізацію функцій здійснюється цілеспрямоване управління об'єктом. До загальних функцій варто віднести стратегічне прогнозування та аналіз, стратегічне планування, стратегічну організацію та мотивацію, стратегічний контроль і стратегічне регулювання. Стратегічне прогнозування та аналіз стосується насамперед дослідження внутрішнього і зовнішнього середовища в розрізі чинників, які впливають на формування та реалізацію бренд-стратегії, а також аналіз конкурентного середовища, рівня взаємодії з ключовими стейкхолдерами (безпосередньо покупці, постачальники, регуляторні органи, персонал). У ході прогнозування ефективним є побудова часових рядів динаміки, які відображають зміни поведінки споживачів впродовж визначеного проміжку часу для виокремлення циклічних, структурних і сезонних коливань. Іншим важливим компонентом для торговельних підприємств, які займаються оптовою та роздрібною торгівлею продуктів харчування, є аналіз реального споживання основний продуктивних груп у порівнянні з гігієнічними нормами (див. табл.).

Таблиця

Споживання продуктів харчування в домогосподарствах України в середньому на одну особу на рік та їх відношення до норми

Продукти, кг	Роки										Науково обґрунтована норма	1999 р. до норми	2019 р. до норми	2020 р. до норми
	1999	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020				
м'ясо і м'ясо-продукти	44,4	60	61,2	58,8	55,2	56,4	56,4	58,8	61,2	62,4	80	55,50	76,50	78,00
молоко і молочні продукти	224,4	235,2	243,6	243,6	237,6	235,2	231,6	229,2	228	226,8	380	59,05	60,00	59,68
яйця, шт.	228	240	240	240	228	228	240	228	240	232,8	292	78,08	82,19	79,73
риба і рибо-продукти	15,6	20,4	21,6	19,2	14,4	14,4	15,6	16,8	18	16,8	20	78,00	90,00	84,00
цукор	32,4	37,2	36	36	33,6	32,4	33,6	32,4	31,2	28,8	38	85,26	82,11	75,79
олія та інші рослинні жири	18	21,6	20,4	20,4	19,2	18	18	18	16,8	16,8	13	138,46	129,23	129,23
картопля	122,4	93,6	85,2	82,8	79,2	80,4	76,8	75,6	74,4	72	124	98,71	60,00	58,06
овочі та ба-штанні куль-тури	120	121,2	112,8	108	105,6	110,4	102	106,8	105,6	104,4	161	74,53	65,59	64,84
фрукти, ягоди, горіхи, виноград	24	44,4	49,2	44,4	37,2	39,6	44,4	45,6	48	44,4	90	26,67	53,33	49,33
хліб і хлібні продукти	109,2	109,2	108	108	102	99,6	100,8	99,6	97,2	96	101	108,12	96,24	95,05

Джерело: побудовано за [18-19].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Динаміка споживання окремих типів продуктів (наприклад, з 1999 по 2020 рр. майже вдвічі збільшилося споживання фруктів, ягід, горіхів і винограду, але у 1,7 раза зменшилось споживання картоплі; залишається недоотримання населенням молока і молочних продуктів фактично на 40 % гігієнічно обумовлених потреб) дозволяє прогнозувати зміну асортименту в довгостроковій перспективі. Позитивна динаміка споживання горіхів представлена значним розширенням їх асортименту як у розрізі типів, так і ваги, і форм фасування. Розвиток споживання ягід, які стали актуальними за останні роки (насамперед це лохина та чорниця) стимулює розвиток нішового вирощування цих культур у сільському господарстві. Позиціонування екологічно чистих фруктів та ягід відіграє важливу роль у формуванні позитивного сприйняття бренду у покупців.

Стратегічне планування передбачає визначення конкретних заходів формування та імплементації бренд-стратегії торговельного підприємства, виокремлення ресурсів на їх реалізацію, визначення строків їх виконання, призначення відповідальних за успішність їх впровадження в рамках існуючої організаційної структури. Ця функція найтіснішим чином пов'язана із проєктним підходом, адже саме в межах цієї функції розробляються найчисельніші плани, призначені для успішної імплементації проєктів. Специфічною рисою стратегічного планування виступають його довгострокові горизонти.

Стратегічна організація та мотивація охоплює широкий спектр дій, який стосується узгодження формалізованої бренд-стратегії з існуючою організаційною структурою. У разі невідповідності цих параметрів нагальним є реалізація організаційних змін, яка сама по собі є викликом як підприємству, так і всьому його персоналу через можливість виникнення опору змінам, який нівелює або може сильно знизити ефективність будь-яких нововведень. Стратегічна мотивація стосується залучення кадрів до процесів формування та впровадження бренд-стратегії, що вимагає вдосконалення системи винагороди для груп кадрів, які займаються зазначеними процедурами, створення відповідного мотиваційного клімату, а також впровадження інструментів розвитку кадрів, що охоплює як підвищення кваліфікації та персональний коучинг, так і моделі кар'єри з одночасним формуванням кадрового резерву. Крім того, стратегічно мотивація направлена на забезпечення органічного поєднання організаційної культури підприємства із бренд-стратегією. Крім елементів винагороди, стратегічна мотивація вимагає уточнення ступеня відповідальності ключових представників топменеджменту за репутацію всієї компанії, адже їх невважені дії можуть нанести значно більшої шкоди, ніж неефективна діяльність всієї системи управління персоналом, що є характерним саме для бренд-менеджменту.

Стратегічне регулювання і контроль є однією із найскладніших функцій, адже у довгостроковій перспективі відслідковування досягнення конкретних індикаторів або відповідність обраним критеріям є складним і не завжди досяжним результатом. Переважно це стосується дотримання ключових параметрів портфелю проєктів, які являють собою заходи з реалізації стратегії бренд-менеджменту – це відповідає базовим цілям управління бренду – зростання прибутковості, збільшення частки ринку, підвищення лояльності споживачів. Але крім цих загальних індикаторів, регулювання і контроль передбачає відслідковування досягнення конкретних метрик якості окремих проєктів, які відображають успішність їх впровадження (наприклад, у межах проєкту організації доставки продуктів за онлайн-замовленнями метриками якості можуть виступати:

- 1) кількість постійних клієнтів, які користуються зазначеною послугою;
- 2) кількість нових клієнтів, яких було залучено таким шляхом;
- 3) зростання обсягу реалізації за рахунок впровадження такої послуги тощо).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Узагальненими управлінськими параметрами всього портфелю традиційно розглядають: дотримання часових параметрів, бюджету, ухилення від ризиків, виконання конкретних поставлених завдань і досягнення бажаних результатів.

Структуру механізму формування бренд-стратегії торговельного підприємства наведено на рис. 1.

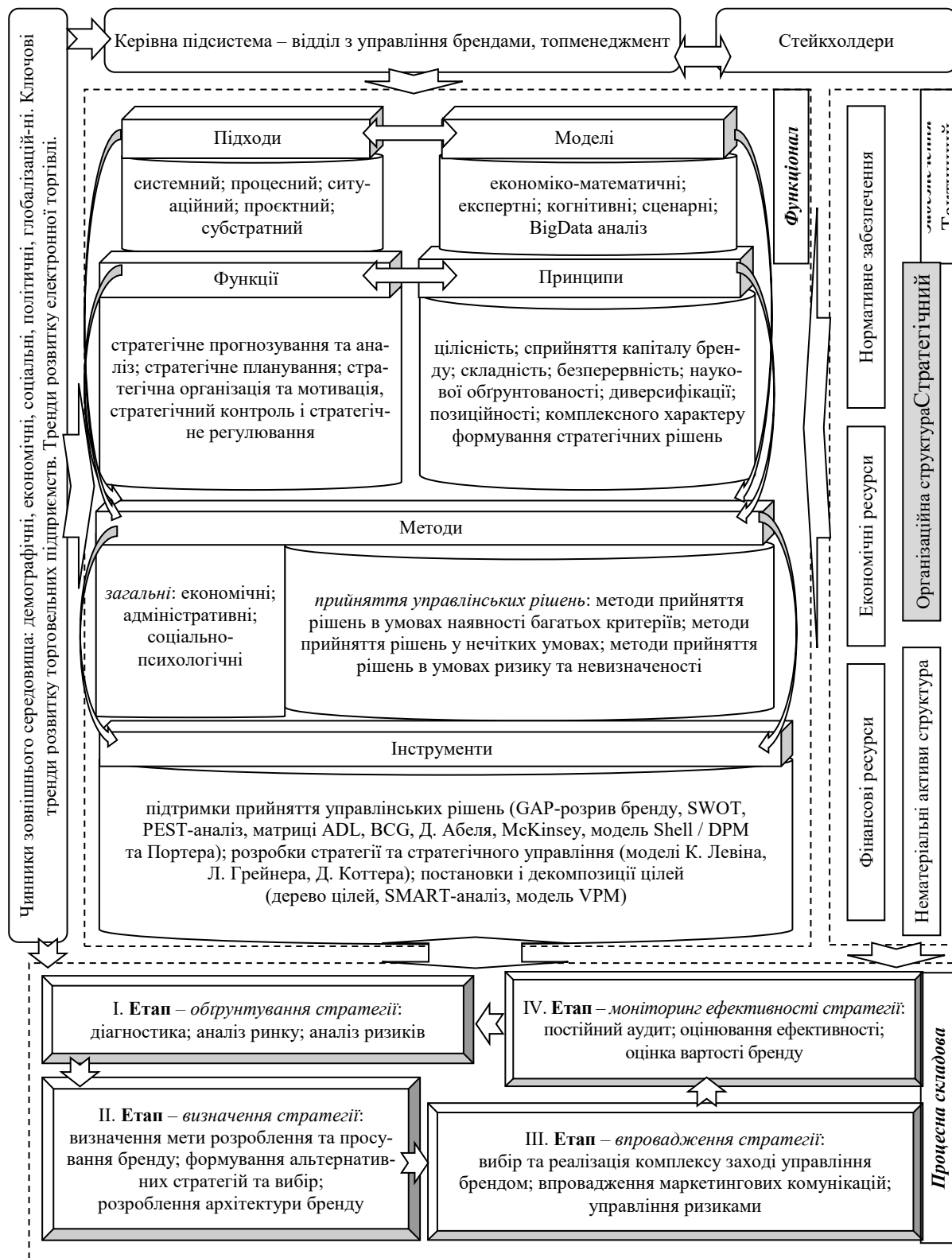

Рис. 1. Механізм формування бренд-стратегії торговельного підприємства

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянемо детальніше процесну складову наданого механізму.

При плануванні стратегії бренду треба не тільки проводити аналіз тенденцій, конкуренції та можливостей, а також детально вивчати потенційних споживачів та виявляти їхні нагальні проблеми. Необхідно визначити цілі та задачі, які можна вирішити за допомогою бренду.

I Етап – обґрунтування стратегії – включає процеси:

- діагностика: аналіз внутрішнього середовища підприємства (аудит інтелектуального капіталу і бренд-аналіз); масштабне дослідження;
- аналіз ринку (сегментація, оцінка місткості ринку і його сегментів, динаміка ринку, аналіз конкуренції та ін.);
- аналіз ризиків.

II Етап – визначення стратегії – включає процеси:

- визначення мети розроблення та просування бренду (створення стратегії позиціонування, розробка комунікаційної стратегії; розробка стратегії просування; створення унікальних атрибутів бренду);

- формування альтернативних стратегій розвитку бренду (брендів) підприємства та вибір найприйнятнішої альтернативи;

- розроблення архітектури бренду.

III Етап – впровадження стратегії – включає процеси:

- вибір та реалізація комплексу заходів управління брендом;
- розроблення та впровадження відповідних маркетингових комунікацій;
- управління ризиками.

IV Етап – моніторинг ефективності бренд-стратегії – включає етапи:

- постійний аудит стану бренду (брендів) підприємства на всіх етапах життєвого циклу;
- оцінювання ефективності реалізації обраної бренд-стратегії;
- оцінка вартості бренду.

Висновки і пропозиції. Для забезпечення ефективною реалізації бренд-стратегії торговельного підприємства необхідно розробити механізм, який детермінує цей процес. Аналіз існуючих підходів до розуміння природи «механізму» дозволив виокремити основні його структурні складові та встановити саму природу досліджуваного механізму як організаційно-економічного. Таким чином, було запропоновано механізм формування бренд-стратегії для торговельного підприємства та обґрунтовано його складові, які включають функціонал, що об'єднує функції, підходи, моделі, принципи, методи та інструменти, забезпечення, яке охоплює нормативне забезпечення, економічні ресурси, організаційну структуру, нематеріальні активи та фінансові ресурси, а також процесну складову з таких етапів: обґрунтування стратегії, визначення стратегії, впровадження стратегії і моніторинг ефективності стратегії.

Список використаних джерел

1. Зотович Н. В. Организационно-экономический механизм управления предприятием энергетики : автореф. дис. к-та экон. наук: спец. 08.00.05 / Институт экономики Уральского отделения российской академии наук. Ижевск, 2010. 24 с.

2. Адаптаційно-інтеграційні механізми управління інноваційними процесами в економіці: колект. монографія / Аванесова Н. А. та ін. ; за ред. д-ра экон. наук, проф. Прохорової В. В.; Укр. інж-пед. акад. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 299 с.

3. Ложачевська О. М. Управління організаційно-економічним розвитком транспортного комплексу регіону : дис. д-ра экон. наук : 08.07.04 / Національний авіаційний ун-т. К., 2004. 342 с.

4. Гудкова В. П., Сич Є. М. Пасажирський комплекс залізничного транспорту: розвиток і ефективність : монографія. Київ : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. 248 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Гавриляк О. Організаційний механізм управління діяльністю підприємства. *Електронний науковий вісник «Керівник.info»*. URL: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>.

6. Шафиева Э. Т. Организационно-экономический механизм управления региональным агро-промышленным комплексом : автореф. дис. канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Департамент кадровой политики и образования. Нальчик, 2001. 21 с.

7. Мильнер Б. З., Кочетков А. В., Левчук Д. Г. Управление территориально-производственными комплексами и программами их создания. Москва : Наука, 1985. 232 с.

8. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2007. 495 с.

9. П'янькова О. В. Елементи та етапи реалізації організаційно-економічного механізму управління брендом. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2011. Вип. 29. С. 141-146.

10. Lisun Y. V. Strategic development mechanism of the franchising brand. Економічний аналіз : зб. наук. праць / редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2018. Т. 28. № 1. С. 249-257.

11. Козак К. Б. Адаптивні механізми управління в системі сталого економічного розвитку агропромислового виробництва : дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.03 / Сумський національний аграрний університет. Суми, 2021. 360 с.

12. Степаненко С. В. Формування механізму управління організаційними змінами на підприємстві : дис. канд. экон. наук : 08.00.04 / Харківський національний технічний університет сільськогосподарства імені Петра Василенка. Харків, 2018. 348 с.

13. Волошин О. Ф., Мащенко С. О. Моделі та методи прийняття рішень. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 336 с.

14. Савин Г. И. Системное моделирование сложных процессов. Москва : Финансы и статистика, 2000. 276 с.

15. Ус С. А., Коряшкіна Л. С. Моделі й методи прийняття рішень. Дніпропетровськ : НГУ, 2014. 300 с.

16. Колесник М. В. Процесний підхід до управління брендом в інноваційній діяльності. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2014. № 1. С. 169-175.

17. Ніфатова О. М., Дудко П. М. Забезпечення регулятивного управління брендами інтегрованих структур бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 2. С. 113-120.

18. Городняк І. В. Особливості споживання продуктів харчування домогосподарствами України. *Інтелект XXI*. 2020. № 2. С. 55-59.

19. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Zotovych, N. V. (2010). *Orhanizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm upravleniia predpriatiem enerhetiki [Organizational and economic mechanism for managing an energy enterprise]* [PhD dissertation, Institute of Economics, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences].

2. Prokhorova, V. V. (2019). *Adaptatsiino-intehratsiini mekhanizmy upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v ekonomitsi [Adaptation and integration mechanisms for managing innovation processes in the economy]*. Vyd-vo Ivanchenka I. S.

3. Lozhachevska, O. M. (2004). *Upravlinnia orhanizatsiino-ekonomichnym rozvytkom transportnoho kompleksu rehionu [Management of organizational and economic development of the transport complex of the region]*. [Doctor's dissertation, National Aviation University].

4. Hudkova, V. P., Sych, Ye. M. (2004). *Pasazhyrskiy kompleks zaliznychnoho transportu: rozvytok i efektyvnist [Passenger complex of railway transport: development and efficiency]*. Vydavnytstvo «Aspekt-Polihraf».

5. Havryliak, O. *Orhanizatsiinyi mekhanizm upravlinnia diialnistiu pidpriemstva [Organizational mechanism for managing the activities of the enterprise]*. *Elektronnyi naukovyi visnyk «Kerivnyk.info» – Electronic scientific bulletin “Kerivnyk.info”*. <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>.

6. Shafyeva, E. T. (2001). *Orhanyzatsyonno-ekonomycheskiy mekhanizm upravleniya rehyonalnym ahropromyshlennym kompleksom [Organizational and economic mechanism for managing the regional agro-industrial complex]*. [PhD dissertation, Department of Personnel Policy and Education].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

7. Mylner, B. Z., Kochetkov, A. V., Levchuk, D. H. (1985). *Upravlenye terrytorialno-proyvodstvennyy kompleksamy y prohrammamy ykh sozdaniya* [Management of territorial production complexes and programs for their creation]. Nauka.

8. Raizberh, B. A. (2007). *Sovremennyy ekonomichesky slovar* [Modern Economic Dictionary]. 5th ed. INFRA-M.

9. Piankova, O. V. (2011). Elementy ta etapy realizatsii orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia brendom. [Elements and stages of implementation of organizational and economic mechanism of brand management]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury – Problems of improving the efficiency of infrastructure*, 29, 141-146.

10. Lisun, Y. V. (2018). Strategic development mechanism of the franchising brand. In O. V. Yaroshchuk (Ed.), *Ekonomichnyi analiz* (vol. 28(1), pp. 249-257). Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka».

11. Kozak, K. B. (2021). *Adaptyvni mekhanizmy upravlinnia v systemi staloho ekonomichnoho rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva* [Adaptive management mechanisms in the system of sustainable economic development of agro-industrial production]. [Doctor's dissertation, Sumy National Agrarian University].

12. Stepanenko, S. V. (2018). *Formuvannia mekhanizmu upravlinnia orhanizatsiinykh zminamy na pidpriemstvi* [Formation of the mechanism of management of organizational changes at the enterprise]. [Doctor's dissertation, Kharkiv National Technical University of Agriculture named after Petro Vasylenko].

13. Voloshyn O. F., Mashchenko S. O. (2010). *Modeli ta metody pryiniattia rishen* [Models and methods of decision making] (2nd ed.). Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».

14. Savyn H. Y. *Systemnoe modelyrovanye slozhnykh protsessov* [System modeling of complex processes]. Finansy i statistika, 2000.

15. Us, S. A., Koriashkina, L.S. (2014). *Modeli y metody pryiniattia rishen* [Models and methods of decision making]. NHU.

16. Kolesnyk, M. V. (2014). Protsesnyi pidkhid do upravlinnia brendom v innovatsiinii diialnosti [Process approach to brand management in innovation]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economy. Management. Business*, (1), 169-175.

17. Nifatova, O. M., Dudko, P. M. (2018). Zabezpechennia rehuliatyvnoho upravlinnia brendamy intehrovanykh struktur biznesu [Ensuring regulatory brand management of integrated business structures]. *Biznes Inform – Business Inform*, (2), 113-120.

18. Horodniak, I. V. (2020). Osoblyvosti spozhyvannia produktiv kharchuvannia domohospodarstvamy Ukrainy [Features of food consumption by households in Ukraine]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, (2), 55-59.

19. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Зубко Дар'я Олександрівна – аспірант кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (просп. Науки, 9А, м. Харків, 61166, Україна).

Zubko Daria – PhD Student of Department of International Economic and Management of International Economic, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9A Nauki Av., 61166 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: Darya.zubko03@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1903-2198>

УДК 338.631(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-86-98

Валерій Бондаренко, Ярослав Гонтарук

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Valery Bondarenko, Yaroslav Gontaruk

ANALYSIS OF THE STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF UKRAINE

Досліджено економічну ефективність виробництва продукції АПК України, стан зовнішньої торгівлі аграрних підприємств, обсяги потенційного експорту, можливість диверсифікації виробництва, стан інтеграції у світогосподарські зв'язки. Виявлено проблеми в управлінні експортом, спричинені неефективним використанням наявних ресурсів, резерви збільшення експорту, неефективність державного регулювання в сфері ЗЕД аграрного сектору. Запропоновано заходи з реалізації стратегії розвитку АПК України. Визначено першочергову необхідність державної підтримки особистих селянських господарств з метою відродження молочної галузі. Обґрунтовано необхідність переробки олійних та зернових культур на біодизель та біоетанол.

Ключові слова: АПК; сільське господарство; експорт; імпорт; ефективність; реструктуризація; особисті селянські господарства.

Табл.: 11. Рис.: 1. Бібл.: 7.

The economic efficiency of agricultural production of Ukraine, the state of foreign trade of agricultural enterprises, the volume of potential exports, the possibility of diversification of production, the state of integration into world economic relations are studied. Problems in export management caused by inefficient use of available resources, reserves for increasing exports, inefficiency of state regulation in the field of foreign trade in the agricultural sector have been identified. Measures to implement the development strategy of the agro-industrial complex of Ukraine are proposed. The primary need for state support of private farms in order to revive the dairy industry has been identified. The necessity of processing oil and grain crops into biodiesel and bioethanol is substantiated.

Keywords: agro-industrial complex; Agriculture; export; imports; efficiency; restructuring; personal farms.

Table: 11. Fig.: 1. References: 7.

JEL Classification: Q17

Постановка проблеми. На сучасному етапі, що характеризується зусиллями України в напрямі її інтеграції до європейського світогосподарського простору, проблеми розвитку АПК України вимагають першочергового вирішення.

Забезпечення продовольчої та фінансової безпеки України, створення умов для реального підвищення ефективності діяльності агропромислової сфери значною мірою залежать від дієвих заходів проведення вдосконалення діяльності аграрних формувань. Водночас агропромислове формування на теперішній час є однією з найбільш перспективних галузей національної економіки України та їхній розвиток значною мірою залежить від формування заходів із проведення модернізації підприємств АПК. Така необхідність спричинена глобалізаційними процесами в економіці України та наслідками економічної кризи, проблемами зі створення доданої вартості в АПК, неефективною фінансово-кредитною системою, планомірним зниженням доходів населення. Створення високої частки доданої вартості продукції АПК є на сьогодні стратегічним показником формування системи продовольчої безпеки України, розвитку агропромислового сектору економіки, покращення соціально-економічної складової та якості життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливістю тематики розвитку АПК України переважно теоретичний характер. Зокрема, серед останніх публікацій можна відзначити праці Ж. Дерій, яка зауважує на необхідності розвитку домашніх господарств. В. Маргасова та О. Акименко ґрунтовно дослідили перспективи виходу вітчизняних підприємств на європейський ринок. Г. Калетніком визначена необхідність галузевої диференціації переробних підприємств АПК. І. Фурман дослідила перспективи розвитку зернопереробного комплексу. Проте комплексний практичний підхід до аналізу розвитку агропромислового комплексу України та визначенню пріоритетів функціонування потребує подальших досліджень, що зумовлює актуальність цієї статті.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на гостроту проблеми розвитку АПК, суттєве відставання України від розвинених країн в її вирішенні, недостатню кількість досліджень специфіки розвитку сільського господарства та харчо-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вої промисловості, особливо в умовах формування парадигми сталого розвитку. Виявлення потенціалу в цій сфері дозволить говорити про перспективи формування напрямів розвитку АПК через заходи забезпечення гармонійного поєднання економічних, соціальних, правових та екологічних засад розвитку агропромислового сектору економіки.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження ефективності функціонування АПК та формування пропозицій розвитку на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс України на сьогодні є одним із найперспективніших секторів економіки. Крім того, що АПК є одним із небагатьох секторів, які демонструють зростання, він забезпечує збереження національної ідентичності та підтримку розвитку сільських територій. Більшість населення в сільській місцевості працюють саме в сільському господарстві як співробітники підприємств, фермерських господарств чи на власних підсобних ділянках.

Станом на 2020 рік з 41,7 млн осіб, що проживають в Україні сільське населення, становило понад 12,8 млн осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність постійного населення, тис. осіб

Показник	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2020 ¹	Відхилення, (+,-)
Усього	42590,9	42414,9	42216,8	41983,6	41732,8	-858,1
чоловіки	19717,9	19644,6	19558,2	19455,3	19343,5	-374,4
жінки	22873	22770,3	22658,6	22528,3	22389,3	-483,7
Сільське населення	13244,7	13171,4	13084,6	12965,7	12832,2	-412,5
чоловіки	6254,2	6225,9	6194,4	6148	6093,5	-160,7
жінки	6990,5	6945,5	6890,2	6817,7	6738,7	-251,8
Сільське населення у віці 16-59 років	7855,4	7792,1	7707,6	7605,9	7495,4	-360
чоловіки	3977,8	3945,2	3905,4	3858,5	3807,4	-170,4
жінки	3877,6	3846,9	3802,2	3747,4	3688	-189,6

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Розрахунки (оцінки) чисельності населення здійснено на основі наявних адміністративних даних щодо державної реєстрації народження і смерті та зміни реєстрації місця проживання.

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Незважаючи на тенденцію до його зменшення через процеси урбанізації в державі відчувається дефіцит кваліфікованої робочої сили в сільському господарстві. Частка сільського населення становить 30,7 % від загальної більшості, проте лише 30 % сільського населення є працездатного віку. Слід враховувати факт, що частина населення зареєстрована в сільській місцевості, а працює в містах.

Попри значну частину сільського населення станом на 2019 рік у цій галузі працювало лише 3 млн працівників. Стабільно в харчовій промисловості протягом 2015-2019 році працювало 440-450 тис. осіб (табл. 2). Проблему працевлаштування в сільській місцевості можна вирішити за рахунок диверсифікації виробництва сільськогосподарської продукції та створення малих переробних підприємств в сільській місцевості.

Таблиця 2

Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності, у віці 15-70 років, тисяч осіб ¹

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +, -
1	2	3	4	5	6	7
Усього	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	135,1
Сільське, лісове та рибне господарство	2870,6	2866,5	2860,7	2937,6	3010,4	139,8
Промисловість	2573,9	2494,8	2440,6	2426,0	2461,5	-112,4
у т. ч. виробництво харчових продуктів	440,2	490,2	430,2	442,2	451,2	11

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
У відсотках до загального підсумку						
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X
Сільське господарство	17,5	17,6	17,7	18,0	18,2	0,7
Промисловість	15,7	15,3	15,1	14,8	14,8	-0,9
у т. ч. виробництво харчових продуктів	3,1	3,2	3,3	3,4	3,2	0,1

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Чисельність найманих працівників в АПК протягом 2015-2019 років мало тенденцію до зменшення, що спричинено насамперед модернізацією виробництва як у сільському господарстві, так і в переробній промисловості (табл. 3).

Таблиця 3

Кількість найманих працівників в АПК України, тисяч осіб

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +,-
Усього	5930,0	5849,6	5844,9	5999,5	6014,9	84,9
Сільське, лісове та рибне господарство	569,4	583,4	558,1	545,7	523,7	-45,7
у т. ч. сільське господарство	502,7	515,0	490,9	481,4	463,2	-39,5
Промисловість	2241,4	2168,4	2142,6	2101,4	2008,4	-233
у т. ч. виробництво харчових продуктів	319,5	312,5	322,3	321,5	310,5	-9
У відсотках до загального підсумку						
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X
Сільське, лісове та рибне господарство	9,6	10,0	9,5	9,1	8,7	-0,9
у т. ч. сільське господарство, мисливство	8,5	8,8	8,4	8,0	7,7	-0,8
Промисловість	37,8	37,1	36,7	35,0	33,4	-4,4
у т. ч. виробництво харчових продуктів	5,4	5,3	5,5	5,4	5,2	-0,2

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Розмір заробітної плати в АПК України є нижчим за середній її рівень у державі. Особливо це прослідковується в сільському господарстві, де її рівень становить лише 84 % від середньої зарплати в Україні (табл. 4).

Таблиця 4

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у галузях АПК України, грн

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +,-
Усього	4195	5183	7104	8865	10497	6302
Сільське, лісове та рибне господарство	3309	4195	6057	7557	8856	5547
у т. ч. сільське господарство	3140	3916	5761	7166	8738	5598
Промисловість	4789	5902	7631	9633	11788	6999
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	4184	5182	6756	8338	9986	5802
У відсотках до середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників загалом по економіці						
Сільське, лісове та рибне господарство	78,9	80,9	85,3	85,2	84,4	5,5
у т. ч. сільське господарство	74,8	75,6	81,1	80,8	83,2	8,4
Промисловість	114,2	113,9	107,4	108,7	112,3	-1,9
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	99,7	100,0	95,1	86,5	95,1	-4,6

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Одночасно зі зменшенням чисельності працівників в АПК зростає рівень заробітної плати. Проте невирішеним залишається працевлаштування сільських жителів. Обсяг капітальних інвестицій в АПК України протягом 2015-2019 років зріс більше як у 2 рази, що свідчить про інтерес інвесторів до цього сектору економіки. Так, у 2019 році обсяг капітальних інвестицій в АПК перевищив 120 млрд грн, що на 85 млрд грн більше, ніж у 2015 році (табл. 5).

Таблиця 5

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, мільйонів гривень

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +/-
Усього	273116	359216	448462	578726	623979	350863
Сільське, лісове та рибне господарство	30155	50484	64243	66104	59130	28975
у т. ч. сільське господарство,	29310	49660	63401	65059	58555	29245
Промисловість	87656	117754	143300	199896	254196	166540
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	13548	21291	18927	30213	31889	18341
У відсотках до загального підсумку						
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X
Сільське, лісове та рибне господарство	11,0	14,1	14,3	11,4	9,5	-1,5
у т. ч. сільське господарство,	10,7	13,9	14,1	11,2	9,4	-1,3
Промисловість	32,1	32,8	32,0	34,5	40,7	8,6
з неї виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	5,0	5,9	4,2	5,2	5,1	0,1

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Проте подальший розвиток АПК вимагає залучення додаткових інвестицій в оновлення виробництва. Пріоритетними напрямками роботи для покращення інвестування АПК України мають стати:

- зростання обсягу залучення в АПК зарубіжних інвестицій через постійний моніторинг пропозицій з боку потенційних інвесторів, налагодження каналів спілкування з міжнародними фінансовими інституціями та організаціями;

- супровід найбільш інвестиційно привабливих проєктів та надання всебічного стимулювання при їх реалізації державними інституціями;

- здійснення заходів з покращення механізмів діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування області щодо практичної реалізації Програм європейської і євроатлантичної інтеграції держави;

- налагодження міжнародного співробітництва областей та окремих територіальних громад регіонів з зарубіжними державами в рамках міжрегіонального та прикордонного співробітництва у сфері зовнішньоекономічної діяльності у сфері АПК.

- сприяння активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств, установ та організацій, розташованих в окремих регіонах, та їх інтеграції в глобалізований світовий економічний простір.

Незважаючи на складну соціально-політичну ситуацію в державі, виробництво продукції сільського господарства мало тенденцію до зростання в галузі рослинництва, тваринництво перебуває в стагнації. Зменшення обсягів виробництва продукції тваринництва найбільше спостерігається в господарствах населення (табл. 6).

Лише розробка та запуск у дію більш ефективних програм підтримки фермерства та особистих селянських господарств дасть змогу вирішити питання з розвитком тваринницької галузі.

Таблиця 6

*Продукція сільського господарства за категоріями господарств,
у постійних цінах 2016 року; млн грн*

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Господарства всіх категорій					
Продукція сільського господарства	596832,8	634433,1	620475,6	671294,0	680982,4
продукція рослинництва	453016,9	494461,9	480157,0	529347,5	538705,6
продукція тваринництва	143815,9	139971,2	140318,6	141946,5	142276,8
Підприємства					
Продукція сільського господарства	367738,8	403244,7	391015,8	437998,6	449806,3
продукція рослинництва	299369,3	336588,1	323724,5	367688,1	376789,7
продукція тваринництва	68369,5	66656,6	67291,3	70310,5	73016,6
у т. ч. фермерські господарства					
Продукція сільського господарства	55009,4	64306,1	63277,2	73181,7	79053,0
продукція рослинництва	52312,9	61528,1	60491,7	70214,1	75809,2
продукція тваринництва	2696,5	2778,0	2785,5	2967,6	3243,8
Господарства населення					
Продукція сільського господарства	229094,0	231188,4	229459,8	233295,4	231176,1
продукція рослинництва	153647,6	157873,8	156432,5	161659,4	161915,9
продукція тваринництва	75446,4	73314,6	73027,3	71636,0	69260,2
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн					
Господарства всіх категорій	13930	14867	14604	15881	16203
Підприємства	8583	9450	9204	10362	10703
господарства населення	5347	5417	5400	5519	5500

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Оснoву продукції сільського господарства становить виробництво продукції рослинництва, яка є однією найбільш експортно орієнтованих культур та вирощування технічних культур, основу яких становлять олійні культури (табл. 7). Ці культури є сировиною для переробної промисловості АПК – спиртових заводів, олійнопереробних підприємств та хлібобулочних комбінатів.

Таблиця 7

Продукція сільського господарства за видами, у постійних цінах 2016 року, млн грн

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
Продукція сільського господарства	596832,8	634433,1	620475,6	671294,0	680982,4
продукція рослинництва	453016,9	494461,9	480157,0	529347,5	538705,6
культури зернові та зернобобові	193390,3	211762,4	198633,1	225618,7	239728,2
культури технічні	149263,1	172100,4	167109,5	190580,1	194847,6
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	77346,2	79821,3	79901,1	80896,6	77753,1
культури плодові та ягідні, виноград	8353,5	7793,8	8058,8	9677,3	14564,1
культури кормові	17899,7	17935,5	16984,9	17144,5	8618,2
інша продукція рослинництва	6764,0	5048,5	9469,5	5430,3	3194,4
продукція тваринництва	143815,9	139971,2	140318,6	141946,5	142276,8
сільськогосподарські тварини	70153,8	70294,1	69802,1	72593,6	74165,4
молоко	47320,7	46279,7	45816,9	44813,7	42978,0
яйця	19498,0	17548,2	18022,0	18729,2	19362,7
вовна	55,0	50,3	47,9	46,8	42,6
У відсотках до підсумку					
Продукція сільського господарства	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продукція рослинництва	75,9	77,9	77,4	78,9	79,1
культури зернові та зернобобові	32,4	33,4	32,0	33,6	35,2
культури технічні	25,0	27,1	26,9	28,4	28,6

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 7

1	2	3	4	5	6
картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	13,0	12,6	12,9	12,1	11,4
культури плодові та ягідні, виноград	1,4	1,2	1,3	1,4	2,1
культури кормові	3,0	2,8	2,7	2,6	1,3
продукція тваринництва	24,1	22,1	22,6	21,1	20,9
сільськогосподарські тварини	11,8	11,1	11,2	10,8	10,9
молоко	7,9	7,3	7,4	6,7	6,3
яйця	3,3	2,8	2,9	2,8	2,8

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Загальна структура продукції сільського господарства протягом досліджуваного періоду мала тенденцію до зміни, а саме частка господарств населення як продукції рослинництва, так і тваринництва мала тенденцію до спаду (табл. 8). Особливо ця тенденція відчутна в тваринництві, оскільки зменшилися обсяги виробництва молока та м'яса. Активізація державної підтримки в галузі тваринництва потрібно сконцентрувати саме на особистих селянських господарствах.

На думку Ж. Дерій, сучасне особисте селянське господарство має стати потужним драйвером становлення циркулярної економіки в подальшому завдяки наявному потенціалу для самозабезпечення та розвитку [2]. Адже дотування великих тваринницьких господарств є більш затратним ніж підтримка ОСГ. З метою формування сировинної бази для молочних заводів потрібно реалізовувати державні та регіональні програми підтримки високотоварних ОСГ та ФГ – виробників молока (які утримують понад 3 молочні корови).

Таблиця 8

Структура продукції сільського господарства за категоріями господарств у постійних цінах 2016 року; відсотків до загального обсягу

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
Підприємства					
Продукція сільського господарства	61,6	63,6	63,0	65,2	66,1
у тому числі					
продукція рослинництва	66,1	68,1	67,4	69,5	69,9
продукція тваринництва	47,5	47,6	48,0	49,5	51,3
у т. ч. фермерські господарства					
Продукція сільського господарства	9,2	10,1	10,2	10,9	11,6
у тому числі					
продукція рослинництва	11,5	12,4	12,6	13,3	14,1
продукція тваринництва	1,9	2,0	2,0	2,1	2,3
Господарства населення					
Продукція сільського господарства	38,4	36,4	37,0	34,8	33,9
у тому числі					
продукція рослинництва	33,9	31,9	32,6	30,5	30,1
продукція тваринництва	52,5	52,4	52,0	50,5	48,7

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Дефіцит молока та продукції тваринництва призвів до зниження обсягів виробництва молокопереробних підприємств та м'ясокомбінатів (табл. 9). У натуральному виразі виробництво більшості продукції харчової промисловості мало тенденцію до спаду, крім виробництва олії та кондитерських виробів.

Таблиця 9

Виробництво основної продукції харчової промисловості України

Найменування продукції за Номенклатурою продукції промисловості (НПП)	Одиниця вимірювання	2015	2016	2017	2018	2019	Відхилення, +, -
Яловичина і телятина	тис. т	50,0	59,1	58,5	56,3	55,8	5,8
Свинина свіжа чи охолоджена	тис. т	235	238	228	223	226	-9
М'ясо курей, курчат, свіже чи охолоджене	тис. т	326	295	320	267	249	-77
Сік томатний	млн л	44,1	44,2	44,2	47,3	45,4	1,3
Сік яблучний	млн л	86,1	74,6	74,0	106	101	14,9
Суміші соків фруктових та овочевих	млн л	189	187	187	184	189	0
Олія соняшникова та її фракції	млн т	3,7	4,4	5,4	5,1	5,8	2,1
Молоко та вершки	тис. т	461	467	464	443	435	-26
Масло вершкове жирністю не більше 85%	тис. т	101	102	108	105	91,6	-9,4
Сир свіжий неферментований	тис. т	67,8	70,2	68,2	72,6	64,0	-3,8
Борошно пшеничне чи пшенично-житне	млн т	2,1	2,0	2,0	1,7	1,7	-0,4
Хліб та вироби хлібобулочні	млн т	1,2	1,2	1,1	1,0	0,9	-0,3
Цукор білий рафінований буряковий	млн т	1,5	2,0	2,0	1,8	1,5	0
Шоколад	тис. т	16,5	16,5	18,6	22,2	24,7	8,2
Цукерки шоколадні	тис. т	59,5	52,3	53,3	53,4	66,6	7,1
Горілка з вмістом спирту не більше 45,4%	млн л чист. спирт	74,0	66,2	54,4	50,9	47,7	-26,3

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Угода про асоціацію також спонукає здійснення реформ в українському законодавстві з метою узгодженості із законодавством ЄС, що в довгостроковій перспективі буде означати рівне ставлення до товарів з України поряд із товарами ЄС на всьому внутрішньому ринку ЄС. Поступове ухвалення Україною законодавчих актів та стандартів ЄС у виробництві та сфері послуг, визнаних на міжнародному рівні, даватиме можливість Україні простіше експортувати свою продукцію не тільки до Євросоюзу, але й також до інших країн світу [3, с. 11].

Зростання обсягів експорту протягом досліджуваного періоду свідчить про поступову інтеграцію АПК України у світові ринки продовольства (табл. 10). Незважаючи на спад у тваринництві Україна на сьогодні є одним із найбільших експортерів курятини на світові ринки. Хоча основу експорту становлять зернові культури, які доцільніше було б переробляти в Україні на спирт та біоетанол.

Таблиця 10

Товарна структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тис. дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
Всього	14563144,5	15281802,6	17756854,1	18611810,5	22144180,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	823434,9	775036,9	1108757,0	1210638,3	1277015,8
01 живі тварини	25639,9	30903,4	45708,8	45786,6	62547,7
02 м'ясо та їстівні субпродукти	377668,3	387791,9	531240,1	645982,3	711895,1
03 риба і ракоподібні	12994,8	17007,3	26376,9	24981,4	33637,5
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	386477,3	330521,4	494207,3	480947,4	453877,2

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 10

1	2	3	4	5	6
II. Продукти рослинного походження	7971492,5	8093693,7	9215707,9	9886060,4	12914543,1
07 овочі	97214,6	152647,3	235369,3	235682,7	184515,0
08 їстівні плоди та горіхи	154083,5	148221,9	195287,3	228564,1	260112,2
09 кава, чай	10595,7	14088,4	13610,0	12059,2	11709,0
10 зернові культури	6057490,0	6073915,3	6501134,3	7240558,1	9633333,9
12 насіння і плоди олійних рослин	1475455,6	1534995,1	2060121,4	1954149,8	2563242,3
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3299799,1	3962975,8	4605666,2	4496511,0	4732237,5
IV. Готові харчові продукти	2468418,0	2450096,2	2826723,0	3018600,8	3220383,8
16 продукти з м'яса, риби	12467,5	14323,8	15551,3	21747,0	22842,6
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	169508,2	352008,4	417349,4	366878,1	254389,7
18 какао та продукти з нього	187263,1	162209,1	183736,2	204076,5	204586,8
22 алкогольні і без-алкогольні напої та оцет	183608,0	163813,5	209235,6	229841,7	210822,0
24 тютюн і промислові замітники тютюну	350796,0	321816,0	355728,8	398709,1	437606,2

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Оснoву імпорту продукції АПК становлять насамперед такі товари критичного імпорту, як какао, риба, алкогольні напої, оливкова та інші види олій, які не виробляються в Україні, а також цитрусові (табл. 11). Зменшення посівів цукрових буряків призвело до дефіциту цукру, частина якого теж імпортується, здебільшого для потреб харчової промисловості.

Розвиток підприємств переробної промисловості АПК характеризується диференціацією за підгалузями у зв'язку з низкою причин, таких як ефективність використання капіталу, трудових ресурсів, а також економічна ефективність виробництва та виникненням нових видів продукції.

Таблиця 11

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, тис. дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2010	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7
Всього	5763546,5	3484432,3	3891066,8	4301209,0	5055458,1	5736028,5
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1241970,6	548170,2	626279,1	731549,6	917988,8	1071472,8
01 живі тварини	67519,9	59701,1	57981,0	57432,5	71823,6	76639,9
02 м'ясо та їстівні субпродукти	458116,9	99338,4	80773,4	112024,7	167663,2	158603,9
03 риба і ракоподібні	568561,8	291101,6	409947,9	455444,5	549534,7	644617,7
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	135589,0	79777,4	59489,5	84884,5	106458,0	169492,1
II. Продукти рослинного походження	1563903,1	1146186,3	1284816,5	1368027,1	1529221,1	1794636,6
06 живі дерева та інші рослини	73875,7	19289,5	22437,7	27164,9	33977,0	40905,9
07 овочі	129973,8	62806,6	81654,7	75995,2	106191,3	212383,8
08 їстівні плоди та горіхи	733344,8	467066,2	476179,7	477254,8	526707,0	673160,7
09 кава, чай	234125,0	185770,9	187759,9	194133,8	209046,6	222433,8
10 зернові культури	145583,5	154707,7	148799,7	176756,1	191116,7	180817,4
12 насіння і плоди олійних рослин	178934,4	214991,7	319518,3	358269,9	397429,2	400839,7

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Закінчення табл. 11

1	2	3	4	5	6	7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	451609,0	182338,9	245957,3	266616,4	267350,2	253298,1
IV. Готові харчові продукти	2506063,8	1607736,9	1734013,9	1935015,9	2340898,0	2616621,0
16 продукти з м'яса, риби	100504,0	42451,8	61724,7	82072,3	97280,7	127411,1
17 цукор і кондитерські виробы з цукру	231453,6	34792,8	56190,7	47591,0	67116,7	70485,4
18 какао та продукти з нього	407374,4	193530,8	217083,1	236206,4	306699,2	327139,7
19 готові продукти із зерна	125926,5	85551,5	88409,9	117821,5	153608,4	200744,6
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	270557,7	233638,9	289530,8	372829,9	489773,3	533060,2

Джерело: систематизовано авторами на основі [1].

Згідно з аналізом цих факторів виникає явище диференціації розвитку галузей – процесу розвитку підприємств за показниками ефективності використання активів, власного капіталу, трудових ресурсів, ефективності виробництва та можливості створення нових галузей. Можливість диференціації продукції на підприємствах агропромислового сектору існує по всьому галузевому ланцюжку цінностей. Можливості для диференціації існують у сферах:

- матеріально-технічного забезпечення ланок виробництва, що мають основний вплив на якість продукції організації;
- пов'язаних зі створенням товару на базі досягнень науки та техніки, які дозволяють поліпшити дизайн товарів та їх характеристики або ж створити нові продукти;
- удосконалення виробничих процесів, які дозволяють знизити обсяг некондиційної продукції, збільшити термін життя товару, покращити його функціональність;
- забезпечення логістичними системами дозволяють прискорити постачання, знизити запаси готової продукції;
- дії з вдосконалення обслуговування клієнтів, проведення маркетингових досліджень та забезпечення продажів можуть створити такі відмітні характеристики, як допомога покупцю, швидке обслуговування та врахування побажань споживача [4, с. 19-20].

Неефективне управління та необхідність освоєння нових виробництв вимагають проведення реструктуризації на підприємствах АПК. При дослідженні ступенів позитивного чи негативного впливу факторів (рис. 1) на ефективність проведення реструктуризації на підприємствах АПК необхідно використовувати такий алгоритм:

$$C_b = F \cdot n,$$

де F – сила впливу факторів позитивного (негативного) від 5 до -5;

n – імовірність збереження цього впливу фактору в середньо- та довгостроковій перспективі (від 0 – 1) [5].

Ключовими інструментами механізму забезпечення розвитку агропромислового комплексу мають бути:

- 1) проведення розробки та затвердження відповідних програм пріоритетного розвитку окремих виробництв, які спроможні виробляти конкурентоздатну на глобалізованих ринках продукцію (спиртова, олійна та молочна промисловість);
- 2) розвиток співпраці у сфері фінансування інноваційно-інвестиційних проєктів із боку державних, підприємств та потенційних інвесторів;
- 3) створення нормативно-правового, організаційного, фінансово-економічного, інформаційного, кадрового на науково-проєктного забезпечення розвитку агропромислової сфери;
- 4) розробка критеріїв оцінки та запровадження моніторингу реалізації проєктів, програм та угод у сфері інноваційного розвитку агропромислових формувань [6].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

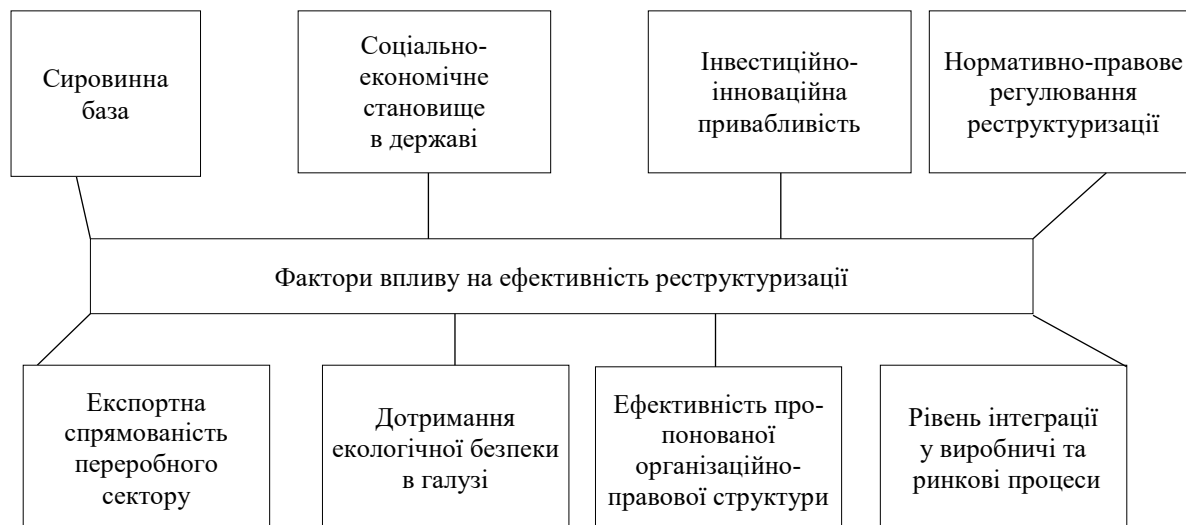

Рис. 1. Фактори впливу на ефективність реструктуризації підприємств АПК
Джерело: [5].

Позитивним прикладом для переробної промисловості АПК є створення нових виробництв діяльності – виробництво біогазу, біоетанолу та біодизелю. У попередніх роках через брак поставок цукрових буряків деякі цукрові заводи мали недостатній обсяг завантаження, а окремі не змогли навіть запустити. Найбільш доцільним на перспективу цукропереробним організаціям запровадити практику підписання попередніх контрактів із сільськогосподарськими формуваннями на купівлю цукрових буряків. При виробництві цукру створюється досить значний обсяг побічного продукту у вигляді не жому та меляси, дана продукція є найбільш продуктивною для виробництва біогазу, який в перспективі можна використовувати як при виробництві цукру як енергоресурс або переробляти на електроенергію з подальшою реалізацією по зеленому тарифу в загальну електромережу. Слід також констатувати той факт, що технології з виробництва цукру є на більшості заводів застарілими та потребують оновлення з глибокою модернізацією самих цукрових заводів.

Показовим прикладом ефективною модернізації можна вважати відкриття в 2019 році першої черги біогазової електростанції загальною потужністю 3,2 МВт на базі ТОВ «Юзефо-Миколаївська АПК». Підприємство запозичило голландську технологію виробництва біогазу котра дозволяє переробляти не тільки відходи сільського господарства, а й вторинні матеріальні ресурси АПК з коефіцієнтом трансформації більше 75 %. Це єдина біогазова електростанція в державі, яка спроектована та оснащена вітчизняним технологічним обладнанням на 65 % з використанням європейських ліцензій. Більшість обладнання виготовлено та спроектовано Козятинським машинобудівним підрозділом Української технологічної компанії. Біогазовий комплекс на сьогодні переробляє мелясу, гичку, зернову барду, поживні залишки, силос, а основна сировина – жом який виробляється даним підприємством та закуповується в інших цукрових заводів.

Не слід забувати, що для інтеграції в ЄС Україна повинна здійснити такі кроки:

- провести диверсифікацію товарної структури експорту АПК за рахунок зростання частки продукції з доданою вартістю (здебільшого за рахунок виготовлення готової продукції, а не сировини);
- розгалуження географічних експортних ринків для української продукції АПК за рахунок виходу на ринку нових країн та значного розширення номенклатури товарів, які вже продаються за кордон насамперед за рахунок розвитку співробітництва з ЄС;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- розширити коло експортерів продукції АПК за рахунок зростання кількості малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати свою продукцію;

- підвищення рівня конкурентоспроможності українського АПК за рахунок державних програм розвитку з метою їхнього виходу на зовнішні ринки [7, с. 65].

Для забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку АПК необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, насамперед у сфері дотримання гарантій прав національних та іноземних інвесторів, стимулювати розвиток аграрної науки в наукових установах, вирішити «наболівше» земельне питання, провадити політику мінімізації ризику в сільському господарстві. Описані заходи повною мірою сприятимуть створенню та реалізації інноваційного напрямку розвитку АПК в умовах глобальних трансформаційних змін.

Поштовхом для розвитку інноваційної діяльності на підприємствах АПК має бути концентрація на освоєнні наукоємних технологій виробництва, що дасть можливість вивести галузь на глобалізовані ринки продовольства та досягти зростання ВВП України. Першочергову увагу при цьому доцільно приділити інноваційним технологіям на підприємствах АПК, особливо у сфері переробки відходів та виробництва альтернативних джерел енергії.

Для впровадження інноваційних технологій також необхідно максимізувати продукування їх науковими установами, поглибити взаємозв'язок між наукою та виробництвом шляхом розвитку академічного підприємництва в аграрних вишах.

Для підвищення конкурентоздатності продукції молочних підприємств АПК України необхідно розробити заходи загального та спеціального характеру, а саме:

- запровадити систему контролю та постійного відновлення виробничої складової, зокрема із застосуванням сучасних технологій при виробництві та переробки стічних вод,

- застосування у виробничих процесах енерго- та ресурсозберігаючих технологій;

- вдосконалення управління вхідними та вихідними потоками інформації (стан ринку, кількість конкурентів, визначення потреб споживачів тощо) для більш ефективного процесу управління виробництвом та реалізацією продукції;

- застосовувати заходи з ресурсозабезпечення та збереження;

- проводити постійний моніторинг фінансового стану підприємства та управління інвестиційно-інноваційними проектами;

- вдосконалення методів управління трудовим потенціалом організацій з урахування передових методик тайм-менеджменту та їхнього впливу на ефективність праці;

- провадити розробку стратегій довгострокового і короткострокового характеру з перспективою виходу на глобалізовані ринки продовольства, розробкою довгострокового планування та прогнозування діяльності підприємств, поліпшення системи управління організаціями;

- вдосконалення методів стимулювання праці на підприємствах, методів технічного контролю виробництва, постійного підвищення кваліфікації кадрів, дотримання технологічної та виробничої дисципліни, формування високої культури при здійсненні виробництва.

Отже, основними напрямками розвитку підприємств АПК мають бути:

- розробка програм державної підтримки особистих селянських господарств та фермерських господарств молочного напрямку з метою формування сировинної бази для молокопереробних підприємств;

- збільшення виробничих потужностей виробництва спирту на приватизованих підприємствах ДП «Укрспирт» за рахунок модернізації та запуску спиртових заводів з врахуванням орієнтації на виробництво біоетанолу та біогазу;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- розробка заходів з вдосконалення функціонування ринку соняшнику в Україні з орієнтацією на мінімізацію чисельності посередників між олійнопереробними підприємствами та сільськогосподарськими виробниками;

- розвиток практики створення на спиртових та цукрових заводах, а також на птахофабриках допоміжних виробництв з переробки відходів основного виробництва на біогаз з метою зменшення собівартості виробництва та забезпечення екологічного ефекту.

Реалізації запропонованих заходів дасть можливість сприяти зростанню зайнятості як у сільських територіях, так і в переробному секторі АПК, досягти збільшення показника ВВП України, наростити обсяги експорту та ступінь енергетичної безпеки держави загалом.

Висновки і пропозиції. Для підвищення ефективності використання потенціалу АПК України потрібно:

- підвищити прибутковість виробництва через нарощування обсягів вирощування ріпаку (з урахування науково обґрунтованих сівозмін), зернових, свиней та молока. А також потрібно шукати шляхи оптимізації витрат на збиткові галузі, або ж впроваджувати для даних галузей закритий цикл виробництва;

- розробити оптимальну систему сівозмін (пшениця, ячмінь, кукурудза, овес) з урахуванням найбільш ефективної для України 10-пільної системи сівозмін;

- стимулювати розвиток виробництва через державні програми підтримки села, а також через «жовту» та «зелену скриньки»;

- проводити переробку олійних культур на біодизель, а зернових на біоетанол.

Отже, запровадження науково обґрунтованої сівозміни та заходів по переробці сировини дасть можливість підтримувати якість ґрунтів, уникнути перевиробництва продукції, збільшити експортний потенціал та прибутковість і забезпечити сільське господарство України в біодизелі, та частково зменшити імпорту бензину за рахунок виробництва біоетанолу.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Дерій Ж.В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 3. С. 39-45.
3. Маргасова В. Г., Акименко О. Ю. Вихід вітчизняних підприємств на європейський ринок в умовах посилення інтеграційних процесів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 3 (15). С. 7-14.
4. Калетнік Г. М., Гонтарук Я. В. Диференціація розвитку галузей переробної промисловості аграрного сектору Вінницької області. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 3 (53). С. 7-23.
5. Гонтарук Я.В. Факторний аналіз залежності розвитку переробних підприємств АПК області від здійснення заходів реструктуризації. *East European Scientific Journal Wschodnieuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2016. № 10. Part 1. Pp. 26-30.
6. Фурман І.В., Гонтарук Я.В. Теоретичні основи формування стратегії розвитку аграрних підприємств зернового напрямку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 80-87.
7. Бондаренко В. М., Дрипка К. М. Сучасні тенденції та проблеми розвитку сільського господарства в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3. С. 60-67.

References

1. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3), 39-45.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3. Marhasova, V.H., Akymenko, O.Iu. (2018). Vykhid vitchyznianskykh pidpryiemstv na yevropeyskyi rynek v umovakh posylenia intehratsiinykh protsesiv [Access of domestic enterprises to the European market in the conditions of strengthening of integration processes]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(15)), 7-14.

4. Kaletnik, G.M., Hontaruk, Ya.V. (2020). Dyferentsiatsiia rozvytku haluzei pererobnoi promyslovosti ahrarnoho sektoru Vinnytskoi oblasti [Differentiation of development of branches of processing industry of agrarian sector of Vinnytsia region]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economics, finance, management: current issues of science and practice*, (3(53)), 7-23.

5. Hontaruk, Ya.V. (2016). Faktorny analiz zalezhnosti rozvytku pererobnykh pidpryiemstv APK oblasti vid zdiisnennia zakhodiv restrukturyzatsii [Factor analysis of the dependence of the development of processing enterprises of the agro-industrial complex of the region on the implementation of restructuring measures]. *East European Scientific Journal Wschodnieuropejskie Czasopismo Naukowe*, (10(1)), 26-30.

6. Furman, I.V., Hontaruk, Ya.V. (2019). Teoretychni osnovy formuvannia stratehii rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv zernovoho napriamku [Theoretical bases of formation of strategy of development of the agricultural enterprises of the grain direction]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (23), 80-87.

7. Bondarenko, V. M., Drypka, K.M. (2018). Suchasni tendentsii ta problemy rozvytku silskoho hospodarstva v Ukraini [Current trends and problems of agricultural development in Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, (3), 60-67.

Бондаренко Валерій Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та реклами, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна).

Bondarenko Valerii – Doctor of Economic Sciences, Professor, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (87 Soborna Str., 21000 Vinnytsia, Ukraine).

E-mail: bondarenkova1m@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-6760>

Researcher ID: C-8525-2018

Гонтарук Ярослав Вікторович – кандидат економічних наук, асистент кафедри аграрного менеджменту та маркетингу, Вінницький національний аграрний університет (вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, Україна).

Hontaruk Yaroslav – PhD in Economics, Lecturer of the Department of Agrarian Management and Marketing, Vinnytsia National Agrarian University (3 Solnyschaya Str., 21008 Vinnytsia, Ukraine).

E-mail: e050122015@gmail.com

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7616-9422>

Researcher ID: L-8111-2018

УДК 338.47(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-99-107

*Ольга Кальченко, Анастасія Белорус***СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ***Olha Kalchenko, Anastasiia Belorus***MODERN PROBLEMS OF DEVELOPMENT
OF THE TRANSPORT SECTOR OF UKRAINE**

У статті визначена позиція транспортної галузі в розвитку національної економіки, досліджено особливості та сучасні тенденції функціонування транспортного комплексу України за останні роки, а також вплив пандемії коронавірусу на основні показники діяльності транспортної сфери. Проаналізовано тенденції обсягів перевезених вантажів, акцентована увага на динаміці та структурі вантажообігу та перевезень вантажів по Україні за видами транспорту. Проведена оцінка зміни пасажирообігу та кількості перевезених пасажирів, рівень зайнятості та оплати праці на підприємствах транспортної галузі та їх основні тенденції за 2016-2020 роки. Окреслено основні проблеми транспортної сфери в умовах сьогоденних викликів, сформульовано заходи щодо забезпечення подальшого розвитку вітчизняного транспортного комплексу на сучасному етапі.

Ключові слова: транспортний комплекс; фінансові результати; фінансування; обсяги перевезень; вантажообіг; пасажирообіг; коронакриза.

Рис.: 2. Табл.: 9. Бібл.: 8.

In the article, the position of the transport sector in the national economy development is determined, the features and current trends in the transport complex of Ukraine in recent years, as well as the impact of the coronavirus pandemic on the main indicators of the transport sector are researched. Tendencies of the volumes of transported cargoes are analyzed, the attention is focused on the dynamics and structure of cargo turnover and cargo transportation in Ukraine by types of transport. Changes in passenger turnover and the number of transported passengers, the level of employment and wages in the transport industry and their main trends for 2016-2020 are assessed. The main problems of the transport sphere in the conditions of today's challenges are outlined, measures to ensure further development of the domestic transport complex at the present stage are formulated.

Keywords: transport complex; financial results; financing; traffic volumes; cargo turnover; passenger turnover; coronavirus.

Fig.: 2. Table: 9. References: 8.

JEL Classification: R41

Постановка проблеми. Ефективна робота національного транспортного комплексу багато в чому визначає створення на території України єдиного економічного простору, а також встановлення міцних економічних та торговельних зв'язків з іншими державами. Транспорт є одним з основних елементів виробничої інфраструктури, а надійне транспортне обслуговування відповідно до кращих світових стандартів розглядається як одна з головних умов функціонування економіки та її переходу на інноваційний шлях розвитку. Транспортний комплекс здійснює значний вплив на світову економіку, а його функціонування в сучасних умовах характеризується певними позитивними тенденціями. Наразі світовий ринок транспортних послуг стає більш високотехнологічним, підвищується їхня якість, удосконалюються транспортні процеси, схеми перевезень вантажів і пасажирів. Тому актуальне значення набувають питання оцінки стану та виявлення проблем розвитку й модернізації транспортного комплексу України, його відповідності міжнародним стандартам та підвищення ефективності функціонування в процесах глобалізації та євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти функціонування транспортного комплексу в сучасних умовах розвитку національного та світового господарства досліджували вітчизняні та закордонні вчених, серед яких: Б. Анікін, В. Бабич, К. Бічта, П. Васс, Н. Волоснікова, А. Гаджинський, О. Гірна, А. Гриньов, О. Глогусь, Є. Голюков, Е. Даниленко, В. Клочко, О. Кобилух [4], Є. Крикавський, І. Майорова, Л. Міротін, В. Ніколайчук, А. Пасічник, Ю. Пономарьова, О. Пшінько, Є. Сич, О. Семененко, І. Смирнов, Т. Стройко, М. Фащевський, Л. Чернюк, Н. Чухрай, В. Шинкаренко та ін.

Такі вчені, як О. Бакаєв, Б. Бондар, О. Дейнека, А. Дем'янченко, В. Гурнак, Д. Горелов, А. Золотарьов, І. Іртищева, С. Машканцева [5], Л. Миротін, О. Парубець, Ю. Пашенко та інші у своїх роботах досліджували проблеми, пов'язані з наявним потенціалом, особливостями та сучасними тенденціями функціонування транспортної галузі України, а також удосконаленням транспортної інфраструктури у швидкоплинних умовах сучасного транспортно-логістичного ринку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз проведених досліджень вітчизняних науковців дозволяє зазначити, що існують проблеми розвитку транспортного комплексу України, вирішення яких потребує постійного моніторингу основних показників його функціонування. Також нині в умовах постійних змін зовнішніх факторів, ризику та невизначеності, істотний вплив на діяльність як національної, так і світової транспортної системи здійснила коронакриза, тому сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку транспортного сектору економіки України в умовах викликів сьогодення потребують поглибленого аналізу.

Метою статті є оцінка стану та виявлення ключових проблем і тенденцій, що склалися на сучасному етапі розвитку транспортного комплексу України, а також визначення напрямів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Транспортна інфраструктура має особливе значення в життєдіяльності будь-якої держави, адже від її стану багато в чому залежить розвиток та конкурентоспроможність ключових галузей економіки, а також якість життя населення.

Рівень розвитку транспортної системи держави – одна із найважливіших ознак її технологічного прогресу й цивілізованості. Потреба у високорозвиненій транспортній системі ще більш підсилюється при інтеграції в європейську і світову економіку, транспортна система стає базисом для ефективного входження України у світове співтовариство й заняття в ньому місця, що відповідає рівню високорозвиненої держави [8].

Проведені дослідження кількості транспортних підприємств за останні роки (табл. 1) свідчать, що найбільшу кількість серед них становлять суб'єкти малого та мікропідприємництва. З 2016 по 2018 рік їхня кількість знижувалась, зокрема кількість малих підприємств зменшилась на 17,35 %, а мікро – на 18,45 %. Такі тенденції є наслідком нестійкого фінансового стану суб'єктів господарювання, надмірного податкового навантаження, зростаючого рівня конкуренції на ринку, відсутності державної підтримки тощо. У 2019 році кількість транспортних підприємств дещо зросла, а саме: суб'єкти великого підприємництва – на 20,83 %, середнього – 3,66 %, малого та мікро – близько 6 %. Варто зазначити, що великі підприємства становлять лише 0,02 % від загальної кількості, а переважна більшість із них перебуває в державній власності.

Таблиця 1

Кількість транспортних підприємств в Україні за 2016-2019 роки

Рік	Суб'єкти великого підприємництва, од.	Суб'єкти середнього підприємництва, од.	Суб'єкти малого підприємництва, од.	Суб'єкти мікропідприємництва, од.
2016	21	1151	108162	104892
2017	19	1144	94652	91196
2018	24	1176	89391	85536
2019	29	1219	94987	90976

Джерело: складено на основі [2].

Абсолютним показником, що дозволяє оцінити економічну ефективність функціонування підприємств транспортної галузі є чистий прибуток (збиток). Аналіз фінансових результатів діяльності підприємств транспорту свідчить про переважання питомої ваги підприємств, що отримали прибуток як по великих та середніх підприємствах, так і по малим та мікро, а їх частка має тенденцію до зростання (табл. 2, 3, 4).

Таблиця 2

*Чистий прибуток (збиток) великих та середніх підприємств транспорту
за січень-вересень 2016-2019 років*

Рік	Усього				
	фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн
2016	4966,9	59,3	15868,3	40,7	10901,4
2017	5589,6	58,5	16243,1	41,5	10653,5
2018	-24265,4	73,6	25870,6	26,4	50136,0
2019	4845,1	67,6	22331,2	32,4	17486,1

Джерело: складено на основі [2].

За період 2016-2019 років діяльність великих та середніх підприємств транспортної галузі характеризується певною нестабільністю. Так, загалом по Україні в останні роки вони працювали прибутково, крім 2018 року, коли було одержано ними збитки (сальдо) в сумі 24265,4 тис. грн. За два останні роки, на відміну від попередніх, діяльність малих та мікропідприємств транспорту характеризується позитивним фінансовим результатом.

Одним із відносних показників оцінки ефективності роботи підприємств транспортного комплексу є рентабельність операційної діяльності (рис. 1), яка на досліджуваних підприємствах протягом 2016-2020 років не має стійкої тенденції. Виходячи з наведених на рис. 2 даних, у 2018 році почалось зниження обсягів вантажо- та пасажирообігу за всіма видами транспорту, що здійснило безпосередній вплив і на прибутковість суб'єктів господарювання транспортної галузі.

Таблиця 3

*Чистий прибуток (збиток) малих підприємств транспорту
за січень-вересень 2016-2019 років*

Рік	Усього				
	фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн
2016	-1272384,7	71,6	2675790,2	28,4	3948174,9
2017	-4002528,8	71,7	3531923,3	28,3	7534452,1
2018	1921505,9	74,1	4616390,5	25,9	2694884,6
2019	2773001,6	73,6	5692587,2	26,4	2919585,6

Джерело: складено на основі [2].

Таблиця 4

*Чистий прибуток (збиток) мікропідприємств транспорту
за січень-вересень 2016-2019 років*

Рік	Усього				
	фінансовий результат (сальдо) до оподаткування, тис. грн	підприємства, які одержали прибуток		підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат, тис. грн
2016	-1154850,9	70,5	961867,1	29,5	2116718,0
2017	-3856486,6	70,8	1221525,9	29,2	5078012,5
2018	381510,4	73,0	1634963,3	27,0	1253452,9
2019	579756,9	71,9	1926371,0	28,1	1346614,1

Джерело: складено на основі [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

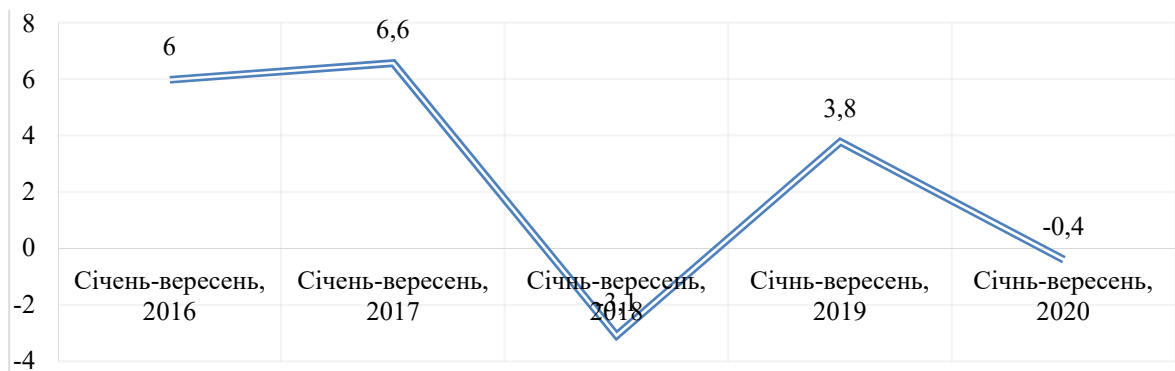

Рис. 1. Рентабельність операційної діяльності транспортних підприємств за січень-вересень 2016-2020 років

Джерело: складено на основі [2].

У 2019 році показники обсягів надання транспортних послуг демонструють позитивні тенденції по деяких видах транспорту, однак зниження попиту на транспортне обслуговування спричинили падіння операційної рентабельності на рівні 0,4 % у 2020 році.

Основними чинниками, що здійснюють вплив на рівень рентабельності діяльності підприємств транспортної галузі, є конкурентоспроможність транспортних послуг та попит на них; достатність рухомого складу майна та рівень його оновлення і модернізації; географічне розташування; фіскальна політика й державне регулювання; технологічність процесу надання транспортних послуг тощо.

За даними офіційної статистики (рис. 2) найбільшу питому вагу у вантажообігу протягом 2016-2020 років займає саме залізничний транспорт (57,9 % – 2016-му, 60,48 % – 2020-му). Тобто у структурі його вагомості зростає, але починаючи з 2018 року в динаміці обсяги знижуються (на 5,77 % порівняно з 2017-м, на 6,21 % – з 2016-м). На другому місці – трубопровідний транспорт, частка якого у структурі вантажообігу становила 29,18 % у 2016-му та 23,86 % у 2020-му, а його обсяги у 2020 році також знижуються на 33,72 %. Така ситуація насамперед може бути пов'язана з недостатнім рівнем платоспроможності промислових підприємств, які використовують ресурси, що транспортуються трубопроводами та падінням обсягів їх виробництва. Найменшу питому вагу у вантажообігу займає авіаційний транспорт (0,07 % – 2016-му, 0,11 % – 2020-му), що зумовлено їхньою високою вартістю та певними обмеженнями у транспортуванні вантажів.

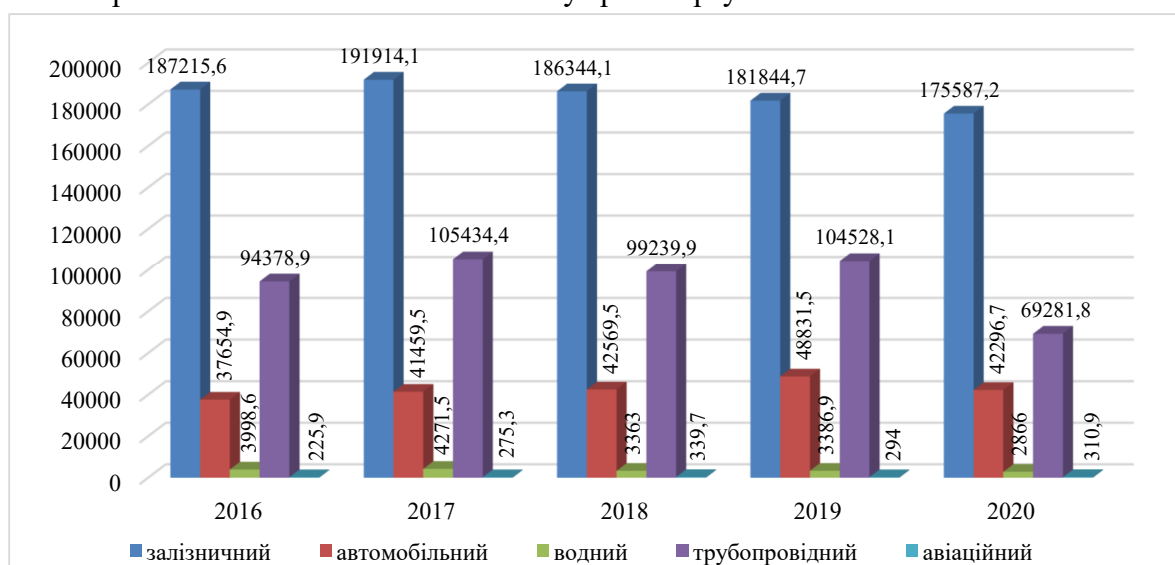

Рис. 2. Вантажообіг за видами транспорту у 2016-2020 роки, млн ткм
Джерело: побудовано за [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

На ринку вантажних перевезень відповідно до даних табл. 5 протягом 2016–2020 років відбувається постійне зменшення обсягів вантажів, що перевозяться залізничним транспортом (у 2020 році у порівнянні з 2016 їх обсяги скоротились на 11,04 %). Водночас спостерігається зростання обсягів перевезень автомобільним транспортом (збільшення автомобільних перевезень у 2020 році становило 76,15 % порівняно з 2016 роком). Відмічається також нестабільна динаміка щодо обсягів перевезень вантажів і за іншими видами транспорту.

Призупинення функціонування у звичному режимі підприємств багатьох видів економічної діяльності у зв'язку з карантинними обмеженнями спричинило відповідне зменшення обсягів перевезень вантажів усіма видами транспорту в Україні [7]. Так, у 2020 році загалом підприємствами транспорту перевезено 600 млн т вантажів, що на 11,05 % менше від обсягів попереднього 2019 року, хоча якщо порівнювати цей показник з 2016 роком, то спостерігається його зростання на 5,9 %. Також за останній рік відбулось зниження обсягів перевезених вантажів майже за всіма видами транспорту: залізничним – на 2,36 %, автомобільним - на 21,71 %, водним – на 8,2 %, трубопровідним – на 13,49 % у порівнянні з 2019 роком.

Таблиця 5

Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту у 2016-2020 роки, млн т

Транспорт	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
залізничний	343,4	339,55	322,3	312,9	305,5
автомобільний	108,6	112,2	187,2	242,7	191,3
водний	6,67	5,89	5,6	6,1	5,6
трубопровідний	106,7	114,81	109,4	112,7	97,5
авіаційний	0,74	0,83	0,1	0,1	0,1

Джерело: складено на основі [2].

Карантин, який було впроваджено навесні 2020 р. у зв'язку із поширенням захворюваності на COVID-19 став окремим викликом для пасажирообігу на всіх видах транспорту. Відповідно до даних офіційної статистики (табл. 6) можна побачити, що пандемія суттєво вплинула саме на обсяги пасажирських перевезень та спричинила їх різке зниження за усіма видами транспорту у 2020 році. Так, за цей рік обсяги пасажирообігу загалом знизились на 54,25 %, у тому числі на залізничному – на 63,6 %, автомобільному – на 45 %, водному – на 84,5 %, авіаційному – на 64,1 %, трамвайному – на 31,9 %, тролейбусному – на 36,1 %, метрополітенівському – на 42,6 %.

Якщо аналізувати зміни в структурі пасажирообігу у 2020 році за видами транспорту, то найбільш суттєве зниження питомої ваги спостерігається на залізничному транспорті (на 63,56 %) у порівнянні з 2019 роком. Варто зазначити, що таке зменшення частки залізничних перевезень протягом 2020 року компенсувалась зростанням ваги авіаційного та автомобільного транспорту, що насамперед зумовлено обмеженням залізничних та авіаційних сполучень у період локдауну (березень-грудень 2020).

Таблиця 6

Пасажирообіг за видами транспорту у 2016-2020, млн пас. км

Транспорт	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
залізничний	36954	28075	28685,2	28680,8	10450,4
автомобільний	34488	35509,1	34560,3	34564	19009
водний	30,4	30,3	27,6	25,8	4
авіаційний	15525,1	20346	25889,3	30058,6	10780,9
трамвайний	3994,9	3923,5	3925,4	3729,3	2541
тролейбусний	5896,5	6017,4	5804,8	5407	3452,9
метрополітенівський	5350,5	5507,3	5553,4	5477,8	3141,6

Джерело: складено на основі [2].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Відповідно до даних табл. 7 у 2020 році загальний обсяг перевезення пасажирів зменшився на 39,7 % у порівнянні з 2019 роком, причому зниження спостерігається за всіма видами транспорту, а найбільше постраждав авіаційний (-64,71 %), водний -57,14 %) та залізничний (-56,3 %). Менше зазнав впливу карантинних обмежень міський транспорт – трамвайний (-32,62 %) та тролейбусний (-38,78 %). Це пояснюється його нижчою вартістю, поступовим відновленням з певними обмеженнями під час локдауну та локальним використанням.

Таблиця 7

Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту, млн осіб

Транспорт	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
залізничний	389,1	164,94	158	155	67,8
автомобільний	2024,9	2019,3	1906,8	1804,9	1082,9
водний	0,3	0,3	0,7	0,7	0,3
авіаційний	8,27	10,6	12,5	13,6	4,8
трамвайний	694,1	675,8	666,3	627,5	422,8
тролейбусний	1038,7	1058,1	1016,2	945,7	579
метрополітенівський	698,4	718,8	726,6	715	411,1

Джерело: складено на основі [2].

Е транспортній галузі працює значна кількість осіб. На початок 2021 року середньо-облікова кількість штатних працівників складала 624,4 тис. осіб (табл. 8). За останні п'ять років кількість штатних працівників на транспортних підприємствах мала тенденцію до зниження в середньому на 5-10 %, крім авіаційного та водного транспорту, де відбулось зростання середньооблікової чисельності працюючих на 1,2 та 8,7 % відповідно порівняно з 2016 роком.

Підприємств та фізичних осіб підприємців у цій сфері працює 15 та 85 % відповідно. І надають робочі місця здебільшого саме підприємства, коли понад 80 % зайнятих – це зайняті саме на підприємствах і лише до 20 % це зайняті на ФОП [6].

Таблиця 8

Середньооблікова кількість штатних працівників транспортних підприємств у січні 2017-2021 роках, тис. осіб

Вид діяльності	Рік					Темпи зростання (2020/2016), %
	січень 2017	січень 2018	січень 2019	січень 2020	січень 2021	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	666,6	654,6	651,7	637,1	624,4	93,67
наземний і трубопровідний транспорт	276,5	257,6	251,7	254,1	257,3	93,06
водний транспорт	2,3	2,4	2,6	2,5	2,5	108,70
авіаційний транспорт	7,7	7,9	16,4	16,6	15,1	196,10
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	304,6	311,5	311,3	296,7	283,5	93,07
поштова та кур'єрська діяльність	75,5	75,2	69,7	67,1	66	87,42

Джерело: складено на основі [2].

Якщо аналізувати зміни у сфері оплати праці в транспортній галузі, то заробітна плата працівників транспортних підприємств (табл. 9) зростала протягом 2016-2020 років за всіма видами діяльності, що зумовлено зміною рівня мінімальної заробітної плати. Найвище зростання спостерігається у поштовій та кур'єрській діяльності (98,89%), також на 92,6 % зросла з/п працівників наземного і трубопровідного транспорту. Загалом можна зробити висновок, що значне зростання заробітної плати відбулось переважно за тими видами діяльності, де її рівень або дорівнював мінімальному, або був наближений до нього. Натомість за іншими видами діяльності, де заробітна плата станом на 2016 рік була на середньому або вище середнього рівні, вона зросла лише на 40-50 %.

Таблиця 9

Середньомісячна заробітна плата штатних працівників транспортних підприємств у 2016-2020 роках, грн

Вид діяльності	2016	2017	2018	2019	2020	Темпи зростання (2020/2016), %
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6878	7688	9860	11704	11951	173,76
наземний і трубопровідний транспорт	5861	7183	9187	10705	11288	192,60
водний транспорт	8659	7590	10467	13057	12807	147,90
авіаційний транспорт	27345	31088	35651	27300	21685	79,30
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	8150	8485	10884	12954	13137	161,19
поштова та кур'єрська діяльність	3438	3851	5044	5993	6838	198,89

Джерело: складено на основі [2].

Досліджуючи сучасні тенденції функціонування транспортного комплексу України, слід звернути увагу на значну роль основних засобів у розвитку галузі. Після тривалого зниження, починаючи з 2016 р., спостерігається зростання показника вартості введених у дію нових основних засобів за видом економічної діяльності «Транспорт, складське господарство», що дозволило у 2017 р. знизити рівень їх зношування до 47,6 % (на 3 % в порівнянні з минулим роком) [1].

Попри це, рівень зношування основних засобів у сфері транспорту та транспортної інфраструктури залишається значним, що здійснює вплив на показники ефективності діяльності підприємств транспортного комплексу.

Зниження коефіцієнту вибуття основних засобів у галузі з 0,566 (у 2014 р.) до 0,07 (2017 р.) свідчить про тривожні тенденції, що підтверджуються і даними Держкомстату про розподіл рухомого складу за роками випуску. Так, наприклад, станом на кінець 2018 р. 70,4 % тепловозів уже експлуатуються від 26 до 40 років, а 28,5 % – понад 40 років; електровозів – 36,6 % та 50,66 %; вантажні вагони – 74,5 та 3,2 % відповідно [1].

Загалом, основною проблемою у сфері функціонування транспорту України є низький рівень технологічної та інноваційної складової транспортної галузі, головною причиною якого можна вважати недостатність фінансового забезпечення його модернізації та переоснащення. Саме критично недостатній рівень інвестицій призвів до стрімкого старіння об'єктів рухомого складу та транспортної інфраструктури, що зумовлює невідповідність технічного й технологічного рівня транспорту України європейським стандартам та вимогам [3]. Вітчизняні транспортні технології не відповідають сучасним вимогам ефективного функціонування транспорту в умовах ринку. На сьогодні досить низьким залишається рівень інформатизації транспортних процесів та інформаційної взаємодії транспорту з іншими галузями економіки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити такі висновки щодо стану та проблем розвитку вітчизняного транспортного комплексу:

- сучасна транспортна галузь України характеризується наявністю диспропорцій у рівні розвитку і фінансування різних видів транспорту;
- незадовільний техніко-технологічний стан рухомого складу та об'єктів транспортної інфраструктури;
- забезпеченість транспортної інфраструктури залишається на низькому рівні, що не дозволяє повною мірою задовольнити зростаючий попит на транспортні послуги;
- низький рівень державної фінансової підтримки, нецільове та неефективне використання державних фінансових ресурсів;

- недостатній обсяг інвестицій у розвиток транспортної сфери;
- низький рівень інтегрованості різних видів транспорту, відсутність мережі транспортно-логістичних центрів, що збільшує час перебування в дорозі пасажирів й вантажів;
- низький рівень інформатизації та цифровізації транспортного сектору.

Для розвитку транспортної галузі України з метою забезпечення подальшого соціально-економічного зростання необхідно: підвищення конкурентоспроможності транспортної системи; підвищення якості транспортних послуг при одночасному зниженні їхньої вартості; прискорене оновлення основних засобів транспортної інфраструктури; покращення інвестиційного клімату та залучення достатнього обсягу інвестиційних ресурсів; підвищення ефективності системи товароруку, забезпечення гарантованої доступності транспортних послуг для населення і суб'єктів господарювання та підвищення безпеки транспортної системи; подолання технічного і технологічного відставання; поліпшення транспортної забезпеченості регіонів і збільшення пропускних спроможностей; реалізація транзитного потенціалу країни за допомогою модернізації виробничої бази транспорту, впровадження нових технологій і видів технічних засобів, що мають підвищену безпеку та економічність; підвищення екологічності транспорту.

Реалізація зазначених напрямків буде сприяти підвищенню ефективності транспортної діяльності, розширенню експорту транспортних послуг, покращенню безпеки життя людей та доставки вантажів.

Список використаних джерел

1. Галькевич М. В. Дослідження розвитку транспортної галузі України: сучасні тенденції та перспективи. *Науковий журнал «Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління». Серія «Економіка»*. 2020. № 4(89). С. 85-93. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1192647.pdf>.
2. Державна служба статистики України .URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Кальченко О., Ющенко Ю. Ризики і загрози стратегічного планування розвитку міського пасажирського транспорту. *Фінансові дослідження*. 2019. № 2. URL: <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=contextview&l=ua&id=17>.
4. Кобилуох О. Я., Гірна О. Б., Гаєва Л. І. Ключові аспекти транспортної логістики в умовах пандемії COVID-19. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70). № 4. URL: http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_1/23.pdf.
5. Машканцева С. О. Моніторинг ефективності діяльності підприємств транспортної галузі регіону. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. № 4(82). С. 69-72.
6. Остапенко Т. Г., Прищепя Н. П. Розвиток суб'єктів та формування рівнів світової транспортної системи в умовах глобалізації. *Стратегія розвитку України. Економіка. Соціологія. Право*. 2019. № 1. С. 41-49.
7. Парубець О. Дослідження впливу коронакризи на стан транспортного сектору України. *Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал*. 2020. № 3(23). С. 26-32. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224518/224737>.
8. Панасенко Н.Л., Іваник В.Б. Комплексна оцінка транспортної системи та її підсистем в Україні. *Економічний простір*. 2014. № 84. С. 89-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_11.

References

1. Halkevych M. V. (2020). Doslidzhennia rozvytku transportnoi haluzi Ukrainy: suchasni tendentsii ta perspektyvy [Research of the transport industry development in Ukraine: modern tendencies and prospects.]. *Naukovyi zhurnal «Menedzher». Visnyk Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia» Serii «Ekononika» – Scientific journal “Manager. Bulletin of Donetsk State University of Management”*. Series “Economics”, (4(89)), 85-93. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1192647.pdf>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Kalchenko, O., & Yushchenko, Yu. (2019). Ryzyky i zahrozy stratehichnoho planuvannia rozvytku miskoho pasazhyrskoho transportu [Risks and threats of strategic planning of urban passenger transport]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researcher*, (2). <https://fr.stu.cn.ua/index.pl?task=contextview&l=ua&id=17>.

4. Kobylivukh, O. Ya., Hirna, O. B., & Haieva, L. I. (2020). Kliuchovi aspekty transportnoi lohistyky v umovakh pandemii COVID-19 [Key aspects of transport logistics in the COVID-19 pandemic]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadsky. Series: Economics and Management*, 31(70)(4). http://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_4/31_70_4_1/23.pdf.

5. Mashkantseva, S. O. (2019). Monitorynh efektyvnosti diialnosti pidpriemstv transportnoi haluzi rehionu [Monitoring of the activity efficiency of the transport industry enterprise of the region]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii «Ekonomika i menedzhment» – Bulletin of Sumy National Agrarian University. Series “Economics and Management”*, (4(82)), 69-72.

6. Ostapenko, T. H., & Pryshchepa, N. P. (2019). Rozvytok subiektiv ta formuvannia rivniv svitovoi transportnoi systemy v umovakh hlobalizatsii [Development of subjects and formation of levels of the world transport system in the conditions of globalization]. *Stratehiiia rozvytku Ukrainy. Ekonomika. Sotsiologhiia. Pravo – Development strategy of Ukraine. Economy. Sociology. Right*, (1), 41-49.

7. Parubets, O. (2020). Doslidzhennia vplyvu koronakryzy na stan transportnoho sektoru Ukrainy [Research of the impact of the corona crisis on the state of the transport sector of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(23)), 26-32. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224518/224737>.

8. Panasenko, N. L., & Ivanyk, V. B. (2014). Kompleksna otsinka transportnoi systemy ta yii pidsystem v Ukraini [Comprehensive assessment of the transport system and its subsystems in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, (84), 89-97. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_84_11.

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

Researcher ID: H-2185-2014

Белорус Анастасія Віталіївна – здобувач вищої освіти, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Belorus Anastasiia – Applicant for Higher Education, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ArinaOrihovskaya@i.ua

УДК 329.78:35.072.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-108-114

*Жанна Дерій, Марина Захаріна, Аліна Прайм***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ГРОМАД
У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ***Zhanna Derii, Marina Zakharyna, Alina Prime***SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF YOUTH POLICY IN COMMUNITIES
IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION**

У статті викладено результати дослідження з проблеми державної молодіжної політики, яка проводиться в громадах в умовах децентралізації. Розглянуто наукове бачення концепції молодіжної політики в Україні. Наведено статистику демографічних показників молоді в Україні. Обґрунтовано позицію про те, що актуальним питанням для України є питання підвищення ефективності та реалізації державної молодіжної політики в громадах. Окреслено розуміння державної молодіжної політики в умовах децентралізації. Подано основні напрями державної молодіжної політики в громадах, а також принципи та рівні державної молодіжної політики. Вказано на необхідність залучення молоді до активних змін у своїй громаді.

Ключові слова: *молодь; молодіжна політика; децентралізація; громади; молодіжна робота; задачі; рівні реалізації; модель політики.*

Табл.: 2. Бібл.: 13.

The article presents the results of the research of state youth policy issue, which is conducted in communities in a decentralized environment. The scientific vision of the concept of youth policy in Ukraine is considered. The statistics of demographic indicators of youth in Ukraine is given. Substantiated position that topical issue for Ukraine is the issue of improving the efficiency and implementation of the state youth policy in the communities. An understanding of state youth policy in the context of decentralization is given. The main directions of the state youth policy in communities, as well as the principles and levels of the state youth policy is presented. The need to involve young people in active changes in their community is pointed out.

Keywords: *the youth; youth policy; decentralization; communities; youth work; tasks; implementation level; policy model.*

Table: 2. References: 13.

JEL Classification: R58

Постановка проблеми. В Україні з 2014 р. розпочато реформу децентралізації, тобто реформу місцевого самоврядування, основною метою якої є формування таких умов для місцевої влади, що забезпечить безпечне та комфортне середовище для життєдіяльності та розвитку жителів кожної окремої громади та всієї України. Реформа не передбачає суто територіально-адміністративних змін, позитивні ефекти, які закладено в основу децентралізації, орієнтуються на ефективність управлінської діяльності, розвиток середовища, яке максимально сприятиме підвищенню якості життя та розвитку людського потенціалу, формуванню економічних, політичних та правових інститутів нової формації.

Однією зі сфер, на якій відобразяться наслідки децентралізації, є соціальний інститут молоді. Саме тому актуалізується проблема розробки дієвої молодіжної політики в новостворених громадах, соціально-економічних аспектів цієї політики та її наслідків для окремих соціальних груп та суб'єктів громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації державної молодіжної політики досліджується у працях Ж. Дерій [1], С. Захаріна, І. Кичко, В. Савченка [2], В. Лагутіна, Е. Лібанової [3], Т. Сили [4], Д. Львова, Ю. Пархоменка, Л. Садули, Л. Плукар, У. Серватяк та інших науковців. Проблему розвитку громад розглядали такі науковці, як В. Бех, А. Герасимчук, Б. Глотов, Є. Головаха, В. Горбатенко, С. Катаєв, О. Матвеева, В. Сила та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Велика кількість проведених на сьогодні досліджень різних видів та напрямів політик, державного регулювання питань молодіжної політики акцентує увагу на управлінських аспектах цього питання. Тому нині є запит у проблемі наукового дискурсу саме на визначенні та обґрунтуванні соціально-економічних аспектів молодіжної політики на рівні територіальних громад.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження особливостей соціально-економічних аспектів державної молодіжної політики в умовах реформи децентралізації та реалізація цієї політики в громаді.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Виклад основного матеріалу. Під молодіжною політикою треба розуміти певну систему заходів, яка формально окреслена в законодавчих та інших документах. Молодіжна політика як комплексне явище провадиться суспільством у всіх сферах життєдіяльності та реалізації молоді.

Молодь – це соціально-демографічна група, яка виокремлена за сукупністю вікових характеристик та особливостей соціального стану.

Сьогодні збільшення тривалості шкільного навчання призводить до того, що молодь пізніше починає самостійне трудове життя. Крім того, ускладнюються критерії соціальної зрілості, зокрема: отримання професії, початок трудової діяльності, отримання політичних прав, шлюб, народження дітей тощо. Ці події надають людині певного соціального статусу, проте вони настають не одночасно, рівень їхньої значущості для кожної особистості різний. Це призводить до постійної дискусії щодо вікових меж молоді: нижня межа встановлюється між 14 та 15, верхня – між 30 та 35 роками [5].

За визначенням Організації Об'єднаних Націй, підлітки – це особи віком від 10 до 19 років, а молодь – особи віком від 15 до 24 років, що не позбавляє країн-членів права мати інші визначення. Спільно підлітків та молодь називають «молоді люди».

За даними Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2018 року в Україні проживало близько 6,2 млн осіб віком від 10 до 24 років, не враховуючи осіб, які мешкали на окупованих територіях АР Крим та міста Севастополь (додатково 350 000 осіб згідно з даними на 1 січня 2014 року), та молодь меншин без громадянства, зокрема ромів, біженців та прохачів притулку [5].

Розподіл за статтю молоді у віці 10-24 роки виглядає так, що в цій групі частка чоловіків – 51 %, жінок – 49 %. У віковому розрізі до 18 років – 48 %; від 18 до 24 років – 52 %. За урбаністичною ознакою в сільській місцевості молодь становить 16 % від сільського населення, а у містах – 14 % [6].

Важливість питання молодіжної політики підтверджується і тим фактом, що серед Цілей сталого розвитку, зокрема досягнення цілі 8 – Гідна праця та економічне зростання, окремо виділено завдання 8.4: «Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок», індикатором виступає частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, % [7].

Таблиця 1

Демографічні показники молоді в Україні

Показники	2015	2016	2017	2018
Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	17,2	17,8	15,9	14,5
За статтю:				
жінки	19,8	20,8	19,0	17,8
чоловіки	14,6	14,9	12,9	11,3
За місцем проживання:				
міські поселення	14,6	14,9	12,4	11,6
сільська місцевість	21,6	22,8	22,0	19,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Загальні негативні демографічні тенденції, які притаманні сучасному періоду, також відображаються на такій групі, як молодь. За даними табл. 1 можна побачити, що зменшується ця вікова група в загальній структурі населення. Це насамперед викликано постійним зниженням рівня народжуваності, і починаючи з 2012 р. ця тенденція не змінилась кардинально.

Робочою групою ООН у справах молоді в Україні визначено основні напрями роботи та орієнтири в молодіжній політиці, зокрема: здоров'я та добробут; освіта; забезпечення зайнятості молоді; участь молоді в суспільному й політичному житті; молодь і волонтерська діяльність; молодь і збройний конфлікт.

Становленню та розвитку молоді, як особливої соціальної групи, сприяє законодавче визначення та закріплення у відповідних документах міжнародного та національного рівня певних зобов'язань, які бере на себе держава. Так, Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [8] визначав особливу пріоритетність політики щодо інтеграції, зайнятості молоді, сприяння молодим сім'ям, молодіжним НУО та навчальним центрам. Проте на сьогодні цей нормативний акт втратив чинність і питання урегульованості аспектів молодіжної роботи та політик залишаються невизначеними. У вищезазначеному нормативному акті було закріплено зобов'язання та відповідальність державних інституцій у саморозвитку та самореалізації молоді. При цьому наголошувалось на необхідності достатнього фінансування для соціального становлення та розвитку молоді через підтримку молодіжних ініціатив у формі підприємництва, створення start-up ідей. Також у достатньому розмірі повинні фінансуватись економічні витрати на забезпечення базових прав людини, а саме права на освіту, місце проживання, культурний розвиток, охорону здоров'я.

Молодіжна політика з погляду процесу є сукупністю дій державних і громадських інституцій щодо особливого суб'єкта – молоді, враховуючи обсяги їхніх повноважень у процесі прийняття управлінського рішення.

Серед суб'єктів молодіжної політики виокремлюють державу та державні органи, політичні партії, громадські організації та об'єднання, профспілки, соціальні інституції медицини, освіти, культури, науки, окремих громадян і безпосередньо молодь.

Формування законодавчої бази з питань молодіжної політики розпочалось з підписання Декларації про загальні засади державної молодіжної політики в Україні, яка вже на цей момент втратила чинність, але саме в ній було започатковано методологічне закріплення поняття державної молодіжної політики як системної діяльності держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України [9].

Серед головних завдань молодіжної політики, які будуть визначати тренди розвитку на найближчий час, варто виділити:

- формування базових засад на рівні громади для якісної розробки стратегій та політик молодіжного розвитку;
- підтримка молодіжних ініціатив щодо самореалізації та розвитку;
- співпраця суб'єктів усіх рівнів у частині молодіжної політики;
- активне залучення молоді в життя громади та процесу прийняття рішень щодо її розвитку;
- максимальне включення стейкхолдерів для якісної та на результат роботи з молоддю.

Крім адміністративно-територіальних змін, децентралізація надала громадам можливості соціально-економічного розвитку через фінансову децентралізацію, а це, у свою чергу, підвищило спроможність громад у їхньому розвитку, у системній капіталізації людського потенціалу та підвищення якості життя населення громад [10; 11].

Важливим є розуміння у громадах потенціалу молоді та визначення стимулів для її розвитку. За даними всеукраїнського соціологічного дослідження «Молодь України» – 2017 близько 47 % молодих людей, які мешкають в ОТГ, зауважують, що не відчувають

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

змін для молоді після створення громад, понад 35 % вважають, що місцева влада не враховує їхню думку при ухваленні рішень. Більшість (52 %) молодих людей готові особисто долучатися до ініціатив у громаді, тобто молодь хоче змінювати своє життя та життя своїх громад [12].

У вузькому розумінні молодіжна політика в умовах децентралізації є постійною роботою з формування комфортного середовища для життя, розвитку, зайнятості молоді у новостворених громадах. Тобто комфортність буде проявлятися передусім у можливості розвитку молоді там, де вона проживає, а не мігрувати в інші місця у межах України чи за кордон. Молодіжна політика потребує фінансового забезпечення, кадрової підтримки, створення дружньої до молоді інфраструктури та активного включення молоді в життя громади.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що основними напрямками реалізації молодіжної політики на рівні громади є:

- фінансове забезпечення діяльності в частині молодіжної роботи;
- постійне навчання та удосконалення навичок фахівців, які працюють із молоддю;
- включення молоді громади до проєктної діяльності, участі у грантових заявках;
- відповідальність за прийняті рішення у частині молодіжної роботи та реалізації заходів молодіжної політики.

Молодіжна політика в громадах повинна будуватися на певних принципах, серед яких варто виділити принцип участі, принцип рівності та доступності, гарантії, соціальної компенсації, пріоритету, спадкоємності.

Згідно з Методичними рекомендаціями для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері реалізація молодіжної політики та організація роботи з молоддю на рівні територіальної громади забезпечується скоординованою адміністративною діяльністю і практичною молодіжною роботою, що здійснюється суб'єктами різного відомчого підпорядкування та сфер діяльності (державний, громадський, приватний сектор). Це можливо лише за умов узгодження та координації взаємодії «адміністративної» та «практичної» складових молодіжної роботи на рівні територіальної громади [13].

Адміністративна складова реалізації молодіжної політики через молодіжну роботу на рівні територіальної громади акцентується на факті наявності ресурсів та процесах системної взаємодії різних підрозділів органів місцевого самоврядування, які за своїми повноваженнями працюють із молоддю.

В умовах децентралізації зростає роль виконавчих комітетів територіальних громад у визначенні напрямів та забезпеченні реалізації молодіжної політики в конкретних населених пунктах, що входять до складу громади.

Реалізація молодіжної політики на рівні громад також передбачає соціально-економічну складову у формі створення об'єктів інфраструктури, без яких якісне вирішення завдань молодіжної політики не уявляється можливим. Традиційно до об'єктів молодіжної інфраструктури належать заклади позашкільної освіти, об'єкти культури, клуби за інтересами, молодіжні творчі колективи, коворкінг центри, відкриті простори, молодіжні біржі, клініки та ін.

Для оцінки ефективності та результативності заходів у межах молодіжної політики пропонуються індикаторні показники, що оцінюють програми:

- інтегрований показник фінансування програмних заходів;
- показник співфінансування програм;
- індекс економічного ефекту реалізації заходів та завдань програми;
- інтегрований показник економічного виконання програми [14].

Сьогодні роль молодіжного включення та участі в житті громади є потужним драйвером розвитку як особистості, так і території, де проживає молодь. Саме через молоді-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

жну участь формуються чинники розвитку громад та досягнення цілей сталого розвитку території. Тому при формуванні моделей молодіжних політик необхідно враховувати сильні та слабкі сторони, можливості та загрози при реалізації такої політики в межах конкретної адміністративної одиниці. Модель реалізації молодіжної політики в громадах повинна базуватись на міжсекторальній взаємодії та враховувати територіальні аспекти та конкретні потреби в роботі з молоддю та залежить від вироблених єдиних підходів у цій сфері та взаємодії виконавчої влади, місцевого самоврядування та представництва молоді. Реалізація заходів молодіжної політики відбувається на різних рівнях, відповідно має свою специфіку та функції (табл. 2).

Таблиця 2

Рівні реалізації молодіжної політики

Національний рівень	Регіональний рівень	Місцевий рівень
Функції		
законодавче забезпечення процесів формування та реалізації молодіжної політики; формування державної стратегії молодіжної політики; впровадження кращих міжнародних практик у вітчизняні програми та концепції;	відповідність розробки заходів політики державним програмам та концепціям; орієнтація місцевих програм молодіжного розвитку на регіональні потреби та особливості соціально-економічного стану територій;	в умовах децентралізації владних повноважень зростає відповідальність за прийняття управлінських рішень; можливість перегляду цілей та функцій стейкхолдерів згідно зі зміною орієнтирів молодіжної політики;
<p>Структурно-функціональна модель формування та реалізації молодіжної політики на рівні громад ґрунтується на припущенні, що сфера молодіжної політики є дотичною з іншими секторами: освіта, зайнятість, медицина, громадська участь, соціальний захист, професійне становлення та ін.</p> <p>Досягнення ефектів реалізації молодіжної політики можливе за наявності таких умов:</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення молодіжної інфраструктури; • фінансова підтримка заходів молодіжного розвитку; • організаційна підтримка реалізації молодіжної політики; • стимулювання розвитку інститутів громадянського суспільства; • міжсекторальна та територіальна взаємодія; • оцінка та моніторинг реалізації заходів молодіжної політики; • молодіжне включення у життя громади. 		

Джерело: розроблено авторами.

Висновки і пропозиції. Таким чином, необхідною умовою успішної розробки та впровадження молодіжної політики на рівні територіальних громад можна вважати системну, організаційно оформлену роботу в законодавчому полі з використанням формальних та неформальних практик, задіянням інститутів громадянського суспільства відповідно до молодіжних потреб конкретної громади.

Враховуючи міжнародний досвід та світові практики молодіжної роботи, вважаємо, що на цьому етапі децентралізації владних повноважень головними завданнями молодіжної політики є такі:

- залучення всіх груп стейкхолдерів громади до розробки проектів і стратегування цілей у частині молодіжної політики;
- стимулювання молодіжних ініціатив, розвиток молодіжного підприємництва та start-up руху;
- розвиток компетентностей та навичок soft-skills молоді шляхом її активного залучення до життя громади;
- підтримка поряд із формальною формою неформальної освіти молоді;
- встановлення пріоритетності фінансування молодіжної роботи та молодіжних заходів.

Успішна реалізація заходів молодіжної політики сприятиме людському розвитку, системній капіталізації людського потенціалу та підвищенню якості життя в громаді.

Список використаних джерел

1. Derii Zh. V., Zosymenko T. I., Skyba S. A. Extended reproduction of human potential in today's environment. *Scientific bulletin of Polissia*. 2016. № 2(6). Pp. 66-72.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Захарін С. В., Кичко І. І., Савченко В. Ф. Удосконалення організаційно-економічних та фінансових механізмів реалізації державної соціальної та молодіжної політики в контексті підтримки сталого розвитку. *Економіка і управління*. 2020. № 1. С. 18-25. URL: <https://e-u.in.ua/journal/964.pdf>.

3. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

4. Сила Т. И., Сила В. Г. Социальная роль украинских сообществ: история и современность. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2018. №1 (11). С. 79-85.

5. Становище молоді в Україні. Аналітичний звіт, складений Робочою групою ООН у справах молоді. Київ, 2019. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%202019%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf>.

6. Державна служба статистики України. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/index.htm>.

7. Цілі сталого розвитку. Україна Національна доповідь. 2017. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

8. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.

9. Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text>.

10. Дерій, Ж. В. Капіталізація людського потенціалу: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2013. 300 с.

11. Дерій Ж. В., Скиба С. А. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1(15). С. 18–30.

12. Молодь України – 2017: Результати соціологічного дослідження / Н. Дмитрук та ін. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с. URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/34436>.

13. Молодіжна політика в умовах децентралізації. Методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І. В. Пешої. 2-ге вид. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

References

1. Derii, Zh. V., Zosymenko, T. I., Skyba, S. A. (2016). Extended reproduction of human potential in today's environment. *Scientific bulletin of Polissia*, (2(6)), 66-72.

2. Zakharin, S. V., Kychko, I. I., & Savchenko, V. F. (2020). Udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnykh ta finansovykh mekhanizmv realizatsii derzhavnoi sotsialnoi ta molodizhnoi polityky v konteksti pidtrymky staloho rozvytku [Improving organizational, economic and financial mechanisms for the implementation of state social and youth policy in the context of supporting sustainable development]. *Ekonomika i upravlinnia – Economics and management*, (1), 18-25. <https://e-u.in.ua/journal/964.pdf>.

3. Libanova, E. M. (Ed.). (2010). *Molod ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsialno-demohrafichni aspekty [Youth and youth policy in Ukraine: socio-demographic aspects]*. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy.

4. Sylva, T. Y., Sylva, V. H. (2018). Sotsialnaia rol ukrainiskikh soobshchestv: istoriia i sovremennost [The social role of Ukrainian communities: history and modernity]. *Problemy sotsialnoi roboty: filosofii, psikhologii, sotsiologii – Problems of social work: philosophy, psychology, sociology*, (1(11)), 79-85.

5. *Stanovyshche molodi v Ukraini [The situation of youth in Ukraine]*. (2019). UNFPA Ukraine. <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/THE%20STATE%20OF%20YOUTH%20IN%20UKRAINE%202019%20%D1%83%D0%BA%D1%80%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf>.

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] (n.d.). <http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/index.htm>

7. Tsili staloho rozvytku. Ukraina Natsionalna dopovid 2017 [Sustainable development goals. Ukraine National Report 2017]. (2017). https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-06/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

8. Pro spriyannia sotsialnomu stanovlenniu ta rozvytku molodi v Ukraini [On Promotion of Social Formation and Development of Ukrainian Youth], Law of Ukraine № 2998-XII (on February 5, 1993). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text>.

9. Deklaratsiia pro zahalni zasady derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini [Declaration on the general principles of state youth policy in Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text>.

10. Deriy, Zh. V. (2013). *Kapitalizatsiia liudskoho potentsialu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Capitalization of the human potential theory methodology of practice]. CNTU.

11. Derii, Zh. V., & Skyba, S. A. (2016). Vplyv mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of mechanisms of state regulation on the processes of human potential functioning]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(15)), 18–30.

12. Dmytruk, N., Padalka, H., Tilikina, N., Yerko, H., Pivovarova, N., Nahorniak, K., Kharchenko, O., & Kirieiev, S. (2017). *Molod Ukrainy – 2017: Rezultaty sotsiologichnoho doslidzhennia* [Youth of Ukraine - 2017: Results of sociological research]. TOV «Terno-hraf». <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/34436>.

13. Piesha, I. V. (Ed.). (2019). *Molodizhna polityka v umovakh detsentralizatsii. Metodichni rekomendatsii dlia spetsialistiv, yaki realizuiut derzhavnu polityku v molodizhnii sferi* [Youth policy in the context of decentralization. Methodical recommendations for specialists who implement state policy in the youth sphere] (2nd ed.). DU «Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky».

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: F-3828-2014

Scopus Author ID: ID 57192007118

Захаріна Марина Іванівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zakharina Maryna – PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: zakharina_m@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7842-2460>

ResearcherID: A-8559-2019

Прайм Аліна Володимирівна – аспірантка кафедри теоретичної та прикладної економіки, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Praim Alina – PhD student of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lider577@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0296-6509>

УДК 339.13

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-115-123

Тетяна Забаштанська

**ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
ПІДПРИЄМСТВ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧОЇ СФЕРИ**

Tetiana Zabashtanska

**DIGITALIZATION OF MARKETING TOOLS
OF SPORTS AND HEALTH ENTERPRISES**

У статті розглянуто сутність і предметний зміст процесу організації маркетингових відносин підприємств спортивно-оздоровчої сфери. Проаналізовано сучасні тренди розвитку спортивного маркетингу, а також виявлено зовнішні та внутрішні чинники впливу на них. Доведено, що в період діджиталізації економіки, відбувається трансформація багатьох сфер діяльності, що зумовлює трансформацію процесу підбору та використання маркетингових інструментів. У статті розкрито вплив діджитал-інструментів, що відіграють вагомую роль у розвитку спортивно-оздоровчої сфери. Доведено, що в основі ефективного вирішення завдань спортивного маркетингу доцільним є застосування сучасних інформаційних технологій. За допомогою таких інструментів, як штучний інтелект, віртуальна, доповнена та змішана реальність, відбувається підвищення якості комунікації з потенційними споживачами спортивно-оздоровчої сфери, що суттєво впливає на результативність їх функціонування.

Обґрунтовано провідну роль маркетингових інструментів у забезпечення результативності функціонування суб'єктів господарювання сфери спорту. Наявне переосмислення ролі спорту в суспільстві є ключовим, тому що спорт та спортивні події безпосередньо можуть сприяти позитивним змінам суспільства загалом. Наголошено на провідній ролі спортивно-оздоровчої сфери в позитивних змінах у питаннях про расову та гендерну нерівність, сприяння боротьбі з расизмом та іншими важливими проблемами. Акцентовано увагу, що саме спортивний маркетинг дедалі більше орієнтований на формування у споживачів відчуття впливу на формування позитивних змін у суспільстві.

Ключові слова: діджиталізація; маркетинг; маркетингові інструменти; спортивно-оздоровча сфера; маркетингові відносини підприємств; спортивний маркетинг; просування.

Рис.: 1. Бібл.: 15.

The article considers the essence and substantive content of the process of organizing marketing relations of sports and health enterprises. The modern trends in the development of sports marketing are analyzed, as well as external and internal factors influencing them. It is proved that in the period of digitalization of the economy, there is a transformation of many areas of activity, which causes the transformation of the process of selection and use of marketing tools. The article reveals the influence of digital tools that play an important role in the development of sports and health. It is proved that the basis of effective solution of sports marketing problems is the use of modern information technologies. With the help of such tools as artificial intelligence, virtual, augmented and mixed reality, there is an increase in the quality of communication with potential consumers of sports and health, which significantly affects the effectiveness of their operation.

The leading role of marketing tools in ensuring the effectiveness of the functioning of business entities in the field of sports is substantiated. Existing rethinking of the role of sport in society is key, because sport and sporting events can directly contribute to positive change in society as a whole. The leading role of the sports and health sphere in the positive changes in the issues of racial and gender inequality, assistance in the fight against racism and other important issues was emphasized. Emphasis is placed on the fact that sports' marketing is increasingly focused on the formation of consumers' sense of influence on the formation of positive changes in society.

Keywords: digitalization; marketing; marketing tools; sports and health sphere; marketing relations of enterprises; sports marketing; promotion.

Figure: 1. References: 15.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. В умовах динамічності зовнішнього середовища та соціально-економічних процесів, управління системою спортивного маркетингу повинно перебувати в постійному розвитку, що на сьогодні неможливо забезпечити без дослідження сучасних тенденцій та інноваційних маркетингових інструментів, що визначають напрями розвитку спортивного маркетингу. Підприємства спортивно-оздоровчої сфери з метою забезпечення високої результативності власної діяльності вкладають значні обсяги фінансових ресурсів у розвиток та цифровізації маркетингових відносин.

Нині саме спортивний маркетинг, на відмінну від інших напрямів, має специфічні завдання, серед яких: вразити глядача; зацікавити публіку в розвитку подій; залучити в процес спонсора; завоювати прихильність; зробити вболівальника спонсором. Динамічність змін маркетингових відносин в спортивно-оздоровчій сфері формує необхідність їх деталізації та подальшого дослідження, зумовлена пошуком найбільш оптимальних шляхів забезпечення результативності її функціонування.

Сьогодні спортивно-оздоровча сфера відіграє надзвичайно важливу та соціально значущу роль у становленні та розвитку суспільства. З різних поглядів – спорт став не лише способом повсякденного життя, що виступає джерелом позитивної енергії та сприяє здоровому життю, але і є символом могутності націй та свого роду чинником, що впливає на різні аспекти соціального розвитку суспільства. Саме тому активний розвиток маркетингових відносин, залучення нових інноваційних маркетингових інструментів забезпечення їх належної результативності, набувають вагомого значення в умовах цифровізації навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням просування спортивного маркетингу та необхідності розвитку відповідного інструментарію присвячені наукові праці вітчизняних та закордонних учених, серед яких: Г. Аронов, О. Гарафонова, П. Джорджо, Д. Дячков, Л. Жестянников, Ф. Котлер, М. Окландер, А. Роговий, О. Романенко, С. Смірнов, І. Ткачова (Нетеса), Д. Тьєрінгер, А. Череп та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Стрімкий розвиток процесів цифровізації навколишнього середовища мав неабиякий вплив на трансформацію можливого інструментарію розвитку маркетингових відносин. Поглиблення цих процесів відбулось в умовах світової пандемії, а також необхідності пошуку суспільством новітніх інструментів та механізмів задоволення наявних потреб. Саме перебування світової та вітчизняної економіки під впливом вищезазначених процесів зумовлює необхідність додаткових, поглиблених досліджень маркетингового інструментарію суб'єктів господарювання, питому вагу серед яких займають саме підприємства спортивно-оздоровчої сфери.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є вивчення можливого інструментарію організації маркетингових відносин суб'єктів господарювання спортивно-оздоровчої сфери в умовах цифровізації, з метою підвищення ефективності їх функціонування, наближення відповідності якості товарів, робіт та послуг наявним потребам споживачів.

Виклад основного матеріалу. Спортивно-оздоровча сфера прийняла маркетингові концепції, теорії, парадигми та перетворила їх на практику спортивного маркетингу. Це продовжує тривати й у XXI столітті, оскільки спортивний маркетинг зазнає змін парадигми. Академічний інтерес до цифрового спортивного маркетингу набуває дедалі більшої популярності, думки цифрових країн-лідерів, поряд із прикладами тематичних досліджень, надають значні можливості для висвітлення взаємодії між зацікавленими сторонами та наявною аудиторією. Спорт завжди буде займати «серця і думки», емоційний зв'язок між вболівальником та командою. Бренди, що прагнуть потрапити в цей простір, повинні враховувати цінність, яку вони можуть запропонувати у спортивній сфері. Спільнота спортивного маркетингу (дослідники, здобувачі вищої освіти та практики) можуть вивчати цю тему разом, генерувати докази та посилювати аргументи, щоб надати практичне та прикладне розуміння важливості маркетингових відносин у цифровому середовищі.

Емпіричні парадигми, що виникають у спортивно-оздоровчій, зосереджуються на декількох ключових тенденціях:

- переході до створення контенту;
- важливості проведення маркетингових досліджень з метою розширення кола потенційних споживачів товарів, робіт та послуг;
- нових комунікаційних стратегіях.

Водночас, по мірі того як світова спортивно-оздоровча сфера переходить до нової динаміки цифрових тенденцій, дані та аналітика стають ключовим центром практики спортивного маркетингу. Це вказує на зростаючу важливість методів та процесів, що використовуються для посилення комерційного потенціалу спорту за допомогою аналізу поведінкових даних та моделей, а також їх подальше використання для націлювання на спортивну аудиторію.

Принципи бізнес-аналітики – одна з ключових опор спортивної аналітики – вони забезпечують основні дані, інтерпретацію, розуміння та платформу для цифрової практики спортивного маркетингу. Це значний розвиток у цифровому просторі спортивного маркетингу та ключовий шлях для дослідження. Дефініція «спортивний маркетинг» визначається Шенком та Лібергером [1] як «конкретне застосування маркетингових принципів та процесів до спортивних товарів, а також до збуту неспортивних товарів через асоціацію зі спортом».

Спортивний маркетинг – це цілодобовий, керований контентом глобальний бізнес, де споживання спорту продовжує швидко набирати темп [2]. Глобальний спорт через цифрову лінзу мобільних технологій приваблює молодь, якій подобається спорт та які шукають справжні відчуття спорту за допомоги перегляду спортивних подій у прямому ефірі. Спорт став ідентифікованою діловою практикою, в основі якої лежить цифрова технологія. Подібно до того, як маркетинг розвивався від принципів «4 P» до «7 P» і далі до 4 C, спортивний маркетинг також використовує ці адаптації [3]. Виникли й нові концепції та моделі спортивного маркетингу, що розглядаються для практичного застосування в епоху цифрових технологій: маркетинг відносин, управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM), спільне створення та автоматизація продажів, поряд із цифровим маркетингом, що є результатом орієнтованості на споживача [3]. Digital представляє можливість реалізувати ці концепції у сценаріях «наживо» за допомогою нових систем та аргументів, що формують нову тенденцію для дослідження спортивного маркетингу.

Спортивний маркетинг продовжує формуватися як академічна тема, що стає новим стимулом для дослідження та розуміння цифрової практики у світі спорту та бізнесу. Роль маркетолога в спорті – це створення цінності для сегментів клієнтів. Нині ще більше уваги приділяється взаємодії з усіма відповідними зацікавленими сторонами, де клієнти, по суті, нині є «фанатами».

«Клієнти повинні стати фанатами і надавати позитивні відгуки», вказуючи на рух у напрямку створення амбасадорів брендів та спортивних організацій. Утримання клієнтів є ключовим викликом для маркетологів, за допомоги впливу спортсменів, оскільки нові сфери маркетингової практики зростають та протягом найближчих десятиліть будуть дедалі більше зростати.

Сучасний спортивний маркетинг має бути орієнтований на активні відносини з клієнтами товарів та послуг, а також з іншими зацікавленими сторонами, щоб досягти своєї головної мети та зробити лояльними та задоволеними «споживачами» [4]. Маючи на увазі той факт, що бренд є синонімом якості, і що він мотивує, керує, надає можливості та створює впевненість – створення ідентичності та іміджу бренду має велике значення для спортивних організацій, клієнтів, вболівальників, спортивних клубів, засобів масової інформації, а також для самої країни.

Навіть із викликами, поставленими COVID-19, особиста відвідуваність фанів, безсумнівно, залишатиметься найважливішим компонентом бізнес-моделі будь-якої команди. Таким чином, ліги та команди повинні зробити все можливе, щоб якнайшвидше сприяти поетапному відновленню відвідуваності спортивних майданчиків. Це включає в себе всі кроки, необхідні для того, щоб уболівальники почувались у безпеці щодо повернення на стадіони та арени, а також вкладали інвестиції для покращення комфортного відвідування спортивних подій вболівальникам. Але багато спортивних організацій усвідомлюють, що їм слід розширити свої бізнес-моделі за межами джерел доходу, пов'язаних зі стадіонами. У 2021 році, схоже, привид COVID-19 продовжуватиме переслідувати спортивні події в прямому ефірі – різко зменшуючи готовність уболівальників повертатися на стадіони та арени. Незважаючи на те, що для спортивних організацій на

деякий час залучення фанів стає дедалі більш важким, COVID-19 посилив критичну потребу в переосмисленні взаємодії зі своїми вболівальниками. Увага спортивних організацій повинна бути зосереджена на розкритті можливостей цифрових технологій для побудови двосторонніх відносин із шанувальниками протягом року.

Насамперед ці відносини повинні будуватися на міцній основі довіри. Спортивні організації мають враховувати наслідки кризи, пов'язаної з COVID-19 і орієнтуватися на забезпечення результативності в довгостроковій перспективі. Слід зосередитись на чотирьох вимірах довіри: фізичному, емоційному, фінансовому та цифровому, що можна трансформувати в такі запитання:

- чи можуть вболівальники вірити, що фізичні місця (стадіони, арени) безпечні?
- чи можуть шанувальники вірити, що їх емоційні та суспільні потреби захищені?
- чи можуть шанувальники вірити, що їхні економічні та фінансові проблеми задовольняються?
- чи можуть шанувальники бути впевненими в безпеці їхньої особистої конфіденційної інформації?

Після створення міцної основи довіри, спортивні організації мають безпрецедентну можливість зміцнювати свої стосунки з фанатами (від випадкових фоловерів до фанатиків) протягом року. Щоб максимізувати можливості у сфері залучення вболівальників, важливо, щоб спортивні організації по-справжньому розуміли свої фан-бази – з можливістю сегментувати фан-групи (наприклад, випадкові вболівальники, ті, хто «любить гру», та фанатики). Ця сегментація дозволяє організаціям стратегічно орієнтуватись та стимулювати різні групи вболівальників залежно від рівня їхньої прихильності та поведінки. Наприклад, фанатики очікують щоденних сповіщень у соціальних мережах, а випадкових шанувальників такі сповіщення можуть дратувати. Організації повинні прагнути знайти оптимальне рішення для кожної групи вболівальників так, щоб задовільнити їхні потреби.

Зі збільшенням сфери спорту, розвиваються і нові рекламні канали комунікацій у спортивних клубів, брендів. Завдяки чому формується платформа, що створює нові можливості для взаємодії цих клубів, брендів зі своїми фанатами.

Діджиталізація викликає ажіотаж як у спортивній індустрії, так відповідно і в спортивному маркетингу, що в результаті формує тенденції, які ще кілька років тому ніхто не передбачав (рис. 1).

1. Over-The-Top Content (OTT). OTT розшифровується як «Over the top», що означає доставку ширококутового відео та аудіо без причетності постачальника послуг Інтернету до контролю або розповсюдження контенту [5]. За допомоги OTT контент врешті-решт може бути отриманий незалежно від пристрою. Netflix, Amazon Prime або Facebook – класичні приклади пропозицій OTT. Такі платформи, як Facebook або Amazon, перевертають ринок телевізійних прав з ніг на голову. Наприклад, Prime Video, найкраща професійна футбольна ліга Іспанії, працює виключно на Facebook в Індії. І навіть служба коротких новин Twitter також має свою частку спортивних прав. Якщо раніше, щоб подивитись спорт потрібно було ввімкнути телевізор, то тепер це можливо робити де завгодно та на будь-якому пристрої. Конкуренція з боку Інтернету створює проблеми для традиційних медіакомпаній. Тому платформи, що мають права на показ спортивних подій мають ще одну велику перевагу, користувачі створюють профілі на цих платформах, що дає змогу знати, хто і коли бачить контент та налаштувати цільову рекламу для своїх користувачів. Наявність такої бази даних виводить спортивний маркетинг на абсолютно новий рівень, що надає компаніям ще одну вирішальну перевагу. Наприклад, у Amazon є те, чого немає ні в кого: найбільший інтернет-магазин у світі. Тож будь-який контент можна використовувати з комерційної точки зору, а саме продавати власні вироби із символікою.

Рис. 1. Сучасні тренди розвитку маркетингових відносин у спортивно-оздоровчій сфері

Джерело: згруповано авторкою.

2. Штучний інтелект. Штучний інтелект змінює світ, шляхом надання потрібних даних та підключення до швидкісного Інтернету. Чат-боти – це захоплююча форма штучного інтелекту для спортивного маркетингу. Наприклад, «ФК» Арсенал розробив чат-бот під назвою Robot Pires зі спеціалістами GameOn, який спілкується з шанувальниками через Facebook Messenger, Skype, Slack, Kik та Telegram. Цей чат-бот надає користувачам результати, статистику, новини та частково ексклюзивні відеокліпи жартівливою та простою мовою. Використання чат-ботів у спортивному маркетингу надає кілька переваг:

- розважальний та розумний чат-бот може охопити нові цільові групи та зміцнити лояльність шанувальників, оскільки пропонує унікальний контент;
- спортивна компанія або клуб позиціонують себе інноваційними лідерами думок, зміцнюючи власний бренд у сегменті B2B;
- чат-боти збирають дані, що можуть дати важливі підказки щодо побажань шанувальників або клієнтів.

3. Віртуальна реальність, доповнена реальність та змішана реальність. Події у VR (віртуальна реальність), AR (доповнена реальність) та MR (змішана реальність) вражають. Раніше VR та AR були дуже дорогими та незручними, але зараз основна увага приділяється перевагам. Наприклад, за допомогою доповненої реальності можна практично заздалегідь приміряти спортивне взуття. За допомогою окулярів або смартфона клієнт може побачити, як виглядає взуття на власній нозі – і, вже після цього зробити вибір про покупку. Нині це є дуже важливою перевагою, тому що в умовах карантину, більшість магазинів працюють лише в онлайн-режимі, тому побачити, як буде виглядати взуття або одяг на собі, практично неможливо.

4. Кіберспорт. Сьогодні жоден маркетолог спорту не може дозволити собі не сприймати кіберспорт серйозно. Як очікується, до кінця 2021 року, кількість любителів кіберспорту в усьому світі зросте до понад 250 млн [6]. Сфера спорту розвивається кожного дня, і в деяких країнах уже сьогодні батьки з раннього дитинства привчають дітей до кіберспорту, записуючи на спеціальні курси з підготовки замість звичних видів спорту.

5. Dark Social Media (Темні соціальні медіа). Це соціальні мережі, які не містять ніякої цифрової реферальної інформації про джерело [7]. Такий трафік виникає, коли користувачі надсилають один одному посилання через WhatsApp, Instagram або електронну пошту. На Dark social припадає відвідуваність вебсайтів, яку неможливо точно підрахувати. Понад 80 відсотків світового трафіку надходить від Dark Social [8].

6. Монетизація даних. Одним з найбільших джерел альтернативного доходу для спортивних організацій у 2021 році може бути монетизація даних, особливо у сферах залучення вболівальників, результативності гравців та команд, ставок на спорт [9]. Ринок розпорядників даних та агрегаторів активізується, оскільки організації все частіше використовують аналітику даних для управління процесом прийняття рішень та підтримки маркетингових зусиль. З погляду залучення фанів, керовані даними платформи та штучний інтелект можуть допомогти організаціям відчувати настрої шанувальників, проаналізувати дані, щоб краще зрозуміти поведінку й налагодити зв'язок із вболівальниками таким чином, щоб забезпечити кращий досвід фанатів та нові джерела доходу. Ця комбінація зондування, аналізу та залучення може сприяти монетизації на інтегрованій платформі електронної комерції та соціально активної діяльності. У межах загальної екосистеми фанатів дані можуть допомогти організаціям монетизувати різні «зони» залучення вболівальників за допомогою конкретних стимулів доданої вартості. Це може включати залучення шанувальників у соціальних мережах, за допомогою маркетингу команди (вебсайт, магазин), через ігрові пропозиції (товари, закуски) та використання гіперперсоналізованої мобільної реклами та гейміфікації (ігри в реальному часі та табло з призами). Більше ніж коли-небудь раніше, Big data в інформаційних технологіях також використовуються у спорті для отримання знань, що стосуються показників гравців та результатів команд. Інформація отримана на основі цих даних змінюють спосіб гри, управління та монетизацію ігор. Як результат, спортивні дані стали великим бізнесом: за даними аналітиків Research and Markets [9], до 2023 року галузь спортивної аналітики, як очікується, досягне майже 4 мільярдів доларів, оскільки команди, тренери, медіа та власники прав використовуватимуть дані для підвищення ефективності та зв'язку з фанатами. Звичайно, важливо, щоб ініціативи з монетизації даних проводились у партнерстві з асоціаціями гравців, щоб допомогти звести до мінімуму потенційну нечесну поведінку (конкуренти та хакери, які намагаються використовувати окремі дані або дані ліги на свою користь). Хоча монетизація даних представляє значну можливість для спортивних організацій, вона вимагає значних інвестицій у інфраструктуру для створення бажаного впливу. Витрати починаючи від збору даних і закінчуючи потенційним придбанням сторонніх даних важко обґрунтувати, якщо організація точно не розрахувала потенційну віддачу інвестицій. Інший пов'язаний із цим виклик – вирішення затяжного питання про те, кому насправді належать дані: команді, союзу гравців, лізі. Звичайно, власник даних повинен також дотримуватися конкретних положень про конфіденційність даних (таких як Загальний регламент про захист даних (GDPR) в Європейському Союзі [10] та Каліфорнійський закон про конфіденційність споживачів [11]). Крім того, оскільки дані відіграють дедалі більшу роль у прийнятті управлінських рішень, довіра, швидше за все, стане ще більшою проблемою для спортсменів. Постає питання, щодо здійснення моніторингу механізмів зондування даних, щоб забезпечити точність інформації про ефективність гравця.

7. Переосмислення ролі спорту в суспільстві. Ліги, команди та спортсмени мають потужні платформи, що можуть сприяти позитивним змінам для суспільства в цілому. Спортивні організації повинні взяти на себе найважливішу роль, яку вони можуть зіграти, допомагаючи вирішити питання про расову, гендерну, ЛГБТ нерівність та несправедливість. Багато шанувальників цього очікують – і від цього, ймовірно, залежить майбутнє зростання. Насправді спортивним організаціям слід серйозно розглянути потенційно несприятливі наслідки для їхнього вирішення, якщо не розглядати проблеми, пов'язані з дискримінацією. Зараз настав час для організацій зробити соціальну справедливість ключовим принципом своєї культури та брендів. Організації повинні розуміти зміни динаміки суспільних настроїв та бути готовими їх втілювати. Світ спорту трансформувався за-

---

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

вдяки соціальній справедливості, коли спортсмени мають впливовіший голос, вимагають дії та відіграють ще більшу роль. Прихильність спортивних організацій до боротьби з соціальною несправедливістю може безпосередньо впливати на відносини з цими спортсменами. Щоб почати вирішувати ситуацію системного расизму, упередженості та дискримінації, згідно з дослідженнями компанії «Deloitte» [12; 13], лідери повинні виробити шість ознак: відданість, сміливість, усвідомлення упередженості, цікавість, культурний інтелект та співпраця. Розвиваючи та практикуючи таку поведінку, лідери можуть сприяти забезпеченню більш інклюзивного робочого місця – як сьогодні, так і в довгостроковій перспективі. Що стосується вжиття конкретних заходів, спортивним організаціям слід розглянути питання про дотримання принципу LEAD, розробленого «Deloitte» [12; 13].

Структура визначає чотири компоненти, на яких організації можуть зосередитись, розробляючи найкращі рекомендації для конкретної культури, цінностей та працівників:

- listen (слухання): важливість обов'язково глибокого розуміння широти сучасних викликів, перш ніж вживати заходів;

- engage (залучення): За допомогою бесіди с працівниками, намагатися навчити і залучити на правильний курс дій.

- acknowledge (визнання): заохочення до відвертих обговорень расової, етнічної приналежності та потенційних гендерних упереджень на робочому місці.

- do (дія): не лише обговорення, що необхідно зробити, а невідкладне виконання обговореного.

Соціальна справедливість стала настільки критичною, що майбутнє зростання, швидше за все, буде залежати від того, наскільки спортивні організації реагують на цей виклик. Гравці та вболівальники все частіше очікують, що ліги та команди відіграватимуть активну роль у русі за соціальну справедливість. Глобальне опитування “Deloitte’s Global Millennial Survey 2020” [14] підтверджує думку, що активна реакція на соціальну несправедливість може бути особливо важливою для молодих поколінь, багато з яких здебільшого більше керуються цінностями у взаємодії з брендами та бізнесом. Спортивним організаціям варто скористатися іміджем спортсменів, які відіграють роль вагомих факторів впливу. Організаціям слід дослідити зв'язок своїх брендів з цілеспрямованими та мотивованими спортсменами.

Ще однією важливою тенденцією, є зростання рівня інвестицій у жіночий спорт. Наприклад, Жіноча національна баскетбольна асоціація (WNBA) зафіксувала 68-відсоткове збільшення середньої кількості глядачів у регулярному сезоні у 2020 році. Завдяки партнерству з відповідальними брендами, генеруванню інноваційного та цікавого контенту та співпраці з неспортивними знаменитостями, жіночі спортивні команди можуть створити свої власні профілі та генерувати ширше коло шанувальників. Соціальні мережі є особливо сильним інструментом для жіночого спорту та брендів щоб впливати на шанувальників та посилювати бренд.

8. Сталість. Сталий розвиток та спорт зараз тісно пов'язані. «80 відсотків продуктів купуються з емоційних причин, а 20 відсотків із функціональних» відповідно до [15]. Тому спортивний маркетинг дедалі більше орієнтується на те щоб споживачі відчували, що роблять щось хороше. Хорошим прикладом стійких спортивних продуктів є спортивне взуття з переробленого пластику. Тенденція до охорони навколишнього середовища заходить навіть настільки далеко, що заготівля сміття під час пробіжки стає серйозним рухом.

9. Жінки у спорті. Протягом десятиліть спортивний бізнес був чоловічою сферою. Але зі змінами в суспільстві спортивна індустрія також сильно змінюється. Це пов'язано з тим, що жінки – це зростаюча фінансова група клієнтів. Як і в багатьох інших галузях, спортивний бізнес відчуває дедалі більшу сегментацію цільових груп.

Крім вищевказаних трендів, підтримку спортивній сфері може забезпечити більш справедливе, прибуткове та стійке майбутнє. До заходів із потенційного отримання доходу відносять:

- розширення нових партнерських відносин, що дозволяють одній або декільком технологічним компаніям демонструвати свою продукцію, одночасно покращуючи роботу з фанатами. Організаціям слід розглянути можливість відмови від традиційного управління категоріями, особливо в галузі технологій, та розробити складні історії та платформи, в яких можуть брати участь кілька постачальників. Наприклад, у квітні 2020 року Національна баскетбольна асоціація (НБА) підписала багаторічне партнерство для створення платформи прямого споживача, яка використовуватиме штучний інтелект та машинне навчання для локалізації досвіду, що використовуватиметься глобальною фан-лігою. Можливості включатимуть пропонування ігор рідною мовою уболівальників, дозволяючи їм спілкуватися під час ігор, альтернативні аудіо- та відеопотоки, статистичні накладки в режимі реального часу, ігрові елементи та використання архівних матеріалів для покращення перегляду;

- залучення інвестицій приватного капіталу для подолання нестачі доходів та потреб в оборотних коштах. Так, наприклад, кілька інвесторів приватного капіталу розглядали придбання можливої частки в Серії А, найвищій футбольній лізі Італії, влітку 2020 року;

- зростання кількості шанувальників шляхом задоволення потреб груп, які традиційно не брали участі у спорті чи не брали участь у конкретному виді спорту. Наприклад, Національна хокейна ліга (НХЛ) має унікальну можливість збільшити доступність перегляду хокейних матчів для груп, які раніше не враховували, наприклад, представників різних рас та статей, у тому числі жінок. Ліга може вирішити цю проблему своєю присутністю за допомогою пропаганди та сприяння громаді. Одним із кроків у правильному напрямку є нещодавно створений Альянс хокейного різноманіття (не пов'язаний із НХЛ), що прагне надихнути нове та різноманітне покоління хокеїстів та уболівальників.

Висновки і пропозиції. Світ зазнає надзвичайних динамічних змін, а процес цифровізації виступає своєрідним каталізатором їх прискорення. Забезпечення результативності функціонування підприємства на цей час значною мірою визначається ефективністю побудови його системи маркетингу. Нині ефективні маркетингові відносини є важливим інструментарієм вирішення стратегічних і тактичних завдань не лише у спортивно-оздоровчій сфері, але також і збереженні конкурентоспроможності підприємства. З початку комерціалізації світового спорту спортивний маркетинг став найважливішим засобом пошуку джерел фінансування спортивних заходів. Діджиталізація, індивідуалізація та стабільність – безумовно, три найважливіші тенденції у спортивній індустрії, поєднання яких перебуває у своєчасному та ефективному розвитку маркетингових відносин.

Список використаних джерел

1. Shank M., Lyberger M. Sports Marketing: A Strategic Perspective. 5th edition. London : Routledge, 2015. 704 p.
2. Smith A., Stewart B. Introduction to Sport Marketing. 2nd edition. London : Routledge, 2015. 336 p.
3. Graham J., Vandana A. Dawn of the digital age and the evolution of the marketing mix. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*. 2016. Vol. 17. Pp. 170–186.
4. Притчард М. П. Створення цінності як частина спортивного маркетингу. Нью-Йорк, 2014. 151 с.
5. Halton C. Over the Top (OTT). *Investopedia*. 2021. URL: <https://www.investopedia.com/terms/o/over-top.asp>.
6. Carey J. The Rise and Rise of eSports. 2020. URL: <https://www.sportsxconsulting.com/blog/2020/04/RiseofeSports>.
7. Madrigal A. C. Dark Social: We Have the Whole History of the Web Wrong. *The Atlantic*, 2012. URL: <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/10/dark-social-we-have-the-whole-history-of-the-web-wrong/263523>.
8. Mäkipää M. Dark Social Traffic: Why It Matters and How to Find It. 2019. URL: <https://blog.smarp.com/finding-your-dark-social-traffic-and-why-it-matters>.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

9. Global Sports Analytics Industry. Global Industry Analysts. 2020. URL: https://www.reportlinker.com/p05960170/Global-Sports-Analytics-Industry.html?utm_source=GNW.
10. Загальний регламент захисту даних (GDPR). URL: <https://www.globallogic.com/ua/gdpr>.
11. Каліфорнійський закон про конфіденційність споживачів. URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201720180AB375.
12. Codd E. Respect, inclusion and diversity. *Deloitte*. URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/network-diversity-and-inclusion-initiatives.html>.
13. Роговий А. В. Застосування інструментів маркетингових комунікацій підприємств упродовж інноваційного циклу продукції. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 4(24). С. 72-78.
14. The Deloitte Global Millennial Survey 2020. Deloitte. 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html>.
15. Афективний і когнітивний процеси, що беруть участь в імпульсивній купівлі. 2020. URL: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/coley_amanda_1_200205_ms.pdf.

References

1. Shank, M. D., & Lyberger, M. (2015). *Sports Marketing: A Strategic Perspective* (5th edition). Routledge.
2. Smith, A., & Stewart, B. (2015). *Introduction to Sport Marketing* (2nd edition). Routledge.
3. Graham, J., & Vandana, A. (2016). Dawn of the digital age and the evolution of the marketing mix. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 17, 170–186.
4. Pritchard, M. P. (2014). *Creating value as part of sport marketing*. NY.
5. Helton, C. (2021). *Over the Top (OTT)*. Investopedia. <https://www.investopedia.com/terms/o/over-top.asp>.
6. Carey, J. (2020). *The Rise and Rise of eSports*. <https://www.sportsxconsulting.com/blog/2020/04/RiseofSports>.
7. Madrigal, A. (2012). *Dark Social: We Have the Whole History of the Web Wrong*. The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/10/dark-social-we-have-the-whole-history-of-the-web-wrong/263523/>.
8. Makipaa, M. (2019). Dark Social Traffic: Why It Matters and How to Find It. <https://blog.smarp.com/finding-your-dark-social-traffic-and-why-it-matters>.
9. *Global Sports Analytics Industry*. (2020). Giving Intelligence Teams an AI-powered advantage. https://www.reportlinker.com/p05960170/Global-Sports-Analytics-Industry.html?utm_source=GNW.
10. Zahalniy rehlyment zakhystu danykh (GDPR) [General Data Protection Regulation (GDPR)] (n.d.). <https://www.globallogic.com/ua/gdpr/>.
11. *Bill Text - AB-375 Privacy: personal information: businesses*. (2018). California Legislative Information. https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/billTextClient.xhtml?bill_id=201720180AB375.
12. Codd, E. (n.d.). Respect, inclusion and diversity. Deloitte. <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/network-diversity-and-inclusion-initiatives.html>.
13. Rohovyi, A. V. (2014). Zastosuvannya instrumentiv marketynhovykh komunikatsii pidpriemstv uprodovzh innovatsiinoho tsykladu produktsii. [Application of marketing communications tools of enterprises during the product innovation cycle]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific Bulletin of ChDIEU*, (4(24)), 72–78.
14. *The Deloitte Global 2021 Millennial and Gen Z Survey*. (2020). Deloitte. <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/millennialsurvey.html>.
15. Affective and cognitive processes involved in impulse buying (2020). https://getd.libs.uga.edu/pdfs/coley_amanda_1_200205_ms.pdf.

Забаштанська Тетяна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Zabashhtanska Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Marketing, PR-Technologies and Logistics, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035, Chernihiv, Ukraine).

E-mail: tamza.cn@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

ResearcherID: M-4471-2014

УДК 336.733

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-124-133

Максим Дубина, Наталія Островська, Ірина Мурашківська

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЙТИНГОВИХ АГЕНТСТВ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ*Maksym Dubyna, Natalia Ostrovska, Iryna Murashkovska***THEORETICAL PROVISIONS OF THE FUNCTIONING OF RATING AGENCIES IN THE CREDIT SERVICES MARKET**

У статті розглянуті теоретичні питання функціонування рейтингових агентств на ринку кредитних послуг, зокрема, розглянуто сутність таких категорій, як «рейтинг», «кредитний рейтинг». Для цього було проаналізовано різні концепції дослідження змісту таких дефініцій. Також визначено та описано роль кредитних рейтингових агентств у розвитку фінансової системи країни, що було реалізовано через виокремлення та уточнення функцій цих установ. У статті також обґрунтовано важливість розвитку кредитних рейтингових агентств для функціонування банківських та інших фінансових установ, забезпечення стабільності їх роботи та стійкості економіки до виникнення і розвитку кризових ситуацій у фінансовій системі країни.

Ключові слова: рейтинг; кредитний рейтинг; кредитне рейтингове агентство; кредитоспроможність; ринок кредитних послуг; фінансова система; фінансові установи.

Табл.: 3. Бібл.: 20.

Within the article, theoretical issues of the functioning of rating agencies in the credit services market, in particular, the essence of such categories as "rating", "credit rating" are considered. To do this, various concepts of studying the content of such definitions were analyzed. The role of credit rating agencies in the development of the country's financial system was also defined and described, which was implemented through the separation and clarification of the functions of these institutions. In addition, within the article, the importance of the development of credit rating agencies for the functioning of banking and other financial institutions, ensuring the stability of their work and the resilience of the economy to the emergence and development of crises in the country's financial system are substantiated.

Keywords: rating; credit rating; credit rating agency; creditworthiness; credit services market; financial system; financial institutions.

Table: 3. References: 20.

JEL Classification: G21

Постановка проблеми. Ринок кредитних послуг є важливою складовою розвитку фінансової системи країни. Реалізуючи надважливу функцію забезпечення економічних агентів необхідними їм для розвитку фінансовими ресурсами, окреслений ринок здійснює потужний вплив на активізацію господарських процесів у країні й тим самим формує умови для здійснення нових бізнес-проектів, забезпечення зростання рівня соціально-економічного розвитку населення. Таким чином, забезпечення ефективного функціонування такого ринку є об'єктивно необхідним чинником розбудови загалом ринку фінансових послуг, розвитку банківської системи та системи небанківських кредитних установ.

Проте ринок фінансових послуг за своєю сутністю є ринком високоризиковим і саме тому розвивається постійно в досить стохастичному та непередбачуваному економічному середовищі. Така ситуація обумовлює необхідність з боку органів державної влади, враховуючи макросистемну природу зазначеного ринку, постійно здійснювати нагляд за функціонуванням такого ринку, роботою кредитних установ, які виступають позикодавцями на ньому. Саме недостатній розвиток ринку кредитних послуг, хаотичний розвиток такого в умовах економічних криз, фінансової нестабільності в державі може привести до фінансових кризових ситуацій в країні. Враховуючи загальнонаціональний розвиток зазначеного ринку, деструктивні процеси одразу починають виникати в інших складових ринку фінансових послуг, галузях та сферах господарства країни.

Отже, враховуючи важливість ринку кредитних послуг для забезпечення стійкості економічної системи, забезпечення розвитку національного господарства, що впливає також на розвиток соціальної сфери [5; 6], на сьогодні вже розроблено та впроваджено низку різних механізмів для запобігання виникненню системних криз у межах такого ринку. Одним із таких механізмів є функціонування рейтингових агентств на ринку фінансових послуг.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рейтингові агентства та кредитні рейтингові агентства є організаціями, які постійно здійснюють аналіз функціонування кредитних установ, їх клієнтів, особливо великих компаній та суб'єктів підприємницької діяльності. Завдяки роботі таких агентств кредит давці можуть більш точно визначати кредитоспроможність своїх майбутніх клієнтів та приймати виважені рішення щодо надання позик таким економічним суб'єктам. Відповідно, враховуючи сучасні, швидкозмінні процеси в розвитку всієї фінансової системи у світі, використання цифрових технологій у цій системі, кредитні рейтингові агентства, враховуючи постійно зростаючу прозорість роботи їхніх клієнтів, мають змогу ще точніше визначати рівень ризикованості кредитних операцій і тим самим сприяти зниженню системного кредитного ризику в межах національної економіки, створювати передумови для ефективного розвитку ринку кредитних послуг [14; 15]. Саме тому питання функціонування кредитних рейтингових агентств у сучасному світі, їхньої ролі у розбудові фінансових систем країн стають актуальними. Відповідно поглиблення вимагають теоретичні та прикладні положення роботи таких установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як уже зазначалося, питання дослідження теоретичних положень функціонування рейтингових агентств на ринку кредитних послуг є досить важливими з позицій забезпечення стабільності національної економіки, стійкості фінансової системи до нових загроз, а тому постійно перебувають у центрі уваги науковців. У вітчизняній науковій літературі дослідженню питань рейтингової оцінки діяльності фінансових установ присвячено праці таких вітчизняних науковців: М. Бабенко, В. Батковського, Т. Васильєвої, В. Вітлінського, І. Гумен, Л. Долінського, А. Жаворонка, Г. Карчевої, А. Незнамова, Б. Пшика, Г. Перерви, Р. Чорного та інших. Дослідженню ролі, проблематики функціонування, а також шляхів реформування діяльності кредитних рейтингових агентств присвячені праці західних економістів, а саме: П. Гавраса, Дж. Катца, А. Су, Кристофер Ф. Блюмфілд, В. Лексис, Д. Мак Нотон, Е. Рід, С. П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні напрацювання вчених у сфері функціонування ринку кредитних послуг, роботи кредитних установ, питання розвитку та удосконалення діяльності кредитних рейтингових агентств залишаються актуальними. Це насамперед пов'язано як із трансформацією окресленого ринку в сучасних умовах становлення цифрової економіки, так і зі зміною моделей розвитку фінансових установ. Саме окреслене також вимагає зміни роботи кредитних рейтингових агентств і поступово також змінює всю індустрію кредитних рейтингів в усіх країнах, де активно розвивається ринок кредитних послуг. Це й зумовлює необхідність проведення систематичних досліджень у цій сфері, поглиблення вже сформованих теоретичних та прикладних аспектів функціонування кредитних рейтингових агентств новими науково обґрунтованими положеннями.

Мета статті. Метою дослідження є поглиблення теоретичних положень функціонування кредитних рейтингових агентств та обґрунтування їхньої ролі в розвитку ринку кредитних послуг.

Виклад основного матеріалу. Почнемо дослідження із з'ясування сутності кредитного рейтингового агентства. Одразу зауважимо, що сьогодні питання розвитку таких агентств є досить дискусійним у середовищі науковців та практиків. Це пов'язано з тим, що окреслені установи досить часто неправильно в минулому визначали рейтинги підприємств, держав, що, зрештою, призводило до складних наслідків для розвитку фінансових систем держав і навіть світової економіки. Підтвердженням цього є, наприклад, фінансово-економічна криза 2008 року, яку не виявили кредитні рейтингові агентства і не змогли вчасно встановити кризоутворюючі чинники у фінансовій системі США. Проте, з іншого боку, діяльність окреслених установ позитивно впливає на функціону-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вання всієї фінансової системи світу, дозволяє ефективніше розподіляти ресурси між надійними та більш ризикованими позичальниками, що загалом дозволяє забезпечити розвиток таких систем та підвищити їхню спроможність протидіяти непередбачуваним дисипативним процесам.

Кредитні рейтингові агентства за своєю природою є комерційними установами, які функціонують з метою отримання прибутків. Це також одна з причин, чому робота цих організацій піддається критиці, оскільки, враховуючи залежність руху фінансових ресурсів від рейтингу позичальника в межах світової фінансової системи, такі позичальники зацікавлені в підвищенні власного рейтингу. Відповідно кредитні рейтингові агентства можуть зловживати власним становищем і на певних умовах визначати бажані для позичальників рейтинги. Однак насправді така ситуація є складною, враховуючи досить високий рівень конкуренції між кредитними рейтинговими агентствами на ринку відповідних послуг, значну увагу аналітиків у всьому світі до розвитку фінансових ринків та роботи окреслених установ.

Отже, для визначення сутності кредитного рейтингового агентства розглянемо спочатку зміст таких категорій, як «рейтинг», «кредитний рейтинг». Це дозволить чіткіше визначити не лише природу окресленої установи, але і глибше зрозуміти її функції та роль у розвитку ринку фінансових послуг. У таблиці 1 представлені підходи науковців до розгляду змісту категорії «рейтинг».

Таблиця 1

Науково-концептуальні підходи до розгляду сутності дефініції «рейтинг»

Сутність 1	Джерело 2
Рейтинг – 1) рівень чи шкала, що відображає, наскільки хорошим, популярним чи важливим є досліджуваний об'єкт; 2) оцінювання майбутньої прибутковості інвестицій у визначену компанію; 3) визначення рівня ризику, пов'язаного із наданням кредиту певній компанії, що обчислюється спеціалізованою незалежною організацією (рейтинговим агентством).	Longman Business English Dictionary. Longman (Pearson Education Limited), 2000. 533 p. [16]
Рейтинг – визначена в процесі оцінювання фінансова чи кредитна позиція підприємства або індивідуума.	Oxford Business English Dictionary for learners of English. Oxford University Press, 2006. 616 p. [18]
Рейтинг – 1. Показник оцінки діяльності, популярності, авторитету якоїсь особи, організації, групи, програм у певний час, що визначається соціологічним опитуванням, голосуванням тощо й визначається місцем, яке вони посідають серед собі подібних. 2. Відносний показник надійності ділового партнера, банку, страхової компанії тощо.	Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с. [2]
Під рейтингом розуміється оцінка відносно надійності корпоративних та муніципальних боргових зобов'язань, що формується залежно від можливостей емітента сплатити основний борг та відсотки за ним.	Економічний глосарій економічного факультету Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. URL: http://vocabulary.ru/dictionary/417/word/%D0%E5%E9%F2%E8%ED%E3 [4]
Рейтинг (англ. <i>rating</i>) – оцінка, віднесення до класу, розряду чи категорії.	Дяків Р. С., Бохан А. В., Горбаль В. М., Гуриченко О. М. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ: Міжнародна економічна фундація, 2000. 704 с. [3]

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Рейтинг – оцінка значущості, масштабності, важливості фірми, банку, а також показник, що характеризує кредитоспроможність компанії.	Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва: Инфра-М, 2021. 512 с. [12]
У словнику розгляд досліджуваного поняття здійснюється із погляду маркетингу та фінансів. У першому випадку рейтингом вважається комплексна оцінка, що забезпечує приналежність об'єкта рейтингування до визначеної класифікаційної ознаки чи категорії. З погляду фінансів, рейтинг – це відносний показник, що відображає рівень надійності ділового партнера, кредитоспроможності позичальника, надійності цінних паперів.	Тринько Р., Тринько О. Термінологічний словник ринкової економіки: глобалізація, маркетинг, статистика, страхування, фінанси. Львів: Українські технології 2006, 216 с. [13]
Рейтинг – 1) незалежна оцінка якості боргів компанії; 2) показник ступеня ризику надання кредиту тим чи іншим фірмам чи приватним особам, що дає можливість зробити висновок про доцільність встановлення з ними ділових зв'язків та видачі позик (так званий кредитний рейтинг).	Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів: інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємство: навч. посіб. Київ: Молодь, 2000. 382 с. [8]

Джерело: складено авторами.

Таким чином, дані табл. 1 дають підстави зробити висновок, що рейтинг – це насамперед оцінка, яка визначається в процесі оцінювання певних певної сукупності показників. Зауважимо, що окреслена дефініція використовується досить активно в різних науках та загалом у повсякденному житті. Однак саме в межах ринку фінансових послуг поняття рейтингу набуває власного, специфічного значення. Саме в межах фінансової науки рейтинги передусім розглядають як спосіб визначення фінансового стану в певний момент часу. Окреслені види рейтингів є досить складними за своїм визначенням, враховуючи значну кількість фінансових та економічних показників. При цьому до їхньої структури можуть відноситися як кількісні, так і якісні показники. Особливу роль рейтинги відіграють у сфері функціонування фінансового ринку та окремих його компонентів. Оцінювання роботи банківських установ, інших фінансових компаній та їхніх потенційних клієнтів, які бажають отримати кредитні, інвестиційні кошти, є однією з найпоширеніших функцій рейтингових агентств.

Для розуміння сутності рейтингу варто розуміти та розрізняти відмінність між такими показниками, як «рейтинг», «ренкінг» та «індекс». Насамперед:

1) рейтинг – комплексне оцінювання стану суб'єкта, віднесення господарюючого суб'єкта до класу або категорії на основі такої оцінки;

2) ренкінг - список господарюючих суб'єктів, які розподілені за величиною якогонебудь одного показника їх діяльності;

3) індекс – зміна кількісного значення певного показника в часі.

Зазначимо, що та економічній науці використовують всі окреслені категорії. Проте, саме рейтингам надається вагома увага при визначенні критичних показників, які дають змогу приймати рішення про здійснення подальших вкладень фінансових ресурсів. Саме високий рівень кореляції між роботою рейтингових агентств та подальшим фінансовим станом кредитних та інвестиційних установ визначає підвищений інтерес таких установ до роботи зазначених агентств, оцінювання їхньої роботи та, що найбільш важ-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ливіше, формування довіри до встановлених рейтингів. З іншого боку, робота рейтингових агентств є важливою для забезпечення стабільності фінансової системи окремих країн, а тому їх діяльність постійно перебуває в полі зору органів державної влади, які здійснюють нагляд за роботою цих агентств.

Таким чином, під рейтингом будемо розуміти проведену рейтинговим агентством комплексну оцінку стану господарюючого суб'єкта та віднесення його за результатами такої оцінки до певної категорії в певний момент або проміжок часу.

Загалом сьогодні прийнято виділяти серед всіх рейтингів:

- 1) кредитні рейтинги;
- 2) інші (некредитні) рейтинги.

Досить часто в науковій літературі трапляється ототожнення понять «рейтинг» та «кредитний рейтинг», що із сутнісної позиції є не зовсім правильним. Розглянемо більш детально зміст категорії «кредитний рейтинг». Відповідні підходи до розуміння цієї дефініції представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Науково-концептуальні підходи до розгляду сутності дефініції «кредитний рейтинг»

Сутність	Джерело
1	2
Кредитний рейтинг умовний вираз кредитоспроможності об'єкта рейтингування в цілому та/або його окремого боргового зобов'язання за національною шкалою кредитних рейтингів.	Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text [11]
Кредитний рейтинг – це універсальний інструмент для оцінки кредитоспроможності позичальника, надійності його боргових зобов'язань і встановлення плати за відповідний кредитний ризик.	Агентство «Кредит-Рейтинг». URL: www.credit-rating.ua [1]
Кредитний рейтинг є висновком щодо кредитного ризику. Встановлені рейтинги ідентифікують погляди агентства щодо здатності та готовності емітента виконати взяті фінансові зобов'язання своєчасно й у повному обсязі	Standard and Poor's. URL: https://www.spglobal.com/ratings/en/about/understanding-credit-ratings [20]
Кредитний рейтинг (Credit rating) – це оцінка ймовірності того, що приватна особа, фірма або країна зможе і захоче розплатитися за своїми боргами.	Nigar Hashimzade, John Black, Gareth Myles. A Dictionary of Economics. Oxford University Press, Jan 11, 2017. 584 p. [17]
Рейтинг кредитний – оцінка кредитоспроможності позичальника, надійності його зобов'язань; може являти собою комбінацію букв (залежно від рівня ризику) або спеціально розраховується індекс.	Нечаев В. И., Михайлушкин П. В. Экономический словарь: справочное издание. Краснодар: Просвещение-Юг, 2011. 463 с. [10]
кредитний рейтинг – це міра, яка відображає кредитоспроможність приватної особи, підприємства, регіону чи країни, а також надійність цінних паперів. Такі рейтинги розраховуються на основі минулого й поточного фінансового стану об'єктів рейтингування, а також оцінок їхньої власності й узятих боргів	Коваленко Н. FITCH, S&P, MOODY'S: хто ставить оцінки банкам? 2008. URL: http://www.prostobank.ua/depozity/stati/fitch_s_p_moody_s_kto_stavit_otsenki_bankam [7]

Закінчення табл. 2

1	2
Кредитний рейтинг являє собою незалежну суб'єктивну якісну оцінку, якою інвестори керуються при визначенні ступеня довіри кредитору та яка допомагає приймати рішення про здійснення інвестицій	Кредитный рейтинг государственных ценных бумаг Украины. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/ru/publis h/printable_article?art_id=39188 [9]
Кредитні рейтинги – це думка рейтингового агентства про кредитоспроможність об'єкта рейтингування загалом та/чи відносно його окремого боргового зобов'язання або іншого фінансового інструменту, виражена у вигляді оцінки за шкалою кредитних рейтингів	Regulation (EC) № 1060/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on credit rating agencies. URL: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:302:0001:0031:EN:PDF [19]

Джерело: складено авторами.

Отже, враховуючи підходи до розгляду сутності категорії «кредитний рейтинг» під цієї дефініцією будемо розглядати оцінку, яка характеризує частково фінансовий стан рейтингової особи, визначає показник її кредитоспроможності, фінансової стійкості та здатності виконувати в майбутньому взяті на себе додаткові фінансові зобов'язання. Зауважимо, що така оцінка заснована на вивченні всієї доступної інформації про сумарні активи та зобов'язання позичальника, ступінь ризику і його кредитну історію (дані про своєчасність платежів відсотків і виплат в рахунок погашення основної суми боргу в минулому). Приватним особам, фірмам і державам із високим кредитним рейтингом набагато простіше й дешевше отримати грошовий або товарний кредит, ніж позичальникам з низьким кредитним рейтингом [17].

Кредитне *рейтингове агентство*, у свою чергу, – організація, яка присвоює кредитні рейтинги, які показують здатність боржника повернути борг, своєчасно сплачуючи нараховані відсотки, а також ймовірність дефолту боржника. Найкращим чином обґрунтувати сутність кредитних рейтингових агентств можливо через виокремлення основних функцій, які є для них притаманними. До їх переліку варто віднести такі:

1) *створення аналітичної інформації* – кредитні рейтингові агентства у своїй діяльності використовують значну кількість інформації з різних джерел, проводять її дослідження і створюють нові, узагальнені дані, які є зручними для використання вже фінансовими установами та іншими аналітичними організаціями;

2) *зниження витрат* – враховуючи, що кредитні рейтингові агентства оприлюднюють результати власних досліджень, то фінансові установи, у тому числі банки, мають змогу використовувати їх у своїй діяльності, не створюючи власних підрозділів для отримання таких даних; це дозволяє таким установам не лише знизити власні функції, але і сфокусуватися виключно на власній діяльності;

3) *підвищення репутації* – кредитний рейтинг є показником фінансового стану підприємства, його фінансової міцності та спроможності залучати додаткові фінансові ресурси для власного розвитку; саме це робить такі рейтинги показником репутації підприємств, засвідчує також ефективність управління ними, свідчить про інноваційність їхнього розвитку;

4) *підвищення транспарентності* – кредитні рейтингові агентства, створюючи відповідні рейтинги, забезпечують загалом інформацією всіх учасників на ринку кредитних послуг, що дозволяє кожному з них приймати відповідні рішення щодо надання позик, вкладенні інвестицій і т. ін.; загалом це приводить до поступового підвищення інформаційної прозорості роботи фінансових установ;

5) *зниження системного кредитного ризику* – визначення кредитних рейтингів дозволяє у межах усього ринку кредитних послуг правильно встановити рівень кредитоспроможності позичальників, оцінити їхню можливість вчасно обслуговувати взяті позики; це

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

допомагає банківським установам, інвестиційним компаніям як правильно оцінити ризик за конкретними кредитними операціями, так і вартість позикових коштів; це все в підсумку дозволяє знизити системний кредитний ризик національної економіки та підвищити рівень її стійкості до впливу негативних ендогенних та екзогенних чинників;

б) *консультативна допомога* – окремі становлення кредитних рейтингів значна кількість кредитних рейтингових агентств надає суб'єктам підприємницької діяльності додаткові послуги у сфері фінансового консалтингу, готують відповідні аналітичні звіти щодо розвитку окремих галузей та сфер національного господарства, світові ринки товарів і послуг на замовлення клієнтів;

г) *функція розвитку* – враховуючи наявність значного впливу на розвиток ринку кредитних послуг, фінансову систему країни, кредитні рейтингові агентства сприяють загальному розвитку економічних відносин у країні, дозволяють ефективно розподіляти потоки фінансових ресурсів, сприяють підвищенню ефективності роботи кредитних та інвестиційних установ.

Індустрія кредитних рейтингів формувалася в умовах загальної зацікавленості в перетворенні великого обсягу розрізненої фінансової інформації в просту і ясну оцінку кредитоспроможності боржників – кредитний рейтинг. У США практика присвоєння кредитних рейтингів емітентів боргових зобов'язань налічує вже понад сто років, у той час як європейський і національні ринки кредитно-рейтингових послуг отримали розвиток лише в останні два десятиліття. У табл. 3 представлена інформація про найбільш відомі світові кредитні рейтингові агентства.

Таблиця 3

Інформація про основних світових лідерів у сфері присвоєння кредитних рейтингів

Агентство	Рік заснування	Функції
Standard & Poors	1860 р., Нью-Йорк	Вважається одним із найбільш професійних дослідників світового майданчика. Оціночна діяльність Standard & Poors здійснюється не тільки на загальному, але й на національному рівні. Воно проводить дослідження на внутрішньому і зовнішньому ринках, після чого виносить об'єктивне судження про їхні фінансові можливості. У число обов'язків Standard & Poors входить виявлення ризику переказу коштів за кордон. Фірма-емітент повинна продемонструвати хорошу кредитоспроможність і відсутність непогашених боргових зобов'язань.
Moody's	1909, Нью-Йорк	Головним завданням вважається аналіз біржових ринків і привласнення кредитних рейтингів. Оскільки Moody's займається національною оцінкою, він розробив 40 окремих систем для аналізу різних підрозділів. Установа оцінює галузі, країни, підприємства та інші групи. Залежно від предмета аналізу, фахівці застосовують певну систему, що дозволяє провести повноцінне дослідження.
Fitch Ratings	1913, Нью-Йорк, Лондон	Здійснює незалежний аналіз кредитних ринків і учасників системи. Воно вивчає платоспроможність і надійність кожної організації, після чого складає загальний список. У 1924-му керівництво ввело оціночну шкалу з додаванням проміжних рівнів. Fitch Ratings прославився у ролі аналітика, що створює докладні звіти із зазначенням всіляких нюансів.

Джерело: складено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Таким чином, у результаті проведення дослідження було встановлено, що кредитні рейтингові агентства на сьогодні є невід'ємною частиною розвитку ринку кредитних послуг та загалом всієї фінансової системи будь-якої розвинутої країни. У статті розглянуто сутність таких категорій, як «рейтинг» та «кредитний рейтинг», виокремлені окремі наукові підходи до розгляду цих дефініцій. У підсумку рейтинг запропоновано розглядати як проведене рейтинговим агентством комплексне оцінювання стану господарюючого суб'єкта та віднесення його за результатами такої оцінки до певної категорії в певний момент або період часу.

У свою чергу, сутність кредитного рейтингу визначено таким чином: кредитний рейтинг – оцінка, яка характеризує частково фінансовий стан рейтингової особи, визначає показник її кредитоспроможності, фінансової стійкості та здатності виконувати у майбутньому взяті на себе додаткові фінансові зобов'язання. Також було обґрунтовано функції кредитних рейтингових агентств та констатовано важливість їх функціонування для формування сприятливих умов для розвитку фінансових установ, забезпечення їх стійкості та надійності функціонування. Подальші наукові дослідження у сфері визначення кредитних рейтингових агентств можуть бути пов'язані з вивченням трансформаційних процесів у роботі таких організацій, які обумовлюються на сьогодні активним впровадженням сучасних цифрових технологій у діяльність кредитних установ, підвищенням якості автоматичної обробки фінансової інформації.

Список використаних джерел

1. Агентство «Кредит-Рейтинг». URL: www.credit-rating.ua.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
3. Дяків Р. С., Бохан А. В., Горбаль В. М., Гуриченко О. М. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2000. 704 с.
4. Економічний глосарій економічного факультету Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. URL: <http://vocabulary.ru/dictionary/417/word/%D0%E5%E9%F2%E8%ED%E3>.
5. Кичко І. І. Елементи системного підходу до управління та фінансування соціальної сфери. *Україна: аспекти праці*. 2006. № 2. С. 17-21.
6. Кичко І. І. Особисті потреби: регуляторні механізми формування та забезпечення. Чернігів : Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2010. 258 с.
7. Коваленко Н. FITCH, S&P, MOODY'S: хто ставить оцінки банкам? 2008. URL: http://www.prostobank.ua/depozity/stati/fitch_s_p_moody_s_kto_stavit_otsenki_bankam.
8. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів: інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво : навч. посіб. Київ : Молодь, 2000. 382 с.
9. Кредитный рейтинг государственных ценных бумаг Украины. URL: <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini>.
10. Нечаев В. И., Михайлушкин П. В. Экономический словарь: справочное издание. Краснодар : Просвещение-Юг, 2011. 463 с.
11. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. Москва : Инфра-М, 2021. 512 с.
13. Тринько Р., Тринько О. Термінологічний словник ринкової економіки: глобалізація, маркетинг, статистика, страхування, фінанси. Львів : Українські технології, 2006, 216 с.
14. Холявко Н. І. Сучасні інформаційні технології в роботі фінансових установ. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 152-161.
15. Холявко Н. І., Колоток М. О. Інформаційні технології в роботі зарубіжних фінансових установ. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 1 (25). С. 117-126.
16. Longman Business English Dictionary. Longman (Pearson Education Limited), 2000. 533 p.

17. Nigar Hashimzade, John Black, Gareth Myles. A Dictionary of Economics. Oxford University Press, Jan 11, 2017. 584 p.

18. Oxford Business English Dictionary for learners of English. Oxford University Press, 2006. 616 p.

19. Regulation (EC) № 1060/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on credit rating agencies. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:302:0001:0031:EN:PDF>.

20. Standard and Poor's. URL: <https://www.spglobal.com/ratings/en/about/understanding-credit-ratings>.

References

1. Ahentstvo «Kredyt-Reitynh» [Credit Rating Agency]. (n.d.). www.credit-rating.ua.
2. Busel, V. T. (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Perun.
3. Diakiv, R. S., Bokhan, A. V., Horbal, V. M., & Hurynenko, O. M. (2000). *Entsyklopediia biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia of a businessman, economist, manager]*. Mizhnarodna ekonomichna fundatsiia.
4. Ekonomichni hlosarii ekonomichnoho fakultetu Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. H. Shevchenka [Economic Glossary of the Faculty of Economics of T.G. Shevchenko Kyiv National University] (n.d.). <http://vocable.ru/dictionary/417/word/%D0%E5%E9%F2%E8%ED%E3>.
5. Kychko, I. I. (2006). Elementy systemnoho pidkhodu do upravlinnia ta finansuvannia sotsialnoi sfery [Elements of a systematic approach to management and financing of the social sphere]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of work*, (2), 17-21.
6. Kychko, I. I. (2010). *Osobysti potreby: rehuliatorni mekhanizmy formuvannia ta zabezpechennia [Personal needs: regulatory mechanisms of the formation and provision]*. Chernihivskiy derzhavnyi instytut prava, sotsialnykh tekhnolohii ta pratsi.
7. Kovalenko, N. (2008). FITCH, S&P, MOODY: kto stavyt otsenky bankam? URL: http://www.prostobank.ua/depozity/stati/fitch_s_p_moody_s_kto_stavit_otsenki_bankam.
8. Kolomoitsev, V. E. (2000). *Universalnyi slovnyk ekonomichnykh terminiv: investuvannia, konkurentsiia, menedzhment, marketynh, pidpriumnytstvo [Universal dictionary of economic terms: investment, competition, management, marketing, entrepreneurship]*. Molod.
9. Kredytnyi reiting gosudarstvennykh tsennykh bumah Ukrainy [Credit rating of government securities of Ukraine]. (n.d.). <https://mof.gov.ua/uk/kreditnij-rejting-potochni-rejtingi-zagalna-informacija-istorichni-zmini>.
10. Nechaev, V. Y., & Mykhailushkyn, P. V. (2011). *Ekonomicheskyy slovar: spravochnoe izdanie [Economic Dictionary: reference edition]*. Prosveshchenie-Iuh.
11. Pro derzhavne rehuliuвання rynku tsinnykh paperiv v Ukraini [On State Regulation of Securities Market in Ukraine], Law of Ukraine № 448/96-BP (on October 30, 1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
12. Raizberh, B. A., Lozovskyi, L. Sh., & Starodubtseva, E. B. (2021). *Sovremennyi ekonomicheskii slovar [Modern economic dictionary]*. Infra-M.
13. Trynko, R., & Trynko, O. (2006). *Terminolohichni slovnyk rynkovoï ekonomiky: hlobalizatsiia, marketynh, statystyka, strakhuvannia, finansy [Terminological dictionary of market economy: globalization, marketing, statistics, insurance, finance]*. Ukrainski tekhnolohii.
14. Kholiavko, N. I. (2021). Suchasni informatsiini tekhnolohii v roboti finansovykh ustanov [Modern information technology in the work of financial institutions]. *Biznes Inform – Business Inform*, (5), 152-161.
15. Kholiavko, N. I., & Kolotok, M. O. (2021). Informatsiini tekhnolohii v roboti zarubizhnykh finansovykh ustanov [Information technology in the work of foreign financial institutions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 117-126.
16. *Longman Business English Dictionary*. (2000). Longman (Pearson Education Limited).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

17. Nigar, Hashimzade, John, Black, Gareth, Myles. (2017). A Dictionary of Economics. Oxford University Press.

18. Oxford Business English Dictionary for learners of English. (2006). Oxford University Press.

19. Regulation (EC) № 1060/2009 of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on credit rating agencies. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:302:0001:0031:EN:PDF>.

20. Standard and Poor's. <https://www.spglobal.com/ratings/en/about/understanding-credit-ratings>.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Островська Наталія Степанівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна).

Ostrovskia Natalia – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public, Corporate Finance and Financial Intermediation, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (2 Kotsiubinskyi Str., 58012, Chernivtsi, Ukraine).

E-mail: n.ostrovskia@chnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7259-7403>

Researcher: <https://publons.com/researcher/3342699/natalia-ostrovskia>

Scopus Author ID: 56606207800

Мурашківська Ірина Анатоліївна – аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Murashkovska Iryna – PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

УДК 351.84:368(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-134-140

Людмила Морозова, Ольга Тимощук

**РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Liudmyla Morozova, Olha Tymoschuk

**INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT
OF STATE REGULATION OF INSURANCE ACTIVITIES IN UKRAINE**

Аналіз та систематизація нормативно-правової бази регулювання страхової діяльності дозволили дійти висновку, що державне регулювання у сфері страхової діяльності відбувається за допомогою відповідних методів, форм та інструментів, виконує специфічні функції та ґрунтується на певних принципах. Багатоаспектність страхових відносин, що виникають на страховому ринку, зумовила необхідність дослідження інституційного забезпечення, тобто визначення основних правил та принципів організації та ведення страхової діяльності за сучасних умов євроінтеграційного напрямлення. Визначено, що в Україні інституційне забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності регулюється інституціями міжнародного рівня, урядовими структурами та нормами, стандартами, звітністю та іншими внутрішніми документами в масштабах окремих страхових компаній, як і в інших країнах світу. Запропоновано модель інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні за рівнями економічних відносин. Встановлено, що існує певна невизначеність у чинному правовому полі регулювання страхової діяльності, оскільки відбулася масштабна зміна регулятора в цій сфері. Перехід України до мегарегулювання у сфері страхової діяльності та процес євроінтеграції України зумовлюють необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до вимог ЄС. Обґрунтовано, що процес розробки та реалізації державними органами нормативно-правових, організаційних і регулятивно-контролюючих заходів має бути спрямований на захист інтересів страховиків та споживачів страхових послуг, що сприятиме ефективному розвитку страхового ринку в рамках єдиної державної політики.

Ключові слова: державне регулювання; директиви; інституційне забезпечення; страхові відносини; страхова діяльність; страхування.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Analysis and systematization of the legal framework for the regulation of insurance activities led to the conclusion that state regulation in the field of insurance is through methods, forms and tools, performs specific functions and is based on certain principles. The multifaceted nature of insurance relations arising in the insurance market has necessitated the study of institutional support, to definition of basic rules and principles of organization and conduct of insurance activities in the current conditions of European integration. It is determined that in Ukraine the institutional support for the development of state regulation of insurance activities is regulated by international institutions, government agencies and norms, standards, reporting and other internal documents on the scale of individual insurance companies, as in other countries. The author proposes a model of institutional support for the development of state regulation of insurance activities in Ukraine by levels of economic relations. It is established that there is some uncertainty in the existing legal field of regulation of insurance activities, as there has been a large-scale change in the regulator in this area. Ukraine's transition to mega-regulation in the field of insurance and the process of European integration of Ukraine necessitate the harmonization of domestic legislation with EU requirements. It is substantiated that the process of development and implementation by state bodies of regulatory, organizational and regulatory measures should be aimed at protecting the interests of insurers and consumers of insurance services, which will contribute to the effective development of the insurance market within a single state policy.

Keywords: state regulation; directives; institutional support; insurance relations; insurance activity; insurance.

Fig.: 1. References: 11.

JEL Classification: I18; G22

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання вітчизняний страховий ринок доцільно розглядати як складне, взаємопов'язане соціально-економічне середовище щодо захисту майнових прав та інтересів учасників страхового процесу з приводу розподілу та перерозподілу страхових ризиків. Усвідомлення багатоаспектності страхових відносин, що виникають на страховому ринку, зумовлює необхідність дослідження інституційного забезпечення, тобто визначення основних правил та принципів організації та ведення страхової діяльності за сучасних умов євроінтеграційного напрямлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень показує, що проблемі державного регулювання страхової діяльності приділяється значна увага як з боку вітчизняних науковців, так і з боку закордонних. Зокрема, серед вітчизняних науковців, які вивчали це питання, доцільно виділити таких: В. Базилевич, Т. Біловус, О. Гаманков, А. Єрмошенко, О. Жук, О. Кириленко, Ю. Коваленко, Н. Ткаченко, В. Опарін, Т. Ротова, Л. Селіверстова, Н. Супрун, О. Філонюк [1-10]. Проте важливі аспекти інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні залишаються не розкритими й потребують подальшого дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зважаючи на численні добробки вітчизняних учених з питань розвитку державного регулювання страхової діяльності, важливі аспекти інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні залишаються не розкритими й потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Завдання дослідження полягають у комплексному вивченні сучасного стану інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Специфіка страхової діяльності вимагає постійного державного втручання у процес її розвитку та обґрунтовує необхідність удосконалення існуючих механізмів регулювання, зміст якого може змінюватися залежно від часу, країни, типу державного устрою, обраної моделі економічної політики, процесів міжнародної економічної інтеграції тощо.

Державне регулювання страхової діяльності – це сукупність методів, форм та інструментів, за допомогою яких забезпечується функціонування, регулювання, контроль, а також захист прав і інтересів суб'єктів господарювання. Визначення теоретичних основ регулювання страхової діяльності має важливе значення, оскільки сприятиме цілеспрямованим та узгодженим діям державних і недержавних структур щодо забезпечення надійного страхового захисту і юридичних, і фізичних осіб [11, с. 164].

Цілями державного регулювання страхової діяльності на національному рівні є досягнення збалансованості інтересів суб'єктів страхових відносин і органів, що їх регулюють, захист страхувальників, забезпечення інтересів страховиків і отримання певної макроекономічної вигоди.

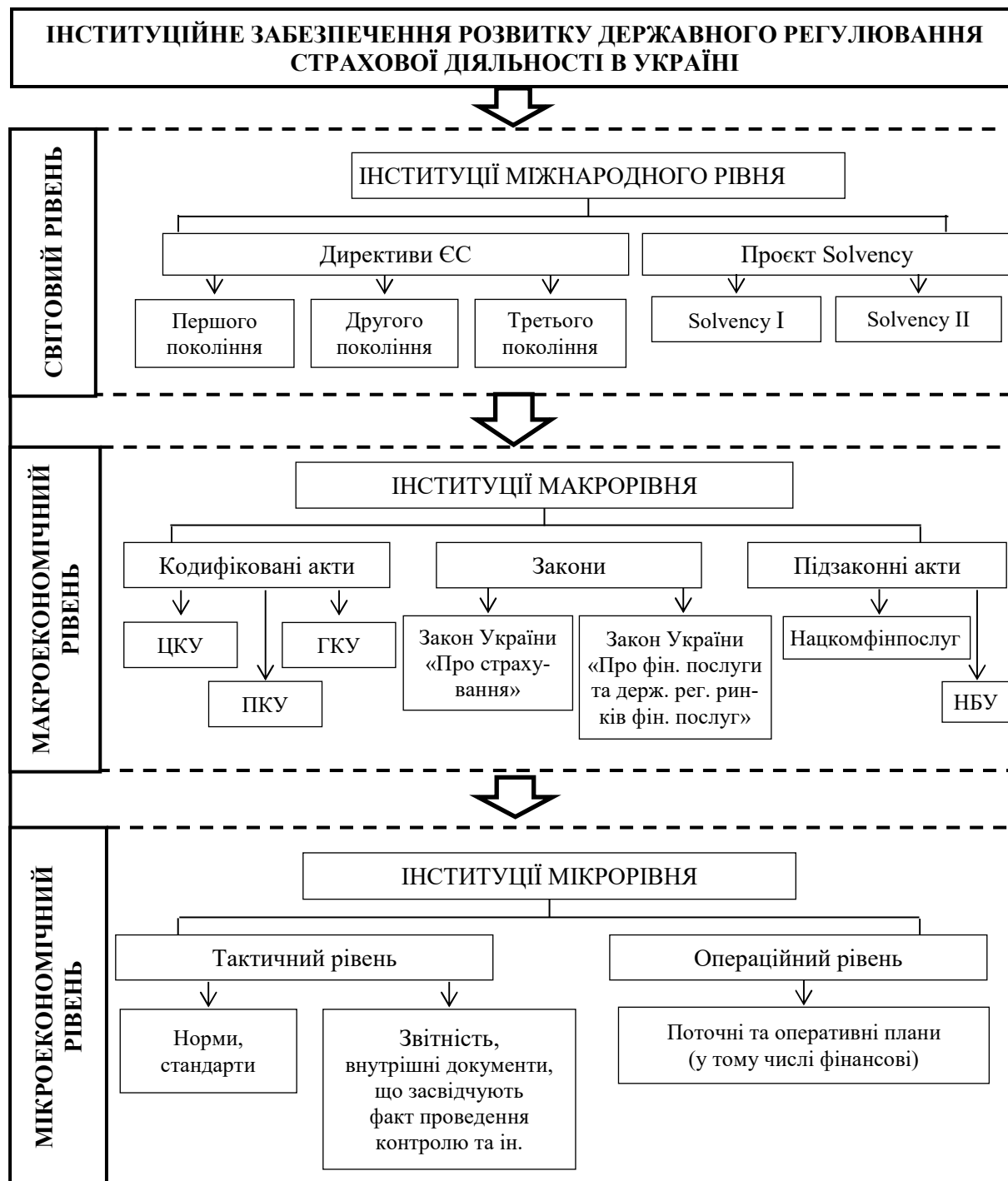
Світові тенденції розвитку страхової діяльності в Україні та світі показують свій розвиток із року в рік. В Україні інституційне забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності регулюється інституціями міжнародного рівня (мега- або світовий рівень), урядовими структурами (макрорівень) та нормами та стандартами в масштабах окремих страхових компаній, як і в інших країнах світу.

Модель інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні за рівнями економічних відносин наведена на рис. 1.

Якщо розглядати інституційне забезпечення страхової діяльності за економічними рівнями, то найбільший вплив на її розвиток чинить світовий або міжнародний рівень, оскільки саме міжнародні організації визначають Директиви Європейського Союзу, що регулюють страхову діяльність на цьому рівні.

Так, Директивами Першого покоління було сформовано єдину термінологію та класифікацію страхового законодавства, встановлено вимоги щодо формування та складу страхових фондів, можливості їх розміщення для країн Європейського Союзу. Директивами Другого покоління визначено правила нагляду за страховою діяльністю та розроблено принципи оцінки фінансового стану страхових компаній.

В основу Директив Третього покоління покладено правила нагляду за діяльністю страхових компаній та взаємне визнання систем правового регулювання страхової діяльності. Також у Директивах ЄС визначаються обов'язкові стандарти забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страховиків, вимоги щодо ліцензування страхової діяльності, наданні бухгалтерської звітності страховиками, рекомендації щодо організації страхового нагляду [8, с. 85].

Рис. 1. Модель інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності в Україні за рівнями економічних відносин

Джерело: розроблено авторами.

Найважливішим напрямом державного регулювання діяльності страхових компаній є встановлення державою вимог щодо їхньої платоспроможності та нагляд за дотриманням цих вимог. Саме тому в межах розгляду міжнародного рівня інституційного забезпечення регулювання страхової діяльності необхідно виділити проєкт Solvency, що складається з двох частин: Solvency I (спрощені вимоги до платоспроможності) та Solvency II (базові вимоги до платоспроможності). В основу цього проєкту покладено вимоги до фінансових ресурсів страхової компанії, розміру капіталу, корпоративних

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

процесів та систем контролю і звітності. Система Solvency II складається аналогічно базельським правилам у банківській системі з трьох складових (стовпів), кожний з яких стосується конкретного аспекту в регулюванні платоспроможності страхової компанії:

- перша – кількісні вимоги до фінансових ресурсів;
- друга – якісні вимоги;
- третя – ринкова дисципліна.

Крім міжнародних документів інституційного забезпечення розвитку державного регулювання страхової діяльності, для розширення та впровадження найкращих практик принципи такої діяльності повинні бути підтримані та закріплені на державному (макроекономічному) рівні та задекларовані в національних нормативно-правових документах.

На макрорівні закріплюються національні норми в масштабах певної галузі, регіону, національної економіки, які спрямовані на відповідне ставлення до приватної власності та ринкової конкуренції, закріплюють стандарти про розкриття достовірної інформації, етичні норми та стандарти і пріоритетні напрями ведення страхової діяльності.

Основу інституційного забезпечення державного регулювання страхової діяльності в Україні становлять:

- Господарський кодекс України;
- Цивільний кодекс України;
- Податковий кодекс України;
- Закон України «Про страхування»;
- Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
- підзаконні акти, розпорядження, накази.

Основним законодавчим актом, який регулює відносини, що виникають у страховій діяльності, є Закон України «Про страхування».

У рамках останніх змін, що відбулися в державному регулюванні страхової діяльності, необхідно звернути увагу на пруденційний нагляд – основу системи пруденційного регулювання. Так, у більшості країн ЄС наглядовий процес базується на оцінці ризику, в інших – на розмірі певного параметра. Сьогодні, коли повноваження щодо нагляду та регулювання страховою діяльністю перейшли від Нацкомфінпослуг до НБУ, важливим є впровадження сучасних норм щодо діяльності страховиків та норм, які стосуються договорів страхування, посередників та взаємодії зі споживачами страхових продуктів. Розробка сучасного законодавства повинна враховувати ключові вимоги законодавства Європейського Союзу, які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципи Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS).

На сьогодні існує певна невизначеність із державним регулюванням страхової діяльності на макроекономічному рівні, оскільки більшість підзаконних актів, розпоряджень та наказів була підписана Нацкомфінпослуг. Оскільки НБУ планує встановити повноцінний пруденційний нагляд, то контроль буде відрізнятися залежно від розміру компанії та інших критеріїв, установи будуть поділені на групи залежно від їх частки на ринку і бізнес-моделі. Від цього безпосередньо залежатиме жорсткість вимог: чим більш значущий вплив компанія має на ринок, тим жорсткіші вимоги висуватиме регулятор. Ключове слово у проєкті моделі регулювання, викладеної НБУ у Білій книзі «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору» – пропорційність. Щоб наблизити функціонування вітчизняного страхового ринку до міжнародного рівня і підвищити надійність національних страховиків має продовжуватися робота з удосконалення державної системи регулювання. Отже, для побудови якісної системи запобіжного нагляду в Україні НБУ потребує розробки змістовних ризикоорієнтованих підходів нагляду за страховою діяльністю, зважаючи насамперед на реальну оцінку ризиків дія-

льності страхових компаній із позиції впливу потенційних загроз на фінансову стійкість страховиків. Негайними заходами щодо впровадження системи пруденційного нагляду за страховою діяльністю мають стати:

- розробка загальних принципів ідентифікації та оцінки ризиків діяльності страховика на основі міжнародного досвіду;
- удосконалення існуючих тестів раннього попередження з урахуванням світового досвіду та особливостей національного ринку;
- подальше корегування форм звітності страховиків, з метою більш логічної їх побудови для якісного моніторингу ризиків страхових компаній, а також відстеження стану та тенденцій в окремих галузях страхового ринку.

Ключовою метою запровадження ризикоорієнтованого пруденційного нагляду за фінансовими установами є вчасна оцінка поточної та майбутньої платоспроможності й виявлення наявних та потенційних ризиків для платоспроможності на ранніх етапах, для запобігання виходу компаній з ринку до виконання своїх поточних зобов'язань.

Таким чином, нормативно-правове регулювання страхової діяльності в Україні на макроекономічному рівні необхідно вдосконалювати та доопрацьовувати з урахуванням адаптації до вимог ЄС.

Нормативно-правове регулювання страхової діяльності на мікроекономічному рівні безпосередньо залежить від регламентації на світовому та макроекономічному рівні, оскільки організаційно-розпорядчі документи, норми та стандарти страховиків формуються згідно з вимогами, що встановлюються інституціями вищих рівнів. Інституції мікрорівня доцільно поділити на оперативні та тактичні.

Отже, на сьогодні в Україні на законодавчому рівні закріплені норми щодо національних версій стандартів зі звітування про страхову діяльність, але для вітчизняних реалій важливим є розробка та прийняття Національної стратегії з розвитку страхової діяльності, яка визначить чіткі орієнтири розвитку страхової сфери на державному рівні, сформує основи співпраці між державою, бізнесом та суспільством щодо страхового захисту, закріпить положення щодо державного регулювання страхової діяльності з урахуванням інтересів держави, страхових компаній, зацікавлених фізичних та юридичних осіб.

Висновки і пропозиції. Важливість та необхідність ефективного державного регулювання страхової діяльності зумовлена створенням сучасних умов для виникнення й функціонування страхової галузі, яка б відповідала вимогам євроінтеграційного спрямування, що відбувається в Україні.

Державне регулювання страхової діяльності доцільно розглядати системно, як сукупність методів, форм та інструментів, за допомогою яких держава, в особі уповноваженого регулятивного органу, забезпечує функціонування, регулювання та контроль суб'єктів страхових правовідносин, а також забезпечує ефективність розвитку страхової сфери шляхом розробки системи рішень, прийнятих державними органами управління і спрямованими на створення сприятливих умов для діяльності страхових компаній, захисту інтересів споживачів, ефективного розвитку страхового ринку. Оптимальна система державного регулювання страхової діяльності на національному рівні передбачає досягнення збалансованості інтересів суб'єктів страхових відносин і органів, що їх регулюють, – захисту страхувальників, забезпечення інтересів страховиків і отримання певної макроекономічної вигоди.

Державне регулювання страхової діяльності здійснюється на міжнародному, макро- та мікроекономічному рівнях. Кожен рівень має у своїй структурі відповідні складові, зокрема директиви, закони, постанови, розпорядження та ін., які формують комплексну систему нормативно-правової регламентації регулювання страхової діяльності в Україні.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На сьогодні існує певна невизначеність у чинному правовому полі регулювання страхової діяльності, оскільки відбулася масштабна зміна регулятора у цій сфері. Перехід України до мегарегулювання у сфері страхової діяльності та процес євроінтеграції України зумовлюють необхідність приведення вітчизняного законодавства у відповідність до вимог ЄС. Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації Законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року встановив, що адаптація є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу, що, у свою чергу, є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики. Окрім того, процес розробки та реалізації державними органами нормативно-правових, організаційних і регулятивно-контролюючих заходів має бути спрямований на захист інтересів страховиків та споживачів страхових послуг, що сприятиме ефективному розвитку страхового ринку в рамках єдиної державної політики.

Список використаних джерел

1. Супрун Н. В., Петрішина Т. О. Проблеми впровадження системи Solvency II у діяльність українських страхових компаній. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22. Ч. 3. С. 77-81. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_3_2018ua/21.pdf.
2. Жук О. О. Зарубіжний досвід у сфері страхування та можливості його використання. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 2. С. 215-218.
3. Базилевич В. Д. Страховий ринок України : монографія. Київ : Знання : КОО, 1998. 374 с.
4. Стратегічне управління страховою компанією : колективна монографія / В. М. Фурман та ін. Київ : КНЕУ, 2008. 440 с.
5. Seliverstova L. S. Trends in the development of the ukrainian insurance market. *Товари і ринки*. 2018. № 1. С. 135-144.
6. Самойловський А. Л. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки України. Київ, 2000. 16 с.
7. Козьменко О. В. Проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Etp/2009_22/Koz'menko.pdf.
8. Шапенко Л. О. Міжнародний досвід адміністративно-правового регулювання страхування у сфері інноваційно-інвестиційної діяльності. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 84-89.
9. Біловус Т. В. Дослідження моделей регулювання ринків цінних паперів. *Економіка і організація управління*. 2017. № 2 (26). С. 132-140.
10. Селіверстова Л. С. Тенденції розвитку фінансового ринку України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. № 2. С. 3-9.
11. Михайлова Н. В., Кравцова А. І. Теоретичні основи державного регулювання страхової діяльності в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 4 (76). С. 163-168.

References

1. Suprun, N. V., Petrishyna, T. O. (2018). Problemy vprovadzhennia systemy Solvency II u diialnist ukrainiskykh strakhovykh kompanii [Problems of the Solvency II system implementing in the activities of Ukrainian insurance companies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. International economic relations and the world economy*, 22(3), 77-81. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_3_2018ua/21.pdf.
2. Zhuk, O. O. (2014). Zarubizhnyi dosvid u sferi strakhuvannia ta mozhlyvosti yoho vykorystannia [Foreign experience in the insurance field and the possibility of its use]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, parvo – Foreign trade: economics, finance, law*, (2), 215-218.
3. Bazylevych, V. D. (1998). *Strakhovyi rynek Ukrainy [Insurance market of Ukraine]*. Znannia: KOO.
4. Furman, V. M., Filoniuk, O. F., Nikolenko, M. P., Baranovskyi, O. I. (2008). *Stratehichne upravlinnia strakhovoiu kompaniieiu [Strategic management of the insurance company]*. KNEU.

5. Seliverstova, L. S. (2018). Trends in the development of the Ukrainian insurance market. *Tovary i rynky – Goods and markets*, (1), 135-144.

6. Samoiloivskyi, A. L. (2000). *Derzhavne rehuliuвання strakhovoi diialnosti v Ukraini [State insurance regulation in Ukraine]* [PhD dissertation; Research Economic Institute of the Ministry of Economy of Ukraine].

7. Kozmenko, O. V. (n.d.). *Problemy derzhavnoho rehuliuвання strakhovoi diialnosti v Ukraini [Problems of the state insurance regulation in Ukraine]*. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Etp/2009_22/Kozmenko.pdf.

8. Shapenko, L. O. (2015). Mizhnarodnyi dosvid administratyvno-pravovoho rehuliuвання strakhuvannya u sferi innovatsiino-investytsiinoi diialnosti. Yurydychnyi visnyk [International experience of administrative and legal insurance regulation in the field of innovation and investment activities]. *Povitriane i kosmichne parvo – Legal Bulletin. Air and space law*, (3), 84-89.

9. Bilovus, T. V. (2017). Doslidzhennia modelei rehuliuвання rynkiv tsinnykh paperiv [Research of the models of the securities markets regulation]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia – Economics and organization of management*, (2(26)), 132-140.

10. Seliverstova, L. S. (2017). Tendentsii rozvytku finansovoho rynku Ukrainy [Trends in the financial market of Ukraine]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of market relations in Ukraine*, (2), 3-9.

11. Mykhailova, N. V., Kravtsova, A. I. (2016). Teoretychni osnovy derzhavnoho rehuliuвання strakhovoi diialnosti v Ukraini [Theoretical foundations of the state regulation of insurance activities in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, (4(76)), 163-168.

Морозова Людмила Сергіївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02000, Україна).

Morozova Liudmyla – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto Str., 02000 Kyiv, Ukraine).

E-mail: drls25@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2231-0558>

Тимошук Ольга Валеріївна – здобувачка кафедри фінансів, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Кіото, 19, м. Київ, 02000, Україна).

Tymoschuk Olha – PhD student of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics (19 Kyoto Str., 02000 Kyiv, Ukraine).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1016-1671>

УДК 336.22:332.1

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-141-153

Олена Сушкова, Євгеній Осадчий

ОЦІНКА ВПЛИВУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ФІНАНСОВУ СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД РІЗНИХ РІВНІВ В УКРАЇНІ

Olena Sushkova, Ievgenii Osadchyi

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS ON ECONOMIC DEVELOPMENT AND FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES OF DIFFERENT LEVELS IN UKRAINE

У дослідженні проведено оцінку впливу діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу на ключові показники економічного розвитку та рівня фінансової спроможності органів місцевого самоврядування різних рівнів в Україні. Здійснено аналіз участі суб'єктів малого та середнього бізнесу в економічному розвитку територіальних громад різних рівнів в Україні через призму показників їхньої економічної активності (обсяги реалізованої продукції, послуг, кількість зайнятих, рівень прибутковості) та сплачених ними податків до місцевих бюджетів. Доведено, що разом малий та середній бізнес займає значну частку бізнес-середовища України, а також відіграють важливу роль у сприянні соціально-економічного розвитку та підвищенні фінансової забезпеченості територіальних громад різних рівнів, а для західних регіонів України становлять основу їхнього економічного розвитку, що варто враховувати при розробці стратегії SMART спеціалізації регіонів. Обґрунтовано, що маючи владні повноваження та фінансові ресурси, місцеві органи самоврядування повинні спрямувати зусилля на стимулювання точок зростання, що підтримують покращення інфраструктури та бізнес-клімату в регіоні, впровадження інновацій та розвиток нового виробництва суб'єктами малого та середнього бізнесу.

Ключові слова: середній бізнес; малий бізнес; фізична особа-підприємець; територіальні громади; місцеві бюджети; економічний потенціал.

Табл.: 3. Рис.: 7. Бібл.: 12.

The main purpose of this article is to assess the impact of small and medium-sized businesses on key indicators of economic development and the level of financial capacity of local governments at various levels in Ukraine. The authors analysed the participation of small and medium business entities in the economic development of territorial communities of different levels in Ukraine through the prism of indicators of their economic activity (sales, services, number of employees, level of profitability) and taxes paid to local budgets. It is proved that together small and medium business occupies a significant share of the business environment of Ukraine, and also plays a significant role in promoting socio-economic development and increasing financial security of local communities at different levels, and for western regions of Ukraine they are the basis of their economic development, that should be considered when developing a strategy for SMART specialisation of regions. The authors proved that the local governments with the power and financial resources should make efforts to stimulate "growth points" that support the improvement of infrastructure and business climate in the region, the introduction of innovations and the development of new production by small and medium-sized businesses.

Key words: medium-sized business, small business, entrepreneur, regions, local budgets, economic potential.

Table: 3. Fig.: 7. References: 12.

JEL Classification: M21; R12

Постановка проблеми. У 2020 році, разом із затвердженням Урядом нового адміністративно-територіального устрою України, закінчився один із етапів реформи децентралізації влади, однією із цілей якої було створення спроможного місцевого самоврядування, здатного самостійно і власними ресурсами вирішувати питання місцевого значення. Проте карантинні обмеження, що були введені в Україні під час пандемії COVID-19, завдали суттєвого удару по економіці країни загалом та по її окремим регіонам. На тлі макрофінансової волатильності економічний спад в Україні сягнув 7 %, а кількість офіційно зареєстрованих безробітних перевищила 1,6 млн осіб. При цьому запроваджені урядом країни карантинні заходи щодо непоширення COVID-19 найбільш гостро вплинули на суб'єктів малого та мікробізнесу, особливо тих, чи діяльність пов'язана із наданням послуг або належить до сфери торгівлі, транспорту, розваг тощо.

Для місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання у регіонах наслідки економічної кризи стали найбільш відчутними, що вимагає пошуку та залучення нових джерел фінансування та підтримки для уникнення банкрутства. У багатьох країнах світу було запроваджено програми державної підтримки малого бізнесу під час пандемії. Обґрунтування доцільності введення аналогічних програм в Україні актуалізує необхід-

ність оцінки ролі малого та середнього підприємництва у сприянні економічного розвитку та збільшенні фінансової спроможності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) різних рівнів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань соціально-економічного розвитку територіальних громад, проблем формування доходів місцевих бюджетів, посилення фінансової спроможності ОМС в умовах децентралізації присвячені праці таких вчених, як Т. Боголіб, З. Варналій, О. Василик, В. Геєць, С. Каламбет, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, І. Луніна, О. Макаренко, П. Мельник, С. Мочерний, В. Опарін, В. Письменний, І. Руденко, Л. Тарангул, О. Тимченко, С. Юрій та інші. Дослідженню проблем розвитку малого та середнього бізнесу на регіональному рівні присвячені праці таких вчених, як А. Безус, З. Варналій, А. Виноградська, О. Ганенко, В. Геєць, Ю. Д'яченко, Я. Жаліло, В. Захарченко, Д. Лук'яненко, В. Ляшенко, Н. Назаренко, М. Пашкевич, Н. Поповенко, О. Ткачук, Д. Циганков, В. Шпак та інших.

Серед найновіших праць із досліджуваної теми можна виділити монографію Х. Патицької [5], в якій досліджено теоретичні та прикладні засади формування та використання фінансово-економічного потенціалу територіальних громад та запропоновано шляхи активізації підприємницького середовища на рівні органів місцевого самоврядування. О. Якушева [11], у дисертаційному дослідженні якої проведено порівняння динаміки та трендів показників діяльності малого й середнього бізнесу та економічного розвитку регіонів, розроблено карти їх синхронності. У статті О. Дем'янчук [2] проведено оцінювання фінансового потенціалу регіонів України та проведено їх диференціацію за рівнем економічного розвитку, що дало можливість визначити причини такої диференціації та сформувати концепцію вирівнювання економічного розвитку малого та середнього бізнесу в регіонах України. Л. Дончак, О. Ціхановська [4] на основі аналізу масиву статистичних даних визначили основні проблеми, які перешкоджають подальшому ефективному функціонуванню суб'єктів малого та середнього бізнесу регіону та потребують нагального вирішення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак суттєві зміни в адміністративно-територіальному устрої України зумовлюють необхідність оцінки впливу діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу на темпи економічного розвитку та рівень фінансової спроможності новостворених ОМС, чим і зумовлена актуальність цього дослідження.

Мета статті. Головною метою статті є оцінити вплив малого і середнього бізнесу на характер і динаміку економічного розвитку та рівень фінансової спроможності територіальних громад різних рівнів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2021 року адміністративно-територіальний устрій України будуть формувати три рівні місцевого самоврядування: базовий рівень (сільські, селищні, міські ради) – 1470 територіальних громад; субрегіональний – 135 районів; регіональний (області, міста особливого статусу) – 24 області, Автономна республіка Крим, м. Київ і м. Севастополь [6; 10]. Така значна кількість адміністративно-територіальних одиниць абсолютно не сприяла забезпеченню ефективного управління територіями, до того ж більшість з територій не мали достатнього економічного та фінансового потенціалу для власного розвитку та належного виконання функції життєзабезпечення території та населення. Як приклад, у 2016 році за результатами виконання місцевих бюджетів 6,6 % з них мали перевищення обсягу видатків на утримання апарату управління ОМС над обсягом власних доходів, що є прямим свідченням про неефективність та низьку фінансову самостійність місцевих бюджетів [9].

У процесі аналізу діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу з погляду їх економічної активності та оцінки їхнього впливу на економічний розвиток ОМС насамперед було визначено рівномірність територіального розподілу суб'єктів господарської діяльно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сті та чи пов'язано це з економічним розвитком тих чи інших областей. Як відомо, понад 95 % всіх підприємств в Україні – це малі підприємства (95,2 % у 2019 році), а частка середніх становить не більше як 5 % (4,7 % у 2019 році). Станом на початок 2020 рік в Україні офіційно було зареєстровано близько 2 млн суб'єктів підприємницької діяльності, серед яких 80,7 % це фізичні особи-підприємці (далі – ФОП), більшість з яких обрали спрощену систему оподаткування. При цьому максимальна концентрація малих підприємств притаманна м. Києву (27 % загальної кількості малих підприємств в Україні у 2019 році) та 6 областям України, де у сукупності зареєстровано 36 % малих підприємств України, а саме: Дніпропетровській (8,2 %), Запорізькій (4,1 %), Київській (5,5 %), Львівській (5,4 %), Одеській (6,9 %) та Харківській (6,6 %) (рис. 1). Як видно з рис. 1, в аналогічних регіонах сконцентрована й найбільша кількість середніх підприємств.

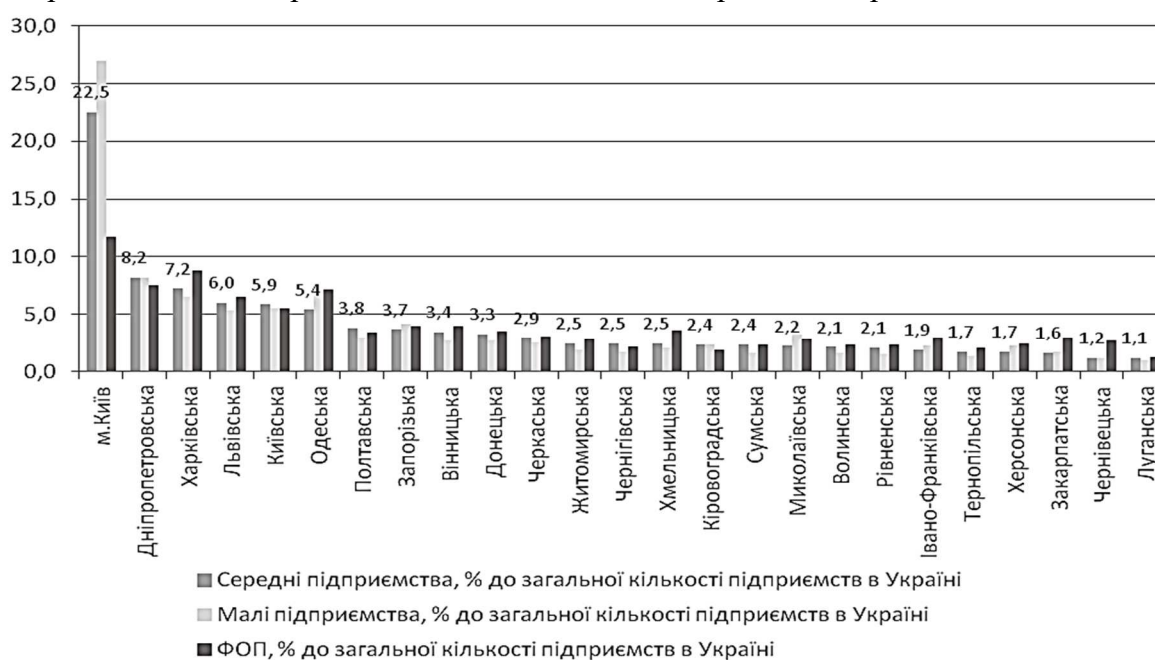

Рис. 1. Розподіл середніх, малих підприємств та ФОП за регіонами України у 2019 році

Джерело: [7].

Оцінивши структуру підприємств у межах конкретного регіону, встановлено, що до групи регіонів, в яких частках малих підприємств перевищує середній показник по Україні, належать м. Київ (95,9 %), Миколаївська (96,7 %), Херсонська (96,4 %), Одеська (96,2 %), Івано-Франківська (96,0 %), Запорізька (95,7 %), Закарпатська (95,4 %) та Дніпропетровська (95,2 %) області. Що стосується ФОП, то найбільша їх кількість зареєстрована у м. Києві (у 11,7 % від загальної кількості ФОП в Україні), Харківській (8,8 %), Дніпропетровській (7,5 %), Одеській (7,2 %), Львівській (6,5 %) та Київській (5,5 %) областях (рис. 2). Отже, прослідковується чітка тенденція до концентрації суб'єктів малого та середнього бізнесу в столиці та кількох областях України, що впливає на економічний розвиток цих та інших областей, можливість працевлаштування та міграційні процеси в межах країни. Ці показники свідчать про обґрунтованість обрання відповідних міст-обласних центрів центрами міських агломерацій (рис. 1), але також свідчить про проблему низької концентрації бізнесу в інших областях, що позначається і на розвитку цих областей, і на рівні їхньої фінансової спроможності.

У результаті аналізу встановлено, що чим більшою є кількість населення в області, тим більше суб'єктів господарської діяльності зареєстровано або функціонують на їхній території. Так, у 2019 році найбільша кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена знову ж таки у м. Києві (330 підприємств), Київській

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

(111), Миколаївській (106) та Одеській (105) областях, найменша кількість – у Луганській (16) та Донецькій (24), що зумовлено військовим конфліктом на Сході України та перерестрацією значної кількості суб'єктів господарської діяльності в інших обласних центрах, а також у Чернівецькій (45) та Тернопільській (46) областях (табл. 1), що зумовлено значною міграцією населення в цих областях, а отже, скороченням попиту на товари і послуги суб'єктів господарювання. Щодо середніх підприємств, то у 2019 році їх найбільша кількість у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена у м. Києві (13 підприємств) та Київській (6) області, найменша кількість – у Луганській (1), Донецькій (1) та Чернівецькій (2) областях. Найбільша кількість ФОП у розрахунку на 10 тис. населення зосереджена також у м. Києві (589 ФОП), Харківській (485), Київській (461) та Одеській (449) областях, найменша кількість – у Луганській (85), Донецькій (125), Рівненській (294) та Кіровоградській (299) областях. Таким чином, спостерігається чітка тенденція до концентрації чисельності суб'єктів малого і середнього бізнесу в окремих регіонах України, що обумовлює дисбаланс у рівні їхнього економічного розвитку та позначається на фінансовій ролі таких суб'єктів господарювання щодо формування дохідної частини місцевих бюджетів.

Таблиця 1

Кількість підприємств за їхніми розмірами на 10 тис. наявного населення за регіонами України у 2019 році¹

Регіон	Усього, одиниць	У тому числі			
		великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Україна²	91	0	4	87	75
Вінницька	66	0	4	62	53
Волинська	61	0	4	57	48
Дніпропетровська	98	0	5	93	80
Донецька	25	0	1	24	20
Житомирська	60	0	4	56	47
Закарпатська	51	0	2	49	43
Запорізька	92	0	4	88	77
Івано-Франківська	63	0	3	60	53
Київська	119	0	6	113	96
Кіровоградська	93	0	4	89	78
Луганська	17	0	1	16	14
Львівська	81	0	4	77	65
Миколаївська	109	0	3	106	95
Одеська	109	0	4	105	91
Полтавська	82	0	5	77	67
Рівненська	52	0	3	49	41
Сумська	58	0	4	54	46
Тернопільська	49	0	3	46	38
Харківська	94	0	5	89	76
Херсонська	82	0	3	79	70
Хмельницька	62	0	3	59	50
Черкаська	81	0	4	77	66
Чернівецька	47	–	2	45	38
Чернігівська	65	0	5	60	51
м. Київ	344	1	13	330	288

¹ Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Дані попередні.

Джерело: [7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Незважаючи на переважну кількість малих підприємств у загальній кількості суб'єктів господарювання в Україні (понад 95 %), вони забезпечують робочими місцями лише 19,2 % загальної кількості зайнятих працівників та мають незначні обороти – лише 19,5 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2019 році. Водночас на середніх підприємствах, яких менше ніж 5 % в Україні, було працевлаштовано 32,2 % загальної кількості зайнятих працівників, а обсяги їхньої реалізованої продукції (товарів, послуг) становили 42,1 %. У ФОП працюють 30 % загальної кількості зайнятих працівників, але обсяги реалізованої їхньої продукції (товарів, послуг) становлять лише 7,6 % загального обсягу. Разом сектор малого та середнього бізнесу (в т. ч. ФОП) в Україні забезпечує зайнятість 81,6 % найманих працівників та 64,7 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), що може свідчити про вагомий роль цього сектору для економіки країни загалом.

Разом з тим, найбільше найманих працівників зайняті на малих та середніх підприємствах у м. Києві (у 2019 році 24,78 % та 17,99 % загальної кількості зайнятих працівників на малих підприємствах відповідно), Дніпропетровській (8,01 % та 8,58 %), Харківській (6,85 % та 7,99 %), Одеській (6,42 % та 4,68 %), Львівській (6,22 % та 6,78%), Київській (5,55 % та 5,12 %) та Запорізькій (4,07 % та 3,86 %) областях (рис. 2). Тобто розподіл зайнятості певною мірою зумовлений кількістю зареєстрованих бізнес-суб'єктів у відповідних областях.

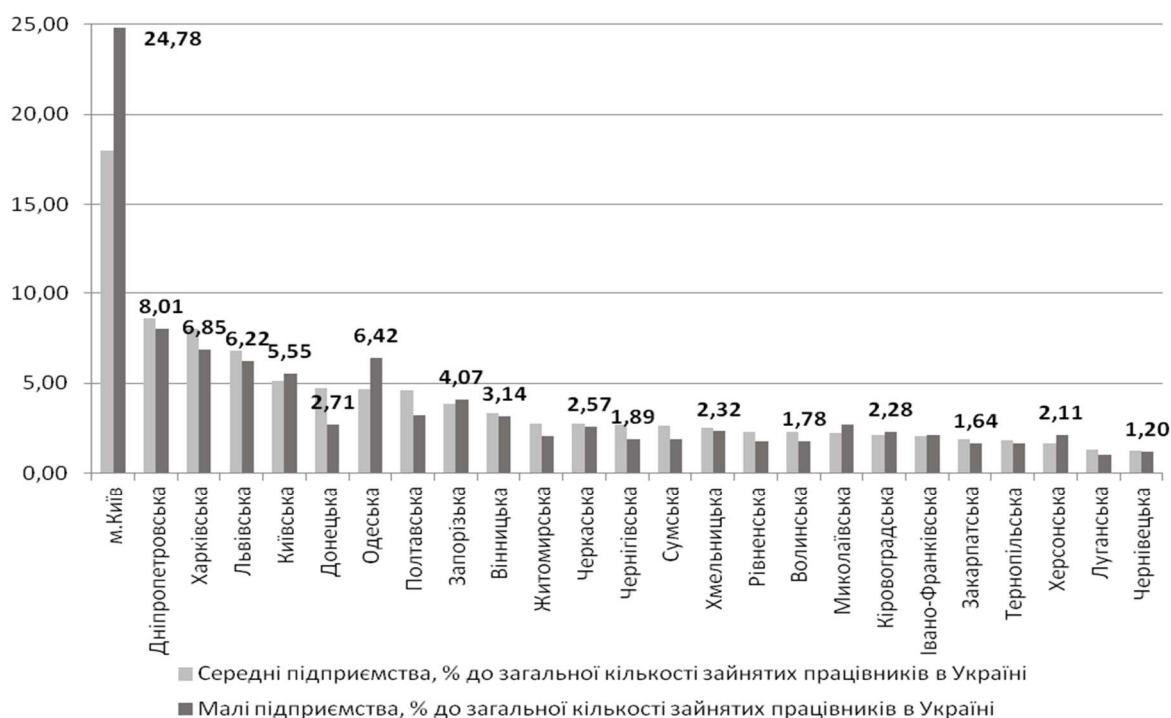

Рис. 2. Розподіл зайнятих працівників на середніх та малих підприємствах між регіонами України у 2019 році

Джерело: [7].

Щодо ФОП, то вони створюють найбільше робочих місць – 45,4 % загальної зайнятості у ФОП – у столиці та 5 областях (у м. Києві (9,9 % загальної кількості найманих працівників у ФОП по Україні загалом), Харківській (9,2 %), Дніпропетровській (7,9 %), Львівській (6,9 %), Одеській (6,5 %) та Київській (5,0 %) областях (рис. 3). Найменший рівень зайнятості мають ФОП у Луганській (1,2 %), Кіровоградській

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

(2,0 %), Чернігівській (2,2 %), Херсонській (2,3 %) та Тернопільській (2,4 %) областях. Водночас є регіони, у яких ФОП забезпечують зайнятість більше ніж 45 % зайнятому населенню в межах регіону, зокрема це Чернівецька (55,0 % найманих працівників працюють на ФОП), Івано-Франківська (47,7 %) та Закарпатська (47,4 %) області.

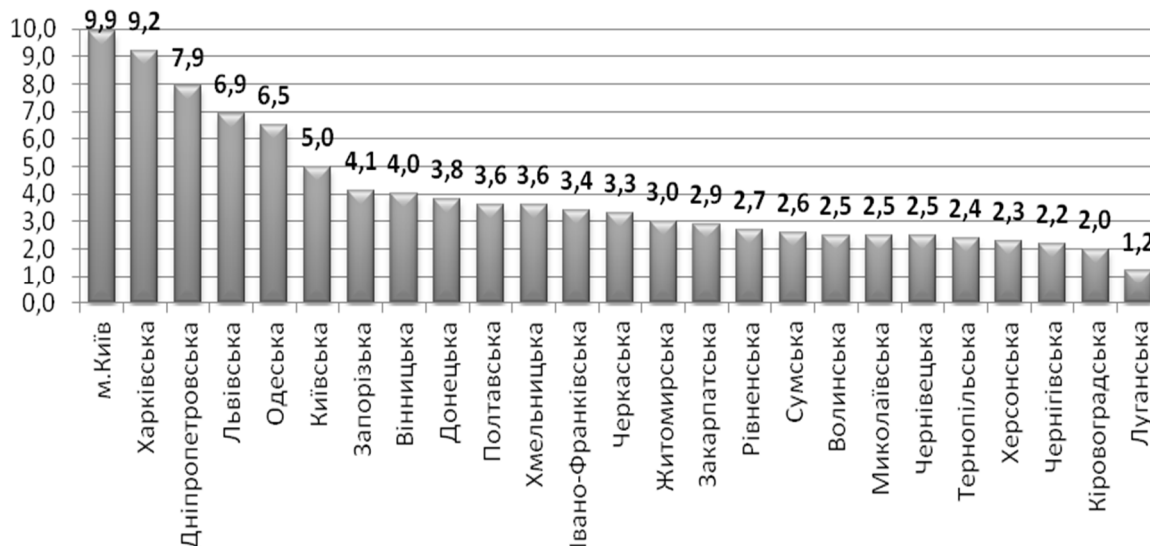

Рис. 3. Регіональний розподіл зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців в Україні, % до загальної кількості зайнятих працівників в Україні

Джерело: [7].

Загалом сектор малого та середнього бізнесу (в т.ч. ФОП) забезпечує більш ніж 95 % зайнятості в таких регіонах, як Закарпатська (97,5 %), Херсонська (97,2 %), Житомирська (95,9 %), Хмельницька (95,5 %), Івано-Франківська (95,1 %) та Рівненська (95,0 %) області. Нижчий за середній рівень цього показника по Україні (81,6 %) мають м. Київ (61,4 %), Дніпропетровська (69,7 %), Донецька (74,6 %) та Запорізька (76,1 %) області, що зумовлено тим, що в цих областях, порівняно із західною частиною України, більше зареєстровано великих промислових підприємств та великих платників податків зі значною кількістю найманих працівників, а також державних службовців та працівників бюджетного сектору.

Аналогічно зайнятості, розподіляється за регіонами України й обсяг реалізованих товарів і послуг суб'єктами господарювання – найбільший обсяг реалізації продукції (товарів, послуг) забезпечують середні та малі підприємства у м. Києві (у 2019 році відповідно 43,64 та 33,05 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по Україні загалом), Дніпропетровській (6,86 та 9,02 %), Харківській (4,99 та 6,25 %), Київській (4,93 та 5,96 %), Львівській (4,27 та 5,61 %) та Одеській (3,95 та 6,18 %) областях (рис. 4). Що стосується діяльності ФОП, то найбільший обсяг реалізації товарів та послуг забезпечують ФОП у м. Києві (16,6 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) по Україні загалом), Харківській (9,2 %), Дніпропетровській (8,2 %), Львівській (6,7%), Одеській (6,3 %) та Київській (5,9 %) областях (рис. 5).

Таким чином, 5 регіонів-лідерів України за обсягом реалізації продукції та забезпеченням зайнятості населення, а отже, і за економічною роллю, є ідентичною. При цьому, якщо аналізувати розподіл обсягу реалізованої продукції в межах кожного регіону окремо, то роль ФОП може бути суттєвою, і вони забезпечують близько 20 % і більше відсотків загального обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) в регіоні, зокрема: Чернівецька (32,4 %), Закарпатська (26,1 %) та Рівненська (19,4 %) області.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

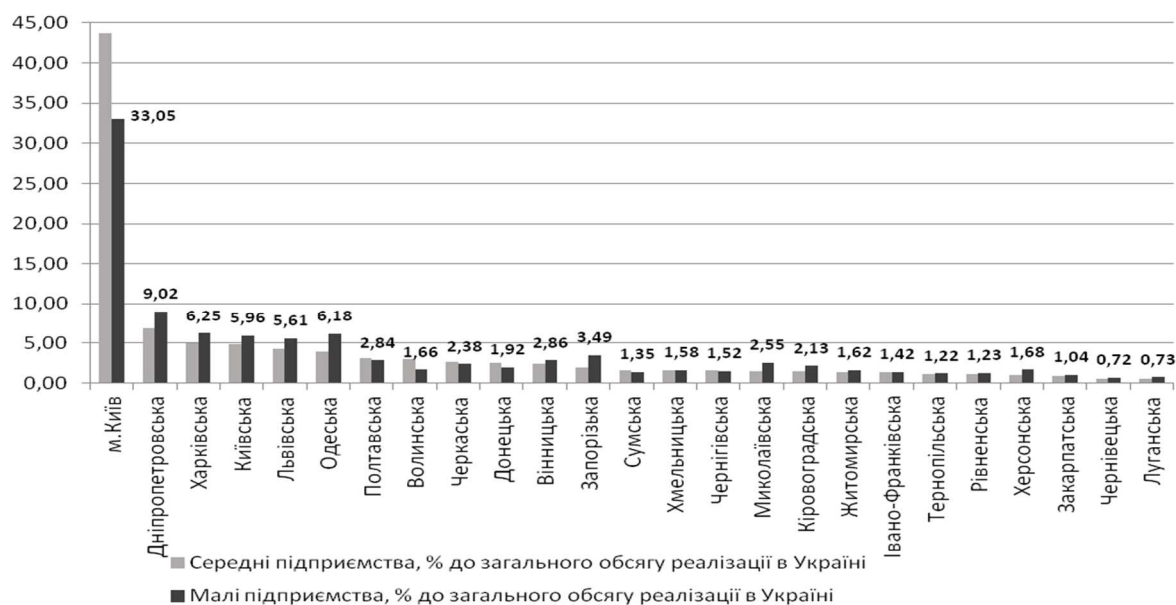

Рис. 4. Розподіл обсягу реалізованої середніми та малими підприємствами продукції (товарів, послуг) за регіонами України у 2019 році

Джерело: [7].

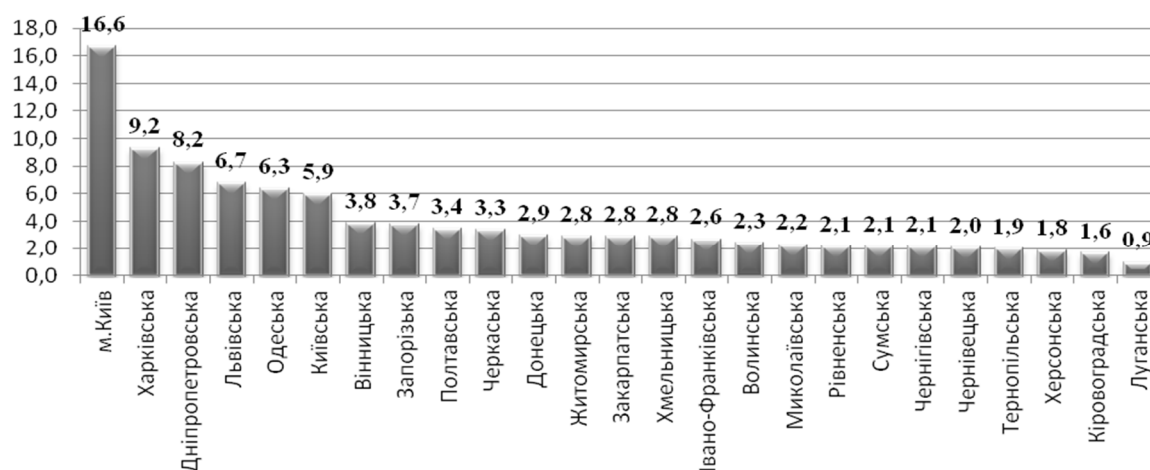

Рис. 5. Розподіл обсягу реалізованої фізичними особами-підприємцями продукції (товарів, послуг) за регіонами України, % до загального обсягу реалізації ФОП в Україні

Джерело: [7].

У середньому по Україні сектор малого та середнього бізнесу (в т. ч. ФОП) забезпечує 65 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), а в деяких областях навіть понад 80 % (Тернопільська (91,6 %), Закарпатська (90,3 %), Херсонська (89,4 %), Хмельницька (87,9 %), Рівненська (86,5 %), Харківська (84,9 %), Чернігівська (84,9 %), Сумська (84,4 %) та Житомирська (80,6 %) області), а отже, малий та середній бізнес мають значну економічну роль у більшості областей України, особливо в обласних центрах та містах обласного значення.

Крім зайнятості та обсягів реалізації продукції, важливо звернути увагу на прибутковість суб'єктів малого і середнього бізнесу. Найбільше середніх підприємств, що задекларували прибуток у 2018 році (позитивний фінансових результатів до оподаткування), є суб'єкти господарювання Вінницької (82,1 % від загальної кількості

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

підприємств у регіоні), Черкаської (81,8 %), Житомирської (81,6 %) та Волинської (81,3 %) областей, найменша частка – у Донецькій (70,4 %), Івано-Франківській (75,0 %), Тернопільській (75,6 %) та Миколаївській (75,7 %) областях [7]. Проте загалом кожне 4-е підприємство малого та середнього бізнесу задекларувало прибуток, і, залежно від області, кожне 4-е чи 5-е підприємство задекларувало збиток.

Рівень доходів та економічної активності суб'єктів господарювання, що провадять свою діяльність у межах певної територіальної громади, безпосередньо впливають не тільки на темпи економічного розвитку територіальних громад, а й на рівень їхньої фінансової забезпеченості та спроможності щодо фінансування регіональних інвестиційних проєктів і реалізації програм розвитку. Таким чином, для того щоб оцінити роль суб'єктів малого та середнього бізнесу в забезпеченні фінансової спроможності ОМС, доцільно проаналізувати рівень фінансового (податкового) потенціалу ОМС базового рівня, враховуючи компонентну структуру податкових надходжень до місцевого бюджету й чисельність населення громади, а також ступінь фінансової забезпеченості та спроможності місцевих бюджетів.

Так, за 2019 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 275 млрд грн (без урахування міжбюджетних трансфертів), що перевищує аналогічний показник 2018 року на 17,6 % [3]. У 2015-2019 роках групу регіонів, що характеризуються найбільшим рівнем фінансової забезпеченості, незмінно формують м. Київ (62,2 млрд грн у 2019 році) та Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області. При цьому до 8 регіонів, що за підсумками 2019 року мали темпи приросту надходжень до загального фонду бюджету) вищі за середній показник по Україні, потрапили м. Київ, Київська, Львівська, Дніпропетровська, Донецька, Тернопільська, Рівненська, Житомирська області [3].

Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад базового рівня засвідчив, що до бюджетів 806 ОТГ за підсумками 2019 року надійшло 39,4 млрд грн. При цьому дохід загального фонду по всіх ОТГ (без урахування трансфертів) із розрахунку на одного мешканця в середньому становив 4,7 тис. грн. Лише в 33,0 % ОТГ показник доходів на одного мешканця у 2019 році перевищував середній показник за всіма ОТГ [1] (табл. 2).

Таблиця 2

Фінансовий потенціал територіальних громад в Україні за 2019 рік (у розрізі груп)

Показники	Групи за кількістю зареєстрованого населення				
	Група 1 (більше 15 тис. населення)	Група 2 (10 тис – 15 тис. населення)	Група 3 (5 тис – 10 тис. населення)	Група 4 (менше 5 тис. населення)	Група 5 (громади-міста обласного значення)
Кількість ОТГ в групі	95	128	268	288	27
Кількість ОТГ, в яких дохід на 1 мешканця перевищує середній показник по всіх ОТГ	26	37	81	108	14
Середня сума власних доходів, що отримана ОТГ відповідної групи, млн грн	87,2	53,5	30,8	16,2	418,5
Середній у відповідній групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	4139,3	4387,6	4409,6	4755,8	5976,0
Найвищий по групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	7695,0	23 702,4	21 239,2	35 748,0	9813,0
Найнижчий по групі ОТГ показник власних доходів на 1 мешканця, грн	1108,6	905,2	792,0	760,6	3098,8
Рівень диференціації за показником власних доходів на 1 мешканця по групі ОТГ, раз	6,9	26,2	26,8	47	3,2

Джерело: [1].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

З табл. 2 видно, що найменші диспропорції в розподілі доходів між громадами базового рівня мають міста обласного значення та великі громади з кількістю населення понад 15 000 осіб. Саме такі громади є найбільш фінансово стабільними і найбільш сприятливими для створення та розвитку малого бізнесу, оскільки мають достатню кількість потенційних споживачів та найманих працівників.

Ключову роль у формуванні доходів загального фонду місцевих бюджетів займають податкові надходження. Розподіл податкових надходжень за різними регіонами України є стабільним (рис. 6). Можна чітко виокремити регіони, в яких сконцентровані найбільші обсяги податкових надходжень у 2015-2019 роках, серед яких м. Київ (16 % всіх податкових надходжень місцевих бюджетів України), Дніпропетровська (11,1 %), Харківська (7,0 %) Одеська, Київська, Львівська, Запорізька (по 5-6 %) області. При цьому за підсумками 2019 року 13 регіонів мали темпи приросту податкових надходжень до місцевих бюджетів вищі за середній показник по Україні, тобто понад 17 %.

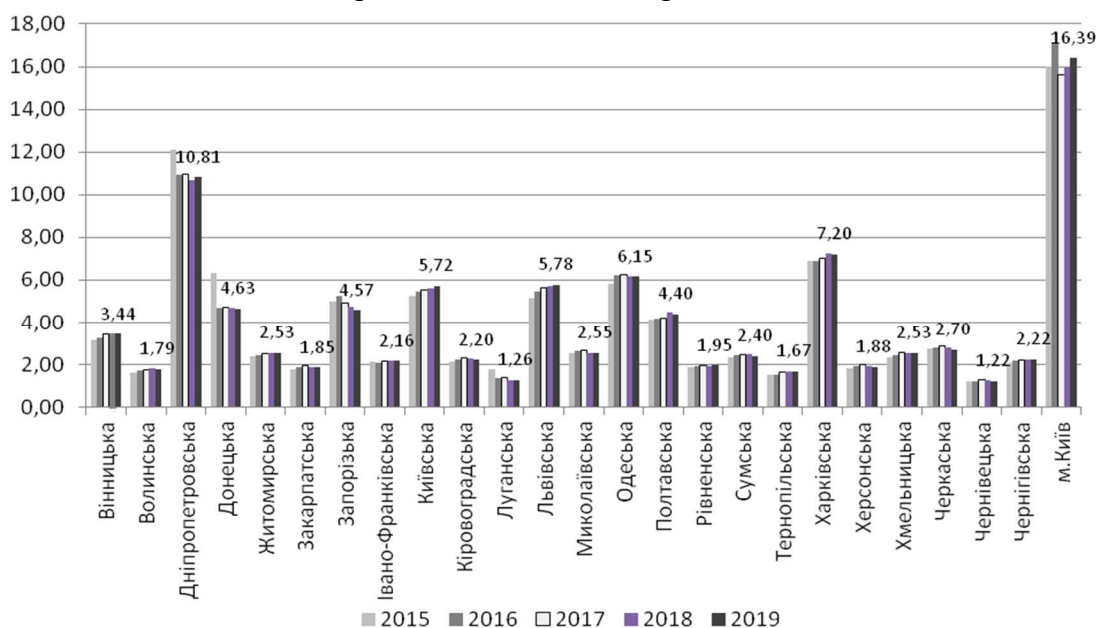

Рис. 6. Податкові надходження до загального фонду місцевих бюджетів за регіонами України у 2015-2019 роки (у розрізі областей), млн грн

Значна концентрація податкових надходжень в 6 областях та столиці України (у сукупності більше ніж 55 % податкових надходжень місцевих бюджетів), свідчить про дійсно значні диспропорції у розподілі фінансових ресурсів та рівні економічного розвитку регіонів. При цьому слід враховувати, що найбільші обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів сконцентровані саме в бюджетах міст обласного значення та обласних бюджетах (табл. 3), що ще раз підтверджує факт значної концентрації фінансових ресурсів, а отже, і економічної активності у великих містах та обласних центрах, що, у свою чергу, негативно позначається на розвитку невеликих міст та населених пунктів, призводить до ще більших диспропорцій і розривів між рівнями розвитку великих та малих міст та селищ.

Податкові надходження до місцевих бюджетів у 2015-2019 роках були в середньому на 57 % сформовані за рахунок податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО). Основними платниками ПДФО до місцевих бюджетів є саме суб'єкти МСБ, які мають найманих працівників, та бюджетні установи. Щодо темпів приросту ПДФО, то лише 8 регіонів мають вищий за середній показник по Україні, і 2 регіони – м. Київ та Донецька область – мали приріст понад 23 % [3]. Найнижчий приріст ПДФО спостерігався у Закарпатській, Кіровоградській та Луганській областях [9].

Таблиця 3

Структура податкових надходжень місцевих бюджетів у розрізі рівнів бюджетів, %

Показники	Податкові надходження, млрд грн				Структура, %			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Разом податкові надходження, у т. ч.	141,26	185,72	227,1	268,3	100	100	100	100
Обласні бюджети, бюджети м. Києва та Севастополя	42,68	53,5	67,95	80,11	30,2	28,8	29,9	29,9
Бюджети міст обласного значення	58,93	78,16	92,95	111,05	41,7	42,1	40,9	41,4
Районні бюджети	18,03	23,92	25,13	27,01	12,8	12,9	11,1	10,1
Бюджети міст районного значення	2,9	3,3	3,06	3,56	2,1	1,8	1,3	1,3
Бюджети селищ	3,05	3,44	3,1	3,29	2,2	1,9	1,4	1,2
Бюджети сіл	12,48	14,32	14,44	15,19	8,8	7,7	6,4	5,7
Бюджети ОТГ	3,19	9,07	20,49	28,09	2,3	4,9	9,0	10,5
Кількість ОТГ станом на 01.01 відповідного року	159	366	668	806				

Податкові надходження до місцевих бюджетів у 2015-2019 роках у середньому на 27 % формувались за рахунок місцевих податків та зборів. При цьому місцеві податки надходять повністю до бюджетів базового рівня – бюджетів сіл, селищ, міст, ОТГ, міст обласного значення, де і реєструються суб'єкти господарювання. Основними серед місцевих податків є податок на майно (у середньому 51,24 % доходів місцевих бюджетів від місцевих податків та 15 % загальних доходів місцевих бюджетів) і єдиний податок (у середньому 48,44 % доходів місцевих бюджетів від місцевих податків та 12 % загальних доходів місцевих бюджетів). Це є свідченням про значну фіскальну спрощеної системи оподаткування в системі місцевих податків і зборів. При цьому слід зауважити, що якщо податок на майно сплачується як бізнесом, так і громадянами (хоча за даними статистики переважно бізнесом), то єдиний податок сплачується тільки ФОП та юридичними особами, які обрали спрощену систему оподаткування. У розрізі рівнів бюджетів тенденція щодо ролі майнових податків та єдиного податку є ідентичною (рис. 7).

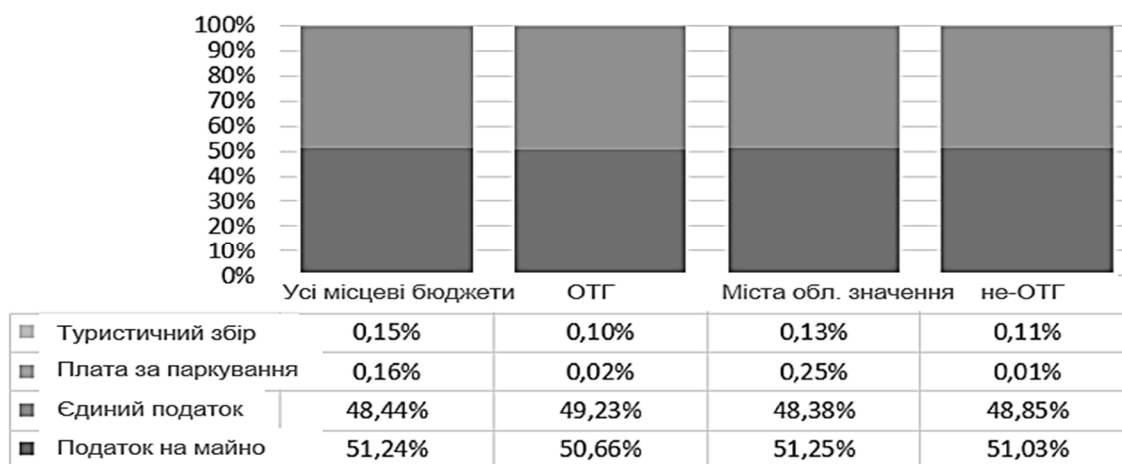

Рис. 7. Структура надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів різних рівнів

Джерело: [9].

Як видно з рис. 7 єдиний податок, платниками якого є лише суб'єкти малого і мікробізнесу, має значну фіскальну вагомість для місцевих бюджетів України. За 2019 рік надходження єдиного податку до місцевих бюджетів України склали 35,2 млрд грн, що на

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

19,3 % перевищує аналогічний показник за 2018 рік [3]. Найбільший рівень надходжень з єдиного податку незмінно мають м. Київ (6,9 млрд грн у 2019 році) та Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська та Харківська області [8; 12]. Взагалі в бюджетах м. Києва та міст обласного значення сконцентровано 64 % надходжень від цього податку, в бюджетах ОТГ – 12 %, а в усіх інших бюджетах базового рівня лише 24 %. При цьому враховуючи той факт, що за даними ДПС України у 2016-2019 роках спостерігалась стабільна тенденція до зростання загальної кількості платників єдиного податку, можна стверджувати, що існує потенціал до посилення ролі суб'єктів малого та середнього бізнесу у наповненні місцевих бюджетів, якщо зазначені тенденції будуть підкріплені сприятливими економічними передумовами.

Висновки і пропозиції. За результатами проведеного дослідження сформовано висновки, що суб'єкти малого та середнього підприємництва відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні економічного розвитку громад та областей України та в наповненні місцевих бюджетів податками, сприяючи тим самим підвищенню фінансово-економічного потенціалу територій. До основних чинників територіальних відмінностей, що впливають на розвиток та фінансову спроможність ОМС можна віднести: нерівномірність розміщення економічно-активних підприємств, яка зумовлює диференціацію податкової бази регіонів; політико-географічне розташування, історичний та культурний розвиток території; природні та кліматичні умови, екологічний стан територій; наявність транспортного сполучення; чисельність населення і його вікова структура; сформована протягом минулих періодів мережа об'єктів соціальної та побутової інфраструктури, її поточний стан.

Тому з метою подальшого посилення ролі малого та середнього підприємництва у сприяттві економічного розвитку регіонів України та збільшенні фінансової спроможності місцевих бюджетів важливим є здійснювати розбудову бізнес-інфраструктури нарівні кожної територіальної громади, запроваджувати дієві програми розвитку малого та середнього бізнесу, що спрямовані на покращення бізнес-клімату в регіоні та створення сприятливих умов функціонування і активізації підприємницької діяльності з урахуванням специфіки її організації та стратегічних пріоритетів економічного розвитку окремого регіону. Для вирішення цих завдань як першочергових інструментів треба розглядати регіональні програми підтримки пільгового кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу, що особливо актуально в умовах наслідків пандемії COVID19; проведення на постійній основі бізнес-ярмарок, функціонування стартап майданчиків з метою налагодження партнерських відносин між бізнесом та місцевою владою, пошуку потенційних інвесторів, партнерів, представлення власних бізнес-ідей тощо; локальні програми фінансової підтримки бізнес-ініціатив серед молоді; функціонування на постійній основі навчально-тренінгових центрів для підприємців-початківців; розвиток дорожньої, енергетичної та транспортної інфраструктури, що має особливу актуальність для депресивних територій. Спрямування коштів місцевих бюджетів на такі заходи забезпечить створення передумов для розвитку конкурентних переваг регіону та ефективного використання його природноресурсного, трудового потенціалу і, як результат, призведе до значного прискорення темпів економічного зростання та посилення фінансової спроможності ОМС за допомогою збільшення обсягів податкових надходжень.

Список використаних джерел

1. Венцель В., Герасимчук І. Оцінка фінансових показників бюджетів 806 ОТГ. Рейтинг за 2019 рік. *Веб-портал «Децентралізація»*. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12192>.
2. Дем'янчук О. І. Фінансовий потенціал регіонів України як базова основа їх стабільного економічного розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 27. С. 73–78.

3. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів: Виконання доходів місцевих бюджетів за січень-грудень 2019 року : офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk>.
4. Дончак Л. Г., Ціхановська О. М. Розвиток малого та середнього бізнесу – запорука стабільності Вінниччини. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 286–290.
5. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 209 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#top>.
7. Регіональна статистика: Діяльність підприємств : офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Статистичний збірник «Бюджет України 2018», підготовлений відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf).
9. Сушкова О. Є., Осадчий Є. С. Роль платників єдиного податку у формуванні фінансово-економічного потенціалу регіонів України. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8346>.
10. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2016. URL: <https://cutt.ly/FdBbHSN>.
11. Якушева О. В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні : дис. ... канд. екон. наук зі спеціальності 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України. Сєверодонецьк, 2017. 288 с.
12. Open Budget : державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

References

1. Ventsel, V., Herasymchuk, I. (2020). *Assessing the financial performance of 806 AHs budgets. The 2019 rating [Otsinka finansovykh pokaznykh biudzhativ 806 OTH. Reitynh za 2019 rik]*. Decentralization. <https://decentralization.gov.ua/news/12192>.
2. Demianchuk, O. (2014). Regions financial potential as a basis of its stable economic development [Finansovyi potentsial rehioniv Ukrainy yak bazova osnova yikh stabilnoho ekonomichnoho rozvytku]. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" series – Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika"*, 27, 73–78.
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. (2019). Dovidka shchodo stanu vykonannya mistsevykh biudzhativ: Vykonannya dokhodiv mistsevykh biudzhativ za sichenhruden 2019 roku [Information about the status of implementation of local budgets: Implementation of local budget revenues in January-December, 2019]. <https://mof.gov.ua/uk>.
4. Donchak, L.H., & Tsikhanovska, O.M. (2017). "Development of small and mid-sized business as the factor of economic stability in Vinnytsia region [Rozvytok maloho ta serednoho biznesu – zaporuka stabilnosti Vinnychchyny]. *Global and national economic problems – Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 17, 286–290.
5. Patytska, Kh. (2019). *Finansovo-ekonomichnyj potentsial terytorial'nykh hromad: mekhanizmy funktsionuvannya ta aktyvizatsii* [Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation].
6. Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv [About formation and liquidation of areas], Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 807 (17.07.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#top>.
7. State Statistics Service of Ukraine (2020). Rehionalna statystyka: Diialnist pidpriemstv [Regional statistics: Activity of the enterprises]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. State Statistics Service of Ukraine (2019). Statystychnyi zbirnyk «Biudzhets Ukrainy 2018» [Budget of Ukraine 2018. Statistical yearbook]. [https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20\(for%20website\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Budget%20of%20Ukraine%202018%20(for%20website).pdf).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

9. Sushkova, O., & Osadchyi, I. (2020). The role of single taxpayers in formation of financial and economic potential of regions in Ukraine [Rol platnykiv yedynoho podatku u formuvanni finansovo-ekonomichnoho potentsialu rehioniv Ukrainy]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8346>.

10. NISD (2016). Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya. Analytychna dopovid [Territorial community as a basic link of the administrative-territorial structure of Ukraine: problems and prospects of reform. Analytical report]. <https://cutt.ly/FdBbHSN>.

11. Yakusheva, O.V. (2017). Ekonomichnyi rozvytok i pidtrymka maloho ta srednoho biznesu na rehionalnomu rivni [Economic Development and Support of Small and Medium-Sized Business on Regional Level] [PhD dissertation, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine].

12. State budget web portal for citizens “Open Budget” (2020). <https://openbudget.gov.ua>.

Сушкова Олена Євгеніївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри митної справи, Університет державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, 08201, Україна).

Sushkova Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Customs, University of the State Fiscal Service of Ukraine (31 Universytetska Str., 08201 Irpin, Ukraine).

E-mail: elenasushkova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8748-7864>

Researcher ID: N-4405-2016

Осадчий Євгеній Сергійович – кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник НДІ економічного розвитку, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (проспект Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Osadchyi Ievgenii – PhD in Economics, Senior researcher of the Research Institute of Economic Development, SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman” (54/1 Peremogy Av., 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: osadhy@icloud.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3215-9473>

UDC 352:353.5

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-154-163

*Igor Oliychenko, Maryna Ditkovska***FEATURES OF INTER-BUDGETARY RELATIONS IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION OF POWER IN UKRAINE***Ігор Олійченко, Марина Дітковська***ОСОБЛИВОСТІ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

The article examines the features of inter-budgetary relations in the context of decentralization of power as an important tool for the formation of local budgets and their effective implementation with limited financial resources. The authors considered the factors influencing the decentralization process such as the taxation system, transfer policy, giving greater powers to local governments in developing programs of socio-economic development and analyzed the sources of financial resources of the region, problems of their formation and use, revenues and expenditures last years. Decentralization reform has made it possible to increase the revenue side of local budgets and strengthen the financial and resource base of the regions, improve the use of intergovernmental transfers and diversify their sources. The study revealed the main problems of formation and use of financial resources of the region. These include inconsistencies in the movement of financial resources, tax pressure, various goals of economic entities and public authorities, low level of financial literacy of local government officials, inconsistencies in budget legislation, and lack of an effective mechanism for redistribution of state revenues. Among the ways to conduct budget decentralization and ensure the effectiveness of inter-budgetary relations, based on expanding the rights of local governments, strengthening their budgetary independence and responsibility, it is proposed to provide local authorities with opportunities for budgeting, redistribution of financial resources between public authorities, clear definition of local government and united territorial communities, application of modern methods of social planning, mechanisms of interaction of public authorities, enterprises, the attraction of investment resources through the development of local funds of regional development, granting to investors advantages, support of cooperation and interaction of enterprises, reduction of expenses for maintenance of public authorities, expansion sources of revenue to local budgets. The processes of fiscal decentralization must be constantly improved by overcoming the contradictions that arise in intergovernmental relations and modernizing the main institutions of the budget system.

Keywords: local government reform; territorial organization of power; local budgets; intergovernmental transfers; expenditures; revenues; decentralization reform.

Figure 2. References: 22.

У статті досліджено особливості міжбюджетних відносин в умовах децентралізації владних повноважень як важливого інструменту формування місцевих бюджетів та ефективного їх виконання при обмеженості фінансових ресурсів. Розглянуто фактори впливу на процес децентралізації, такі як система оподаткування, трансфертна політика, надання більших повноважень органам місцевого самоврядування при розробці програм соціально-економічного розвитку та проаналізували джерела формування фінансових ресурсів регіону, проблеми їх формування і використання, досліджено доходи та видатки місцевих бюджетів України за останні роки. Реформа децентралізації дала можливість збільшити дохідну частину місцевих бюджетів та зміцнити фінансову та ресурсну базу регіонів, удосконалити застосування міжбюджетних трансфертів та урізноманітнити їхні джерела. Дослідження виявило головні проблеми формування і використання фінансових ресурсів регіону. Серед них неузгодженість руху фінансових ресурсів, податковий тиск, різні цілі суб'єктів господарювання та органів публічної влади, низький рівень фінансової грамотності посадових осіб органів місцевого самоврядування, неузгодженість бюджетного законодавства, відсутність ефективного механізму перерозподілу державних доходів. Серед шляхів проведення бюджетної децентралізації та забезпечення ефективності міжбюджетних відносин, на основі розширення прав місцевих органів влади, зміцнення їх бюджетної самостійності та визначення відповідальності, пропонуються надання місцевим органам влади можливостей формування бюджетів, перерозподілу фінансових ресурсів між органами публічної влади, чітке визначення повноважень органів місцевого самоврядування та об'єднаних територіальних громад, застосування сучасних методів соціального планування, механізмів взаємодії органів публічної влади, підприємств, залучення інвестиційних ресурсів через розвиток місцевих фондів регіонального розвитку, надання інвесторам переваг, підтримка співпраці та взаємодії підприємств, скорочення витрат на утримання органів публічної влади, розширення джерел надходжень до місцевих бюджетів. Процеси фіскальної децентралізації мають постійно вдосконалюватись шляхом подолання суперечностей, які виникають у міжбюджетних відносинах та модернізації основних інститутів бюджетної системи.

Ключові слова: реформа місцевого самоврядування; територіальна організація влади; місцеві бюджети; міжбюджетні трансферти; видатки; доходи; реформа децентралізації.

Рис.: 2. Бібл.: 22.

JEL Classification: H77

Problem statement. Finance plays an important role in the socio-economic development of the territory. It ensures the distribution of gross regional product, the involvement of economic resources of the region, the circulation of economic resources, the use of levers of eco-

conomic control and management. With the help of finances, the organization of effective use of economic entities and regional management of attracted economic resources, the creation of reserves, the use of income to ensure the current social, economic and other activities. The most important functions of the region's finances are the distribution of borrowed resources; resource mobilization; control over the use and formation of resources; organization of rational use of resources [15]. Through financial instruments, an entity attracts economic resources to perform a number of specific tasks. With the help of finance is the organization of rational and efficient use of borrowed resources. When resources do not provide the necessary return, it leads to losses and destabilization of economic development in the region. Then there is a need for significant changes in both the structure and methods of using the resources involved. Analysis of resource use reveals areas for their optimization [22]. The task of achieving financial results in the activities of local businesses is the targeted and effective use of financial resources involved.

Analysis of recent research and publications. Problems of inter-budgetary relations and strengthening the financial independence of local authorities were studied in the works of V. Bazylevych, N. Baldych, I. Burkovsky, O. Vasylyk, J. Zhalil, A. Maksyuta, N. Oliynyk, I. Rozputenko, J. Stiglitz, W. Tarangul, P. Samuelson. This question was studied by T. Bondaruk, N. Prots, I. Lukyanenko, T. Umanets, N. Belikova, O. Ivanova. Despite the significant achievements of experts and scholars in dealing with this issue, there is an objective need for further in-depth study of intergovernmental relations in the context of decentralization of power in Ukraine

The purpose of the paper is to study the features of inter-budgetary relations for a more complete formation of local budgets and effective implementation in conditions of limited financial resources.

The main results of the study. Financial resources are distributed among different groups of the population through assistance, subsidies, lending (business and consumer), staff training, funding to stimulate the creation of additional jobs. The volume of movement of economic and financial resources between the territories is growing. There are different ways to allocate resources. Such methods include intergovernmental regulation, lending, creation of joint ventures, financial groups, holding companies, clusters [20].

Recommendation Rec(2005)1 of the Committee of Ministers to member states on the financial resources of local and regional authorities (Adopted by the Committee of Ministers on 19 January 2005 at the 912th meeting of the Ministers' Deputies) provides:

- 1) a fair distribution of public financial resources between the different tiers of government;
- 2) the guarantee local authorities a system of financing their expenditure that is based on the following principles:
  - local authorities' resources and their allocation must be consistent with the requirement that they discharge their responsibilities effectively;
  - local authorities are entitled, within the framework of national economic policy, to raise adequate resources of their own;
  - a substantial proportion of transfers, and, generally, of their own resources, must not be earmarked for specific purposes;
  - the amount of state grants must be fair, transparent and foreseeable; fairness demands that allocation rules be universal, non-discriminatory, stable, and neither arbitrary nor negotiable on an ad hoc basis [18];
  - the financial equalization system should allow local authorities to provide their citizens, if they so wish, with broadly comparable levels of services in return for comparable levels of taxation and charges;

– where the demands of national economic policy so require, measures should be taken to ensure that the system of financing local authorities is consistent, overall, with those demands;

– specific limitations which apply to a limited number of local authorities should be lifted as soon as the situation permits;

3) review – if necessary – the legal and administrative framework for local taxation and grants to local authorities so as to encourage the improvement of services and their efficient provision, and the legal and administrative framework for financial equalization;

4) involve local councilors in the debate on reforms needed in this area, particularly those undertaken pursuant to this Recommendation, and on arrangements for implementing such reforms.

The economic structure of finances of the regions of Ukraine consists of revenues of state and non-governmental organizations and enterprises, local budget revenues, subsidies, local budget trust funds, extra-budgetary, centralized regional funds, household revenues, etc.

In general, the financial resources of the region can be structured as follows:

The first group includes funds from local budgets. The most important points that increase the level of financial security of the region are:

- increase in local budget revenues;
- concentration of funds of several local budgets for the implementation of regional programs.

The second group includes state budget funds. In this category, more effective support from the state can take place in the following positions:

- development of the region at the expense of subventions and transfers provided in the state budget;

- measures for socio-economic development of the regions, which are carried out at the expense of the state budget and are included in the relevant state programs;

- reimbursement by the state of interest for loans taken under regional development programs.

The third group includes funds raised for the purposes of socio-economic development of the territory through participation in the implementation of regional projects.

Today, one of the important issues of the local budget is its fair distribution and efficient use. In order for a community to properly exercise its powers, it must be provided with the necessary financial resources to cover its own costs.

Decentralization is important in modern Ukraine, especially in the process of uniting communities and territories where local budgets are formed. It should be borne in mind that decentralization is a complex reform that will change the whole system of governance, according to which communities have the opportunity to make their own decisions and be responsible for their implementation. Decentralization of local budgets began with the adoption of amendments to the Budget and Tax Codes, which transferred not only additional budgetary powers but also stable sources of local budget revenues for their implementation [3; 13].

The local budgets of the united territorial communities (UTC) contain two important funds - the general and the special. The largest share in the structure of the general fund of local budgets is made up of official transfers and the share of personal income tax and other taxes defined by law. The highest share in the special fund of local budgets of Ukraine belongs to the own revenues of budgetary institutions, as well as official transfers and certain types of taxes. 60% of personal income tax goes to local budgets of UTC. This significantly improves the lives of both large cities and small towns and villages [4].

Sources of formation of financial resources of the region are divided into sources of internal and external origin. The main part of the financial resources of the region consists of financial resources of the budget of the respective territory, financial resources of enterprises and funds of the population [16]. Also, important sources of formation of financial resources of the region are own means of the enterprises and the organizations, the involved loans and investment funds which arrive both from internal, and from external sources [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

The current problems of formation and use of financial resources of the region are: the relative separation of the movement of financial resources of each of the entities, which reduces the overall economic effect; tax pressures that contribute to the flow of funds to the shadow sector; differences in the interests of business entities and local governments as representatives of the territorial community [5]. However, it should be noted that with additional sources of funding and broader powers, local governments do not implement effective regional development policies, which indicates a low level of financial literacy of local governments [1].

Budget decentralization in Ukraine in the form of increasing the powers and financial base of local governments has been going on for a long time, and every year it is declared in the Main Directions of Budget Policy, and in fact, there is a process of increasing budget centralization. Decentralization of budgetary financial resources provides: change in the taxation system, which changes the specific revenues in favor of local budgets [14]; change of transfer policy, which will not be able to be based on the Soviet principle “from everyone according to possibilities - to everyone according to need”; granting local governments greater powers in the development and implementation of various programs of socio-economic development [10].

The decentralization reform has significantly increased the revenue side of local budgets. However, at the same time, most of the living expenses of local communities are now funded from their budgets. The local budget own revenues value ranges from 45 to 47 % of total local budget revenues in the last three years. In 2018, local budget revenues received UAH 562.4 billion, of which UAH 263.5 billion were own revenues, and UAH 298.9 billion was transferred from the state budget. The second part of local budget revenues is transferred to them from the state budget in the form of grants and subventions. Grants are mostly directed to finance the current needs of the local community. In the state budget for 2019, UAH 25.9 billion was set aside for all subsidies for local budgets (excluding the reverse one, which is transferred from local budgets to the state budget). The state budget for 2019 provided for 44 separate subventions totaling UAH 262.4 billion. The “most expensive” among them are education subvention (UAH 69.6 billion), subvention for the payment of assistance to low-income families (UAH 63.0 billion), medical subvention (UAH 55.7 billion), subvention for the provision of benefits and housing subsidies to the population to pay for natural gas (UAH 35.1 billion) and a subvention for road construction (UAH 14.7 billion). In total, they absorb more than 90 % of all funds allocated for subventions.

Figure 1 shows the revenues of local budgets of Ukraine [7].

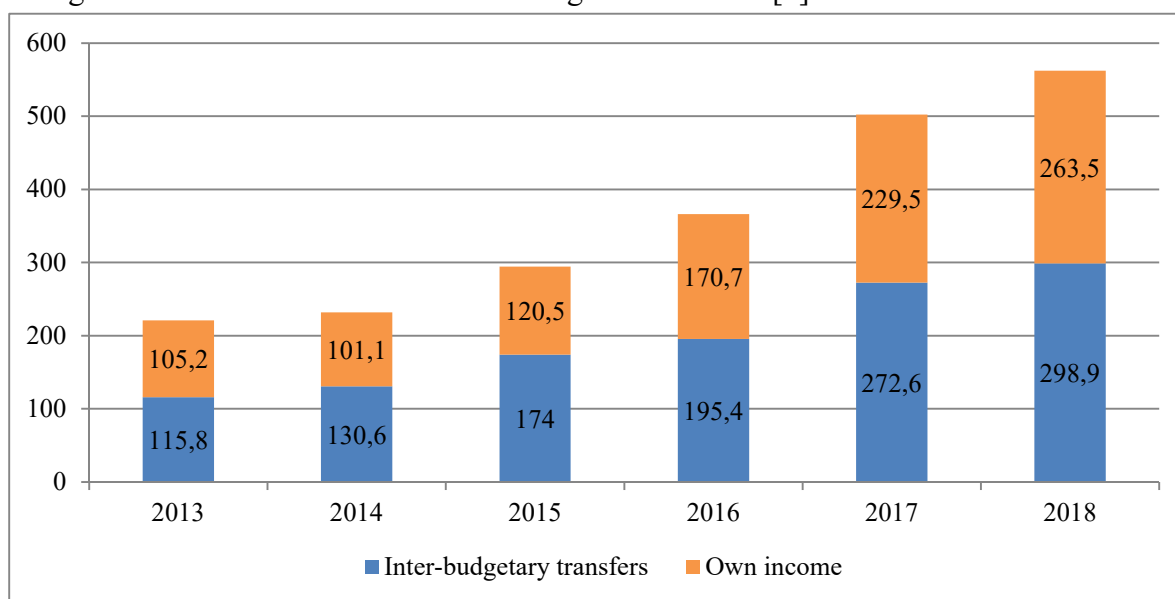
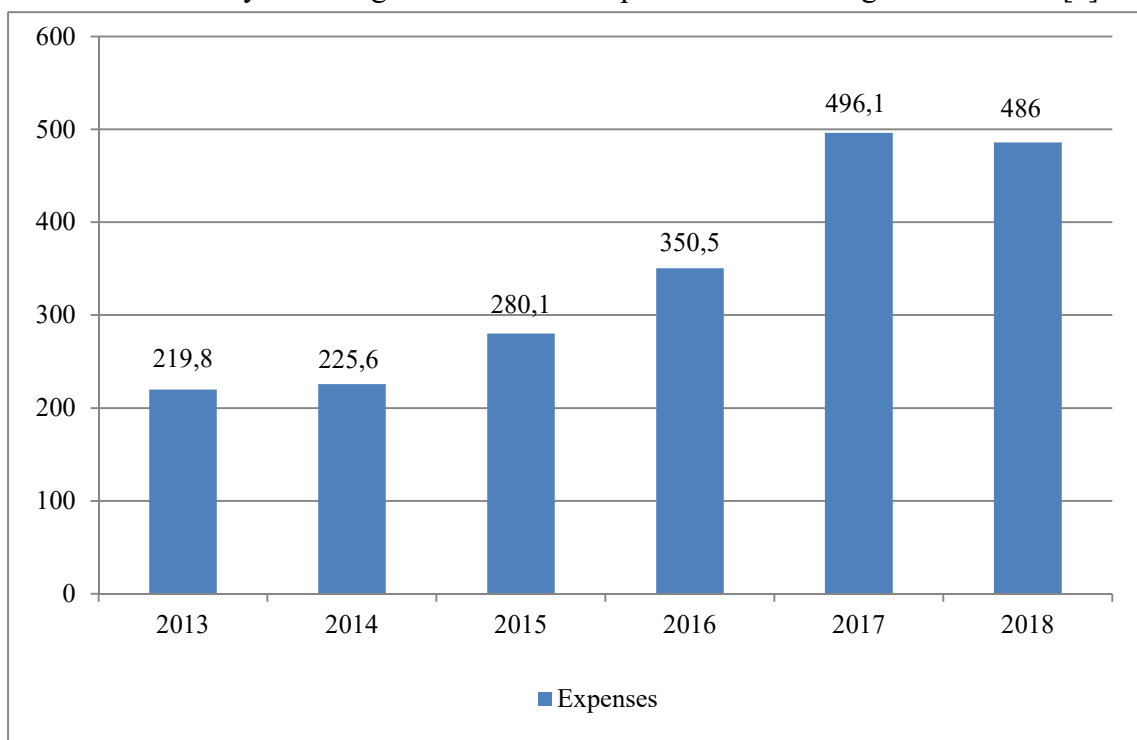

Fig. 1. The revenues of local budgets of Ukraine

During 2018, UAH 570.6 billion was spent from local budgets. The "most expensive" expenditures were: secondary schools (16.3 % of all local budget expenditures), housing subsidies (11.6 %), general hospitals (7.6 %), assistance to low-income families (7.4 %), repair and construction of roads (5.8 %), kindergartens (5.6 %), housing and communal services (5.3 %) and maintenance of local authorities (4.8 %). In total, almost two thirds of all local budget expenditures were financed by them. Figure 2 shows the expenses of local budgets of Ukraine [7].

Fig. 2. The expenses of local budgets of Ukraine

In 2018, the largest share in the own revenues of the general fund of local budgets is accounted for by revenues from the payment of personal income tax, which amounted to UAH 138.1 billion or 59 % of the total amount of own revenues of local budgets. Compared to 2017, personal income tax revenues in Ukraine as a whole increased by UAH 27.5 billion or 24.9 %. In the structure of revenues of the general fund, 26.1 % is the share of local taxes and fees, which in 2018 received UAH 60.9 billion. In all local budgets of Ukraine, the increase in local taxes and fees compared to 2017 is 16.1 %, in the budgets of cities of regional significance – 12.6 %. According to the budgets of 665 UTCs, revenues from local taxes and fees increased by 19.4 %, which is 3.3 % higher than the average growth rate in local budgets of Ukraine.

The state has also increased budget support to local governments for community development and infrastructure development. Thus, if in 2014 the regions were provided with only UAH 0.5 billion from the state budget to support socio-economic development, in 2018 the amount of funds for the implementation of infrastructure projects amounted to UAH 19.37 billion, and in 2019 it was provided 20, UAH 75 billion, which is 41.5 times more than in 2014. In addition, a subvention for the construction, reconstruction, repair and maintenance of public roads of local significance in the amount of UAH 14.7 billion was envisaged for 2019.

Decentralization reform contributes to the qualitative improvement of the living environment for community residents, the creation of real conditions for the comprehensive development of territories and human resources, the formation of the foundations of effective local self-government [9].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Revenues of local budgets in 2020 will amount to about UAH 314.553 billion. Resources of local budgets for 2020, according to government forecasts, should amount to about 465.647 billion UAH. Of these, almost UAH 413.117 billion is expected for the general fund, and UAH 52.53 billion for the special fund. The projected amount of local budget revenues is set at about UAH 323.315 billion, including about UAH 296.116 billion for the general fund and about UAH 27.198 billion for the special fund.

The basic subsidy from the state budget in 2020 is proposed to be provided to 1,032 local budgets, including 19 regional budgets, 38 budgets of cities of regional significance, 356 district budgets and 619 budgets of united territorial communities.

It is expected that in 2020 the reverse subsidy to the state budget will be transferred to 235 local budgets, including 5 regional budgets, 53 budgets of cities of regional significance, 38 district budgets and 139 budgets of united territorial communities.

The amount of the basic subsidy, which will be provided to local budgets from the state budget in 2020, is almost UAH 13.272 million, the amount of the reverse subsidy, which will be transferred from local budgets to the state budget, is about UAH 8.761 billion [8].

The most important areas of strengthening the financial and resource base of the regions based on the experience used in other countries and similar factors that have a significant impact on similar processes in Ukraine are:

- improvement of legislative support for the formation and effective use of financial resources of the regions, inter-budgetary relations and transfers [17];
- strengthening the financial capacity and capacity of local budgets by increasing their revenues, as well as opportunities for borrowing and other forms of raising funds;
- improving organizational and methodological approaches to state regulation and management of regional development processes and, in particular, the processes of financial support for the implementation of regional development programs, primarily through the Regional Development Fund;
- carrying out a set of organizational measures aimed at involving on a mutually beneficial basis the processes of implementation of regional development programs of local business and the public, including on the principles of public-private partnership, ensuring transparency and efficiency of this process [21];
- ensuring the real participation of regions in the formation and implementation of national programs implemented at the expense of the state budget and implemented in the region or subregion, as well as improving the mechanism of distribution of subsidies allocated from the state budget to the regions;
- use of the mechanism of inter-municipal cooperation to solve common problems and search for resources;
- development and implementation of regional investment promotion programs;
- significant strengthening of the role and importance of regional financial structures (insurance companies, private pension funds, venture investment funds, etc.) in the accumulation of financial resources and their use to finance regional development programs.

The need for intergovernmental transfers stems from the fact that in the public finance system with this distribution of taxes and functions between levels of government there are vertical and horizontal imbalances that can be overcome only by transferring funds from the state budget to lower budgets [19]. The sources of intergovernmental transfers are mostly deductions from one or more taxes or annual allocations from the relevant budget, which is currently the most common and does not allow to provide transfers for economic development. In Ukraine, the system of intergovernmental transfers is imperfect and needs further changes [12].

Ensuring the effective implementation of economic reforms aimed at building Ukrainian statehood and addressing the priorities of socio-economic development at the present stage, actualizes the search for modern conceptual approaches to solving urgent problems of fiscal policy and appropriate modernization of its levers and tools. Further budget decentralization and ensuring the effectiveness of inter-budgetary relations require expanding the rights of local authorities, strengthening their budgetary independence and determining responsibility. The priority steps at this stage should be:

- providing local authorities with rights and opportunities to form budgets from their own sources and make changes to the mechanism of providing centralized state support to regions [11];
- solving the problem of optimal redistribution of powers and financial resources between central and local authorities and local self-government;
- determination of the rights and powers of local self-government bodies and united territorial communities created in accordance with the law and the long-term plan for the formation of community territories;
- development and implementation of methods for calculating the cost of social services, implementation of a social planning system at the local level to solve social problems [6];
- formation of mechanisms of interaction of executive bodies, local self-government bodies, private enterprises, streamlining the management of the communal property and common property of communities;
- creating conditions for attracting investment resources through the development of local regional development funds, providing investors with preferences, supporting cooperation and interaction of enterprises;
- supporting of expenditures of enterprises to ensure their level of development and promote their stabilization, rationalization of expenditures on the social sphere, reduction of expenditures on the maintenance of public authorities, to create investment platforms;
- expanding sources of local budget revenues.

Modernization as a tool to ensure the transition from one state of the system to another on the basis of its renewal, improvement and compliance with modern conditions and requirements involves not only the creation of new but also the preservation of existing effective components that can form transformations. Further fiscal decentralization should provide a consistent improvement on the basis of an institutional renewal of contradictions of inter-budgetary relations, and also restoration in new opportunities of the basic institutes of the budgetary system.

Conclusions. One of the characteristic features of local budgets today is the high level of their dependence on the state budget. For comparison, in European countries, it is about 10 %, in Ukraine - 20 % or more. In addition to the above-mentioned problem, today there are many other problems that need to be taken into account when reforming local budgets, including the provision of opportunities to use budget resources in conjunction with private funds, the program orientation of budget funding and others.

After analyzing the selected topic, we can highlight the current problems of local budgets in Ukraine: inconsistency of regulatory and legal support for the formation and use of financial resources; centralization of local budget management; lack of clear division of competencies between central, regional and local governments; instability of sources of local budget revenues and lack of an effective mechanism for interregional redistribution of state revenues; problems of inter-budgetary relations are caused by rapid change.

At the same time, the main areas of solving problems related to the formation of local budgets are a clear division of powers of the authorities to form the revenue side of local budgets; improving control over the use of local budget revenues; identification of alternative sources of filling budget revenues; formation of the revenue side based on an assessment of

their tax potential; application of criteria and calculations for local budget indicators. Reforming local budgets should take into account the negative factors that affect the implementation of the local budget process together with the reform of budget legislation.

References

1. Bukovynskyi, S. A. (2013). Shliakhy rozvytku biudzhetnoi systemy Ukrainy [Ways of development of the budget system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (9), 3-8.
2. Tsentr politychnykh studii ta analytyky [Center for Political Studies and Analytics] (n.d.). *Biudzheth mistsevoi rady v umovakh detsentralizatsii* [Budget of the local council in the conditions of decentralization]. <http://eidos.org.ua/novyny/byudzhet-mistsevoji-rady-v-umovah-detsentralizatsiji>.
3. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine], Law of Ukraine № 2456-VI (on July 8, 2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920?lang=en#Text>.
4. IBSED (n.d.). *Biudzhetni monitorynh* [Budget monitoring]. <https://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyy>.
5. Haba, I. M. (2014). Detsentralizatsiia» deiaki plusy i minusy [“Decentralization” some pros and cons]. *Raion-Info*, (1), 5.
6. Herasymchuk, Z. V., & Kovalska, L. L. (2003). *Vyrobnychiy potentsial rehionu metodyky otsinky ta mekhanizmy naroshchennia* [Production potential of the region of assessment methods and mechanisms of increase]. LDTU.
7. Dokhody i vydatky mistsevykh biudzhativ: korotko pro holovne [Revenues and expenditures of local budgets: briefly about the main thing]. (2019). *Tsina derzhavy – State price*. <http://cost.ua/news/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets>.
8. Dokhody mistsevykh biudzhativ v 2020 rotsi skladut blyzko 314,553 mlrd hrn – proiekt derzhbiudzhetu - 2019 [Revenues of local budgets in 2020 will amount to about 314.553 billion UAH - draft state budget - 2019]. <https://mind.ua/news/20202094-dohodi-miscevih-byudzhetiv-v-2020-roci-skladut-blizko-314553-mlrd-grn-proekt-derzhbyudzhetu>.
9. Kaziuk, Ya. (2019). *Finansova detsentralizatsiia: eksperty rozpovily pro rezultaty 2018 roku ta perspektyvy 2019* [Financial decentralization: experts told about the results of 2018 and prospects for 2019]. <https://decentralization.gov.ua/news/10670>.
10. Krainyk, O. P. (2011). Biudzhethne upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy protsesamy v rehioni [Budget management of socio-economic processes in the region]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, (2), 16–22.
11. Onyshchenko, S. V. (2016). Biudzhethna detsentralizatsiia: osoblyvosti zaprovadzhennia, problemy ta perspektyvy [Budget decentralization: features of implementation, problems and prospects]. *Finansy, uchet, banki – Finance, Accounting, Banks*, (1(21)), 145-153.
12. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official site of the State Treasury Service of Ukraine]. <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
13. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Law of Ukraine № 2755-VI (on December 2, 2010). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?lang=en#Text>.
14. Afrah Junita, Erlina, Erwin Abubakar, & Syukriy Abdullah (2018). The Effect of Budget Variances on the Local Government Budget Changes with Legislature Size as Moderator. *Academic Journal of Economic Studies*, 4(1), 162-173.
15. Allen, R. (2011). Book Review on Joachim Wehner. 2010. Legislatures and the Budget Process: The Myth of Fiscal Control. New York: Palgrave Macmillan, 2010. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, 24(3), 619–621.
16. Azlina, N., Amir, H., Desmiyawati, & Muda, I. (2017). The Effectiveness of Village Fund Management (Case Study at Villages in Coastal Areas in Riau). *International Journal of Economic Research*, 14(12), 325-336.
17. Badaruddin, E. R., Ermansyah, & Muda, I. (2017). Village Governance with Implementation of Law Number 6 of 2014 On The Village and Village Administration. *International Journal of Economic Research*, 14(17), 389-402.
18. Carlitz, R. (2013). Improving Transparency and Accountability in the Budget Process: An Assessment of Recent Initiatives. *Development Policy Review*, 31(S1), s49-s67.

19. Lee, T.M., & Plummer, E. (2007). Budget Adjustments in Response to Spending Variances: Evidence of Ratcheting of Local Government Expenditures. *Journal of Management Accounting Research*, 19, 137–167.

10. Lienert, I. (2013). Role of the Legislature in Budget Processes, Chapter 6. In Allen, Richard, Richard Hemming & Barry H. Potter (Eds.), *The International Handbook of Public Financial Management*. Palgrave Macmillan.

21. Muda, I., & Abykusno, D. (2015). Impact of Region Financial Information System (SIKD) Quality, Role Ambiguity and Training on Precision of Financial Statement of Local Government Presentation in North Sumatra. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 13(6), 4283-4304.

22. Rogoff, K. (1990). Equilibrium Political Cycles. *American Economic Review*, 80, 21-36.

References (in language original)

1. Буковинський С. А. Шляхи розвитку бюджетної системи України. *Фінанси України*. 2013. № 9. С. 3-8.

2. Бюджет місцевої ради в умовах децентралізації / Центр політичних студій та аналітики. URL: <http://eidos.org.ua/novyny/byudzhets-mistsevoji-rady-v-umovah-detsentralizatsiji>.

3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920?lang=en#Text>

4. Бюджетний моніторинг. URL: <https://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyu>.

5. Габа І. М. «Децентралізація» деякі плюси і мінуси. *Район-Інфо*. 2014. № 1. С. 5.

6. Герасимчук З. В., Ковальська Л. Л. Виробничий потенціал регіону методики оцінки та механізми нарощення : монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2003. 242 с.

7. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко про головне. Ціна держави. 2019. URL: <http://cost.ua/news/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets>.

8. Доходи місцевих бюджетів в 2020 році складуть близько 314,553 млрд грн – проєкт держбюджету – 2019. URL: <https://mind.ua/news/20202094-dohodi-miscevih-byudzhativ-v-2020-roci-skladut-blizko-314553-mlrd-grn-proekt-derzhbyudzhetu>.

9. Казюк Я. Фінансова децентралізація: експерти розповіли про результати 2018 року та перспективи. 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10670>

10. Крайник О. П. Бюджетне управління соціально-економічними процесами в регіоні. *Регіональна економіка*. 2011. № 2. С. 16–22.

11. Онищенко С. В. Бюджетна децентралізація: особливості запровадження, проблеми та перспективи. *Фінанси, учет, банки*. 2016. № 1(21). С. 145-153.

12. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.

13. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?lang=en#Text>.

14. Afrah Junita, Erlina, Erwin Abubakar, Syukriy Abdullah. The Effect of Budget Variances on the Local Government Budget Changes with Legislature Size as Moderator. *Academic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4(1). Pp. 162-173.

15. Allen R. Book Review on Joachim Wehner. 2010. Legislatures and the Budget Process: The Myth of Fiscal Control. New York: Palgrave Macmillan, 2010. *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*. 2011. Vol. 24(3). Pp. 619–621.

16. Azlina N., Amir H., Desmiyawati, & Muda, I. The Effectiveness of Village Fund Management (Case Study at Villages in Coastal Areas in Riau). *International Journal of Economic Research*. 2017. Vol. 14(12). Pp. 325-336.

17. Badaruddin E. R., Ermansyah, Muda I. Village Governance with Implementation of Law Number 6 of 2014 On The Village and Village Administration. *International Journal of Economic Research*. 2017. Vol. 14(17). Pp. 389-402.

18. Carlitz R. Improving Transparency and Accountability in the Budget Process: An Assessment of Recent Initiatives. *Development Policy Review*. 2013. Vol. 31(S1). Pp. s49-s67.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

---

19. Lee T.M., Plummer E. Budget Adjustments in Response to Spending Variances: Evidence of Ratcheting of Local Government Expenditures. *Journal of Management Accounting Research*. 2007. Vol. 19. Pp. 137–167.

20. Lienert I. Role of the Legislature in Budget Processes, Chapter 6. 2013. *The International Handbook of Public Financial Management* / Allen, Richard, Richard Hemming & Barry H. Potter (Eds.). New York : Palgrave Macmillan, 2013.

21. Muda I., Abykusno D. Impact of Region Financial Information System (SIKD) Quality, Role Ambiguity And Training on Precision of Financial Statement of Local Government Presentation In North Sumatra. *International Journal of Applied Business and Economic Research*. 2015. Vol. 13(6). Pp. 4283-4304.

22. Rogoff K. Equilibrium Political Cycles. *American Economic Review*. 1990. Vol. 80. Pp. 21-36.

Oliychenko Igor – Doctor of Public Administration, Professor, Professor of the Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Олійченко Ігор Михайлович – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: oimdigor@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8424-5432>

Researcher ID: I-4025-2016

Ditkovska Maryna – PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Public Service, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

Дітковська Марина Юріївна – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

E-mail: oimd3@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9286-5121>

Researcher ID: I-4040-2016

УДК 336.225

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-164-171

*Костянтин Шапошников, Денис Крилов, Інна Якушко***СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ФІСКАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ***Kostiantyn Shaposhnikov, Krylov Denys, Inna Yakushko***ESSENCE AND TYPES OF FISCAL INSTRUMENTS**

У статті поглиблено теоретичні питання щодо дослідження сутності фіскальних інструментів, їх видів та ролі в розвитку економіки. Зокрема, встановлено, що фіскальні інструменти є невід'ємною складовою фіскального механізму, який активно використовується органами державної влади для акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Також у статті проаналізовано сутність такого механізму і визначено місце фіскальних інструментів у його функціонуванні. Значну увагу приділено визначенню видів фіскальних інструментів. Зокрема, встановлено, що в переважній більшості випадків фіскальні інструменти науковці розглядають як загальну систему з бюджетних та податкових інструментів. Відповідно, було конкретизовано такі інструменти.

Ключові слова: інструмент; фіскальний інструмент; фіскальний механізм; податковий інструмент; бюджетний інструмент; економічний розвиток.

Рис.: 2. Бібл.: 22.

Within the article, theoretical issues related to the study of the essence of fiscal instruments, their types and the role in economic development are deepened. In particular, it has been established that fiscal instruments are an integral part of the fiscal mechanism, which is actively used by public authorities for the accumulation, distribution and redistribution of financial resources. In the article, the essence of such a mechanism is also analyzed, and the place of fiscal instruments in its operation is identified. Considerable attention is paid to the definition of the types of fiscal instruments. In particular, it was found that in the vast majority of cases, fiscal instruments are considered by scholars as a general system of budgetary and tax instruments. Accordingly, these instruments are specified.

Keywords: instrument; fiscal instrument; fiscal mechanism; tax instrument; budget instrument; economic development.

Fig.: 2. References: 22.

JEL Classification: H20

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки значним чином зумовлений ефективністю здійснення фінансової політики в державі, ефективним поєднанням різних фінансових інструментів для активізації фінансових відносин. Фіскальні інструменти є окремим видом зазначених інструментів і відіграють ключову роль на сьогодні в реалізації політики державного регулювання економічного розвитку. Саме завдяки окресленій групі фінансових інструментів можливо перерозподіляти бюджетні кошти, підтримувати окремі перспективні галузі та сфери господарства, забезпечувати необхідний обсяг надходжень до державного бюджету. Цілком логічним є те, що враховуючи широкий спектр фіскальних інструментів та їхню важливу роль у регулювання економічних відносин у країні, нині здійснювати їх дослідження дуже складно. Це насамперед пов'язано зі специфікою використання таких інструментів у різні періоди економічного розвитку, значною їх кількістю та складністю використання окремих з них. Проте варто розуміти, що застосування фіскальних інструментів органами державної влади на сьогодні вже є фактично об'єктивним процесом, оскільки обумовлюється необхідністю передусім у тих сферах, де збір фінансових ресурсів не можливий, однак їх функціонування є необхідним. До таких сфер можна віднести освіту, охорону здоров'я, культуру, систему соціального забезпечення та ін. Саме така складність вивчення фіскальних інструментів, особливостей їх використання і актуалізує проведення нових досліджень у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань сутності фіскальних інструментів та їх видів проводилися значною кількістю науковців. До їх числа варто віднести таких: О. Абакуменко, Л. Амбрик, Л. Баранник, М. Ваврін, В. Даценко, І. Дем'янчук, К. Ілляшенко, Ю. Касперович, В. Мельник, Л. Сідельникова, М. Слатвінська, Ю. Турянський, М. Фільо, І. Хлебнікова та ін. Зокрема, М. Ваврін розглядає питання забезпечення економічної безпеки на основі впровадження системи фіскального регулювання [4], а Ю. Касперович вивчає особливості забезпечення фіскальної безпеки держави в умовах зовнішніх деструктивних впливів [10]. М. Слатвінська досліджує зміну фіскальної політики держави в умовах модернізації фінансової системи країни [15]. І. Хлебнікова досліджує фіскальні та регулятивні ефе-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кти акцизного оподаткування в Україні [17]. Фіскальні інститути мінімізації податкових втрат вивчалися М. Фільо [16], а питання впливу фіскальних інструментів на економічний розвиток держави розглядаються в роботах Л. Амбрик [2].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на численні напрацювання вчених у сфері пізнання природи фіскальних інструментів, обґрунтування особливостей їх використання у процесі реалізації фіскальної політики держави, теоретичного поглиблення потребують питання виокремлення, систематизації та розкриття змісту окремих видів зазначених інструментів. Така необхідність також обумовлена постійним розширенням видів фіскальних інструментів у результаті трансформаційних процесів, які визначаються процесами цифровізації фінансової системи та національної економіки загалом.

Мета статті. Метою статті є дослідження сутності фіскальних інструментів, виокремлення та обґрунтування їх видів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження видів фіскальних інструментів розпочнемо з конкретизації їхньої сутності. Зауважимо, що фіскальні інструменти є невід'ємною складовою системи економічних інструментів, оскільки дозволяють регулювати економічні, фінансові процеси в державі за допомогою насамперед податків, їхніх розмірів, особливостей формування бази оподаткування тощо [18, с. 230].

Складність обґрунтування сутності фіскальних інструментів полягає в значній кількості таких інструментів, специфічних особливостях їх використання для регулювання різних економічних процесів у державі. Доречно зауважують Н. Гончаренко, Р. Доля, Д. Сурін, що фіскальний інструментарій є ключовим елементом системи регулювання економічного розвитку розвинених ринкових відносин, а тому дослідження інструментів оподаткування є однією з важливих складових сучасних досліджень, які створюють основу для прийняття тактичних і стратегічних рішень у галузі державного регулювання макро- та мікроекономічного розвитку та зовнішньоекономічної політики [5, с. 31].

І. Грицюк стверджує, що фіскальні інструменти забезпечують встановлення макроекономічної рівноваги, збалансованості економіки та прямо впливають на реальні об'єми національного виробництва, зайнятість, інфляцію за допомогою фіскальних інструментів держава може ефективно регулювати доходи і видатки бюджету, стимулювати чи обмежувати підприємницьку активність, впливати на інфляцію і безробіття [6, с. 146]. У межах цієї статті фіскальні інструменти будемо розглядати як сукупність засобів, які використовуються для акумулювання фінансових ресурсів економічних суб'єктів з метою формування доходів державного бюджету.

Цілком логічним, враховуючи окреслене трактування, є те, що фіскальні інструменти являють собою окремих компонент фіскального механізму, який, у свою чергу, є частиною фінансового механізму. Фіскальні інструменти є невіддільною частиною окресленого механізму і є його ключовою частиною. Саме сукупність фіскальних інструментів, їх значна кількість дозволяють ускладнити фіскальний механізм, зробити його більш гнучким для реалізації фіскальної політики та ефективнішого регулювання економічних процесів у державі. Відповідно, питання обґрунтування видів фіскальних інструментів пов'язано з аналізом сутності та структури фіскального механізму. Проведемо дослідження цього механізму та розглянемо теоретичні положення його функціонування.

І. Канцур, досліджуючи особливості фіскального механізму та принципи його дії, розглядає такий механізм як сукупність бюджетного та податкового механізмів, що поєднує в собі розподільчі процеси від сплати податків до використання фінансових ресурсів держави на соціальні потреби країни [9, с. 123]. Також авторка розглядає фіскальні інструменти як сукупність податкових та бюджетних інструментів розвитку соціальної сфери України. Подібний підхід до розгляду сутності фіскального механізму також трапляється в наукових роботах О. Базилінської та Н. Панченко, які констатують, що фіскальний механізм є важливою складовою механізму бюджетного оподаткування, що забезпечує мобілізація фінансових ресурсів та наповнення дохідної частини державного бюджету [21, с. 10].

У свою чергу, С. Масліченко пропонує розглядати фіскальний механізм як сукупність організаційно-економічних відносин щодо розподілу та перерозподілу національного доходу з метою досягнення загальноекономічних і соціальних цілей у суспільстві [11, с. 4]. Отже, автор пропонує розглядати сутність фіскального механізму як цілісної макроекономічної системи, мета функціонування якої полягає у формуванні ресурсів для розвитку економіки. Зауважимо, що в цьому контексті автор розглядає фіскальний механізм як складову частину фінансового механізму, який відіграє ключову роль у розвитку фінансових відносин у країні. Також подібну концепцію щодо розгляду сутності фіскального механізму підтримує Ю. Алескерова, яка зауважує, що «фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави – досить вагомий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ» [1, с. 99].

Таким чином, аналізуючи результати досліджень у сфері функціонування фіскального механізму, особливостей його побудови, можна констатувати наступне:

- 1) фіскальний механізм – складова фінансового механізму, який є системою вищого порядку;
- 2) фіскальний механізм – складна сукупність принципів, методів, інструментів, які в комплексі дозволяють впливати на економічні процеси в країні;
- 3) фіскальний механізм – інструмент, за допомогою якого керуюча система впливає на керовану для досягнення конкретних цілей;
- 4) фіскальний механізм – спосіб впливати на рух фінансових ресурсів, який відбувається у межах фінансової системи держави.

Відповідно, як вже зазначалося, фіскальний механізм складається з певних структурних компонентів, які пов'язані між собою та в сукупності мають здатність впливати на економічні процеси в країні, розподіл та перерозподіл ВВП (рис. 1). Особливу роль у такій структурі відіграють фіскальні інструменти. Саме їх склад, види та особливості використання і дозволяють покращити частково роботу окресленого механізму, забезпечити ефективність його роботи в сучасних умовах. Сукупність фіскальних інструментів не є сталою, а їх кількість постійно змінюється залежно від економічного розвитку, виникнення нових видів фінансових відносин у країні. Саме така трансформаційна сутність окреслених типів інструментів обумовлює також важливість їх вивчення.

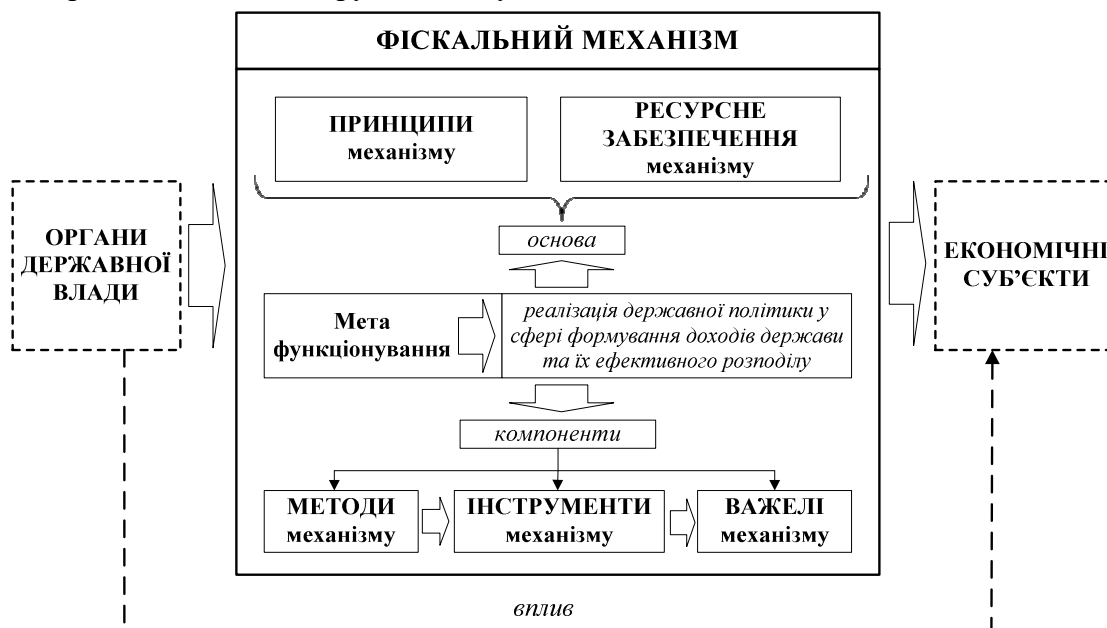

Рис. 1. Модель фіскального механізму

Джерело: складено авторами з урахуванням [8; 12].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Складність дослідження видів фіскальних інструментів на сьогодні полягає у наявності невеликої кількості наукових праць, у яких ґрунтовно вивчається окреслене питання. У певній частині таких робіт досить часто фіскальні інструменти ототожнюються з податковими або бюджетними інструментами. Також інколи до видів фіскальних інструментів відносять усі окреслені інструменти.

Наприклад, І. Канцур пропонує розглядати фіскальні інструменти як сукупність бюджетних інструментів (бюджетні плани, бюджетні норми і нормативи, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетні санкції, бюджетний контроль, міжбюджетний баланс, автоматизація бюджетного процесу) та податкових інструментів (суб'єкти оподаткування, об'єкти оподаткування, ставка податків і зборів, види податків і зборів, податкові пільги, податкові санкції, податкові консультації, податковий контроль, автоматизація оподаткування, спеціальні податкові режими) [9, с. 124].

Подібний підхід також пропонує Л. Сідельникова. У своєму дослідженні щодо використання фіскальних інструментів для державного регулювання господарської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції авторка ототожнює фіскальні стимули та інструменти та пропонує до податкових стимулів відносити такі: знижені податкові ставки, податкові пільги та альтернатива система оподаткування, а до бюджетних – прямі (фінансування на поворотній основі; пільгове кредитування; компенсація відсотків за банківськими кредитами) та непрямі (державні гарантії за кредитами; інфраструктура підтримки; створення спеціальних інституцій) [14, с. 189].

Т. Паєнтко виокремлює такі бюджетні інструменти, як структура видатків бюджету, бюджетні інвестиції, трансферти, бюджетний дефіцит, та податкові інструменти, а саме: податкове навантаження, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні режими оподаткування, альтернативні режими оподаткування, розстрочення і відстрочення податкових платежів [13]. Л. Баранник та В. Даценко зауважують, що в арсеналі державних фіскальних інструментів чільне місце посідають податкові важелі. Зазвичай, це податки, податкові пільги, податкові режими. Вважаємо, що до них можна віднести й податкову культуру суспільства [3, с. 31].

І. Дем'янчук, досліджуючи вплив фіскальних інструментів з метою регулювання доходів і витрат сектору домогосподарств, виокремлює такі інструменти: збільшення обсягів соціальних трансфертів, підвищення податкового навантаження на доходи громадян, зниження податкового навантаження на доходи громадян, підвищення рівня майнового оподаткування, підвищення оподаткування споживання [7, с. 70]. Проте, на наше переконання, у цьому контексті автор більшу увагу приділяє не конкретизації самих фіскальних інструментів, а наслідкам, які можуть бути при різних варіантах їх використання. Зазначимо також, що, з іншого боку, для розвитку домогосподарств можуть за необхідності використовуватися і інші види фіскальних інструментів.

Отже, позиції більшості науковців сходяться, що фіскальні інструменти за своїм змістом є сукупністю бюджетних та податкових інструментів. Зауважимо, що представлені наукові підходи науковців до розгляду видів фінансових інструментів також відрізняються складом інструментів, які ними виділяються. Це свідчить про складність ідентифікації видів таких інструментів. Цілком зрозуміло, що визначити їх вичерпний перелік взагалі складно.

Вважаємо, що загалом перелік фіскальних інструментів дійсно можна розглядати як сукупність податкових, бюджетних інструментів, які в поєднанні забезпечують можливість функціонування вже фіскального механізму в системі державних фінансів. Цілком також зрозуміло, що існують також специфічні фіскальні інструменти, використання яких дозволяє впливати виключно на окремі типи економічних суб'єктів з метою досягнення визначених цілей. З урахуванням окреслених вище теоретичних положень на рис. 2 відображені основні, найбільш використовувані органами державної влади фіскальні інструменти.

Рис. 2. Види фіскальних інструментів

Джерело: складено авторами з урахуванням [19; 20; 22].

Таким чином, аналізуючи інформацію рис. 2, можна стверджувати, що на сьогодні органами державної влади різних рівнів уже розроблений значний спектр фіскальних інструментів, використання яких дозволяє здійснювати державне регулювання економічних процесів у країні, перерозподіляти фінансові ресурси, підвищувати соціально-економічний розвиток країни.

Висновки і пропозиції. Отже, у статті проведено дослідження сутності фіскальних інструментів, їх видів. Особлива увага приділена вивченню ролі таких інструментів у процесах державного регулювання економічним розвитком. З'ясовано, що фіскальні інструменти безпосередньо за своєю природою використовуються для акумулювання фінансових ресурсів економічних суб'єктів з метою формування доходів державного бюджету. Також у статті встановлено, що фіскальні інструменти є невід'ємною складовою фіскального механізму, який активно використовується органами державної влади для акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Відповідно встановлено, що фіскальний механізм є невід'ємною складовою фінансового механізму й відіграє ключову роль у функціонуванні системи державних фінансів.

Вагому увагу у статті приділено визначенню видів фіскальних інструментів та їхнього змісту. Отримані результати дослідження дозволяють констатувати наявність значної кількості різних фіскальних інструментів. Також встановлено, що їх виникнення та розвиток безпосередньо пов'язані з економічною політикою, роллю держави в розвитку господарських відносин тощо. У статті визначено, що в переважній більшості випадків фіскальні інструменти науковці розглядають як загальну систему з бюджетних та податкових інструментів. Відповідно, було конкретизовано такі інструменти, встановлено, що саме лише при їх поєднанні, органи державної влади отримують можливості забезпечувати ефективний розподіл та використання фінансових ресурсів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Отже, враховуючи отримані результати, цілком ствердно можна констатувати визначальну роль фіскальних інструментів у розвитку економіки країни, окремих галузей та секторів господарства. Саме наявність різних видів фіскальних інструментів, які дозволяють впливати на розвиток різних економічних систем, обумовлює також і важливість реалізації подальших економічних досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Алескерова Ю. В. Фіскальний механізм соціально-економічної сфери як складова частина фінансового механізму держави. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 3. С. 98-101.
2. Амбрик Л. Розбудова фіскального інструментарію забезпечення економічного зростання в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук :08.00.08 / ТНЕУ. Тернопіль, 2013. 18 с.
3. Баранник Л. Б., Даценко В. В. Фіскальні інструменти стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 1(57). С. 29-39.
4. Ваврін М. Р. Фіскальне регулювання економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 24 с.
5. Гончаренко Н. І., Доля Р. М., Сурін Д. В. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макрорівні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2016. Вип. 5. С. 90-93.
6. Грицюк І. В. Бюджетно-податкові інструменти регулювання дефіциту бюджету. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18, № 2. С. 146-152.
7. Дем'янюк І. А. Фіскальні інструменти регулювання доходів і витрат сектору домогосподарств. *Економіка та держава*. 2015. № 4. С. 69-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_17.
8. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія. Чернігів : ЧНТУ, 2018. 668 с.
9. Канцур І. Фіскальний механізм: сутність, інструменти та принципи його дії. *Світ фінансів*. 2015. № 4. С. 117-129. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/909/917>.
10. Касперович Ю. В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ : Фенікс, 2019. 128 с.
11. Масліченко С. О. Фіскальний механізм у системі державного регулювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Київський національний економічний ун-т. Київ, 2002. 19 с.
12. Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України : монографія / С. М. Шкарлет, О. І. Гонта, В. Г. Маргасова, М. В. Дубина. Чернігів : ЧНТУ, 2014. 272 с.
13. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659>.
14. Сідельникова Л. П., Онікієнко Н. В. Фіскальні інструменти державного регулювання господарської діяльності в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 187-191. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/39.pdf.
15. Слатвінська М. О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи : автореф. дис. ... д-ра екон. наук / Одеський національний економічний університет. Одеса, 2019. 43 с.
16. Фільо М. М. Фіскальні інститути мінімізації податкових витрат : автореф. дис. ... канд. екон. наук :08.00.08 / ТНЕУ. Тернопіль, 2014. 24 с.
17. Хлебнікова І. І. Фіскальні та регулятивні ефекти акцизного оподаткування в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2018. 23 с.
18. Шапошников К. С., Крилов Д. В., Якушко І. В. Теоретичні аспекти визначення сутності фіскальних інструментів. *Бізнес Інформ*. 2021. № 7. С. 228–233.
19. Шкарлет С. М., Гонта О. І., Дубина М. В. Особливості застосування системного підходу до пізнання економічних явищ. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 4 (8), ч. 1. С. 9-17.
20. Abramova A., Shaposhnykov K., Zhavoronok A., Liutikov P., Skvirskyi I., Lukashev O. Ecosystem of VAT Administration in E-Commerce: Case of the Eastern Europe Countries. *Estudios de economía aplicada*. 2021. Vol. 39, No. 5. DOI: <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i5.4909>.

21. Bazilinska O., Panchenko N. Fiscal Mechanism of Unshadowing of the Economy of Ukraine. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2018. Т. 3, № 1. С. 8-13. URL: <http://spne.ukma.edu.ua/article/view/148768>.

22. Shkarlet S., Dolozina I., Dubyna M. Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, No. 3. Pp. 218-224.

References

1. Aleskerova, Yu. V. (2016). Fiskalni mekhanizm sotsialno-ekonomichnoi sfery yak skladova chastyna finansovoho mekhanizmu derzhavy [Fiscal arrangements socio-economic areas as a part of the state financial mechanism]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 3, 98-101.

2. Ambryk, L. (2013). *Rozbudova fiskalnoho instrumentariiu zabezpechennia ekonomichnoho zrostantia v Ukraini [Development of fiscal instrumentarium of economic growth providing in Ukraine]* [PhD dissertation, TNEU].

3. Barannyk, L. B., & Datsenko, V. V. (2017). Fiskalni instrumenty stymuliuvannia innovatsiino-investytsiinoi diialnosti pidpriemstv [Fiscal instruments to stimulate innovation and investment activities of enterprises]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia – Scientific view: economics and management*, (1(57)), 29-39.

4. Vavrin, M. R. (2015). *Fiskalne rehuliuвання ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Fiscal Regulation of Ukraine's Economic Security]* [PhD dissertation, Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka].

5. Honcharenko, N. I., Dolia, R. M., Surin, D. V. (2016). Fiskalni instrumentarii yak kliuchovi elementy systemy rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku derzhavy na makrorivni [Fiscal instruments as key element of state economic development regulation at macrolevel]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm» – Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University. Series “International Relations. Economy. Local lore. Tourism”*, 5, 90-93.

6. Hrytsiuk, I. V. (2014). Biudzhetno-podatkovyi instrumenty rehuliuвання defitsytu biudzhetu [Budget and tax instruments of budget deficit regulation]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, 18(2), 146-152.

7. Demianchuk, I. A. (2015). Fiskalni instrumenty rehuliuвання dokhodiv i vytrat sektoru domohospodarstv [Fiscal adjustment tools sector income and expenditure of households]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (4), 69-72. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_4_17.

8. Dubyna, M. V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The mechanism of financial services market development based on the formation of the institution of trust: theory, methodology, practice]*. ChNTU.

9. Kantsur, I. (2015). Fiskalni mekhanizm: sutnist, instrmenty ta prytsnypy yoho dii [Fiscal mechanisms: the essence, tools and principles of its actions]. *Svit finansiv – The world of finance*, (4), 117-129. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/909/917>.

10. Kasperovych, Yu. V. (2019). *Fiskalna bezpeka derzhavy v umovakh hibrydnoi viiny: analitychna dopovid [State fiscal security in a hybrid war: an analytical report]*. Feniks.

11. Maslichenko, S.O. (2002). *Fiskalni mekhanizm u systemi derzhavnogo rehuliuвання [Fiscal mechanism in the state regulation system]*. [PhD dissertation, Kyivskyi natsionalnyi ekonomichniy un-t].

12. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Marhasova, V. H., Dubyna, M. V. (2014). *Mekhanizm formuvannia systemy parabankivskykh poserednykiv na finansovomu rynku v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The mechanism of the formation of the system of parabank intermediaries in the financial market in the context of ensuring economic security of Ukraine]*. ChNTU.

13. Paientko, T. V. (2011). Instrumenty fiskalnoho rehuliuвання finansovykh potokiv [Instruments of fiscal regulation of financial flows]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (8). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659>.

14. Sidelnikova, L. P., Onikienko, N. V. (2017). Fiskalni instrumenty derzhavnogo rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v umovakh yevrointehratsii [Fiscal instruments of the state regulation of economic activity in terms of european integration]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 18, 187-191. http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/39.pdf.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Slatvinska, M. O. (2019). *Fiskalna polityka v umovakh modernizatsii finansovoi systemy [Fiscal policy in the conditions of modernizing the financial system]*. [Doctor dissertation, Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet].

16. Filo, M. M. (2014). *Fiskalni instytuty minimizatsii podatkovykh vtrat [Fiscal institutions of tax losses minimization]*. [PhD dissertation, TNEU].

17. Khliebnikova, I. I. (2018). *Fiskalni ta rehuliatyvni efekty aktsyznoho opodatkuvannia v Ukraini [Fiscal and regulatory effects of excise taxation in Ukraine]*. [PhD dissertation, Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy].

18. Shaposhnykov, K. S., Krylov, D. V., Yakushko, I. V. (2021). Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti fiskalnykh instrumentiv [The Theoretical Aspects of Defining the Essence of Fiscal Instruments]. *Biznes Inform – Business Inform*, (7), 228–233.

19. Shkarlet, S. M., Honta, O. I., Dubyna, M. V. (2016). Osoblyvosti zastosuvannia systemnoho pidkhodu do piznannia ekonomichnykh yavyshch [Features of the system approach application to knowledge of the economic phenomena]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissya*, (4(8)), 1, 9-17.

20. Abramova, A., Shaposhnykov, K., Zhavoronok, A., Liutikov, P., Skvirskyi, I., Lukashev, O. (2021). Ecosystem of VAT Administration in E-Commerce: Case of the Eastern Europe Countries. *Estudios de economía aplicada*, 39(5). <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v39i5.4909>.

21. Bazilinska, O., Panchenko, N. (2018). Fiscal Mechanism of Unshadowing of the Economy of Ukraine. *Scientific notes of NaUKMA. Economic sciences*, 3(1), 8-13. <http://spne.ukma.edu.ua/article/view/148768>.

22. Shkarlet, S., Dolozina, I., Dubyna, M. (2019). Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5(3), 218-224.

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, начальник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України (вул. Митрополита Василя Липківського, 36, Київ, 03035, Україна)

Shaposhnykov Kostiantyn – Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Research and Attestation of Scientific Personnel, State Scientific Institution “Institute of Education Content Modernization” of the Ministry of Education and Science of Ukraine (36 Mytropolita Vasylia Lypkivskoho Str., 03035 Kyiv, Ukraine).

E-mail: k.s.shaposhnykov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0640-9934>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1415462/kostiantyn-shaposhnykov/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205183321>

Крилов Денис Валерійович – доктор економічних наук, заслужений економіст України, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Запорізький національний університет (вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна).

Krylov Denys – Doctor of Economics, Honored Economist of Ukraine, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Zaporizhzhia National University (66 Zhukovskoho Str., 69600 Zaporizhzhia, Ukraine).

E-mail: d.v.krilov76@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8522-5433>

Якушко Інна Валеріївна – кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку і аудиту, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна).

akushko Inna – PhD in Economics, Assistant of the Department of Accounting and Auditing, Taras Shevchenko National University of Kyiv (60 Volodymyrska Str., 01033 Kyiv, Ukraine).

E-mail: yakushko_i@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-7383>

УДК 339.94:657(569.4)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-172-180

*Олена Акименко, Владислава Пономаренко***ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ КРАЇН ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГАРМОНІЗАЦІЮ СИСТЕМИ ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ***Olena Akymenko, Vladyslava Ponomarenko***ECONOMIC INTEGRATION OF COUNTRIES AND ITS IMPACT ON HARMONIZATION OF THE ACCOUNTING AND FINANCIAL STATEMENT SYSTEM: THE EXPERIENCE OF ISRAEL**

Досліджено питання економічного піднесення Ізраїлю – країни високих технологій, що продукує сучасну конкурентоспроможну продукцію оборонного призначення, програмне забезпечення, засоби цифрового зв'язку, біотехнології, фармацевтичні препарати і вироби з використанням надсучасних інноваційних нанотехнологій. З'ясовано особливості прогресивної системи оподаткування Ізраїлю, серед яких відсутність стягнення податку на доходи з мінімальної заробітної плати (близько 1000 \$ США). Відстежено процес формування Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, головним завданням якої є розробка та впровадження єдиної системи зрозумілих та прийнятних міжнародних стандартів фінансової звітності. Встановлено основні бази в справі стандартизації бухгалтерського обліку у світі, серед яких International Accounting Standards (МСФЗ) та Generally Accepted Accounting Principles. Досліджено процес впровадження МСФЗ та подальшої адаптації їхніх положень до Ізраїльських стандартів бухгалтерського обліку. Наведено варіанти впровадження МСФЗ в Ізраїлі.

Ключові слова: економічний розвиток; гармонізація; економічна інтеграція; державне управління; Кнесет; фінансова звітність; міжнародні стандарти фінансової звітності; Ізраїльські стандарти бухгалтерського обліку.

Рис.: 3. Бібл.: 9.

The issues of economic prosperity of Israel, a country of high technologies, which produces modern competitive products on the world markets for defense purposes, software, digital communications, biotechnology, pharmaceuticals and products using state-of-the-art innovative nanotechnologies are studied. The peculiarities of Israel's progressive taxation system have been clarified, among which is the absence of tax collection on the minimum wage (about \$ 1,000). The process of formation of the International Accounting Standards Board is monitored, the main task of which is to develop and implement a unified system of clear and acceptable international financial reporting standards. The main bases in the standardization of accounting in the world, including International Accounting Standards (IFRS) and Generally Accepted Accounting Principles. The process of implementation of IFRS and further adaptation of their provisions to Israeli accounting standards is studied. Options for implementing IFRS in Israel are presented.

Keywords: economic development; harmonization; economic integration; public administration; Knesset; financial reporting; international financial reporting standards; Israeli accounting standards.

Fig.: 3. References: 9.

JEL Classification: F15; M41

Постановка проблеми. Економіка країни посідає значне місце в системі державотворення. А спрямованість на розвиток якоїсь певної галузі зазвичай вказує на основне джерело формування валового внутрішнього продукту. І бухгалтерський облік у цьому випадку виступає інститутом створення багатоцільової релевантної інформації для прийняття рішень на різних рівнях управління та системою діагностування економічних і соціальних процесів із потужним зворотним зв'язком.

Безумовно, економічна глобалізація, зміни суспільно-економічного характеру, повна абсорбція міжнародних відносин, перетворення економіко-реформаторського змісту, зародження та подальший розвиток транснаціональних корпорацій та промислово-фінансових груп, вплинули на бухгалтерський облік, трансформаційно його змінивши та створивши економічні передумови розробки і впровадження загальноприйнятих вимог до ведення бухгалтерського обліку та підготовки фінансової звітності, сформувавши при цьому об'єктивну необхідність спілкування єдиною мовою бізнесу, здатною досконало виражати сутність економічних відносин.

Загальновідомо, що гармонізація і стандартизація системи обліку на рівні міжнародного визнання була розпочата створенням 29 червня 1973 року професійними бухгалтерськими організаціями економічно піднесених країн світу (Австралії, Великобританії, Ірландії, Канади, Мексики, Нідерландів, Німеччини, США, Франції, Японії) Комітету з міжнародних стандартів обліку (далі – Комітет з МСБО). Наступним кроком було перейменування Комітету з МСБО (2020 р.) на Раду з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (далі – Рада з МСБО), зі спрямуванням своєї діяльності на гармонізацію

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та облікових політик різних країн. Головним завданням Ради з МСБО при цьому була підготовка та запровадження єдиної системи доступних, зрозумілих і прийнятних міжнародних стандартів фінансової звітності (далі, МСФЗ) [1].

Започатковані ще в 70-х роках ХХ ст. МСБО, які у ХХІ ст. мають нову назву – МСФЗ та видаються Радою з МСБО, завоювали майже пів світу. Раду з МСБО на сучасному етапі доречно представляти як радикального видавника стандартів, які, у свою чергу, в багатьох країнах стали частиною законодавства або загальноприйнятою практикою. Експансивне застосування МСФЗ призвело до збільшення вимог як інвесторів, так і національних органів регулювання обліку для подальшого розроблення МСФЗ у межах підзвітного, відкритого процесу, який водночас є вільним від неналежного впливу ззовні. Як вказує К. Флемінг, «...Рада з МСБО вже не засіб досягнення глобальної конвергенції бухгалтерського обліку, вона стоїть на порозі того, щоб стати видавцем глобальних стандартів фінансової звітності, будучи визнаною G-20 центром глобальної політики в цьому питанні» [2, с. 68].

У світовій практиці стандартизації бухгалтерського обліку визначають два базиси:

- 1) IAS (International Accounting Standards) – МСФЗ – Лондонський офіс;
- 2) US GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) – загальновизнані облікові принципи США.

Отже, у загальноприйнятій обліковій системі облікової практики проблематика гармонізації та стандартизації була врегульована створенням Комітету з МСБО, з часом перейменованого на Раду з МСБО, яка наприкінці 2000 року охопила більше ніж 140 професійних бухгалтерських організацій – членів Міжнародної федерації бухгалтерів (далі – МФБ). 2001 рік ознаменовано започаткуванням ініціатив з обговорення перспектив «конвергенції» US GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) і МСБО та проведенням засідання Ради з МСБО в штаб-квартирі Ради зі стандартів бухгалтерського обліку США.

Отже, Рада з МСБО стає Радою з МСФЗ – цілісною, яка потребує постійного удосконалення системою обліку та фінансової звітності, яка узагальнює облікові принципи та правила складання фінансових звітів та зближує методологію обліку та звітності різних країн. Відповідно, посилення процесів економічної інтеграції країн стало причиною виникнення стандартів з однозначним тлумаченням принципів, правил та алгоритмів обліку в різних країнах. У зв'язку з цим вбачаємо за необхідне дослідити сформовану систему обліку Ізраїлю – країни з розвинутою інноваційною економікою, яка з'явилася на політичній карті світу в 1948 році й впродовж всієї історії становлення та розвитку вела безкомпромісну боротьбу за власне виживання в несприятливому зовнішньополітичному оточенні [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми економічної інтеграції, її сутність та наслідки знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних учених. Серед них, зокрема такі: А. Бекоєв, В. Белоліпецький, О. Білоус, Д. Лук'яненко, Г. Кірейцев, С. Любимцева, В. Єфимов, Г. Мінс, Д. Шнайдер та інші. Значний внесок у дослідження проблем економічного зростання країн Близького Сходу зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як М. Козюбра, О. Копиленко, М. Орзіх, Л. Рабінович, О. Сурілов, Д. Бар-Іллан, Ш. Гіллел, Л. Дубдуб, С. Ірікат, А. Кудрявцев, Д. Леон, Набіл Шатат, Т. Сафран, А. Томімі та інші. Досліджуючи проблеми економічного зростання країн Близького Сходу, вчені у своїх працях окрему увагу приділяють Ізраїлю – країні з багатогранною історією створення та нинішньою роллю в Азії та світі.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне науковим напрацюванням учених, зауважимо, що питання економічного розвитку Ізраїлю, особливості ведення обліку та складання фінансової звітності у стабільній, сильній та розвинутій країні, залишаються актуальними та потребують подальших наукових розвідок. Доводячи усьому світові свою спроможність відстоювати власні національні інтереси, перебуваючи у стані війни з кількома країнами одночасно, Ізраїль прагне до ви-

знання з боку інших країн, встановлення дружніх відносин із багатьма державами світу для економічного, політичного, соціального та культурного розвитку. Тому обрана тема дослідження є актуальною та своєчасною з огляду на розробку Україною та Ізраїлем спільних наукових проєктів.

Формування цілей статті. Головною метою цієї роботи є дослідження процесу впровадження МСФЗ в Ізраїлю та подальшої адаптації їхніх положень до Ізраїльських стандартів бухгалтерського обліку, що вказує на високий рівень інтегрованості із сучасними європейськими вимогами до ведення бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи географічне розташування держави, територія якої межує на півночі з Ліваном, на сході – із Сирією і Йорданією, на півдні – з Єгиптом, на сході та південному заході – з палестинськими територіями, Ізраїль є наполегливим у виконанні своєї стратегічної мети – всебічному розвитку країни, розширенню зовнішньої та внутрішньої політики, реформуванню та створенню нових державних структур, які б сприяли покращенню життя населення, подоланню дипломатичної ізоляції.

Послідовна та розумна політика Кнесету, а саме реформування державних, наукових, військових, високотехнологічних галузей, а також створення сприятливих умов для нового піднесення, надання правової, фінансової, соціальної допомоги євреям, які проживають в Ізраїлі та за кордоном, забезпечує державі Ізраїль входження у 20 найбільш розвинутих країн світу й бути найрозвинутішою країною близькосхідного регіону.

Отже, Ізраїль є парламентською демократією, яка складається із законодавчої, виконавчої та судової влади (рис. 1). Президент, виступаючи главою держави та гарантом єдності та суверенітету всієї нації, має обов'язки, функції та повноваження, які визначаються на законодавчому рівні. Серед офіційних функцій:

- відкриття першої сесії нового Кнесету;
- прийняття вірчих грамот іноземних посланців;
- підписання договорів та законів, прийнятих Кнесетом;
- призначення суддів, губернатора Банку Ізраїлю та керівників дипломатичних місій Ізраїлю за кордоном за рекомендацією відповідних органів;
- помилування в'язнів та заміщення вироків за порадою міністра юстиції [4].

Рис. 1. Синергія законодавчої, виконавчої та судової влади як система державного управління Ізраїлю

Джерело: побудовано авторами на основі [4].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Крім того, Президент виконує державні функції та неформальні завдання, які включають звернення громадян, надання престижу комунальним і соціальним об'єднанням та посилення громадських дій, таких як боротьба з дорожньо-транспортними пригодами. Президент обирається простою більшістю членів Кнесету з числа кандидатів, висунутих на основі їхнього особистого статусу та внеску в державу, на один термін – сім років [4].

У системі ведення державних справ важливим є також однопалатний парламент – Кнесет, який складається із 120 членів, працює в межах пленарних засідань та 12 постійних комітетів (періодичність виборів – 1 раз в чотири роки), серед яких: комітет палати; комітет закордонних справ та оборони; комітет з економічних питань; фінансовий комітет; комітет внутрішніх справ та навколишнього середовища; комітет з питань освіти і культури; комітет з питань праці, соціального захисту та охорони здоров'я; комітет з питань конституції, права та правосуддя; комітет із питань імміграції, поглинання та питань діаспори; комітет державного контролю; комітет зі статусу жінок; комітет з питань науки і техніки [4].

За управління поточними зовнішніми та внутрішніми справами держави, включаючи питання безпеки, в Ізраїлі відповідає Уряд, повноваження якого щодо формування політики дуже широкі, і він уповноважений вживати заходів з будь-якого питання, яке не делеговане законом іншому органу влади (зазвичай працює чотири роки).

Сама система базується на принципі поділу влади, за якого виконавча влада (уряд) підпорядковується довірі законодавчої гілки влади (Кнесету), а незалежність судової влади гарантується законом. Судді призначаються президентом за рекомендацією спеціальної комісії з висунення кандидатур, до складу якої входять судді Верховного суду, члени адвокатури та громадські діячі. Призначення суддів довічні, при цьому обов'язковий пенсійний вік – 70 років. Магістратські та окружні суди здійснюють юрисдикцію у цивільних та кримінальних справах, тоді як ювенальний, дорожній, військовий, трудовий та муніципальні апеляційні суди розглядають справи, що належать до їх компетенції. При цьому в Ізраїлі не проводить судового розгляду справи присяжних [4].

Основні нормативно-правові акти, які є фундаментом для майбутньої Конституції Ізраїлю, представлено основними законами, серед яких: “Кнесет” від 12.02.1958 року, затв. 3-м Кнесетом; “Ізраїльські землі” від 25.07.1960 року, затв. 4-м Кнесетом; “Президент держави” від 16.06.1964 року, затв. 5-м Кнесетом; “Уряд” від 7.03.2001 року, затв. 15-м Кнесетом (вперше був прийнятий 13.08.1968 року 6-м Кнесетом); “Державне господарство” від 21.07.1975 року, затв. 8-м Кнесетом; “Армія” від 31.03.1976 року, затв. 8-м Кнесетом; “Єрусалим, столиця Ізраїлю” від 13.12.1980 року, затв. 9-м Кнесетом; “Судова влада” від 28.02.1984 року, затв. 9-м Кнесетом; “Державний контролер” від 15.02.1988 року, затв. 12-м Кнесетом; “Свобода окупації” від 9.03.1994 року, затв. у новій редакції 13-м Кнесетом (вперше був прийнятий 3.03.1992 року 12-м Кнесетом); “Людська гідність і свобода” від 17.03.1992 року, затв. 12-м Кнесетом; “Референдум” від 12.03.2014 року, затв. 19-м Кнесетом; “Державний бюджет на 2017 та 2018 роки” (спеціальні положення) (тимчасове забезпечення); “Ізраїль – національна держава єврейського народу” від 19.07.2018 року, затв. 20-м Кнесетом [5].

Щодо рівня економічного розвитку, Ізраїль за даними Світового банку за 2019 рік посів 19-у сходинку в рейтингу країн світу, при цьому величина ВВП на душу населення становила 43 592 дол. США проти 29 568 дол. США у 2008 році (рис. 2) [4]. Така ситуація позитивно вплинула як на економіку всієї держави, так і на покращення соціального добробуту кожного громадянина Ізраїлю.

Завдяки державній підтримці процесу впровадження інновацій у виробництво Ізраїлю, держава перетворилася на країну високих технологій, здатну продукувати сучасну конкурентоспроможну продукцію оборонного призначення, програмне забезпечення,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

засоби цифрового зв'язку, біотехнології, фармацевтичні препарати і вироби з використанням надсучасних інноваційних нанотехнологій. В цій країні також динамічно розвивається виробництво електронного і біомедичного обладнання, хімічних речовин, транспортно-обладнання і продуктів харчування. Ізраїльські підприємства, використовуючи досвід як США, так і країн Євросоюзу, не обмежуються вузьким колом країн для налагодження співпраці [3].

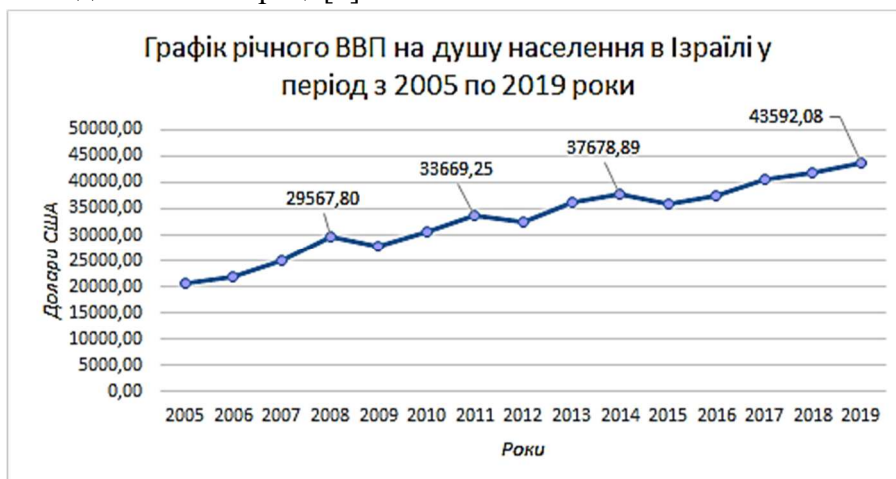

Рис. 2. Динаміка річного ВВП на душу населення в Ізраїлі за 2005-2019 рр.
Джерело: побудовано автором на основі [4; 5].

Аналіз структури економіки в розрізі секторів та дані Світового банку за 2019 рік дають підстави стверджувати, що Ізраїль є розвинутою країною з інноваційним розвитком та розвинутою сферою послуг, яка переважно і є джерелом надходження ВВП (рис. 3). Питома вага послуг становить майже 70 %, що підтверджує високий рівень сервісу в Ізраїлі.

Рисунок 3 – Діаграма структури ВВП в Ізраїлі за даними 2019 року
Джерело: побудовано автором на основі [4; 5].

Податкову політику прийнято вважати важливою складовою стимулювання економічного розвитку будь-якої країни. Не є винятком і Ізраїль із діючою прогресивною системою оподаткування і особливістю звільнення мінімальної заробітної плати (близько 1000 \$ США) від податку на доходи. Ізраїльська податкова система, яка побудована на принципах стимулювання громадян до праці, – це шестиступенева прогресивна система оподаткування доходів громадян. Оподаткування доходів розпочинається з 10 % для доходів громадян у розмірі 6310 шекелів (1700 \$ США) і сягає 48-50 % для заможних громадян, щомісячні доходи яких перевищують 12000 \$ США [3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Водночас збільшенням доходів призводить до збільшення податкової ставки, яка зростає лише для кожного наступного рівня більшої суми доходів, без врахування мінімального неоподаткованого рівня та попереднього рівня ставки податку на доходи. Унаслідок цього розмір нарахованого податку за кожним окремим рівнем приєднується до попереднього, але меншого за розміром рівня податкової ставки, а не стягується з усієї суми доходу громадянина за єдиною високою ставкою. Зазначена система спроможна справедливо розподіляти податкове навантаження серед громадян з різними рівнями доходів, а кваліфіковані працівники з високим рівнем заробітної плати не зобов'язані сплачувати податки в розмірі 40-50 % від усього рівня нарахованої заробітної плати. Отже, в Ізраїлі податки на доходи не стягуються з робітників, які виконують низькокваліфіковану працю і завдяки прогресивній системі оподаткування держава стимулює до праці як низькокваліфікованих, так і висококваліфікованих працівників. Такий підхід до оподаткування доходів громадян свідчить про те, що в цій країні основним ресурсом економіки уряд вважає людський капітал, а не сировину чи виробничі засоби [3].

Як свідчать результати проведеного дослідження, ведення обліку та складання фінансової звітності в Ізраїлі відбувається відповідно до гармонізації національної системи обліку.

То як Ізраїль перейшов на МСФЗ?

В Ізраїлі з 01 січня 2008 року всі ізраїльські корпорації, акції яких котуються на біржі, повинні складати звітність відповідно до МСФЗ. Визначено два винятки: банки та корпорації, акції яких котуються на двох біржах в США та Ізраїлі. Банки повинні продовжувати складати звітність за концептуальною основою, що близька до GAAP USA. Корпорації з подвійною реєстрацією можуть обирати між МСФЗ та GAAP USA [6].

Встановлено таке зобов'язання для корпорацій Радою зі стандартів обліку Ізраїлю (*Israel Accounting Standards Board - IsASB*), офіційним органом, що затверджує стандарти в Ізраїлі. Саме нею 29 липня 2006 року було опубліковано Ізраїльський стандарт бухгалтерського обліку № 29, який вимагав від ізраїльських компаній, акціями чи борговими цінними паперами яких здійснюється публічна торгівля, подавати фінансову звітність за МСФЗ з 1 січня 2008 року. При цьому, як вказується у цьому стандарті, майбутні зміни до МСФЗ будуть застосовуватися автоматично [8].

Необхідно зазначити, що решта підприємств можуть обирати між поданням звітності відповідно до МСФЗ або ізраїльських стандартів. Необхідно вказати на той факт, що Рада зі стандартів обліку Ізраїлю встановила, що прийняття МСФЗ буде повним і без будь-яких відхилень. Таким чином, законодавчо в Ізраїлі видано стандарт, де вказано, що облік для всіх підприємств, що підпадають під дію Закону про цінні папери Ізраїлю від 1968 року необхідно вести згідно з МСФЗ, виданими Радою з МСБО. Звертаючи увагу на особливість національного регулятора обліку Ізраїлю, Д. Сапір – голова Ради зі стандартів обліку Ізраїлю у свій час зауважив, що це «єдиний орган із розробки стандартів, що має право встановлювати стандарти бухгалтерського обліку без згоди законодавчого органу» [9].

Перші фінансові звіти за МСФЗ мали включати переглянуті порівняльні показники, що відповідали стандартам МСФЗ. Суб'єкти господарювання, які їх подавали, також повинні були включити до своєї річної фінансової звітності за рік, що закінчився 31 грудня 2007 року, примітку з балансом та звіт про прибутки та збитки, що відповідав МСФЗ. Даний стандарт був змінений іншим стандартом бухгалтерського обліку № 34 «Подання фінансової звітності», починаючи з 1 січня 2014 року, а його оновлена редакція датується 31 серпня 2018 роком [5-8].

Згідно з Положенням про цінні папери (Річна фінансова звітність) стандарти МСФЗ застосовуються в Ізраїлі, коли їх видає Правління IASB з тією ж датою набрання чинності. До того ж немає вимог щодо їх офіційного схвалення [5-8].

Окрему увагу приділено малим та середнім підприємствам, для яких Ізраїльським комітетом зі стандартів бухгалтерського обліку було прийнято Ізраїльський стандарт бухгалтерського обліку № 32 (2010 р.). Відповідно до вимог цього стандарту компанії, які не зобов'язані використовувати стандарти МСФЗ, мають можливість застосовувати МСФЗ для МСП [8].

Щодо періодичності подання звітності суб'єктами господарювання, то річні звіти подаються протягом 90 днів із кінця фінансового року, проміжні – за кожен квартал протягом 60 днів після закінчення кварталу. Кожен звіт подається як у форматі PDF, так і у вигляді файлів HTML, перекладених у файли XML та XBRL. Файли знаходяться в відкритому доступі на сайті Тель-Авівської фондової біржі (maya.tase.co.il) і на вебсайті ISA (www.magna.isa.gov.il) [9].

Ознайомитися з існуючими Ізраїльськими стандартами бухгалтерського обліку (далі -ІСБО) можливо на офіційному сайті Ради зі стандартів обліку Ізраїлю (*Israel Accounting Standards Board*) [8].

Отже, нині в Ізраїлі є чинними 39 ІСБО та одночасно застосовуються МСФЗ. До того ж передбачено використання міжнародного стандарту для малих та середніх підприємств, що відображено в положеннях ІСБО № 32.

Крім того, простежується поступове впровадження положень міжнародних стандартів у тій чи іншій частині ведення обліку. Починаючи з 2006 року і до сьогодні Рада намагається безперервно вдосконалювати ІСБО, на що вказують такі нормативно-правові документи:

- «Вдосконалення існуючих стандартів – 2010 (ізраїльський стандарт)» - набрав чинності 2.02.2010 року;
- «Вдосконалення існуючих стандартів – 2017 (а)» – набрав чинності 16.10.2017 року;
- «Вдосконалення існуючих стандартів – 2017 (b)» – набрав чинності 18.12.2017 року;
- «Вдосконалення існуючих стандартів – 2021 рік» – у дію буде введено 2 жовтня 2021 року [8].

Перший документ «Вдосконалення існуючих стандартів – 2010 (ізраїльський стандарт)», прийнятий з метою деяких оновлень, зроблених у травні 2008 року, до міжнародних стандартів. Поправки включають зміни до ІСБО № 27 «Основні засоби», до Положення № 51 Інституту дипломованих бухгалтерів «Облік грошових потоків» та до ІСБО № 16 «Інвестиційна нерухомість». Нові редакції зазначених стандартів набули чинності 1 січня 2010 року [8].

Наступний документ «Вдосконалення існуючих стандартів – 2017 (а)» включає зміни та роз'яснення до Поправки № 69 щодо правил бухгалтерського обліку та фінансової звітності некомерційними організаціями, ІСБО № 18 «Фінансова звітність державних лікарень та фондів охорони здоров'я» та ІСБО № 34 «Подання фінансової звітності». Датою набуття чинності щодо вдосконалення даних стандартів - 1 січня 2017 року [8].

«Вдосконалення існуючих стандартів – 2017 (b)» передбачає оновлення ІСБО № 19 «Податки на прибуток», ІСБО № 27 «Основні засоби», ІСБО № 30 «Нематеріальні активи» та Положення № 29 «Пов'язані сторони». При цьому, зміни застосовуються до фінансової звітності за річні періоди, що починаються 1 січня 2018 року або пізніше [8].

Нормативний документ «Вдосконалення існуючих стандартів – 2021 рік», який ще не ввійшов в дію, вносить свої корективи стосовно положень ІСБО № 35 «Облікова політика, зміни в бухгалтерських оцінках та помилки», ІСБО № 19 «Податки на прибуток» та ІСБО № 34 «Подання фінансової звітності». Так, зміни до ІСБО № 35 дозволяють

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

компанії, яка впроваджує ІСБО і яка приймає сучасний МСФЗ (або будь-який із них) відповідно до розділу 15А, застосовувати перехідні положення у МСФЗ. Поправка до ІСБО № 19 та внаслідок цього оновлення ІСБО № 34 мають на меті усунути суперечності у деяких пунктах щодо визначення того, що відстрочені податкові активи та зобов'язання мають класифікуватися як необоротні активи або довгострокові зобов'язання. Крім того, Зміни до ІСБО № 34 мають пояснити, що довгострокові зобов'язання можуть класифікуватися лише за порушення фінансових критеріїв довгострокових зобов'язань до кінця звітної періоду, зміненого відповідно до умов, встановлених у розділі 54 ІСБО № 34 до затвердження фінансової звітності. Норми аналізованого документа застосовуватимуться до фінансової звітності за річні періоди, що починаються з 1 січня 2021 року або пізніше [8].

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що Ізраїль – це парламентська демократія, що складається з законодавчої, виконавчої та судової влади. Главою держави виступає президент, однак ширші повноваження належать, все ж таки, Кнесету (парламенту) та уряду (кабінету міністрів), а державне управління має свої особливості.

До того ж Ізраїль – розвинута країна, яка посідає 19-е місце за даними Світового банку за 2019 рік, має економічну спрямованість на модернізацію невиробничої сфери, що більшою мірою створює ВВП, який, у свою чергу, має тенденцію до зростання, на що вказують дані за період з 2005 по 2019 роки, та, звісно ж, є державою із передовим досвідом, що славиться своїми інноваційними можливостями в різних секторах економіки.

При цьому застосування МСФЗ з 1 січня 2008 року та подальше впровадження їх положень до національних стандартів бухгалтерського обліку вказує на високий рівень інтегрованості із сучасними європейськими вимогами до ведення бізнесу.

Тож, узагальнюючи всі вищевказані дані, можемо також стверджувати, що Ізраїль прокладає шлях до свого розквіту, закладаючи фундаментальні основи як законодавства (прямуючи до затвердження власної Конституції), підвищуючи рівень економічного розвитку (тим самим покращуючи добробут своїх громадян) та підтримуючи міжнародний рівень ведення бізнесу (модернізуючи ІСБО та пов'язані з ними нормативно-правові акти), що неодмінно відзначиться як на стрімкому розвитку країни, так і на житті всіх громадян Ізраїлю.

Список використаних джерел

1. Шестерняк М. М. Вплив глобалізаційних процесів на систему обліку і звітності. Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 301–304. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35759/1/Шестерняк_THEU_2019.pdf.
2. Fleming, Colin Balancing Act. *Accountancy*. Jun 2011. Vol. 147, Issue 1414. Pp. 68-69.
3. Досвід Ізраїлю, як розвинутої інноваційної економіки. URL: https://economy.24tv.ua/dosvid_izrayilyu_yak_rozvinutoyi_innovatsiynoyi_ekonomiki_n1268046.
4. Israeli Ministry of Foreign Affairs: official website. URL: <https://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/State/Pages/default.aspx>.
5. World Development Indicators. URL: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#>.
6. Пасько О. В. Роль національних регуляторів бухгалтерського обліку в сучасному світі. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/rol-nacionalnih-regulyatoriv-buhgalterskogo-obliku-v-suchasnomu-sviti.html>.
7. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: Israel. URL: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/israel/>.

8. Israel Accounting Standards Board: official website. URL: <https://www.iasb.org/il/%D7%AA%D7%A7%D7%A0%D7%99-%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%95%D7%A0%D7%90%D7%95%D7%AA/>.

9. Dov Sapir IFRSs as the Global Standard: Setting a Strategy for the Foundation's Second Decade / IFRS Foundation. URL: http://www.ifrs.org/NR/rdonlyres/1D3C2740-8C0D-4B70-9C66-6E4A50ABAE4A/20620/20110622100649_commentlettertoIFRSFoundationtrusteesstrategyreview.pdf.

References

1. Shesterniak, M. M. (2019). Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na systemu obliku i zvitnosti [The impact of globalization processes on the system of accounting and reporting]. *Suchasni determinanty fiskalnoi polityky: lokalnyi ta mizhnarodnyi vymir: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension: materials III International scientific-practical conf.* (pp. 301-304). http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35759/1/Shesterniak_TNEU_2019.pdf.

2. Fleming, Colin Balancing Act (Jun 2011). *Accountancy*, 147(1414), 68-69.

3. Dosvid Izrailiu, yak rozvynutoi innovatsiinoi ekonomiky [The experience of Israel as a developed innovative economy] (n.d.). https://economy.24tv.ua/dosvid_izrayilyu_yak_rozvinutoyi_innovatsiynoyi_ekonomiki_n1268046.

4. Israeli Ministry of Foreign Affairs: official website. <https://mfa.gov.il/MFA/AboutIsrael/State/Pages/default.aspx>.

5. World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#>.

6. Pasko, O. V. (n.d.). *Rol natsionalnykh rehuliatoriv bukhgalterskoho obliku v suchasnomu sviti [The role of national regulators of accounting in the modern world]*. <http://magazine.faaf.org.ua/rol-natsionalnih-regulyatoriv-buhgalterskogo-obliku-v-suchasnomu-sviti.html>.

7. IFRS application around the world. Jurisdictional profile: Israel. <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/israel/>.

8. Israel Accounting Standards Board: official website. <https://www.iasb.org/il/%D7%AA%D7%A7%D7%A0%D7%99-%D7%97%D7%A9%D7%91%D7%95%D7%A0%D7%90%D7%95%D7%AA/>.

9. Dov Sapir IFRSs as the Global Standard: Setting a Strategy for the Foundation's Second Decade / IFRS Foundation. http://www.ifrs.org/NR/rdonlyres/1D3C2740-8C0D-4B70-9C66-6E4A50ABAE4A/20620/20110622100649_commentlettertoIFRSFoundationtrusteesstrategyreview.pdf.

Акименко Олена Юрїївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Akyumenko Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: elena.akyumenko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0323-5978>

Пономаренко Владислава Сергїївна – здобувачка вищої освіти, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Ponomarenko Vladyslava – Applicant for higher education, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7777-6155>

УДК 001.89:336.5(477)

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-181-189

*Євгенія Поліщук, Альона Воротнікова, Марина Воротнікова, Ольга Нагорна***ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДИХ УЧЕНИХ В УКРАЇНІ***Yevheniia Polishchuk, Alona Vorotnikova, Maryna Vorotnikova, Olga Nagorna***FINANCING OF RESEARCH ACTIVITY OF YOUNG SCIENTISTS IN UKRAINE**

Через аналіз сучасного стану державного бюджетного фінансування науково-дослідної діяльності молодих учених розкрито вплив державного фінансування на наукомісткість ВВП, виявлено основних розпорядників державних коштів, через які здійснюється це фінансування. Деталізація кількісного та якісного складу науковців за аналізований період дозволила виявити тенденції щодо їх зміни у зв'язку зі зміною обсягів фінансування.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність; фінансування науково-дослідної діяльності; бюджетне фінансування науково-дослідної діяльності; розпорядники фінансування науково-дослідної діяльності; молоді вчені; науково-дослідна діяльність молодих учених; гранти; стипендії; програми для науковців.

Табл.: 4. Бібл.:28.

Through the analysis of the current state of state budget funding for research activities of young scientists revealed the impact of public funding on the science-intensive GDP, identified the main managers of public funds through which this funding is provided. And the detailing of the quantitative and qualitative composition of scientists for the analyzed period revealed trends in their change due to changes in funding.

Keywords: scientific and scientific activity; financing of scientific and pre-cultural activities; budgetary financing of scientific and pre-cultural activities; sponsors of the financing of scientific and pre-cultural activities; young ones; scientific and research activity of young scientists; grant; scholarships; programs for science.

Table: 4. References: 28.

JEL Classification: I22

Постановка проблеми. З прийняттям 26 листопада 2015 року Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» на законодавчому рівні було сформульовано місію науки в Україні таким чином: «Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання...» [17]. Отже, для розвитку науки і техніки в Україні важливим елементом є насамперед створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу досвідчених та молодих науковців, за допомогою системної фінансової підтримки їхньої науково-дослідної діяльності. У контексті вивчення цієї проблеми доцільно звернути увагу на сучасний стан фінансування науково-дослідної діяльності вчених в Україні за рахунок державного бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема фінансування науково-дослідницької діяльності молодих учених присвячена значна кількість праць сучасних вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, питаннями бюджетного фінансування науково-дослідної діяльності молодих учених в Україні у своїх працях розглядали такі науковці: Г. Артюх, К. Гнезділова, М. Карліна, Д. Касьянова, В. Луговий, С. Ніколаєнко, А. Підласий, С. Салига, В. Степашко та ін. Питання науки та науково-дослідної діяльності розкрито в роботах таких науковців, як Т. Боголіб, О. Гармашова, Г. Добров, О. Жилінський, В. Колпаков, В. Кузнецов, Б. Маліцький, А. Сільнова, Я. Яцківа та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений науковий інтерес до означеної проблеми, треба зазначити, що рівень вивчення питання фінансової підтримки науково-дослідної роботи молодих учених в Україні не є достатнім та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою цієї статті є вивчення особливостей фінансової підтримки проведення науково-дослідної діяльності молодих учених в Україні.

Виклад основного матеріалу. Рівень розвитку науки є одним з основних індикаторів розвитку суспільства, основним джерелом економічного зростання та ефективного функціонування суспільства та держави загалом. Зважаючи на емпірично виявлену високу та стійку залежність технологічного рівня розвитку країни від наукоємності ВВП (що розра-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ховується як відношення витрат на науково-дослідну діяльність до обсягу ВВП країни), доцільно зазначити, що при значенні цього показника 0,4-0,5 % наука виконує соціально-культурну функцію; 0,6-0,9 % – підтримує сформований технологічний потенціал; при значенні вище за 0,9 % – забезпечує економічний розвиток суспільства [1]. Враховуючи зазначену вище залежність технологічного рівня розвитку країни від обсягів фінансування науково-дослідної діяльності вчених, доцільно звернути увагу на динаміку фінансування видатків на науково-дослідну діяльність в Україні за останнє десятиліття (табл. 1). Статистичні дані свідчать про суттєве зростання кількісної складової фінансування науково-дослідної діяльності вчених в Україні за 2010-2020 рр. трохи більше ніж удвічі (з 8107,1 млн грн у 2010 р. до 17 022,4 млн грн у 2020 р.). При цьому частка фінансування науково-дослідної діяльності щодо ВВП демонструє стійку тенденцію до зниження, що вказує на те, що наука у 2010-2014 рр. підтримувала сформований технологічний потенціал, а з 2015 року – виконувала лише соціальну функцію. Водночас показник наукоємності ВВП в 2020 році становить 0,41 %, що є критично низьким для країни та демонструє неспроможність науки суттєво впливати на суспільне життя країни.

Таблиця 1

Динаміка витрат на фінансування науково-дослідної діяльності в Україні за 2010-2020 рр.

Рік	Витрати на фінансування науково-дослідної діяльності (млн грн)	Частка витрат на фінансування науково-дослідної діяльності у ВВП, %
2010	8107,1	0,75
2011	8513,4	0,65
2012	9419,9	0,67
2013	10 248,5	0,70
2014	9487,5	0,60
2015	11 003,6	0,55
2016	11 530,7	0,48
2017	13 379,3	0,45
2018	16 773,7	0,47
2019	17 254,6	0,43
2020	17 022,4	0,41

Джерело: складено авторами за даним [6].

Зважаючи на поступове зростання фінансування науково-дослідної діяльності в Україні за останнє десятиліття, доцільно звернути увагу на зміну складу працівників, що здійснюють наукові дослідження в зазначений період (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка зміни кількості працівників, що виконують науково-дослідну діяльність в Україні за 2010-2020 рр., за категоріями персоналу

Рік	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень	У тому числі:		
		дослідники	техніки	допоміжний персонал
2010	182 484	133 744	20 113	28 627
2011	175 330	130 403	17 260	27 667
2012	164 340	122 106	15 509	26 725
2013	155 386	115 806	14 209	25 371
2014	136 123	101 440	12 299	22 384
2015	122 504	90 249	11 178	21 077
2016	97 912	63 694	10 000	24 218
2017	94 274	59 392	9144	25 738
2018	88 128	57 630	8553	21 945
2019	79 262	51 121	7470	20 671
2020	78 860	51 427	7117	20 316

Джерело: складено авторами за даним [6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За аналізований період кількість працівників, що здійснюють науково-дослідну діяльність в Україні знизилася у 2,3 раза (з 182 484 осіб у 2010 році до 78 860 осіб у 2020 році). Найбільш суттєвим є зниження кількості дослідників з 133 744 осіб у 2010 році до 51 427 осіб у 2020 році (або в 2,6 раза) та техніків з 20 113 осіб у 2010 році до 7 117 осіб у 2020 році (або в 2,8 раза), при незначному зниженні кількості допоміжного персоналу, що бере участь у дослідженні (з 28 627 осіб у 2010 році до 20 316 осіб у 2020 році, або 0,4 раза).

На тлі зростання обсягів фінансування наукових досліджень та зниження кількості дослідних доцільним є, на нашу думку, звернути увагу на галузі науки, що фінансуються для подальшого виокремлення існуючої проблематики (табл. 3).

Таблиця 3

*Витрати на фінансування науково-дослідної діяльності вчених
за видами досліджень за 2010-2020 рр.*

Рік	Витрати на виконання наукових досліджень і розробок (млн грн)	У тому числі:		
		фундаментальних наукових досліджень	прикладних наукових досліджень	науково-технічних (експериментальних) розробок
2010	8107,1	2175,0	1589,4	4342,7
2011	8513,4	2200,8	1813,9	4 498,7
2012	9419,9	2 615,3	2023,2	4781,4
2013	10 248,5	2 698,2	2061,4	5488,9
2014	9487,5	2452,0	1882,7	5152,8
2015	11 003,6	2 460,2	1960,6	6582,8
2016	11 530,7	2225,7	2 561,2	6743,8
2017	13 379,3	2924,5	3163,2	7291,6
2018	16 773,7	3756,5	3568,3	9448,9
2019	17 254,6	3740,4	3635,7	9878,5
2020	17 022,4	4259,0	3971,4	8792,1

Джерело: складено авторами за даним [6; 23; 24].

Наведені дані свідчать про активізацію фінансування науково-технічних (експериментальних) розробок українських науковців у 2010-2020 рр., обсяг фінансування даного типу дослідження зріс удвічі (з 4342,7 млн грн у 2010 р. до 8792,1 млн грн у 2020 р.), при цьому частка зазначених вище досліджень у загальному обсязі становить понад 50 %. Водночас спостерігається не менш суттєве зростання фінансування фундаментальних (з 2175 млн грн у 2010 р. до 4259 млн грн у 2020 р. – в 1,96 раза) та прикладних досліджень (з 1589,4 млн грн у 2010 р. до 3971,4 млн грн у 2020 р. – у 2,5 раза). Зважаючи на значно менші темпи зростання обсягів фінансування фундаментальних досліджень, у порівнянні з прикладними та науково-технічними дослідженнями, не дивним є тенденція кількісних та якісних змін кадрового потенціалу науково-дослідних установ, що значною мірою провадять фундаментальні дослідження, на які на сучасному етапі розвитку країни та суспільства значно зменшений попит у порівнянні з іншими країнами.

Зважаючи на стійку позитивну тенденцію до зростання обсягів фінансування науково-дослідної діяльності, слід звернути увагу на основні державні інституції, що безпосередньо здійснюють бюджетне фінансування проваджуваних українськими вченими досліджень, зокрема Національну академію наук України (НАН), Міністерство освіти та науки України (МОН), Національну академію аграрних наук України (НААН), Національну академію медичних наук України (НАМН) та ін. (табл. 4).

Бюджетне фінансування науково-дослідної діяльності вчених України в основному (більше 50% коштів) здійснюється через головного розпорядника коштів в особі НАН України, традиційно основною програмою, що фінансується даним державним закладом є – «Фундаментальні дослідження, прикладні наукові й науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним за-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

мовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури та наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності наукових бібліотек» [8].

Таблиця 4

Бюджетне фінансування науково-дослідної діяльності вчених в Україні в розрізі головних розпорядників за 2014-2019 рр., млн грн

Рік	Найменування головного розпорядника					Усього
	НАН	МОН	НААН	НАМН	Інші головні розпорядники	
2014	2 954,50	631,80	622,80	303,40	766,00	5 278,50
2015	2 851,80	745,70	674,60	329,20	689,40	5 290,70
2016	2 649,10	1 052,70	452,30	304,60	829,10	5 287,8
2017	3 428,50	1 522,00	1 163,70	324,40	1 071,30	7 509,90
2018	4 367,40	1 613,50	1 180,20	400,80	1 378,00	8 939,80
2019	4 786,42	1 591,84	1 120,67	468,19	1 345,36	9 312,48
2020	-	-	-	-	-	-

Джерело: складено авторами за даним [5; 4; 25].

Одним із найбільших фінансових розпорядників є МОН України (близько 15-18 %), незважаючи на те, що обсяги профінансованих проєктів та програм утричі менші за обсяги фінансування НАН України. Бюджетною програмою МОН, що має найбільший обсяг фінансування, є «Дослідження, наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами та державним замовленням, підготовка наукових кадрів, фінансова підтримка преси, розвитку наукової інфраструктури, наукових об'єктів, що становлять національне надбання, забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень» [7].

НААН та НАМН України загалом здійснюють фінансування бюджетних дослідницьких програм меншою мірою (12 та 5 % відповідно), ніж НАН та МОН України, а частка інших розпорядників є менш значною.

Серед інших розпорядників державних коштів, що здійснюють фінансування науково-дослідної діяльності, доцільно звернути увагу на створений у 2018 році Національний фонд досліджень України [26]. У 2020 році даних НФДУ провів 2 конкурси для молодих учених «Наука для безпеки людини та суспільства» та «Підтримка досліджень провідних та молодих учених», результатом яких стало здійснення фінансування 216 проєктів-переможців на суму 271,7 млн грн [28].

Крім здійснення цільового фінансування науково-дослідної діяльності за кошти державного бюджету відповідно до схвалених програм, держава здійснює підтримку молодих вчених шляхом надання премій, грантів та стипендій.

Серед державних премій доцільно виділити такі:

- Щорічна премія Президента України для молодих вчених присуджується за видатні досягнення в галузі природничих, технічних та гуманітарних наук, які сприяють дальшому розвитку науки, суспільному прогресу й утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі (у тому числі дослідження теми Голодомору 1932-1933 років в Україні) [12];

- Премія Верховної Ради України молодим вченим створена з метою розвитку вітчизняної науки і техніки, покращення підтримки молодих вчених, створення додаткових можливостей і стимулів для проведення ними фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки [19]. Присуджується 30 іменних стипендій, строком на 1 рік;

- Премія Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України присуджується молоді, особливі досягнення якої сприяють розвитку молодіжних ініціатив на місцевому рівні. Щороку присуджується до 20 премій у розмірі 50 тис. грн кожна [20];

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- Премія НАН України для молодих учених і студентів закладів вищої освіти за кращі наукові роботи присуджується за роботи в галузі природничих, технічних і соціо-гуманітарних наук. Щорічно присуджується 14 премій для молодих учених і 14 премій для студентів вищих навчальних закладів;

- Національна премія імені Бориса Патона, прийнята в 2021 році, що призначається «за видатні наукові дослідження, які сприяють подальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук, позитивно впливають на суспільний прогрес і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі...» [15].

До державних стипендій доцільно віднести:

- Стипендії Президента України для молодих вчених призначаються відповідно до Указу Президента України від 22 березня 1994 р. «Про державну підтримку наукової діяльності Академії наук України» з метою підтримки молодих науковців Національної академії наук, які проводять перспективні наукові дослідження в галузі природничих, технічних, гуманітарних і суспільних наук [22]. Присуджуються 300 щомісячних стипендій Президента України, строком до двох років [2];

- Іменні стипендії Верховної Ради України для молодих учених - докторів наук засновано на підставі Постанови Верховної Ради України «Про іменні стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук» від 05 лютого 2019 р. задля покращення ефективності адресної підтримки молодих учених – докторів наук, створення додаткових можливостей і стимулів для проведення ними в Україні фундаментальних і прикладних наукових досліджень з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Присуджується 30 іменних стипендій, строком на 1 рік [16];

- Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих вчених, які успішно проводять наукові дослідження, здійснюють актуальні науково-технічні розробки і вже досягли визнаних результатів [21]. Присуджуються 320 щомісячних стипендій Кабінету Міністрів України, терміном на два роки [2];

- Стипендії НАН України для молодих вчених присуджуються 300 щомісячних стипендій НАН України у розмірі 8 мінімальних заробітних плат кожна строком до двох років [19].

Державні гранти представлені:

- Гранти Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених – це фінансова підтримка державою обдарованої молоді, що надається з метою реалізації соціально значущих творчих проєктів у соціальній та гуманітарній сфері. Щорічно присуджується 60 грантів [18];

- Гранти Президента України для обдарованої молоді - це фінансова підтримка державою обдарованої молоді, що надається з метою реалізації соціально значущих творчих проєктів у соціальній та гуманітарній сфері. Щорічно присуджується 30 грантів [14];

- Гранти Президента України для докторів наук – це щорічна фінансова підтримка державою наукових досліджень докторів наук в Україні. Щорічно може бути присуджено 20 грантів [13].

Грантова підтримка наукової діяльності за рахунок коштів державного бюджету здійснюється з метою підвищення рівня науково-технічних досліджень та розробок, розвитку науково-технічного потенціалу та підвищення рівня конкурентоспроможності закладів освіти та наукових установ [3].

Крім здійснення фінансування науково-дослідної діяльності за кошти державного бюджету, для отримання фінансування досвідчені та молоді вчені можуть брати участь у міжнародних програмах. Серед найбільш популярних закордонних програм можна виділити:

- Програму Європейського Союзу ERASMUS+ на 2021-2027 роки, що є програмою співпраці ЄС з іншими країнами світу у сфері освіти, молоді та спорту. Дана програм спрямована на підтримку освітнього, професійного та особистісного розвитку шляхом підтримки навчальної та академічної мобільності. Бюджет програми становить понад 28 млн євро [11];

- Програма Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа», що спрямована на підтримку наукових досліджень та розробку інноваційних рішень в межах виконання спільних міжнародних проєктів та участі в програмах обміну досвідом з країнами Європейського Союзу. Бюджет програми становить понад 95,5 млн євро [10];

- Програми Німецької служби академічних обмінів (DAAD), що надає можливість аспірантам, пост-докторантам та докторам наук навчатися та проводити дослідження в Німеччині [5];

- Стипендіальні програми імені Дж. В. Фулбрайта, що дозволяють молодим та досвідченим науковцям проводити досліджень в університетах США, дослідницьких центрах, бібліотеках, музеях, архівах тощо; викладати у вищих навчальних закладах [9].

Висновки і пропозиції. За останні 10 років рівень наукомісткості ВВП України знизився з 0,75 % (у 2010 році) до 0,41 % (у 2020 році), що є критичним для розвитку науки, оскільки здійснення фінансування в означених межах не дозволяє значній кількості науковців отримати доступ до якісного фінансування та здійснювати дослідження, незважаючи на стійку позитивну тенденцію до зростання обсягів фінансування науково-дослідної діяльності в Україні. Суттєве скорочення кількості працівників, що здійснюють науково-дослідну діяльність, за аналізований період відбулося значною мірою за рахунок зниження кількості дослідників (науковців) (у 2,5 рази), що дозволяє говорити про «відтік» досвідчених та молодих науковців, що провадять власні дослідження не в Україні чи припинення ними науково-дослідної діяльності. Фінансування науково-дослідної діяльності вчених в Україні значною мірою зосереджене на науково-технічних розробках (близько 50% загального бюджету фінансування), при цьому фундаментальні дослідження мають нижчий обсяг фінансування, що не дозволяє достатньою мірою накопичити необхідний емпіричний досвід для здійснення наукових відкриттів. Фінансування науково-дослідної діяльності досвідчених та молодих учених шляхом надання стипендій, грантів та премій є додатковим елементом державної та недержавної фінансової підтримки, що сприяє популяризації наукової діяльності.

Список використаних джерел

1. Гусаков, Б. И. Программно-целевая модель оценки наукоёмкости ВВП. *Наука и инновации*. 2014. № 12. С. 37-42.
2. Комітет Державних премій України в галузі науки і техніки. URL: <http://www.kdpu-nt.gov.ua/uk>.
3. Кропивницький Р. С. Підтримка держави як інструмент державного управління науковою діяльністю в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 14. С. 105–110.
4. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2020. 109 с.
5. Офіційний сайт DAAD. URL: <https://www.daad-ukraine.org/uk>.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua>.
8. Офіційний сайт Національної академії наук України. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/pages/default.aspx>.
9. Офіційний сайт програма імені Дж. В. Фулбрайта. URL: <https://fulbright.org.ua/en>.
10. Офіційний сайт програми «Горизонт Європа». URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.
11. Офіційний сайт програми ERASMUS+. URL: <https://erasmusplus.org.ua>.
12. Положення про премію Президента України для молодих вчених : Указ Президента України від 12 червня 2000 р. № 779/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779/2000>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

13. Положення про щорічні гранти Президента України докторам наук для здійснення наукових досліджень : Указ Президента України від 17 червня 2009 року № 446/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446/2009>.

14. Про гранти Президента України для обдарованої молоді : Указ Президента України від 02 серпня 2000 р. № 945/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/945/2000>.

15. Про державні нагороди : Закон України від 16 березня 2000 року № 1549-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14>.

16. Про іменні стипендії Верховної Ради України для молодих учених - докторів наук : Постанова Верховної Ради України від 05 лютого 2019 р. № 2676-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2676-19>.

17. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

18. Про порядок надання грантів Президента України для підтримки наукових досліджень молодих учених : Указ Президента України від 24 грудня 2002 р. № 1210/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210/2002>.

19. Про Премію Верховної Ради України молодим ученим : Постанова Верховної Ради України від 05 лютого 2019 р. № 2675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19>.

20. Про Премію Кабінету Міністрів України за особливі досягнення молоді у розбудові України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. №1333. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1333-2007>.

21. Про стипендії Кабінету Міністрів України для молодих вчених : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1994 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-94>.

22. Про стипендії Президента України для молодих вчених : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 1994 р. № 582. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-94>.

23. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2020 р. : аналіт. довідка / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

24. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та отримані результати у 2019 році : аналіт. довідка / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

25. Репко М., Касперович Ю. Скільки коштів витрачають на науку в університетах? Аналітична записка. Київ : Центр економічної стратегії. 2020. 48 с.

26. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році : науково-аналіт. довідка / Міністерство освіти і науки України. Київ : Центр економічної стратегії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

27. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка / Т. В. Писаренко та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2021. 39 с.

28. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2018 : аналіт. довідка / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

References

1. Gusakov, B.I. (2014). Prohrammno-tselevaia model otsenky naukoemkosti VVP [Program-target model for assessing the science intensity of GDP]. *Nauka i innovatsii – Science and innovations*, (12), 37-42.

2. Komitet Derzhavnykh premii Ukrainy v haluzi nauky i tekhniki [Committee of State Prizes of Ukraine in Science and Technology]. <http://www.kdpu-nt.gov.ua/uk>.

3. Kropyvnytskyi, R.S. (2018). Pidtrymka derzhavy yak instrument derzhavnogo upravlinnia naukovoiu diialnistiu v Ukraini [Pidtrimka of the State as an Instrument of State Management of Science in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice that dosvid*, (14), 105–110.

4. Pisarenko, T.V., Kuranda, T.K. (2020). *Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist v Ukraini u 2019 rotsi: naukovo-analitychna dopovid [Science and scientific-technical activity in Ukraine at 2019 rotsi: scientific-analytical additional evidence]*. UkrІNTEІ.

5. Ofitsiynyi sait DAAD [DAAD official site]. <https://www.daad-ukraine.org/uk>.

6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Ofitsiynyi sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Official site of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. <https://mon.gov.ua/ua>.

8. Ofitsiynyi sait Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Official site of the National Academy of Sciences of Ukraine]. <https://www.nas.gov.ua/UA/pages/default.aspx>.

9. Ofitsiynyi sait prohrama imeni Dzh. V. Fulbraita [Official site of the Fulbright program]. <https://fulbright.org.ua/en/>.

10. Ofitsiynyi sait prohramy “Horyzont Yevropa” [Official site of the programs “Horizon Europe”]. <https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls>.

11. Ofitsiynyi sait prohramy ERASMUS+ [Official site with ERASMUS+ programs]. <https://erasmusplus.org.ua>.

12. Polozhennia pro premiiu Prezydenta Ukrainy dlia molodykh vchenykh [Regulations on the Prize of the President of Ukraine for young wives], Decree of the President of Ukraine № 779/2000 (12.06.2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779/2000>.

13. Polozhennia pro shchorichni hranty Prezydenta Ukrainy doktoram nauk dlia zdiisnennia naukovykh doslidzhen [Provisions about the grants of the President of Ukraine to doctors of sciences for the development of scientific advances], Decree of the President of Ukraine № 446/2009 (on 17 April, 2009). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446/2009>.

14. Pro hranty Prezydenta Ukrainy dlia obdarovanoi molodi [About the grant of the President of Ukraine for the gifted youth], Decree of the President of Ukraine № 945/2000 (on 02 August, 2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/945/2000>.

15. Pro derzhavni nahorody [On the State Awards of Ukraine], Law of Ukraine № 1549-III (on March 16, 2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14>.

16. Pro imenni stypendii Verkhovnoi Rady Ukrainy dlia molodykh uchenykh - doktoriv nauk [About the imeni scholarships of the Verkhovna for the sake of Ukraine for young students - doctors of sciences], Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 2676-VIII (on 05 February, 2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2676-19>.

17. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist [About science and scientific and technical activity], Law of Ukraine № 848-VIII (on 26 November, 2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

18. Pro poriadok nadannia hrantiv Prezydenta Ukrainy dlia pidtrymky naukovykh doslidzhen molodykh uchenykh [About the order of granting grants of the President of Ukraine for teaching science education to young students], Decree of the President of Ukraine № 1210/2002 (on 24 December 2002). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1210/2002>.

19. Pro Premiiu Verkhovnoi Rady Ukrainy molodym uchenym [About the Prize of the Supreme for the sake of Ukraine for young students], Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 2675-VIII (on 05 February, 2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2675-19>.

20. Pro Premiiu Kabinetu Ministriv Ukrainy za osoblyvi dosiahnennia molodi u rozbudovi Ukrainy [About the Prize of the Cabinet of the Ministry of Ministries of Ukraine for the special advancement of young people in Ukraine], Resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine № 1333 (on 21 November 2007). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1333-2007>.

21. Pro stypendii Kabinetu Ministriv Ukrainy dlia molodykh vchenykh [About scholarships to the Cabinet of Ministries of Ukraine for young vicarious], Resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine № 560 (on 16 September, 1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-94>.

22. Pro stypendii Prezydenta Ukrainy dlia molodykh vchenykh [About the scholarships of the President of Ukraine for young wives], Resolution of the Cabinet of Ministries of Ukraine № 582 (on 23 September, 1994). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-94>.

23. Realizatsiia pryoritetnykh napriamiv rozvytku nauky i tekhniky ta otrymani rezultaty u 2020 r. [Implementation of priority directing the development of science and technology and the reduction of results in 2020]. <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

24. Realizatsiia priorytetnykh napriamiv rozvytku nauky i tekhniky ta otrymani rezultaty u 2019 rotsi [Realization of priority directing the development of science and technology and the reduction of the results in 2019]. <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

25. Repko, M., & Kasperovich, Yu. (2020). *Skilky koshtiv vytrachaiut na nauku v universytetakh? Analitichna zapyska [How much money is spent on science in universities? Analytical note]*. Tsentr ekonomichnoi stratehii.

26. Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi [Mill of scientific-innovative activity in Ukraine at 2020 rotsi]. <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

27. Pysarenko, T.V., Kuranda, T.K., & Kvasha, T.K. (2021). *Stan naukovo-innovatsiinoi diialnosti v Ukraini u 2020 rotsi [The state of scientific and innovative activity in Ukraine in 2020]*. UkrINTEI.

28. Stan rozvytku nauky i tekhniky, rezultaty naukovoї i naukovo-tekhnichnoi diialnosti za 2018 [Stand for the development of science and technology, the results of scientific and scientific and technical performance for 2018]. <https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/informacijno-analitichni-materiali>.

Поліщук Євгенія Анатоліївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Polishchuk Yevheniia – Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Prospect Peremogy, 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: Yivga_83@ukr.net

Воротнікова Альона Сергіївна

Vorotnikova Alona

E-mail: alona.vorotnikova@gmail.com

Воротнікова Марина Сергіївна

Vorotnikova Maryna

E-mail: marina.vorotnikovaa@gmail.com

Нагорна Ольга Валеріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, м. Київ, 03057, Україна).

Nagorna Olga – PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (54/1 Prospect Peremogy, 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: oliana_n@ukr.net

УДК 658.14

DOI: 10.25140/2411-5215-2021-2(26)-190-201

Мар'яна Кобеля

**АНАЛІЗ СТРУКТУРИ І ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ**

Mariana Kobelia

**ANALYSIS OF THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF DEVELOPMENT
OF ENTERPRISES WITH STATE PARTICIPATION**

У статті здійснено дослідження структури і динаміки розвитку підприємств з державною участю в контексті їх участі в реалізації фінансової політики держави. Визначено, що підприємства державного сектору економіки є важливими учасниками процесу реалізації фінансової політики в Україні. Тенденції їхнього розвитку є визначальними для окремих галузей вітчизняної економіки. Ці підприємства забезпечують робочі місця, наповнюють Державний і місцеві бюджети. З проведеного аналізу виведено, що фінансова політика держави в частині розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки потребує удосконалення, оскільки, з одного боку, рішення Кабінету Міністрів України щодо нормативу розподілу чистого прибутку є непослідовними та несистемними, при цьому збори акціонерів окремих підприємств державного сектору економіки приймають рішення щодо розподілу чистого прибутку на власний розсуд, не враховуючи при цьому інтереси держави. Обґрунтовано, що Кабінет Міністрів України повинен вжити дієвих заходів щодо прийняття в межах корпоративних прав держави рішень про визначення розміру, порядку та строків виплати дивідендів підприємствами державного сектору економіки до Державного бюджету України, а також забезпечити своєчасне затвердження фінансових планів господарських товариств відповідно до вимог законодавства. Серед системи заходів визначено, що необхідно розробити законопроект для здійснення дієвого державного фінансового контролю підприємств державного сектору економіки, а також удосконалити систему контролю за дотриманням вимог законодавства при прийнятті наглядовими радами рішень щодо підприємств державного сектору економіки. Також необхідно забезпечити індивідуальний підхід при формуванні дивідендної політики підприємств державного сектору економіки. Норматив відрахування частини чистого прибутку повинен встановлюватись диференційовано по кожному підприємству державного сектору економіки з урахуванням його подальших стратегічних планів розвитку та наявних інвестиційних програм.

Ключові слова: держава; підприємство; державний сектор економіки; фінансова політика; EBITDA.

Рис.: 11. Бібл.: 16.

The article examines the structure and dynamics of development of enterprises with state participation in the context of their participation in the implementation of financial policy of the state. It is determined that the enterprises of the public sector of the economy are important participants in the process of implementing financial policy in Ukraine. Trends in their development are decisive for certain sectors of the domestic economy. These enterprises provide jobs, fill the state and local budgets. The analysis shows that the financial policy of the state in terms of net profit distribution of public sector enterprises needs improvement, because on the one hand the decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine on net profit distribution are inconsistent and unsystematic, while shareholders' meetings of individual public sector enterprises make decisions regarding the distribution of net profit at its own discretion, without taking into account the interests of the state. It is substantiated that the Cabinet of Ministers of Ukraine should take effective measures to take decisions within the corporate rights of the state to determine the amount, procedure and terms of payment of dividends by public sector enterprises to the State Budget of Ukraine, as well as ensure timely approval of financial plans. Among the system of measures it is determined that it is necessary to develop a bill for effective state financial control of public sector enterprises, as well as to improve the system of control over compliance with legislation when supervisory boards make decisions on public sector enterprises. It is also necessary to provide an individual approach to the formation of dividend policy of public sector enterprises. The standard for deducting part of the net profit should be set differentiated for each enterprise of the public sector of the economy, taking into account its further strategic development plans and existing investment programs.

Keywords: state; enterprise; public sector of the economy; financial policy; EBITDA.

Fig.: 11. References: 16.

JEL Classification: H62; H68; H11

Постановка проблеми. Підприємства державного сектору економіки є важливими учасниками процесу реалізації фінансової політики в Україні. Тенденції їхнього розвитку є визначальними для окремих галузей вітчизняної економіки. Ці підприємства забезпечують робочі місця, наповнюють Державний і місцеві бюджети. На нашу думку, ключовим документом, який агреговано відображає фінансову політику кожного підприємства, є його фінансовий план. Саме у фінансовому плані закладаються ключові параметри діяльності будь-якого підприємства, а саме його планові доходи, витрати, фінансовий результат. Також він характеризує кредитну, інвестиційну, податкову та дивідендну політику підприємств державного сектору економіки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку підприємств з державною участю розглядали такі закордонні та українські дослідники, як І. Бланк [1], Т. Борисова [2], С. Григашкіна [9], К. Григораш-Ічим [10], Д. Жділек [11], А. Камінський [5], Н. Ковальчук [6], В. Коваленко [12], П. Молес [13], К. Шапошников [15], О. Таран [8], які присвячені теорії управління фінансами і фінансовими ризиками.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз структури і динаміки розвитку підприємств з державною участю є достатньо глибоко вивчено вченими з різних галузей науки. У межах цієї статті акцент зроблено на аналізі структури й динаміки розвитку підприємств з державною участю в контексті їхнього відношення до реалізації фінансової політики країни.

Мета статті. Метою статті є дослідження структури і динаміки розвитку підприємств з державною участю в контексті їх участі в реалізації фінансової політики держави.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинним законодавством господарське товариство, у статутному капіталі якого понад 50 % акцій (часток, паїв) прямо чи опосередковано належить державі, зобов'язане на кожний наступний рік складати і виконувати річний фінансовий план. Проект фінансового плану (та звіту про його виконання) складається самим підприємством і щороку до 1 вересня подається на затвердження державному органу, до сфери управління якого воно належить (фінансові плани природних монополій та підприємств із плановим обсягом прибутку більше ніж 50 млн грн затверджує Кабінет Міністрів України). Затвержені фінансові плани та звіти про їх виконання підприємств державного сектору економіки подаються до Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Процес фінансового планування підприємств державного сектору координує Департамент публічної власності (в минулому Департамент управління державною власністю).

Відповідно до даних звітів про виконання фінансових планів суб'єктів господарювання державного сектору економіки в Україні впродовж 2011-2019 років спостерігається тенденція щодо зменшення кількості підприємств державного сектору економіки (рис. 1).

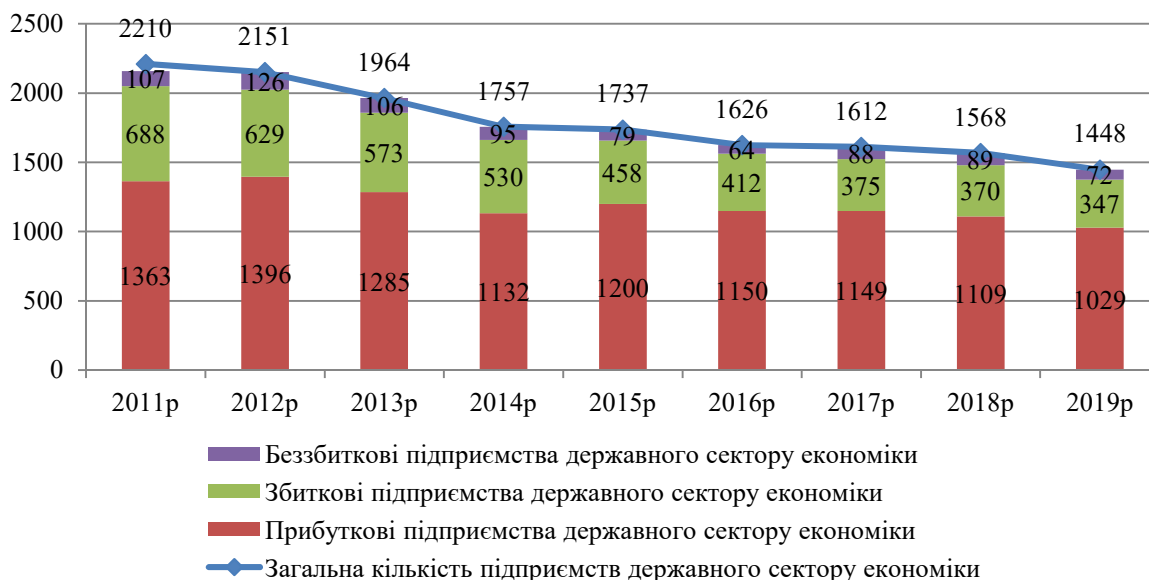

Рис. 1. Динаміка кількості підприємств державного сектору економіки з поділом на прибуткові, збиткові та беззбиткові

За результатами проведеного кількісного аналізу співвідношення прибуткових та збиткових підприємств бачимо, що при загальному зменшенні чисельності підприємств на 762 одиниці кількість прибуткових зменшилась на 334, у той час як збиткових – на

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

341 підприємство, беззбиткових на 35. Таким чином, бачимо, що при відносному кількісному паритеті скорочення чисельності прибуткових та збиткових підприємств державного сектору економіки, темпи зменшення чисельності збиткових підприємств вдвічі вищі за темпи скорочення кількості прибуткових підприємств. Ця тенденція пояснюється тим, що збиткові підприємства досить часто ліквідуються в процесі банкрутства або приватизації або ж за правильного підходу до фінансового оздоровлення та вжиття антикризових заходів стають прибутковими.

Особливе місце в складі підприємств державного сектору економіки займають природні монополії державного сектору економіки (рис. 2).

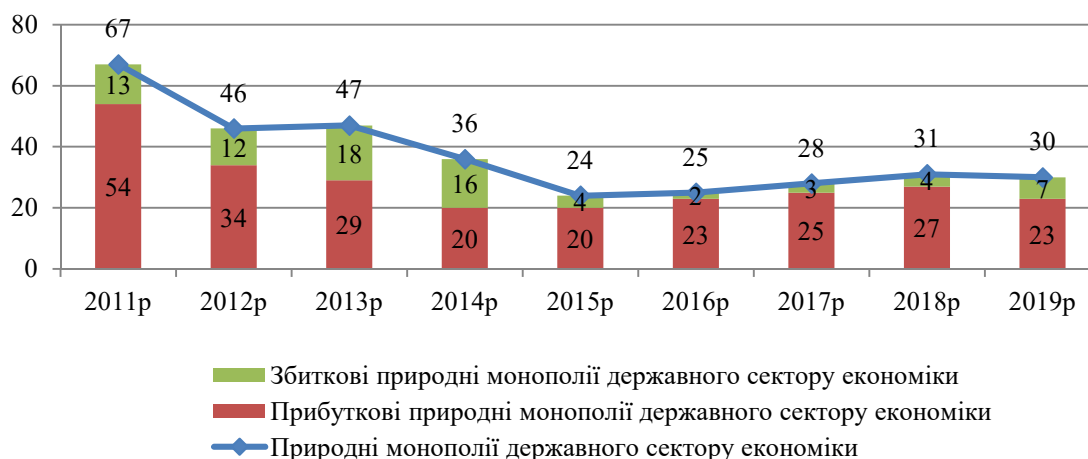

Рис. 2. Динаміка кількості природних монополій державного сектору економіки з поділом на прибуткові та збиткові у 2011-2019 роках

Їх кількість є порівняно незначною і зменшилась більше ніж удвічі – з 67 підприємств у 2011 році до 30 підприємств у 2019 році. Незважаючи на цей факт саме природні монополії державного сектору економіки здійснюють найбільший вплив на економіку загалом і визначають динаміку розвитку підприємств державного сектору економіки України. Підприємства державного сектору економіки володіють значним обсягом активів, який співмірний із ВВП України (рис. 3).

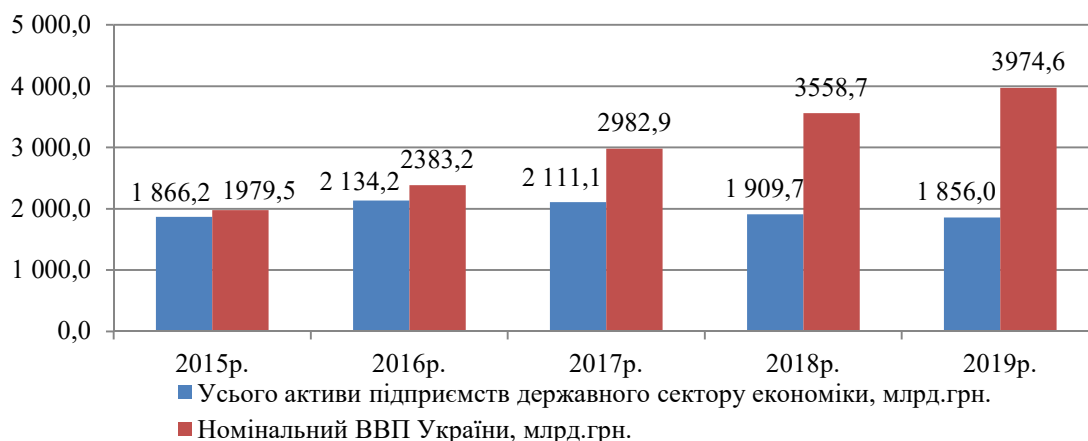

Рис. 3. Динаміка співвідношення сукупних активів підприємств державного сектору економіки та номінального ВВП України

З рис. 3 бачимо, що балансова вартість активів підприємств державного сектору економіки лише на 113,3 млрд грн була меншою за номінальний ВВП України у 2015 році. У наступні ж періоди за рахунок значного зростання номінального ВВП України та зменшення балансової вартості активів підприємств державного сектору економіки

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

це співвідношення змінилось. Станом на 2019 рік балансова вартість активів підприємства державного сектору економіки складає лише 46,7 % обсягу номінального ВВП України. Також варто відзначити нерівномірну динаміку балансової вартості сукупних активів підприємств державного сектору впродовж 2015-2019 років. Також з рис. 3 бачимо, що сукупні активи підприємств державного сектору економіки зменшились на 10,2 млрд грн (найбільша балансова вартість активів була у 2016 році – 2134,2 млрд грн). Разом з тим у складі активів основну питому вагу займають необоротні активи, балансова вартість яких за досліджуваний період зменшилась на 180,2 млрд грн. При цьому варто зауважити збільшення обсягу оборотних активів на 145,2 млрд грн, у тому числі таке зростання оборотних активів відбулося за рахунок збільшення обсягу грошових коштів та їх еквівалентів на 48,2 млрд грн, а також інших статей оборотних активів. З позиції ліквідності та платоспроможності підприємств державного сектору економіки така тенденція є сприятливою (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка та структура активів підприємств державного сектору економіки

Досить поширеним у міжнародній практиці показником, який відображає прибутковість компанії, є ЕВІТДА (від англ. *Earnings before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization*). Він відображає фінансовий результат підприємства без урахування впливу структури капіталу (передусім сплати відсотків за користування позиковим капіталом), амортизаційної політики та оподаткування прибутку [3, с. 156].

ЕВІТДА дозволяє отримати приблизну оцінку операційного грошового потоку підприємства. Чим більшим буде обсяг, генерованого підприємствами ЕВІТДА, тим вищою буде його кредитоспроможність та інвестиційна привабливість (рис. 5).

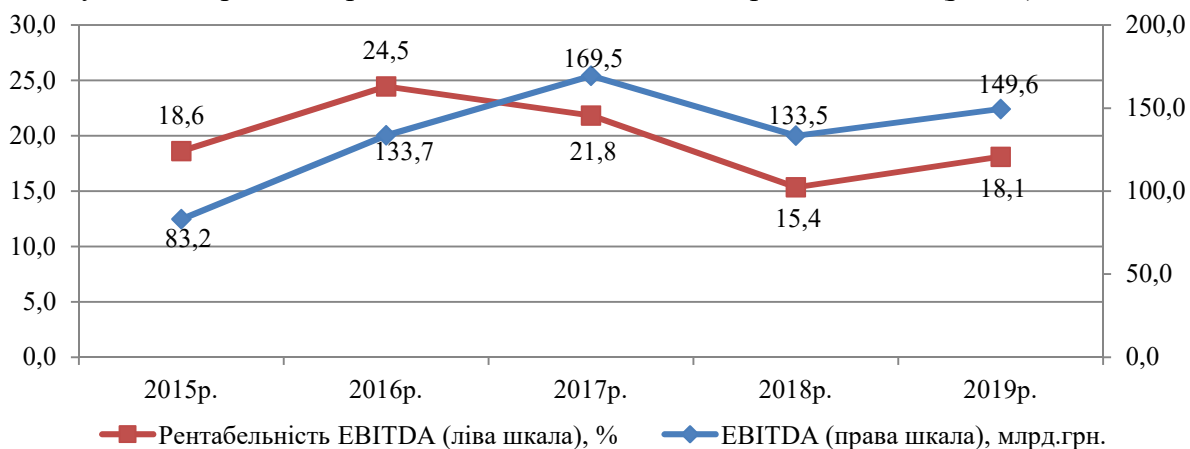

Рис. 5. Динаміка ЕВІТДА та рентабельності ЕВІТДА підприємств державного сектору економіки

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як бачимо з рис. 5, сукупний ЕВІТДА підприємств державного сектору збільшився у 1,8 разів на 66,3 млрд грн до 149,6 млрд грн за результатами 2019 року. Загалом це позитивна тенденція, яка, однак, має циклічний характер, оскільки свого максимального значення у 169,5 млрд грн ЕВІТДА досягав у 2017 році, після чого зазначений показник зменшився.

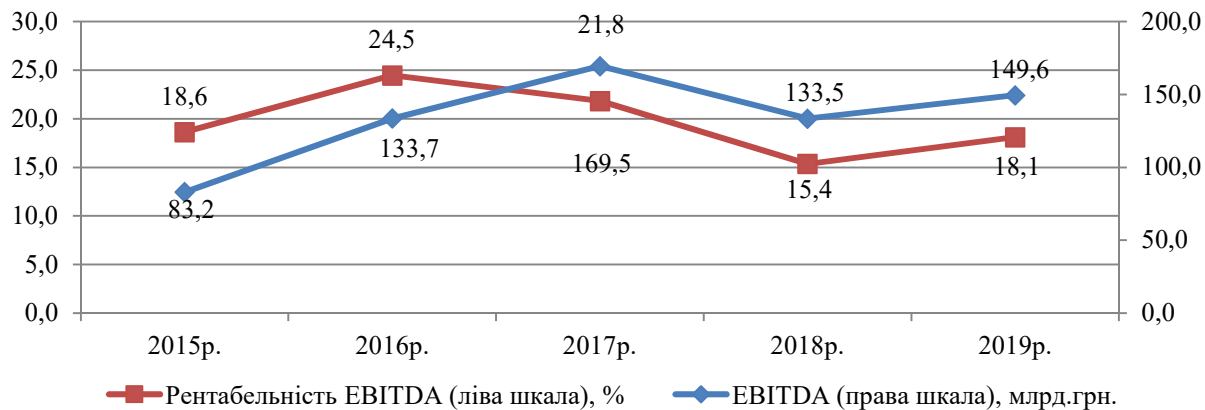

Рис. 6. Динаміка ЕВІТДА та рентабельності ЕВІТДА підприємств державного сектору економіки

Важливим відносним показником, який характеризує операційну ефективність підприємств є рентабельність по ЕВІТДА (ЕВІТДА margin). Цей показник розраховується як співвідношення ЕВІТДА до чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт та послуг). Цей показник показує, яка частка чистого доходу залишається у розпорядженні фінансових менеджерів підприємства після вирахування операційних витрат (крім амортизації) до сплати відсотків по залученому позиковому капіталу та податку на прибуток підприємств [4, с. 140; 16, с. 151]. На відміну від абсолютного значення ЕВІТДА, яке зростає, рентабельність по ЕВІТДА навпаки за досліджуваний період зменшилась на 0,5 % (максимальне значення 24,5 % показник досяг у 2016 році). Для оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки розрахуємо також й інші показники рентабельності (рис. 7).

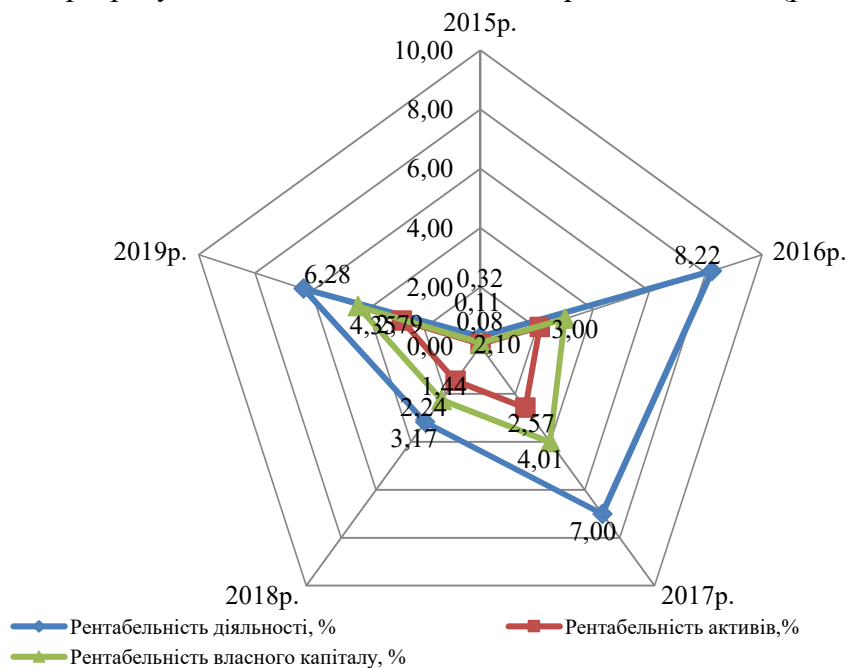

Рис. 7. Динаміка показників рентабельності підприємств державного сектору економіки

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Позитивною тенденцією, яка свідчить про підвищення операційної ефективності підприємств державного сектору економіки, є зростання показника рентабельності діяльності, який за досліджуваний період збільшився на 5,96 % і станом на 2019 рік становив 6,28 %. Загалом варто відзначити, що коефіцієнти рентабельності підприємств державного сектору економіки знаходяться на досить низькому рівні. Свідченням цього є невеликі значення коефіцієнтів рентабельності активів та рентабельності власного капіталу. Рентабельність власного капіталу за досліджуваний період зросла на 4,24 % і станом на 2019 рік становила 4,35 %, рентабельність активів є ще нижчою – 2,79 % станом на 2019 рік. З проведеного аналізу рентабельності підприємств державного сектору економіки бачимо, що генерований підприємствами обсяг чистого прибутку є неспівмірним з обсягом активів та власного капіталу, а також чистим доходом, який генерується у процесі фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору. Базовими індикаторами, які характеризують фінансові параметри розвитку підприємств державного сектору економіки, є чистий дохід від реалізації продукції (надання послуг), собівартість реалізованої продукції (наданих послуг) та валовий прибуток (збиток). Їхня динаміка впродовж 2011-2019 років відображена на рис. 8.

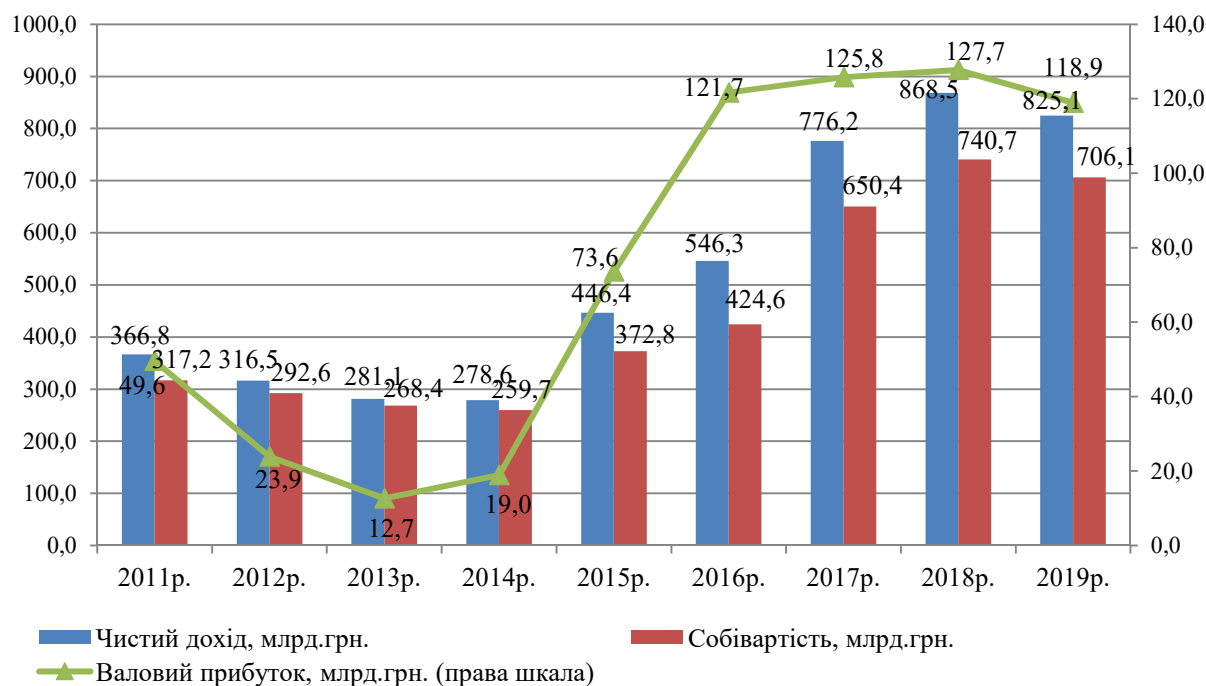

Рис. 8. Динаміка чистого доходу, собівартості та валового прибутку підприємств державного сектору економіки

Як бачимо з рис. 8, впродовж усього досліджуваного періоду чистий дохід перевищує собівартість. При цьому варто зазначити також, що протягом досліджуваного періоду чистий дохід зростає швидшими темпами, ніж собівартість. Чистий дохід за 2011-2019 роки збільшився на 458,3 млрд грн, у той час як собівартість зросла лише на 388,9 млрд грн. Фінансовим наслідком цієї позитивної тенденції стало зростання валового прибутку на 69,4 млрд грн за досліджуваний період. У процесі своєї фінансово-господарської діяльності підприємства державного сектору економіки отримують додаткові доходи та несуть відповідні витрати (додаток), що значною мірою впливає на їхній валовий, операційний та чистий фінансовий результат (прибуток/збиток) (рис. 9).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

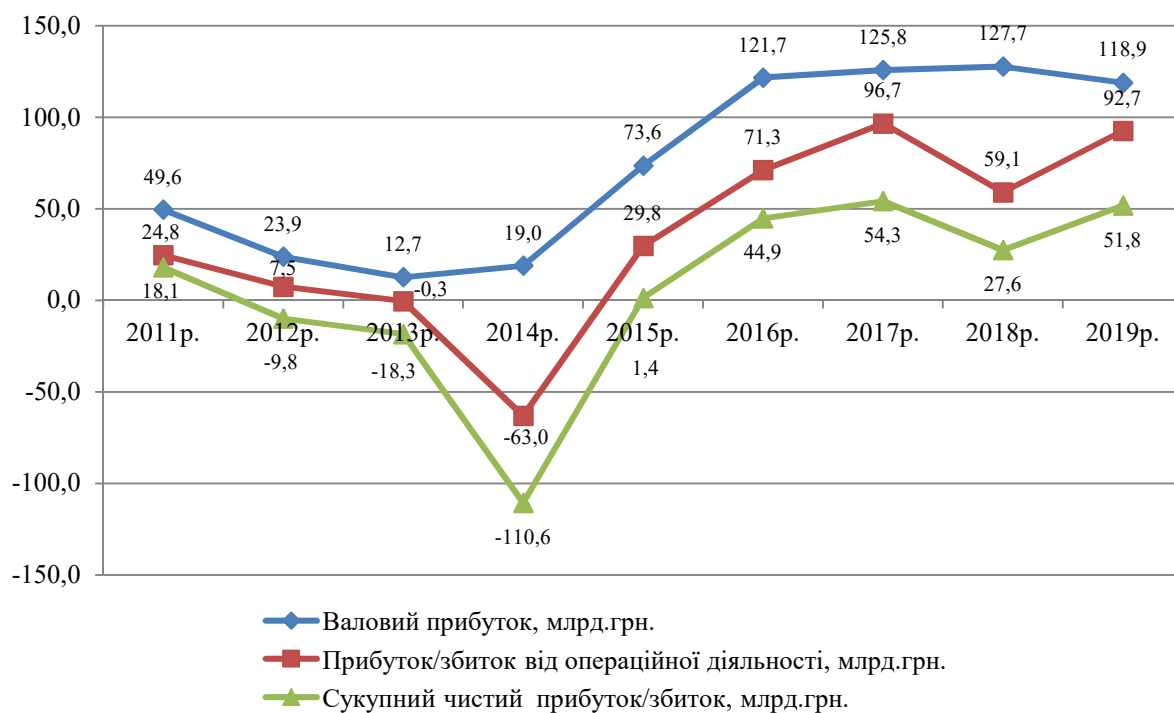

Рис. 9. Динаміка валового, операційного та чистого прибутку/збитку підприємств державного сектору економіки

Як бачимо з рис. 9, траєкторія динаміки валового, операційного та чистого прибутку підприємств державного сектору економіки у 2011-2019 роках є подібною, проте неоднорідною, оскільки впродовж усього досліджуваного періоду підприємства отримують валовий прибуток, у той час як за агрегованими результатами фінансово-господарської діяльності у 2014 році підприємства отримали збиток від операційної діяльності та чистий збиток за підсумками року. Загалом за досліджуваний період сукупний прибуток від операційної діяльності підприємств державного сектору економіки збільшився у 3,7 раза, або на 67,9 млрд грн (до 92,7 млрд грн) за підсумками 2019 року, чистий прибуток зріс лише на 33,7 млрд грн (у 2,85 раза). Варто зазначити, що показник сукупного чистого прибутку, отриманий із даних агрегованої фінансової звітності, є сумою чистих прибутків та чистих збитків підприємств державного сектору економіки і, по суті, є їхнім сумарним чистим фінансовим результатом (рис. 10).

Як бачимо з рис. 10, підприємства державного сектору економіки щороку отримують значні чисті збитки, максимальний обсяг чистих збитків 122,5 млрд грн був отриманий за підсумками 2014 року. Хоча у 2014 році підприємства державного сектору отримали чистий прибуток у розмірі 11,9 млрд грн, це не дозволило збалансувати сукупний фінансовий результат, яким став збиток у розмірі 110,6 млрд грн. З рис. 10 також бачимо, що впродовж 2017-2019 років підприємства державного сектору економіки в середньому щороку отримують чистий збиток у межах 40,2 млрд грн (середньорічний обсяг чистого збитку за увесь період становив 43,2 млрд грн). Загалом чистий збиток підприємств державного сектору економіки за 2011-2019 роки збільшився у 1,65 раза, або на 15,8 млрд грн за досліджуваний період.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

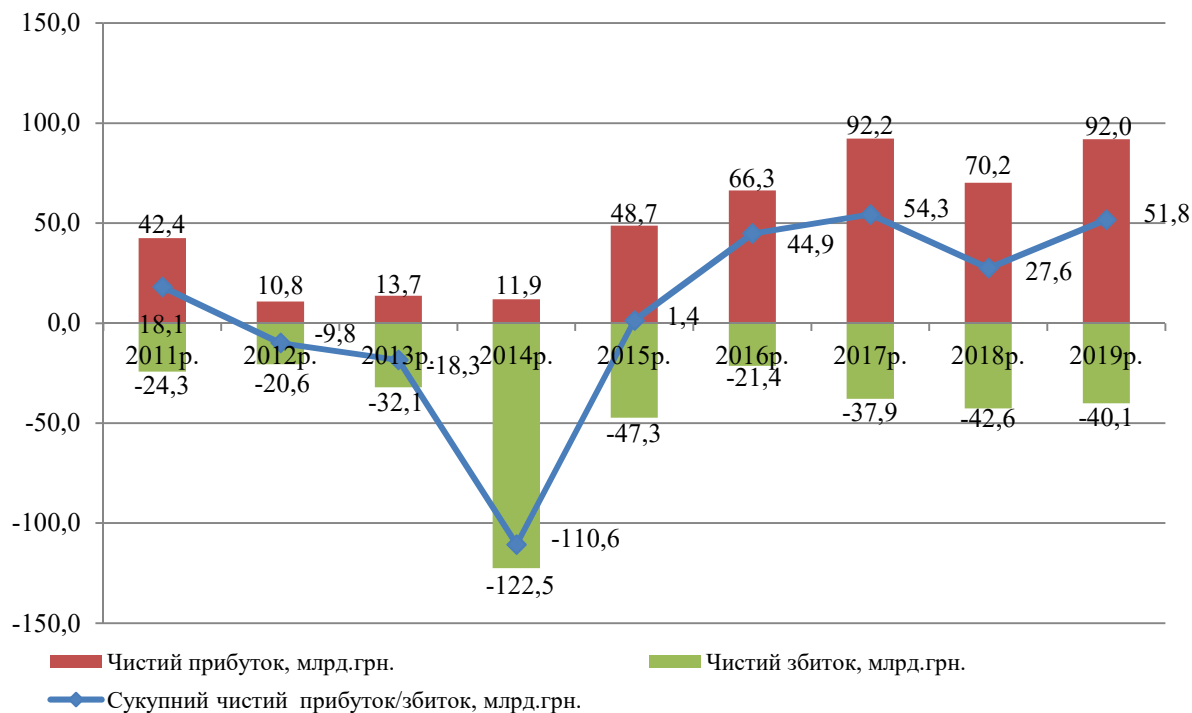

Рис. 10. Динаміка чистого фінансового результату (прибутку/збитку) підприємств державного сектору економіки

З проведеного аналізу динаміки чистого прибутку підприємств державного сектору економіки за 2011-2019 роки бачимо, що, крім фінансово-збиткових 2012, 2013 та 2014 років, загалом спостерігається суттєве зростання чистого прибутку у 2,17 раза, або на 49,6 млрд грн, що є позитивною тенденцією для підприємств державного сектору економіки.

Аналіз нормативно-правової бази свідчить про те, що Кабінет Міністрів України в межах реалізації державної фінансової політики визначає параметри розподілу чистого прибутку для унітарних державних підприємств, а також дивідендну політику господарських товариств, у яких частка держави становить понад 50 %. Ключовими факторами, які впливають на параметри розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки, є [7, с. 18; 14, с. 164]:

- обсяг фактично отриманого чистого прибутку підприємствами державного сектору економіки, який є об'єктом розподілу;
- базовий норматив відрахування частки прибутку до Державного бюджету України, який приймається Кабінетом Міністрів України;
- величина нерозподіленого прибутку підприємств державного сектору економіки в попередніх періодах;
- часовий лаг між періодом формування прибутку та прийняттям рішення щодо його розподілу. Рішення про розподіл прибутку господарських товариств у поточному році приймається за підсумками та результатами фінансово-господарської діяльності попереднього року;
- перспективні інвестиційні плани здійснення капітальних інвестицій підприємств державного сектору економіки, джерелом фінансування яких визначено частина чистого прибутку.

Згідно з даними про виконання фінансових планів підприємств державного сектору економіки за 2011-2019 роки чистий прибуток розподілений таким чином (рис. 11).

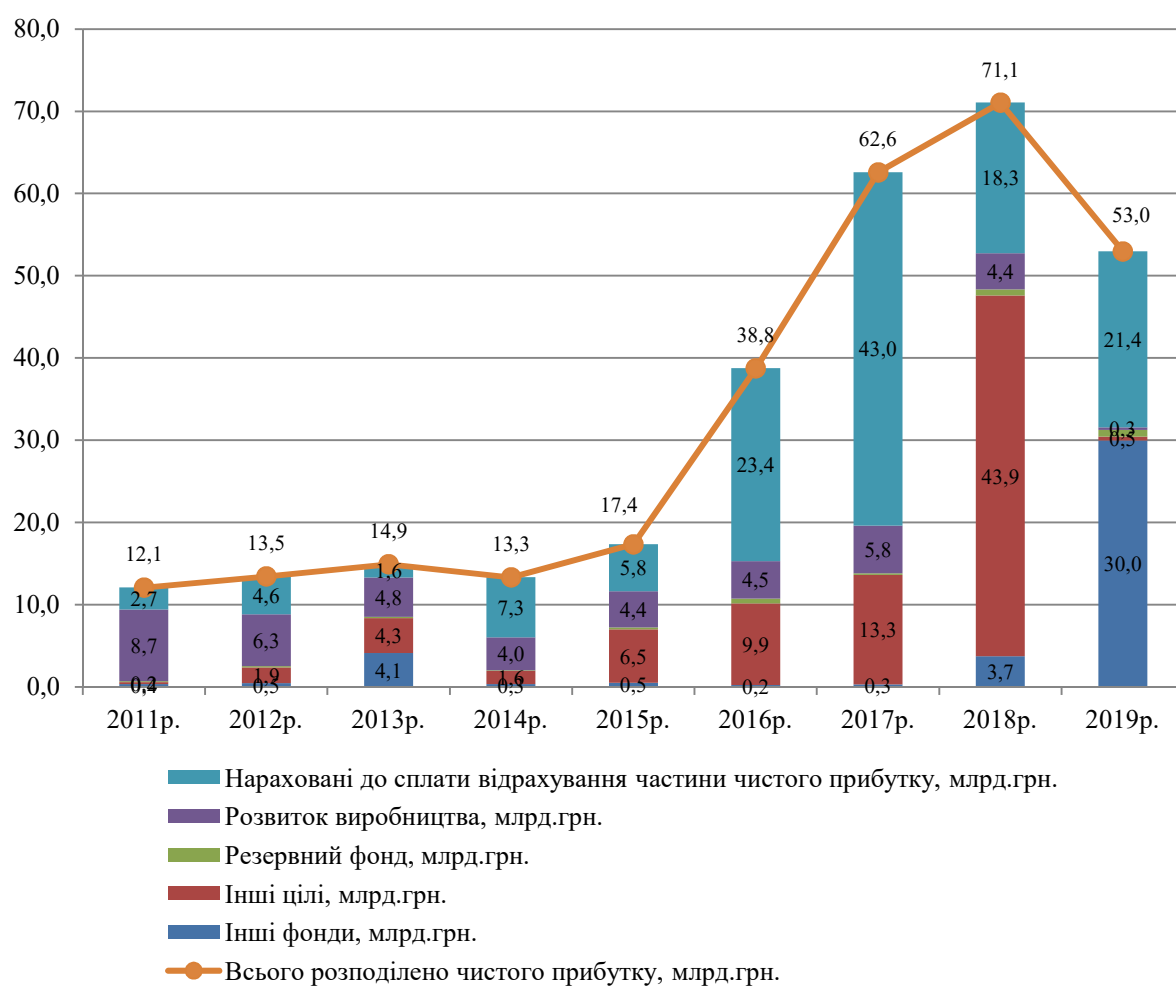

Рис. 11. Структура розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки

Абсолютна величина розподіленого чистого прибутку є досить стабільною впродовж 2011-2015 років і знаходиться в межах 12-17 млрд грн. Починаючи з 2015 року спостерігається стрімке зростання обсягу розподіленого чистого прибутку, максимальна величина якого була у 2018 році (71,1 млрд грн), у той час як у 2019 році обсяг розподіленого чистого прибутку складав 53 млрд грн. Загалом за 2011-2019 роки обсяг розподіленого чистого прибутку зріс у 4,38 раза, або на 40,9 млрд грн.

З проведеного аналізу структури розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки бачимо, що у 2011 році 71,8 % розподіленого чистого прибутку спрямовувалось на розвиток виробництва (у 2012 році на ці цілі спрямовувалось 46,7 %, у 2013 році – 32,2 %, у 2014 році – 29,9 %, у 2015 році – 25,1 %), проте починаючи з 2016 року при відносно стабільній абсолютній величині чистого прибутку, який спрямовується на розвиток виробництва його питома вага почала різко зменшуватись до 11,7 % у 2016 році, 9,3 % – у 2017 році, 6,2 % – у 2018 році та 0,6% – у 2019 році. Протилежна тенденція спостерігається щодо обсягу сплаченого бюджету чистого прибутку, обсягу формування інших цільових фондів. Обсяг чистого прибутку, який сплачується до бюджету за 2011-2019 роки збільшився у 7,95 раза, або на 18,7 млрд грн, у той час як обсяг інших фондів збільшився на 29,6 млрд грн. Таким чином, із проведеного аналізу бачимо, що фінансова політика Кабінету Міністрів України щодо підприємств державного сектору економіки з одного боку дозволила збільшити починаючи з

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2016 року чистий прибуток підприємств державного сектору економіки, що є об'єктом розподілу, з іншого – на розвиток виробництва підприємств державного сектору спрямовується недостатній обсяг фінансових ресурсів і все більше коштів вилучається до бюджету в ручному режимі.

Фінансова політика Кабінету Міністрів України щодо розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки є несистемною та не враховує індивідуальні особливості та потреби розвитку цих підприємств. Насамперед вона формується виходячи з потреби наповнення Державного бюджету за рахунок вилучення на користь держави основного обсягу чистого прибутку, отриманого підприємствами державного сектору економіки за підсумками фінансово-господарської діяльності. Крім того, Кабінет Міністрів України у 2019 році шляхом прийняття постанов у ручному режимі змінював норматив розподілу прибутку з 50 % у квітні до 90 % у грудні 2019 року, внаслідок чого не всі підприємства державного сектору економіки у 2019 році перерахували до Державного бюджету України визначений Кабміном обсяг коштів.

Висновки і пропозиції. З наведеної інформації можна дійти висновку, що фінансова політика держави в частині розподілу чистого прибутку підприємств державного сектору економіки потребує удосконалення, оскільки, з одного боку, рішення Кабінету Міністрів України щодо нормативу розподілу чистого прибутку є непослідовними та несистемними, при цьому збори акціонерів окремих підприємств державного сектору економіки приймають рішення щодо розподілу чистого прибутку на власний розсуд, не враховуючи при цьому інтереси держави. З метою удосконалення дивідендної політики підприємств державного сектору економіки в контексті реалізації державної фінансової політики можна сформулювати такі пропозиції.

Кабінет Міністрів України повинен вжити дієвих заходів щодо прийняття в межах корпоративних прав держави рішень про визначення розміру, порядку та строків виплати дивідендів підприємствами державного сектору економіки до Державного бюджету України, а також забезпечити своєчасне затвердження фінансових планів господарських товариств відповідно до вимог законодавства.

Розробити законопроект для здійснення дієвого державного фінансового контролю підприємств державного сектору економіки, а також удосконалити систему контролю за дотриманням вимог законодавства при прийнятті наглядовими радами рішень щодо підприємств державного сектору економіки.

Забезпечити індивідуальний підхід при формуванні дивідендної політики підприємств державного сектору економіки. Норматив відрахування частини чистого прибутку повинен встановлюватись диференційовано по кожному підприємству державного сектору економіки з урахуванням його подальших стратегічних планів розвитку та наявних інвестиційних програм. Коли рішеннями Кабінету Міністрів України Держава вилучає надмірну частину чистого прибутку підприємств державного сектору економіки, вона зменшує можливості підприємств для генерування прибутку в майбутніх періодах, звужуючи таким чином базу оподаткування і розподілу.

Список використаних джерел

1. Бланк І. А. Управление финансовыми рисками : учеб. курс. Киев : Ника-Центр, 2006. 444 с.
2. Борисова Т. М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 7(49). С. 116-121.
3. Жаворонок А. В., Ковальчук Н. О. Особливості фінансового забезпечення вітчизняних підприємств лісового господарства. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 43. С. 154-159. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct43-28>.
4. Жаворонок А. Комплексне оцінювання фінансового стану підприємств лісогосподарської галузі як передумова залучення фінансових ресурсів. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 65, № 4. С. 138-150. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.04.138.

5. Камінський А. Б. Концептуальні підходи до вимірювання фінансових ризиків. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 78-85.
6. Ковальчук Н. О., Фецишин М. П., Жаворонок А. В. Теоретичні аспекти аналізу складу, структури активів та джерел їх фінансування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 64-69. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.23.64>.
7. Ковальчук Н. О., Фецишин М. П., Жаворонок А. В. Ліквідність як критерій оптимізації структури оборотних активів підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 11/1. С. 16-19.
8. Таран О. В. Сучасні питання проблематики ризиків фінансової сфери діяльності підприємств: теоретичні узагальнення та прикладний аналіз. Харків : Константа. 2004. 108 с.
9. Grigashkina S., Garafonova O., Marhasova V. Stabilization Factor for Enterprises during the Crisis Period. *E3S Web of Conferences*. 2018. 41. 04006.
10. Grigoraş-Ichim C.E., Cosmulese C.G., Savchuk D., & Zhavoronok A. Shaping the perception and vision of economic operators from the Romania – Ukraine – Moldova border area on interim financial reporting. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 173(9-10). Pp. 60-67.
11. Jilek J. Financial risks. Praha: Grada, 2000.
12. Kovalenko V. V., Fuchedji V. I. Methodics for diagnostics of financial crisis probability at an enterprise (the wineries study case). *Actual Problems of Economics*. 2013. № 142 (4). Pp. 136-143.
13. Moles P. Financial risk management. Sources of financial risk and risk assessment. Edinburgh: Heriot- Watt University. 1998.
14. Sahaidak M., Tepliuk M., Dykan V., Popova N., Bortnik A. Comprehensive assessment of influence of the innovative development asymmetry on functioning of the industrial enterprise. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020. № 6. Pp. 162-167.
15. Shaposhnykov K., Holovko O. Public regulation and administration in the sphere of small business. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5, № 4. Pp. 236-242.
16. Viknianska A., Kharynovych-Yavorska D., Sahaidak M., Zhavoronok A., & Filippov V. Methodological approach to economic analysis and control of enterprises under conditions of economic systems transformation. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2021. Vol. 4. Ph. 150-157. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-4/150>.

References

1. Blank, I.A. (2006). *Upravlenie finansovymi riskami [Financial risk management]*. Nika-Centr.
2. Borysova, T.M. (2005). Teoretychni aspekty upravlinnia ryzykom na pidpriemstvi [Theoretical aspects of risk management in the enterprise]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 7(49), 116-121.
3. Zhavoronok, A.V., & Kovalchuk, N.O. (2020). Osoblyvosti finansovoho zabezpechennia vitchyznianskykh pidpriemstv lisovoho hospodarstva [Features of financial support of domestic forestry enterprises]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, (43), 154-159. <https://doi.org/10.32843/infrastruct43-28>.
4. Zhavoronok, A. (2020) Kompleksne otsiniuvannia finansovoho stanu pidpriemstv lisohospodarskoi haluzi yak peredumova zaluchennia finansovykh resursiv [Comprehensive assessment of the financial condition of forestry enterprises as a prerequisite for attracting financial resources]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, 65, 4, 138-150. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.04.138.
5. Kaminskyi, A.B. (2006). Kontseptualni pidkhody do vymiriuvannia finansovykh ryzykiv [Conceptual approaches to measuring financial risks]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (5), 78-85.
6. Kovalchuk, N.O., Fedyshyn, M.P., & Zhavoronok, A.V. (2019). Teoretychni aspekty analizu skladu, struktury aktyviv ta dzherel yikh finansuvannia [Theoretical aspects of the analysis of the composition, structure of assets and sources of their financing]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 23, 64-69. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.23.64>.
7. Kovalchuk, N.O., Fedyshyn, M.P., & Zhavoronok, A.V. (2019). Osoblyvosti finansovoho zabezpechennia vitchyznianskykh pidpriemstv lisovoho hospodarstva [Liquidity as a criterion for optimizing the structure of current assets of the enterprise]. *Infrastruktura rynku – Economy. Finances. Right*, 11/1, 16-19.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

8. Taran, O.V. (2004). *Suchasni pytannia problematyky ryzykiv finansovoi sfery diialnosti pidpriemstv: teoretychni uzagalnennia ta prykladnyi analiz [Modern issues of risks in the financial sphere of enterprises: theoretical generalizations and applied analysis]*. Konstanta.

9. Grigashkina, S., Garafonova, O., & Marhasova, V. (2018). Stabilization Factor for Enterprises during the Crisis Period. *E3S Web of Conferences*, 41, 04006.

10. Grigoraş-Ichim, C.E., Cosmulese, C.G., Savchuk D., & Zhavoronok, A. (2018). Shaping the perception and vision of economic operators from the Romania – Ukraine – Moldova border area on interim financial reporting. *Economic Annals-XXI.*, 173(9-10), 60-67.

11. Jilek, J. (2000). *Financial risks*. Praha: Grada.

12. Kovalenko, V.V., & Fuchedji, V.I. (2013). Methodics for diagnostics of financial crisis probability at an enterprise (the wineries study case). *Actual Problems of Economics*, 142 (4), 136-143.

13. Moles, P. (1998). *Financial risk management. Sources of financial risk and risk assessment*. Edinburgh: Heriot- Watt University.

14. Sahaidak, M., Tepluk, M., Dykan, V., Popova, N., Bortnik, A. (2020). Comprehensive assessment of influence of the innovative development asymmetry on functioning of the industrial enterprise. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 6, 162-167.

15. Shaposhnykov, K., Holovko, O. (2019). Public regulation and administration in the sphere of small business. *Baltic Journal of Economic Studies*, 5 (4), 236-242.

16. Viknianska, A., Kharynovych-Yavorska, D., Sahaidak, M., Zhavoronok, A., & Filippov, V. (2021). Methodological approach to economic analysis and control of enterprises under conditions of economic systems transformation. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 4, 150-157. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2021-4/150>.

Кобеля Мар'яна Ярославівна – аспірант, кафедра банківської справи та фінансових технологій, Університет банківської справи (вул. Січових Стрільців, 11, м. Львів, 79007, Україна).

Kobelia Mariana – PhD Student (Economics), Department of Banking and Financial Technologies, University of Banking (11 Sichovykh Striltsiv Str., 79007 Lviv, Ukraine).

E-mail: Marianakobelia@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5627-9408>

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з таких етапів:

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проєкт рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з перекладу анотацій, статей.

2. **Вимоги до розширеної структурованої анотації**

Анотація повинна бути написана англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовами, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами), включаючи ключові слова, і подаватися окремим файлом.

Приклад оформлення розширеної структурованої анотації наведено в Додатку Г.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ**4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.**

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив (якщо авторів декілька, то імена та прізвища записуються в один рядок). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

4.3. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

4.4. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг 600–1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

4.5. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.6. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), напівжирний, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 12), абзац 0,63 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 12, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 10, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

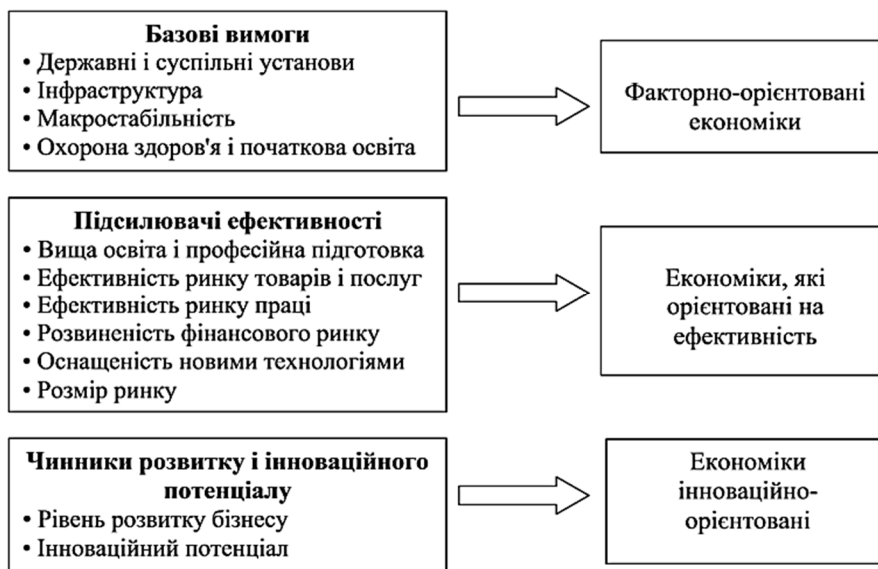

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 10. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх пронумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами **ДСТУ 8302:2015**, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteracii.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Д.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References.**

5. Обов'язково у кінці статті подаються дані про автора (ів) (трьома мовами):

– прізвище, ім'я та по батькові (повністю) – кегель 9, напівжирний;

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 9;

– місце роботи автора (ів) та **адреса організації** – кегель 9;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 9 (Додаток А).

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

6. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **55 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA428201720313201001201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

600-1000
знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействия на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономическая безопасность, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество; безопасность; трансграничный регион; экономическая безопасность; экономическая безопасность региона; трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Keywords: cross-border cooperation; security; cross-border region; economic security; economic security of the region; cross-border economic security.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!!!)

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці. *Проблеми і перспективи економіки та управління*: науковий журнал. 2017. № 3. С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник. Донецьк : ДонДУУ, 2009. 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2004. 395 с.
4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2007. 21 с.
5. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки. Київ : КНЕУ, 2005. 254 с.
7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка : навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2011. 432 с.
9. Чучка І. М., Молдавчук Р. І. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 9 (111). С. 92–98.

References

1. Derii, Zh. V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, 3, pp. 39–45.
2. Maliarenko, T. A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.
4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].
5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Pukhtaievych, H. O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
7. Reutov, V. Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, pp. 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.
9. Chuchka, I. M., & Moldavchuk, R. I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), pp. 92–98.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансов, банківського дела и страхування, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenko Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____
_____
_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

_____
(підпис)

_____
(підпис)

_____
(підпис)

Додаток Г

*Приклад оформлення розширеної
структурованої анотації**Максим Дубина***НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ КРЕДИТІВ***Максим Дубина***НАУЧНЫЕ ПОДХОДЫ К СИСТЕМАТИЗАЦИИ
И КЛАССИФИКАЦИИ КРЕДИТОВ***Maksym Dubyna***SCIENTIFIC APPROACHES TO CREDITS SYSTEMATIZATION
AND CLASSIFICATION**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

References

1. Moroz, A. M. (Ed.). (2008). *Bankivski operatsii [Bank operations]*. KNEU.
2. Versal, N. I., Doroshenko, T. V. (2007). *Teoriia kredytu [Theory of credit]*. Kyievo-Mohylianska akademiia.
3. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Pukhovkina, M. F. (2001). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. KNEU.
4. Demkivskiy, A. B. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Dakor.
5. Kolodiziev, O. M., Kolesnichenko, V. F. (2010). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Znannia.
6. Dubyna, M. V. (2014). Polivariantnist traktuvan zmistu definititsii «bankivska operatsiia», «bankivska posluha», «bankivskiy produkt» [Poly variance of the of the terms determination «banking», «banking service», «banking product»]. In O. V. Tsarenko, S. V. Koliadenko, V. P. Ilchuk, Eds., *Naukovi osnovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy ta svitu – Scientific fundamentals of economic development of Ukraine and the world* (pp. 235–267). NHU.
7. Dubyna, M. V., Zharii, Ya. V., Liakh, Yu. V. (2012). Stan ta perspektyvy rozvytku kolektorskykh kompanii v Ukraini [Status and prospects of the collection companies in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Economichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series «Economics»*, 3(60), pp. 267–278.
8. Myshkin, F. (1998). *Ekonomika hroshei, bankivskoi spravy i finansovykh rynkiv [Economics of money, banking and financial markets]*. Osnovy.
9. Shchetynin, A. I. (2006). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. TsNL.
10. Polozhennia pro poriadok formuvannia i vykorystannia rezervu dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za pozykamy komertsiinykh bankiv [Regulation on the procedure for the formation and use of a reserve to compensate for possible losses on loans from commercial banks], Resolution of the National Bank of Ukraine № 122 (March 27, 1998). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0538500-98>.
11. Polozhenni pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsiiamy [Provisions on the procedure for the formation and use by banks of Ukraine of the reserves for reimbursement of possible losses through actual banking operations], Resolution of the National Bank of Ukraine № 23 (January 25, 2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
12. Shyshkina, O. V., Dubyna, M. V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahynets O. V.

Дубина Максим Вікторович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Національний університет «Чернігівська політехніка» (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Дубина Максим Вікторович – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов, банковского дела и страхования, Национальный университет «Черниговская политехника» (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Dubyna Maksym – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv Polytechnic National University (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-32@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

Додаток Д

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерелПриклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел згідно з АРА (7th ed.)**Книга**

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво. (Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правничка спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Micki Maus» чи «Miki Maus»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемолу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конзузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація

Опублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»); для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення

Опублікована дисертація або дипломна робота

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω-гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних.
Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Заїнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту).
Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, в бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
  - загальну кількість сторінок;
  - місто видання;
  - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів англійською мовою категорично заборонено!!!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2(26)

Відповідальні за випуск

Редактор

Комп'ютерне складання та верстання

М. П. Бутко, В. П. Ільчук

О. С. Смєлова

Т. М. Колот

Підписано до друку 03.06.2021. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 25,34.

Тираж 100 пр. Замовлення № 15/21.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»

14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.